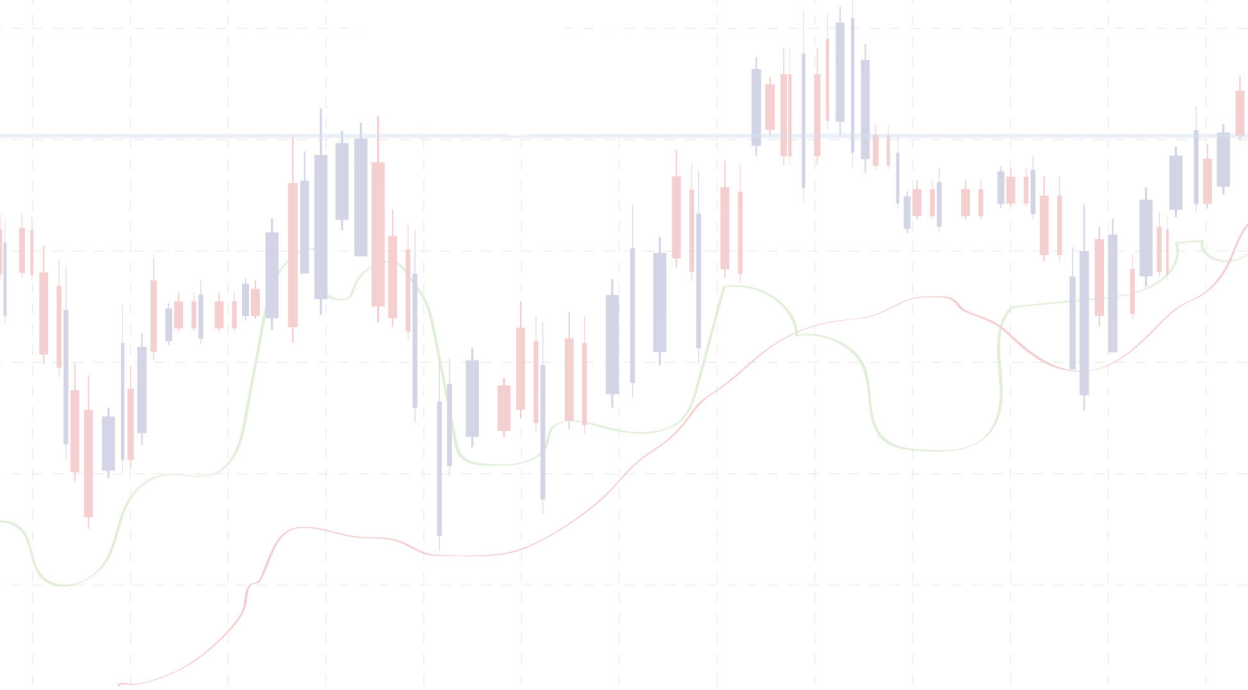

MESNEVİ-İ ŞERİF'DE MUHASEBE BULGULARI

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ

Doç. Dr. Ali APALI

Doç. Dr. Yasemin APALI

MESNEVİ-İ ŞERİF'DE
MUHASEBE BULGULARI

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ
Doç. Dr. Ali APALI
Doç. Dr. Yasemin APALI

EĞİTİM
yayınevi

MESNEVİ-İ ŞERİF'DE

MUHASEBE BULGULARI

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ, Doç. Dr. Ali APALI, Doç. Dr. Yasemin APALI

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 47830

E-ISBN: 978-625-8223-95-8

1. Baskı, Kasım 2022

Kütüphane Kimlik Kartı

MESNEVİ-İ ŞERİF'DE

MUHASEBE BULGULARI

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ, Doç. Dr. Ali APALI, Doç. Dr. Yasemin APALI

186 s., 165x240 mm

Kaynakça var, dizin yok.

E-ISBN: 978-625-8223-95-8

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM

yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

 kitapmatik
www.kitapmatik.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz	V
Giriş	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
MEVLANA CELALEDDİN RUMİ VE MESNEVİ-İ ŞERİF	9
1.1. MEVLANA CELALEDDİN RUMİ	9
1.2. MESNEVİ-İ ŞERİF	12
İKİNCİ BÖLÜM	
İKTİSADİ HAYAT VE MUHASEBE BULGULARI	15
2.1. TİCARİ FAALİYETLERE YÖNELİK BULGULAR	15
2.1. Tacir Kavramı	16
2.2. Ticaret Kavramı	19
2.3. Satıcı Kavramı	22
2.4. Alıcı Kavramı	23
2.5. Alım-Satım Kavramı	25
2.6. Alışveriş Kavramı	27
2.7. Satın Alma/Alış Kavramı	30
2.8. Satma/Satış Kavramı	34
2.9. Çarşı/Pazar Kavramı	39
2.10. Terazî Kavramı	42
2.11. Borçlanma Kavramı	44
2.12. Veresiye Kavramı	46
2.13. Peşin Kavramı	47
2.14. Ödeme Kavramı	48
2.15. Mal Kavramı	48
2.16. Mülk Kavramı	59
2.17. Mal-Mülk Kavramları	62
3. TİCARET HUKUKUNA YÖNELİK BULGULAR	68
3.1. Miras Kavramı	68
3.2. İflas Kavramı	70
3.3. Müflis Kavramı	70
4. ÜCRET KAVRAMINA YÖNELİK BULGULAR	74
4.1. Ücret Kavramı	74
4.2. Yevmiye (Günlük Ücret) Kavramı	76
4.3. Aylık/ Maaş Kavramı	76
5. ÖDEME ARAÇLARINA YÖNELİK BULGULAR	78
5.1. Para Kavramı	78
5.2. Dirhem Kavramı	85
5.3. Dinar Kavramı	88
5.4. Akçe Kavramı	89
5.5. Mangır Kavramı	92
5.6. Kuruş Kavramı	93

6. HESAP ve HESAP MEMURU KAVRAMLARINA YÖNELİK BULGULAR.....	95
6.1. Hesap Kavramı.....	95
6.2. Defterdar/Hesap Memuru/Kâtip Kavramları	97
7. MALİYET İLE İLGİLİ KAVRAMLARA YÖNELİK BULGULAR	99
7.1. Harcama Kavramı	99
7.2. Masraf/Gider Kavramı	103
7.3. Kazanç Kavramı	104
7.4. Gelir Kavramı	111
7.5. Kâr Kavramı	113
7.6. Zarar/Ziyan Kavramı.....	117
8. ENVANTER İŞLEMLERİNE YÖNELİK BULGULAR.....	121
8.1. Sayma Kavramı.....	121
8.2. Tartma Kavramı	123
8.3. Ölçme Kavramı.....	125
9. VERGİ İLE İLGİLİ KAVRAMLARA YÖNELİK BULGULAR.....	127
9.1. Vergi Kavramı.....	127
9.2. Zekât Kavramı	129
9.3. Haraç Kavramı	131
9.4. Aşar Kavramı.....	132
9.5. Sadaka Kavramı.....	133
9.6. Hibe/Bağışlama Kavramı.....	134
9.7. Bahşiş Kavramı	137
9.8. Nafaka Kavramı.....	138
10. DEĞERLİ MADENLERE YÖNELİK BULGULAR.....	139
10.1. Bakır Kavramı.....	139
10.2. Gümüş Kavramı	142
10.3. Altın Kavramı	143
10.4. Altın-Gümüş Kavramı	160
11. DİĞER KAVRAMLARA YÖNELİK BULGULAR.....	164
11.1. Sermaye Kavramı.....	164
11.2. Hazine Kavramı	166
11.3. Servet Kavramı.....	171
11.4. Define Kavramı.....	172
11.5. Ganimet Kavramı.....	178
11.6. Üretim Kavramı.....	180
11.7. İşçilik / Emek Kavramı	181
11.8. Kira Kavramı	182
Kaynakça.....	184

Önsöz

Muhasebe bilimine “hesap”, “hesaplama” ve “aritmetik” kavramları ile yaklaşıldığında, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren muhasebenin varlığı inkâr edilemez. Her ne kadar kesin bir tarih ile belirlenemese de gerek Sümerler’de (M.Ö. 5.000) gerekse devam eden yüzyıllardaki devletlerden elde edilen belge ve bulgularda hesaplamaların yapıldığı bilinmektedir. Muhasebe bilimi, devletlerin var olduğu bütün yüzyıllarda kullanılmıştır. Ancak bu muhasebe kullanımını günümüzdeki gibi değerlendirmemek gerekir.

Tarihsel süreçte muhasebe bazen kil tabletlerin üzerine, bazen papirüslerin bazen de deri ya da ağaç kabuklarının üzerine yazılmış hesaplamalar, işaretler, karşılaştırmalar ve gruplamalar şeklinde tespit edilmiştir. Diğer yandan yaşamın içerisinde yer alan muhasebe bulguları ile bazen bir edebi metinde bazen bir matematik kitabında bazen de bir öğüt ve nasihat kitabında karşılaşmak mümkündür.

Bu çalışma, muhasebenin sadece aritmetik işlemlerden ibaret olmadığı yaklaşımı ile “başka hangi tarihsel belgelerde” yer aldığının araştırılması ile başlamıştır. Bu doğrultuda, divan edebiyatı içerisinde yer alan ve Mevlâna Celaleddin Rumi’nin başlıca eseri olan Mesnevi içerisinde yer alan mali, iktisadi ve muhasebeye ait bulgularının tespit edilmesi ve ortaya çıkarılması çalışmanın temel dayanak noktası olarak alınmıştır. Çalışmada tespit edilen bulgular, bazen beyitler halinde bazen de dörtlük şeklinde verilmiş ve bunların açıklama ve yorumları yapılmıştır.

Isparta, 2022

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ

Doç. Dr. Ali APALI

Doç. Dr. Yasemin APALI

Giriş

Muhasebe, insanların hayatları boyunca karşılaştıkları farklı olayları karşılaştırma, hesaplama, denkleştirme, ölçme vb. işlemlerinin gerek farkına vararak gerekse de farkına varmadan binlerce yıldır başvurduğu bir alandır. Elbette ki eski dönemlerde insanlar bu iş ve işlemlere, “muhasebe bilimi açısından yaklaşalım” anlayışı ile başlamamışlardır. Ancak tarihsel süreçte çeşitli milletler ve devletler muhasebe alanı ile ilgili birtakım faaliyetler ve hesaplamalar yapmışlardır.

Günümüzden birkaç yüzyıl öncesine kadar bile bir bilim dalı olarak kabul edilmeyip, iktisat bilimi kapsamında değerlendirilen işletme ve muhasebe alanına ait öğretiler Osmanlı döneminde altı yüzyıl boyunca kullanılmıştır. Tabii ki muhasebenin sistematik olarak kullanımı yine Osmanlı dönemi ile başlamamıştır. Öncesinde, İslamiyet ile birlikte başlayan süreç, İlhanlılar, Abbasiler ve Selçuklu devletlerinde muhasebe disiplini, farkındalığı ile muhasebe ile alakalı işlemlerin yer aldığını çeşitli belgelerden tespit etmek mümkündür. Bu belgeler arasında kişilerin hesap defterlerinin azınlıkta olması nedeni daha çok mali konuların yoğunlaştığı vakıflarda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Muhasebe tarihi çalışmaları ile hem muhasebe tarihinin ne kadar gerilere gittiği hem de muhasebenin hangi belgelerde ve kaynaklarda yer aldığının tespit edilmesi muhasebe tarihine ilgi duyanların sorumluluğu olduğu düşüncesi ile Mevlâna Celaledin Rumi'nin Mesnevi adlı eseri incelenmiş ve eserde tespit edilen muhasebe ve ilgili kavramlar ile iktisadi hayat ile ilgili kavramlar bu çalışmada ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma hazırlanırken, Veled Çelebi (İzbudak)'ın Mesnevi-i Şerif Tercümesi esas kaynak olarak alınmıştır. Diğer tercüme ise

çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmada eserin altı cildi detaylı bir şekilde incelenmiş, iktisadi hayat ve muhasebe alanı ile ilgili bulguların yer aldığı tüm beyitler kavram odaklı sınıflandırılarak sıralanmıştır. Ayrıca tespit edilen kavramlar beyit içerisinde kullanımlarına göre bazen gerçek bazen de mecaz anlamı ile yorumlanmış ve anlamlandırılmıştır.

Çalışmada öncelikle Mevlâna Celaleddin Rumi ve Mesnevi-i şerif ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde eserde tespit edilen iktisadi hayata yönelik olarak ticari faaliyetlere yönelik bulgular kısmında tacir, ticaret, satıcı, alıcı, alım-satım, alışveriş, satın alma, satma/satış, çarşı/pazar, terazi, borçlanma, veresiye, peşin, ödeme, mal, mülk, mal-mülk kavramlarına yönelik kavramların bulunduğu beyitlere yer verilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü içerisinde, ticaret hukukuna yönelik bulgular başlığı kapsamında, miras, iflas ve müflis kavramları incelenmiştir. İkinci bölüm içerisindeki bir diğer başlıkta, ücret kavramına yönelik bulgular ve bu kapsamda ücret, yevmiye ve aylık/maaş kavramları ele alınmıştır. Çalışmanın diğer başlığında muhasebe alanında geçmişten günümüze farklı dönemlerde kayıtlama ya da hesaplama işlemleri yapılırken kullanılan ödeme araçlarına yönelik bulgulara yer verilmiştir. Bu başlık altında para, dirhem, dinar, akçe, mangır ve kuruş para birimleri doğrultusunda araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Sonraki başlık, muhasebenin temel kavramı olan hesap ve hesap işlemlerine yerine getiren kişiler olan defterdar, kâtip ve hesap memurunun yer aldığı beyitler sıralanmıştır.

Çalışmada ayrıca maliyet muhasebesi kapsamında değerlendirilen temel kavramlardan olan, harcama, masraf/gider, kazanç, gelir, kar ve zarar/ziyan kavramlarına yönelik tespit edilen beyitler değerlendirilmiştir. Devam eden kısımda envanter işlemlerine yönelik, sayma, tartma ve ölçme kavramlarına yönelik tespit edilen beyitlere yer verilmiştir. Çalışmanın bir diğer başlığında ise vergi ve vergilendirme kapsamında değerlendirilen kavramlara ait bulgular bulunmaktadır. Bu başlıkta, vergi, zekât, haraç, aşar, sadaka, hibe/bağışlama, bahşış ve nafaka kavramlarına yönelik tespit edilen beyitlere yer verilmiştir.

Çalışmanın sonraki başlığında tarihsel süreçte değeri hiç kaybolmayan ve dolayısı ile muhasebe işlemlerinin de doğmasına neden olan değerli madenlerden bahsedilmiştir. Değerli madenler, altın, gümüş, bakır ve altın-gümüş altı başlıkları ile sınıflandırılmış ve tespitler sıralanmıştır. Çalışmanın son başlığında, diğer kavramlara yönelik tespitler olarak, sermaye, hazine, servet, define, ganimet, üretim, işçilik/emek ve kira kavramlarına ait bulgular sıralanarak çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLANA CELALEDDİN RUMİ VE MESNEVİ-İ ŞERİF

1.1. MEVLANA CELALEDDİN RUMİ

Mevlânâ, tarih boyunca Türk insanının zihniyetini ve ufkunu inşa eden onu, akıl ve gönül iksiriyle yoğurarak dönüştüren en önemli şahsiyetlerden birisidir¹. Mevlana'nın 6 Rebiülevvel 604'te (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldiği ya da 580 (1184) doğumlu olduğu rivayet edilmektedir. Mevlâna, Mesnevi'nin girişinde adını Muhammed bin Muhammed bin Hüseyin el-Belhi diye kaydetmiştir. Lakabı Celaleddin'dir. "Efendimiz" anlamındaki "Mevlâna" unvanı onu yüceltmek amacıyla söylenmiştir. "Sultan" manasına gelen Farsça "Hüdavendigâr" unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle "Belhi" olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu'ya nisbetle "Rumi, Mevlâna-i Rum, Mevlâna-i Rumi" ve müderrisliği sebebiyle "Molla Hünkâr, Molla-yı Rum" gibi unvanlarla da zikredildiği bilinmektedir².

Mevlâna, bugünkü Afganistan'da bulunan Belh'te doğmuştur³. Mevlana'nın babası, devrin büyük âlim ve mutasavvıflarından Sultan'ül Ulema lakaplı Bahaeddin Veled'tir. Moğol tehlikesi üzerine, ailesiyle birlikte Selçuklular zamanında Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmış ve hac vazifesini yerine getirdikten sonra sırasıyla Malatya, Erzincan ve Karaman'a, ardından da Konya'ya yerleşmiştir. Geride Mevlâna gibi bir evlat bırakarak 1231 yılında vefat etmiştir. Mevlana'nın annesi ise Belh Emiri Rukneddin'in kızı Mümine Hatun'dur. İlk derslerini babası Bahâeddin Veled'den almıştır⁴. Mevlâna, babasının vefatından bir yıl sonra onun

- 1 Bilal KEMİKLİ, "Türk İrfanı: Mesnevihanlık Geleneği", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, s.3.
- 2 Reşat ÖNGÖREN, "Mevlâna Celaleddin-i Rumi", İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s.411.
- 3 Yahya FİDAN, Canan YILDIRAN, Mevlana'nın Yönetime Özgü Fikirlerinin Konyalı Girişimci ve Yöneticiler Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 19, (Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı), 2020, s.22.
- 4 H. Erol YILDIZ, *Mesnevi*, Karatay Akademi Yayınları, Konya, 2012, s.7-8.

halifesi Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin Konya'ya gelmesi üzerine ona intisap etmiş, onun teşvikiyle Halep ve Şam'a gitmiş, tahsilini tamamlamış, tekrar Konya'ya dönmüştür. Sultan Veled İbtidaname'de Mevlana'nın Seyyid Burhaneddin'le dokuz yıl sohbet ettiğini, sonra Seyyid'in Kayseri'ye gidip orada vefat ettiğini bildiriyor ki buna göre Seyyid 638-639 sularında vefat etmiştir (1240-1241); Kayseri'de medfundur⁵.

Mevlana'nın hayatında önemli bir yere sahip olan kişiliklerin başında Tebrizli Şems gelmektedir. Şemseddin Muhammed-i Tebrizi, Konya'ya ilk olarak 29 Kasım 1244 (26 Cemaziyelahir 642) tarihinde gelmişti⁶. Mevlâna'nın adını ve ününü duymuş olan bu zat, kafasındaki pek çok soruların onun sohbetlerinde açıklığa kavuşacağını düşünerek buraya gelmiş ve bir hana yerleşmiştir. Gerçekten Mevlâna ile karşılaşmaları ve dost olmaları da böyle bir sorunun açıklanması sırasında gerçekleşmiştir. Bir gün sokakta veya mecliste, Mevlâna'ya "Bir müşkülüm var. Hz. Muhammed mi büyüktür, Beyazıd-ı Bestamî mi?" diye sordu. O da "Bu ne biçim soru, elbette Hz. Muhammed daha büyüktür" diye cevap verince, "Öyleyse niçin Hz. Muhammed "Yarabbi, seni lâıyk olduğun veçhile bilemedik" derken, Bayezıd "Varlığımın her zerresinde Allah vardır" diyor?" diye gene bir soru sordu. Mevlâna da "Çünkü; "Hz. Muhammed her gün yeni yeni merhaleler kaydediyor ve her merhaleye geldiğinde evvelki bilgilerinin ne kadar basit olduğunu görüyordu. Bayezıd-ı Bestamî ise ulaştığı ilk merhalenin sarhoşluğuna kapıldı, kendinden geçti ve ondan böyle söylüyor" diye cevap verdi. Bu konuşmalar Mevlâna ile Şems arasındaki büyük dostluğu başlattı, ikisi birden halvete çekildiler, uzun süre halvetten sıkılmadılar ve daha sonra da Mevlâna, dinî bilimler öğretimini tamamen terk etti. Tebrizli Şems'i bir üstad, bir şeyh olarak kabul etti; onun hizmetine girdi⁷. Ancak, Mevlana'nın hayatında bu sırada büyük bir değişme oldu ve yepyeni bir kişilik, yepyeni bir görünüm ortaya çıktı. Mevlâna artık vaazlarını, derslerini, görevlerini, zorunluluklarını, kısaca her davranışı, her eylemi terk etmişti. Her gün okuduğu kitapları bir yana bırakmış, dostlarını, müritlerini aramaz olmuştu. Konya'nın hemen her kesiminde, bu yeni duruma karşı bir itiraz, bir isyan havası esiyordu. Kimdi bu gelen derviş? Ne istiyordu? Mevlâna ile hayranları arasına nasıl girmiş, ona bütün görevlerini nasıl unutturmuştu. Şikâyetler, ayıplanmalar o dereceye vardı ki, bazıları Tebrizli Şems'i ölümle bile tehdit ettiler. Olaylar böyle üzücü bir görünüm kazanınca, bir gün canı çok sıkılan Tebrizli Şems, Mevlana'ya Kur'an'dan bir ayet okudu. Ayet, "işte bu, sen ile ben'in arasındaki ayrılıktır" anlamına geliyordu. Bu ayrılık gerçekleşti ve Tebrizli Şems bir gece habersizce Konya'yı terk etti (1245).⁸ On altı ayı biraz aşan bu zaman diliminde aralarında gerçekleşen imtizaç ve sevgiden sonra bu ayrılış Mevlânâ'yı son derece de etkiledi. İlgi ve himaye bekleyen müritler yaptıklarından pişman olup çare aradılar. Sonrasında ise Mevlânâ, oğlu Sultan

5 Abdülbaki GÖLPINARLI, "Mevlâna Divanı Kebir," Edit. Emre Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.46.

6 Adnan KARAİSMALOĞLU, *Mevlâna Celaleddin-i Rumi*, Kültür Yayınları, Amasya, 2010, s.17

7 Mustafa ERGÜN, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, Pegem Yayınları, İstanbul, 2016, s.9-10.

8 Abdullah YILDIRIM, *Mesnevi-i Şerif*, Uğurtuna Yayınları, Konya, 2014, s.24.

Veled'i, Şems'i bulup getirmesi için Şam'a gönderdi. 15 ay kadar sonra hicrî 644 (1246-1247)'de birlikte geri döndüler⁹.

Bir müddet hava, pek berrak, pek güzel geçti. Mevlânâ'yı sevenler semâ meclisleri tertipliyorlardı; zaman neşeyle, zevkle geçiyordu. Fakat uzun sürmedi bu devir. Şems, Mevlânâ'nın kendisine evlât edindiği Kimya adlı kızı almıştı. Evlenmelerinden az bir müddet sonra vefat eden bu kızı, Şems pek seviyordu. Mevsim kıştı. Mevlânâ'nın ne evi vardı ne tekkesi. Oturduğu medresenin ocaklı sofrası yeni evlilere ayrılmıştı. Mevlânâ'nın öbür oğlu Alâeddin, babasını görmek için geldiği zamanlar, ihtimal inadına oradan geçiyordu. Şems, Alâeddin'e, gözümün nuru demişti, zahir, bâtin edepleriyle edeplenmişsin ama bundan böyle bu eve hesaplı gelmen gerek. Makaalât'ta "Şems'in gördün mü, Alâeddin'i nasıl tehdit ettim; perde ardından, cübben hücrede dedim. Bezirgâna söyleyeyim de getirsin dedi. Hayır dedim, olamaz. Ben ona da hücreye gelip zihnimi karıştırmamasını tembih ettim, buraya gelmekten men ettim onu. Ben orasını yalnız kalmam için seçtim" sözlerini okuyoruz. Şems'in aleyhinde bulunanlar bunu büyük bir mesele yaptılar. Bu ne cüret diyorlardı, yabancı biri kalkıp gelsin de, ev sahibinin gözünün nurunu kendi evine sokmasın. Gene iş çıkırından çıkmıştı. Ne bilelim, belki de Alâeddin'in Kimya'ya karşı bir gönül zaafı vardı. Her ne hal ise, ancak Şems'e karşı olanlara bu sefer Mevlânâ'nın ortanca oğlu da katılmıştı¹⁰. Bu durumların sonrasında beraberlik uzun sürmedi ve hicrî 645 (1247-1248) yılı içerisinde tamamen kayboldu. Eflâkî, bu son geliş ve kayboluşun arasında ayrıca bir Şam yolculuğu olduğunu kaydetmektedir: "Kimya Hatunun ölümünden yedi gün geçtikten sonra Şaban 644 H./ Aralık 1246'da tekrar Şam'a gitti"¹¹.

Mevlânâ, Tebrizli Şems'in ardından onu bulabilmek için iki defa Şam'a gitti. İlk gidiş ve dönüşten sonra Konya'da birkaç yıl geçince tekrar aynı arzuyla Şam'a yöneldi. Eflâkî, Mevlânâ'nın bu defa Şam'da bir yıldan çok veya az kaldığını söylemektedir. Mevlânâ, bu arayış ve üzüntülerden sonra kendisine 'nâib ve hâlife' olarak Konyalı kuyumcu Şeyh Selâhaddin'i seçti: Şeyh'in (Mevlânâ) coşkunuğu, onunla yatıştı; bütün o zahmet, dedi-kodu, esenliğe dönüştü. Mevlânâ Şeyh Selâhaddin'le on yıl bir arada bulundu ve bu arada oğlu Sultan Veled'i Şeyh'in kızı Fatıma Hatun'la evlendirdi. Şeyh Selâhaddin, 29 Aralık 1258 (1 Muharrem 657) günü vefat etti. Mevlânâ, son on yılını Mesnevî'nin de yazılmasına sebep olan Çelebi Hüsâmeddin'le sohbetinde bulunarak geçirdi. Bu iki muhterem zatla geçen yıllar, Mevlânâ ve çevresindekiler için huzurlu ve verimli yıllar oldu. Bu dönemler, çevresindekileri himaye ettiği, ekseriyetle manzum ve mensur eserlerinin oluştuğu yıllardır¹².

9 Adnan KARAİSMAİLOĞLU, a.g.e. s. 19.

10 Abdülbaki GÖLPINARLI, a.g.e., s. 57-58.

11 Adnan KARAİSMAİLOĞLU, a.g.e. s. 19.

12 Adnan KARAİSMAİLOĞLU, a.g.e. s. 19.

Mevlâna, rahatsızlanarak 5 Cemaziyelahir 672 (17 Aralık 1273) tarihinde vefat etmiştir¹³. Hâlifesi Çelebi Hüsâmeddin ise ondan yaklaşık on bir yıl sonra 22 Şaban 683 (3 Kasım 1284) günü vefat etti. Vefatında elli yaşlarında olan sadık oğlu Sultan Veled ise, babasının maddî ve manevî mirasını lâyük şekilde temsil ederek 11 Kasım 1312'de bu dünyadan göçtü¹⁴. Mevlana'nın öldüğü gün olan 17 Aralık, düğün gecesi anlamına gelen ve sevgilisi olan Rabb'ine kavuşma günü olduğu için Şeb-i Arus olarak anılır¹⁵.

1.2. MESNEVÎ-İ ŞERİF

Mevlânâ, tarih boyunca Türk insanının zihniyetini ve ufkunu inşa eden, onu akıl ve gönül iksiriyle yoğurarak etkileyip, dönüştüren en önemli şahsiyetlerden birisi olmuştur. Bu etkiyi, bir ulu kişi ve bir "büyük rûh" olarak hayata dair verdiği cevaplar, tecrübeleri ve hakkında anlatıla gelen menkıbelerinden yola çıkarak izah etmek mümkündür¹⁶. Türk ve İslam alemi için bir büyük şahsiyet olan Mevlana'nın en önemli eseri ise Mesnevi'dir¹⁷. Sözlükte "ikişer ikişer" anlamındaki mesna kelimesinin nispet eki almış biçimi olan mesnevi, edebiyat terimi ve nazım şekli olarak ilk defa Fars edebiyatında kullanılmıştır¹⁸.

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin altı cilt (defter) ve yaklaşık 25.700 beyitten meydana gelen Farsça eserine Mesnevi adını vermesi, onun öncelikle kitabın nazım şekline dayanarak bir isimlendirmede bulunduğunu göstermektedir¹⁹. Mesnevinin her beytinin kendi arasında kafiyeli oluşu (aa/bb/cc...) ve genellikle aruzun kısa kalıplarıyla yazılmış olması konu bütünlüğünü sağlama ve anlatım açısından şairlere büyük kolaylıklar sağlamıştır²⁰.

Mevlânâ'nın Mesnevî'si üzerinde çok konuşulan, kendisinden sıkça bahsedilen ve çok okunan eserlerin başında gelmektedir²¹. Ancak, Mesnevi'nin ne zaman yazılmaya başlandığı konusunda kesin bilgi bulunmamaktadır. Mevlâna, sadece II. Cildin yazımına 662 Recebinin 15. gününden (13 Mayıs 1264) itibaren devam ettiğini ve I. Cildin bitmesinden sonra yazılmasının bir süre durakladığını bildirir (Mesnevi, II, beyit 6-7)²². Mesnevi, yazıldığı tarihten bu yana defalarca tercüme ve şerh edilmiştir. Başlangıçta, birkaç beyit ve hikâye ile başlayan tercüme ve şerhler artarak ve yaygınlaşarak devam etmiş ve bugün koskoca bir literatür oluşturacak hâle gelmiştir. Mesnevî'den bahseden ve onun bir bölümünü şerh eden çok sayıda eser olmasına rağmen, Mesnevî'nin tamamı Türkçe olarak, sadece yedi kişi tarafından şerh edilmiştir. Bunlar; Şem'î Dede (ö. 1596'dan sonra), Ankaravî İsmail Rusûhî Dede (ö. 1631), Şifâî Mehmed Dede (ö. 1671), Şeyh Murad-ı Buhârî (ö.

13 Reşat ÖNGÖREN, a.g.e., s. 441-445.

14 Adnan KARAİSMAILOĞLU, a.g.e. s. 19.

15 Abdullah YILDIRIM, a.g.e., s.24.

16 Bilal KEMİKLİ, a.g.e., s.3.

17 İsa, ÇELİK, "Mevlana'nın Mesnevisinin Tercüme ve Şerhleri", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2002, Cilt: 19, s.71.

18 Mustafa ÇİÇEKLER, Mesnevi, İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s. 320.

19 Semih CEYHAN, Mesnevi, İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s.325.

20 Mustafa ÇİÇEKLER, a.g.e., s. 320.

21 İsmail GÜLEÇ, "Mevlana'nın Mesnevisinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler", İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri, 2006, Cilt 22, s.135-136.

22 Semih CEYHAN, a.g.e., s.326.

1848), Ahmed Avni Konuk (ö. 1938), Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1951) ve Abdülbaki Gölpınarlı'dır (ö. 1982)²³.

Mesnevinin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunların birincisi vezin birliği olup, bütün mesneviler tek bir vezinde söylenir. Fars edebiyatında bir mesnevide iki veznin kullanıldığı görülmemiştir. Mesnevilerin ikinci özelliği vezinlerin mesnevinin anlam ve muhtevasına göre seçilmesidir. Uzun mesnevilerin bütün hikâye boyunca tek olan vezni eserin içerdiği anlama göre seçilir. Mesnevilerin üçüncü özelliği ise, içinde gazel ve kaside gibi başka şiir kalıplarına yer verilmemesidir. Mesnevilerdeki konu çeşitliliği vezni değiştirmez²⁴.

Hem İslam hem de batı dünyasında üzerinde çokça durulan eserlerin başında hiç kuşkusuz mesnevi gelmektedir. Bu cümleden hareketle Mesnevi'nin başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillerde tercüme ve şerhleri yapılmış, hala da bu konudaki çalışmalar devam etmektedir²⁵. Hangi alanda olursa olsun her insan Mevlana'nın eserlerinde kendine özgü bir şeyler bulabilmektedir²⁶

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar bir taraftan dar uzmanlık alanlarına göre dikey ilerlerken birçok durumda da farklı bilim dalları ve disiplinleri de kapsayacak şekilde yatay bir gelişme seyri göstermektedir. Bu bağlamda işletme alanında yapılan çalışmaların çok boyutlu olduğuna dikkati çekerek düşünce tarihi kapsamında işletmecilikle ilgili temel konuların ele alınarak irdelenmesi de önem taşımaktadır²⁷. İşletme ve alt disiplinleri ile ilgili kaynaklar araştırılırken sadece işletmecilik kaynakları değil, aynı zamanda toplumların her alanına katkı sağlamış, düşünceleri ile toplumda iz bırakmış, filozofların, düşünürlerin, devlet yönetmiş kişilerin eserlerine ve onlarla birlikte hareket etmiş kişilerin ne söylediğini ne yazdıklarını dikkatle araştırmak gerekmektedir. Bu doğrultuda Mevlâna da hem doğunun hem de batının fikirlerinden etkilendiği, istifade ettiği önemli bir şahsiyettir²⁸. Bu nedenle hem sosyal bilimler hem de işletme bilim dalında muhasebe disiplini bakış açısı ile Mesnevi'de muhasebe ve iktisadi bulguların tespit edilmesi bu çalışmanın amacını ve başlangıcını oluşturmuştur.

23 İsmail GÜLEÇ, a.g.m, s.135-136.

24 Mustafa ÇİÇEKLER, Mesnevi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, Cilt 29, s.220.

25 Şener DEMİREL, "Mevlana'nın Mesnevi'si ve Şerhleri", Türkiye Araştırmaları İleratür Araştırmaları, 2007, Cilt 5, Sayı 10, s.472.

26 Yahya FİDAN, Canan YILDIRAN, "Mevlâna ve Girişimcilik Kültürüne Etkileri", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2018, Cilt 7, Sayı 3, s.2040.

27 Canan YILDIRAN, Yahya FİDAN, "Mevlana'nın Yönetime Özgü Fikirlerinin Konyalı Girişimci ve Yöneticiler Üzerindeki Etkileri", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, Cilt 19, (Prof.Dr. Sabri Orman Özel Sayısı), s.160.

28 Yahya FİDAN, Canan YILDIRAN, a.g.m., s.2047.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ HAYAT VE MUHASEBE BULGULARI

2.1. TİCARİ FAALİYETLERE YÖNELİK BULGULAR

Muhasebe sadece sonuçlarla ilgilenmemekte, sonuçları meydana getiren sebepleri de göz önüne almaktadır.²⁹ Dolayısıyla işletmelerin ya da şahısların gerçekleştirdikleri ticari faaliyetler, ticarete konu olan kişilerin varlıklarında ve kaynaklarında artış ya da azalışa neden oluyorsa ortaya çıkan nedenler ve sonuçlar muhasebe bilimini yakından ilgilendirmektedir. Muhasebe biliminin varlığından bahsedebilmek için öncelikle mali bir işlemin olması bir zorunluluktur. Mali bir işlemin ortaya çıkması da eğer bahsedilen işlem üretim faaliyeti değil ise, birçok husustan bahsetmek gerekir. Öncelikle ticari işlemi gerçekleştiren kişi olan tacirin varlığı kaçınılmazdır. Bu bakımdan tacir/tüccar kavramı, satıcı/ticaret erbabı kavramı ile eş anlamlıdır. Eğer ticaret ya da alışveriş ve alım/satım işleminden bahsediliyorsa taraflardan biri olan alıcı kavramını da ele almak gerekir. Alım/satım işlemi ortaya çıkıyorsa bu işlemlerin eğer mikro düzeyde gerçekleştiği pazar, çarşı vb. mekanların olması ya da fiziksel olarak olmasa bile alışveriş işleminin olduğu alanlar da mutlaka incelenmelidir. Eğer mikro düzeyde fiziksel olarak bir ticari işlemin varlığı söz konusu ise tartı/terazi gibi bir ölçüm cihazları da olabilmektedir.

Sonuçta, ticari bir faaliyetten söz edilirken ticarete konu mal ve mülk gibi kavramların da mutlaka zikredilmesi gerekmektedir. Ticari işlemlerin sonuçlanması ile birlikte borç, alacak kavramları ödeme, veresiye ve peşin kavramlarının da varlığı inkâr edilememektedir. Ticari faaliyetler ile ilişkilendirilen bütün bu kavramlarla ilgili Mesnevi’de tespit edilen bulgulardan örnekler, aşağıdaki tacir kavramından başlanarak çalışmada sırasıyla örneklendirilecektir.

2.1. Tacir Kavramı

Ticaret ile uğraşan kimselere tacir denilmektedir. Türk Ticaret Kanunu (TTK)'na göre "Bir ticari işletmeyi, kısmen de olsa kendi adına işleten kişiye tacir denir"³⁰. Tacir sıfatını kazanabilmesi için kişinin ticari işletmeyi kendi adına işletmeye başlaması gerekir. Bu durum, işletmenin fiilen faaliyete sokulmuş olması ve müşteriyle ticari ilişkiye geçilmesi demektir. Bir ticari işletmeyi başkası adına yönetenler, doğal olarak tacir sıfatını kazanamaz³¹. Tacirlik, asırlardır yeryüzünde ismi farklı farklı anılsa bile var olmuş ve bir meslek olarak tanınmıştır. Öyle ki tacirlik, ticari faaliyetin ifa edilmesi anlamına geldiği için bu faaliyetin doğal bir sonucu olan muhasebe işlemlerini de doğrudan ilgilendirmektedir. Tacirlik mesleği ve tacir olan kişilerle ilgili Mesnevi-i Şerif'te tespit edilen örnekleri eserin birinci cildinden başlanmak üzere şu şekilde sıralanmak mümkündür³²;

- "Padişah, onu görünce pek ağırladı, altın hazinesini ona teslim etti. Sonra, hekim dedi ki: "Ey büyük Sultan, o Cariyecisi bu tacire ver" (1: 197-198³³).

Bu beyitte, ticari bir işlem gerçekleştiren kişiye yani tacire Sultanın ilgisinden bahsedilerek, tacirliğin ne denli iltifata tabi tutulduğunu görmek mümkündür. Hatta Sultanın cariyelerinden birinin tacir olarak bahsedilen kişinin verilmesinin teklif edilmesi de o dönemde ticaret ve ticaretle uğraşan kişilerin ne kadar saygın olduğunu göstermektedir.

- "Sahibi, evden çıkageldi. Tacircesine huzuru kalple dükkâna geçti oturdu. Bir de baktı ki dükkân yağ içinde, elbisesi yağa bulaşmış. Dudunun³⁴ başına bir vurdu; dudunun dili tutuldu, başı kel oldu." (1: 251-252).

Beyitinde ise, ticari işlemler gerçekleştiren kişi yani tacir, ticarethanesinin ne kadar dağınık ve kirli olduğundan bahsetmektedir. Bu durumun kabul edilemez bir durum olduğunu anlatmak yani mevcut durumdan olan rahatsızlığını ifade etmek için "Dudu"nun cezalandırıldığı söylenmektedir. Dolayısıyla bu beyit bize ticaretin önemli bir iş olduğu, kazanç kapısı olan işyerinin düzenli ve temiz olması gerektiğini anlatmaktadır. Tacir özelliklerine sahip bir kişinin nasıl davranması gerektiği anlatılmaktadır.

- "Bir tacirin bir dudusu vardı, kafeste hapsedilmiş, güzel bir duduydu. Tacir, Hindistan'a gitmek üzere yol hazırlığına başladı." (1: 1547-1548).

Bu beyitte, tacirin ticari bir işlem gerçekleştirmek için dönemin önemli ticaret yollarından biri olan baharat yolunu kullanarak ticaret için Hindistan'a doğru seyahate çıkması anlatılmaktadır.

- "Dostlar biz yine kuş, tacir ve Hindistan hikâyesine dönelim: Tacir, Hindistan'daki dudulara, dudusundan selam götürmeyi kabul etti." (1: 1585-1586).

30 Türk Ticaret Kanunu, Resmî Gazete 09.07.1956/6762, Md.12/1

31 Ramazan DURGUT, *Ticaret Hukuku*, (2016), www.auzefkitap.istanbul.edu.tr, (Erişim: 23.03.2021), s.84.

32 Bu çalışmada kullanılan beyitler, Mesnevi'nin Veled Çelebi İZBUDAK tarafından tercüme edilen eserden alınmıştır.

33 Beyit altlarında yer alan bilgilerde birinci sayı beyitin bulunduğu cildi, ikincisi ise beyit numaralarını ifade etmektedir.

34 Papağan (<https://sozluk.gov.tr/>).

Beyitte, hikayeleştirilen bir olayda tacir/tacirlerin Hindistan'a gitmeden önceki bir durumundan bahsedilmektedir.

- “O dudulardan birisi, bir hayli titredi ve düşüp öldü, nefesi kesildi. Tacir; bu haberi verdiğiinden dolayı pişman oldu, dedi ki: “Bir cana kıydım,” (1: 1589-1590).

Beyitinde hikâyeye göre tacir selamı götürdüğünde ortaya çıkan durum anlatılmaktadır.

- “Dudu, “Bu kulun armağanı hani? Ne gördün ve ne dedinse söyle” dedi. Tacir; “Söylemem, zaten elimi çiğneyip parmaklarımı ısırarak,…” (1: 1651-1652).

Beyitinde de ticaret yapan kişinin ifadesi yer almaktadır.

- “Tacir dedi ki: “Şikâyetlerini sana benzeyen dudulara söyledim. İçlerinden biri senin derdini anlayınca ödü patladı, titreyip öldü.” (1: 1655-1656).

Beyitinde ise yine tacirin sözleri aktarılmıştır. Bu kısma kadar son beş beyitte öne çıkan husus ise kişi/kişilerin bir ticari faaliyet içerisinde olması ile alakalıdır. Bu ticari faaliyet de dönemde ülkeler arasında gerçekleştiği anlaşılan bir işlemdir.

- “Biz arı gibiyiz, bedenler mum gibi. Allah, bedenleri bal mumu gibi göz göz, ev ev yapmıştır. Bu bahis çok uzundur; tacirin hikâyesini anlat ki o iyi adamın ne hale geldiği ne olduğu anlaşılsın.” (1: 1813-1814).

Bu beyitte tacir ile ilgili bir ibret verici bir durumun varlığı söz konusudur. Beyitte tacirin arı gibi çalışkanlığından söz edilirken, tacirin yaptığı işi doğru ve dürüstçe yapması gerektiği, aksi halde Allah'ın gazabına uğrayacağı anlatılmış ve bu durum somut bir durumla örneklendirilmiştir.

- “Tacir ateşler, dertler, feryatlar içinde, böyle yüzlerce karmakarışık sözler söylüyordu. Gâh birbirini tutmaz sözler söylüyor, gâh naz ediyor, gâh niyaz ediyor; gâh hakikat aşkını, gâh mecaz sevdasını ifade ediyordu.” (1: 1815-1816³⁵).

Hikâyede var olan tacirin, işinin hakkını vermediği ve dürüst ticaret yapmadığı zaman karşılaşacağı durum hikaye edilerek anlatılmıştır.

- “Tacir ondan sonra duduyu kafesten dışarı attı. Duducuk, uçup bir yüksek ağacın dalına kondu. Güneş, ufuktan nasıl süratle doğarsa o dudu da, o çeşit uçtu.” (1: 1825-1826).

Beyitte, tacirin papağan ile ilgili davranışı üzerinde durulmaktadır.

- “Tacir, hiçbir şeyden haberi yokken kuşun esrarını bu işe şaşırıp kaldı. Hindistan'daki dudu ne yaptı da sen öğrendin, bir oyun ettin, canımızı yaktın!” dedi.” (1: 1827-1828). Beyitte, tacirin kuş tarafından aldatılmasından bahsedilmektedir.

35 Eserde bu beyitlerle birlikte “Tacir Hikâyesine Dönüş” başlığı ile ayrı bir bölüm açılmıştır.

- “*Tacir, kendi kendine dedi ki: Bu bana nasihatti. Onun yolunu tutayım, o yol aydın bir yol. Benim canım neden dududan aşağı olsun? Can dediğin de böyle iyi bir iz izlemeli.*” (1: 1847-1848).

Beyitte, tacir kişiliği üzerinden geliştirilen anlatıdan bahsedilmektedir.

Tacir kavramının oldukça fazla geçtiği eserin birinci cildinde öne çıkan durum, uluslararası bir ticari faaliyet içerisinde olan bir kişinin bir papağan ile olan hikâyesi üzerinde durulmuştur. Tabii ki burada hikâyeden ziyade ciltte hem tacirin varlığı hem de sınır ötesi baharat yolları üzerinde olduğu düşünülen bir ticari faaliyetin varlığı çalışmanın konusu açısından önem atfetmektedir. Eserin üçüncü cildinde tespit edilen beyitler ise aşağıda sıralanmıştır.

- “*Binaenaleyh bari en iyi işe koyul da hırsız, senden hiç olmazsa en bayağı, en aşağı bir şeyi alıp götürebilsin. Tacirin yükü suya düşerse ondan daha iyi bir kumaşa el atar.*” (2: 1507-1508).

Bu beyitte ticari faaliyet olarak yapılacak en iyi işin yapılması öğütlenmiş ve bu sayede olası bir mal kaybının da çok fazla önemli olmayacağı bir hırsızlık bahsi ile konu edilmiştir.

- “*Sen bir dolandırıcısın ben de garip bir tacirim. Getirdiğin her elbiseyi nasıl alabilirim? Kâfirlik edip pılımın, pırtımın etrafında dolaşma. Sen hiç kimsenin malına müşteri değilsin.*” (2: 2701-2702).

İfadesiyle bir hırsız ile tacirin konuşması aktarılmıştır. Burada tacirin varlık durumunun hırsızdan daha zayıf olarak aktarılması dikkat çekicidir.

Eserin İkinci cildinde, tacir kavramı ile birlikte hem dolandırıcı hem de hırsız kavramlarının kullanılması dikkat çekmektedir. Eserin üçüncü cildinde tespit edilen beyit şu şekildedir;

- “*Esnaf, gönlüne bir serviyi diktiğinden akşama kadar dükkânda çarımha çakılmış gibi bekler durur. Tacir, deniz demez, kara demez yürür durur ama evinde oturan bir sevgilinin aşkıyla koşup yeler.*” (3: 543-544).

Yukarıdaki beyitte, yerleşik bir faaliyet içerisinde olan esnaf ile sürekli yer değiştiren, hareket eden ve gezici bir ticari faaliyet içerisinde olduğu anlaşılan tacirin karşılaştırılması yapılmaktadır.

Eserin Üçüncü cildinde tespit edilen beyitte bahsi geçen tacirin, eserin tacir kavramını gezici ticari faaliyet içerisinde olan kişiler için kullandığına kesin bir örnektir. Öyle ki dönemde yerleşik ticari faaliyet içerisinde olanlar ile ülkeden ülkeye ticari faaliyet içerisinde olan tacirlerin toplumsal algısı ve isimlendirilmesinin de farklı olduğu tespit edilmiştir. Eserin altıncı cildinde tespit edilen beyitleri devam eden kısımda şu şekilde aktarılmaktadır.

- “*Susığırı³⁶, yine o mücevherin ışığı ile otlar dururken ansızın mücevherden pek uzağa düştü. Bir tâcir, bunu görüp otlağın, çayırın kararması için mücevheri balçıkla örttü.*” (6: 2927-2928).

36 Manda, Camuz, Camış (<https://sozluk.gov.tr/>).

Bu beyitte tacirin davranışı üzerinde bir anlatı aktarılmıştır.

- *“Onu tâcir bilir, fakat öküz bilmez. Gönül ehli olanlar anlarlar, fakat her toprak kazan anlamaz. İçinde mücevher bulunan topraktaki o mücevher, öbür toprağın da sırrını söylemektedir.”* (6: 2937-2938).

Bu ifade de tacirin, topraktaki ticari zenginliği ancak gönül ehli ile birlikte fark edebileceğini, bunu da ancak bir tacir aklının görebileceğini ve dolayısıyla ticaretin herkesin kârı olmayacağı anlatılmaktadır.

- *“Boş karın, şeytanın zindanıdır. Çünkü ekmek derdi, onun hilesine, düzenine mânidir. Dolu karın, bil ki şeytanın pazarıdır. Şeytan tacirleri orada gürültü eder dururlar.”* (6: 4727-4728).

Bu beyitte işleri iyi olmayan veya ticareti bozuk olan tacirin şeytana uyma ihtimalinin az olduğundan bahsetmektedir. Bu durumdaki tacirlerin içinde bulunduğu durumun şeytanın zindanı olarak nitelemek, tacirin haram ve dolambaçlı yollara sapmayacağı ve ekmeğini kazanma peşinde koşacağı şeklinde ifade edilmektedir. Ancak, ticareti yolunda giden ve karnı tok olan tacirin ise şeytana daha yakın olduğu ve yanlış yollara daha kolay sapacağı ifade edilmektedir.

- *“Hiçbir şey satmayan büyücü tacirler, gürültüyle akılları bulandırır; berbat ederler. Geceleyn büyü yaparak küpü at gibi yürütürler. Ay ışığıyla sabaha karşı olan karanlığı kumaş haline getirirler”* (6: 4729-4730).

Bu beyitte de iyi niyetli olmayan tacirlerin kötü özellikleri aktararak, onların olmayan bir malı veya eşyayı olmuş gibi ve farklı biçimde satabileceği anlatılmaktadır.

Tacir kavramı eserin bütün ciltleri üzerinden değerlendirildiğinde genellikle ticari faaliyet yapan kişilerin işlerinden ve kişisel özelliklerinden bahsedildiği ortaya çıkmaktadır. Tacir kavramı ile ilgili tespit edilen bulgulardan on ikisi eserin birinci cildinde yer almaktadır. İki tanesi eserin ikinci cildinde, bir tanesi ise eserin üçüncü cildinde ve dört tanesi ise eserin altıncı cildinde yer almaktadır. Ayrıca, eserin dördüncü ve beşinci ciltlerinde ise tacir kavramına yönelik herhangi bir bulgu tespit edilmemiştir.

Çalışmanın bu bölümünde inceleme konusu olan Mesnevi-i Şerif içerisinde yer alan ticaret kavramı ile ilgili beyitler incelenmeye çalışılacaktır. Bilindiği gibi ticaret kavramı, özellikle mal veya eşyanın alım satımı gibi ticari işletmeler için doğrudan kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın muhasebe bilim alanı ile doğrudan bir ilgisi bulunmaktadır. Ticaret kavramına yönelik olarak eser üzerinde yapılan incelemeler aşağıda devam eden başlıkta yer almaktadır.

2.2. Ticaret Kavramı

Ekonomi tarihinden daha eski olan ticaretin tarihi, insanlar arasındaki ilişkilerin başladığı zamana kadar geri götürülebilir. Öncelikle ticaret, kişi ya da toplumların kazanç sağlamak amacıyla giriştikleri ve bir yerden başka bir yere taşımak zorunda

oldukları her türlü ham ya da işlenmiş mal, eşya, hizmet, değer, yiyecek gibi varlıkların alım satımını, değiş tokuşunu kapsayan ekonomik bir etkinliktir.³⁷ Bu anlamda ticaret, mal ve hizmetlerin kar elde etme amacı ile alım ve satım işlemine denilmektedir. Ticarete bazen iki, hatta bazen de ikiden fazla taraf bulunmaktadır. Eğer ikili bir ticaret söz konusu ise alıcı ve satıcıdan, üçlü bir ticari faaliyet söz konusu ise de alıcı, satıcı ve aracından bahsedilmelidir. Ticari faaliyetler bazen yerleşik bazen de gezici olarak gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmanın konusu olan Mesnevi'de yer alan ticari faaliyetler ile ilgili olarak tespit edilen beyitler, birinci ciltten başlanarak aşağıda sıralanmıştır.

- “Ölüm isteği, doğru kişilerin boyunlarına bir halkadır. Çünkü bu istek, Yahudilere imtihan oldu. Allah, Kur'an'da “Yahudiler, doğrulara ölüm; fütuhat³⁸, sermaye ve ticarettir.” (1: 3967-3968).

Bu beyitte ticari bir faaliyetin ne denli önemli olduğu vurgulanırken, Yahudiler için zafer, sermaye ve ticaret kavramları yan yana sıralanmıştır.

- “Sermaye ve ticaret isteği var ya; ölümü istemek ondan daha iyidir. Ey Yahudiler; halk içinde namusunuzu korumak istiyorsanız bu dileği, bu ölüm temennisini dile getirin” dedi.” (1: 3969-3970).

Yine bu beyitte Yahudiler için sermaye ve ticari faaliyetin öne çıkarılmasının insanı ölmeyecekmiş gibi bir ruh haline büründürceği ve bunun da insanları dünyaya daha çok bağlayacağı anlatılarak bu durumdan kaçınılması gerektiği ifade edilmiştir.

Eserin birinci cildinde tespit edilen ticaret kavramı ile ilgili beyitlerde Yahudilerin ticari işlemlerine yönelik açıklamalar söz konusudur. Eserin bu cildinde tespit edilen ve ticaret kavramının mecazi anlamda kullanımının yer aldığı beyit ise şu şekildedir.

- “Kimin namazında mihrap ve kiblesi Ayn (Allah'ın zati, cemali) olursa onun tekrar iman tarafına gitmesini ayıp ve kusur bil. Padişaha esvapçı başı olan kişinin, padişah hesabına ticarete girişmesi ziyankârlıktan ibarettir.” (1: 1765-1766).

Bu Beyitte, daha çok padişah adına iş yapılması, ticari bir işlem olarak anlatılmıştır. Eserin ikinci cildinde yer alan ticaret kavramına yönelik beyitler ise aşağıda sıralanmıştır.

- “Eşeğin oldukça semer de mutlaka bulunur. Canın oldukça ekmeğin mutlaka az çok gelir. Eşeğin sırtı hem dükkândır hem mal, hem mal kazanılacak yer. Kalbinin incisi, yüzlerce kalbe sermayedir.” (2: 725-726).

Bu beyitte, insanın canı sağ oldukça ve ticaret yapmak istedikçe bunu yapabilecek fırsat ve imkânların her zaman var olduğunu, bunun için insanın kalbinin de bir sermaye olduğu vurgulanmıştır.

37 Nejat BOZKURT, Ticaretin Felsefesi Tarihçesi ve Etik ile Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, 2, 2002, S.153.

38 Zaferler (<https://sozluk.gov.tr/>)

- “*Âlemde her şey ayıpsız olsaydı, ticaret edenlerin hepsi aptal olurdu. Bu takdirde kumaş tanımak pek kolaylaşırdı. Mademki ortada ayıp yok, ehil ne oluyor, nâehil ne oluyor?*” (2: 2939-2940).

Bu beyitte, dünyada ayıplı şeylerin olduğunu dolayısıyla ticaretin de ayıbının olduğu ifade edilmiştir. Bu ayıbın bilinebilmesi yani ticari bir faaliyetin gerçekleştirilebilmesi için ticaret erbabı kişinin bilgili ve uzman olması gerektiğine, aksi halde iyi ve kaliteli malları tanımının mümkün olamayacağına dair bir anlatı söz konusudur.

- “*Ticarete kâmil değilsen yalnız başına dükkân açma; yoğrulup kemale gelinceye dek birisinin hükmü altına gir! “Susun, dinleyin” emrini işit, sükût et. Madem ki Allah dili olamadın, kulak kesil.*” (2: 3455-3456).

Bu beyitte ticarete tam olarak işinin ehli olmayanın kendi başına ticaret yapmamasına, öncelikle bu konuda yetişmesi için gerektiğinde başka birisi ile birlikte iş yapılması veya çırak, kalfa gibi gerektiğinde işi bilenlerle birlikte çalışılması gerektiği anlatılmaktadır.

Eserin ikinci cildinde tespit edilen beyitlerdeki ticaret kavramı, gerçek anlamı ile ticari faaliyet olarak kullanılmıştır. Bu beyitlerde daha çok ticari faaliyet işinin yapılmasında kâmil olunması yani işin ehli olunmasından bahsedilmektedir.

Eserin üçüncü cildinde tespit edilen ve içerisinde ticaret kavramını barındıran beyit şu şekildedir;

- “*Ben, başkaları gibi kuru bir ümide kapılıp şüpheyle yola düşmem dersin, hiçbir ticarete bulunamazsın. Çünkü bu ikisi de gaydadır, sırdır.*” (3: 3087-3088).

Bubeyitte, ticari faaliyetin bir ümit içerdiği ve peşinden gidilerek gerçekleştirilmesi gereken bir hayal olduğu anlatılırken, bu hayalin ve ümidin peşine düşülmezse gerçek anlamda ticaret yapmanın bir anlamı olamayacağı anlatılmaktadır.

Eserin dördüncü cildinde yer alan ve ticaret kavramından bahsedilen beyit ise aşağıdaki gibidir.

- “*Çünkü bilir ki bu ekim dünyası, mahşere hazırlanmak, ahirette burada ektiğini toplamak, devşirmek için yaratılmıştır. Hiçbir bağlantı yoktur ki yalnız o bağ için bağlansın... O bağlantı, bir ticaret elde etmek, bir kâr kazanmak içindir.*” (4: 2989-2990).

Eserin bu cildinde ticaret kavramı manevi bir kazanç, kâr anlamında kullanılmıştır. İnsanların bu dünyada yaptıkları her türlü manevi faaliyetin sonucunda kendilerini ahirette büyük bir kazancın beklediği anlatılırken bu durum, yapılan bir ticaret sonucu olarak elde edilen kâr ile mecazi anlamda anlatılmıştır.

Eserin beşinci cildinde tespit edilen ve içerisinde ticaret kavramının yer aldığı beyit aşağıdaki şekildedir.

- “*Bu alemde büyücüdür. Biz, onda ticaret ediyoruz, ondan ölçülüp biçilen ay ışığını alıyoruz. O, büyücü gibi acele, acele beş yüz arşın ay ışığı ölçer.*” (5: 1039-1040).

Yine mecazi anlam kullanılan bu beyitte ticaret kavramı daha çok iş yapmak anlamı ile ifade edilmiştir.

Eserin altıncı cildinde tespit edilen ve ticaret kavramının kullanıldığı beyit aşağıdaki şekildedir.

- “*Gel de hemen şu eşi olmayan alışverişi durmayan pazarda eskileri sat, hazır ve elde bir olan beylği al. Eğer bir şüphe gelir de yolunu vurursa ticarete bulunan peygamberleri kendine senet yap.*” (6: 885-886).

Ticari faaliyetin yani satış işleminin anlatıldığı bu beyitte, elde edilen gelir ile tekrardan bir varlık satın alınma işlemi anlatılırken tam olarak ticaret anlatılmaktadır. Hatta ticaret yapılırken şüphe ortaya çıkması durumunda peygamberlerin uygulamalarını da dikkate alarak ticaret erbabının kendisini güvence altına alması önerilmektedir.

İncelediğimiz Mesnevi'nin bütün ciltlerinde ticaret ile ilgili kavramların üçünün eserin birinci cildinde yer aldığı tespit edilmiştir. Üç ticaret kavramının kullanımı ise yine eserin ikinci cildinde ve birer adet ticaret kavramı kullanımı da eserin dörd, beş ve altıncı ciltlerinde yer almaktadır. Ancak, ticaret kavramının geçtiği birinci, dördüncü ve beşinci ciltlerde yer alan kullanımların mecazi anlamda oldukları tespit edilmiştir.

Ticari faaliyetlerin genel adı olarak kullanılan ticaretin taraflarından birisi de “satıcı”dır. Satıcı kavramı, ticari işlemin başlatılmasında öne çıkan bir kavram olup eserde bu kavram ile ilgili olarak tespit edilen beyitler ve açıklamaları aşağıdaki başlık altında incelenecektir.

2.3. Satıcı Kavramı

Muhasebe biliminde satıcı kavramı, işletme faaliyetleri içerisinde her türlü mal ve hizmet satışlarını gerçekleştiren taraftır. Satıcı, genel anlamda bazen kendi adına bazen de başkası adına almaya hevesli olan kişilere mal veya hizmet satanlardır. Mesnevi'de de bu duruma yani muhasebe bilimine anlamına uygun bulgular tespit edilmiştir. Mesnevi'de satıcı kavramı ile ilgili olarak elde edilen bulgular aşağıdaki gibi olup, satıcı kavramı ile ilgili olarak eserin ikinci cildinde iki ve üçüncü cildinde ise sadece bir beyitte kavramın kullanımı tespit edilmiştir. Diğer ciltlerde bu duruma uygun bulguya rastlanmamıştır.

- “*Gül suyu isen seni başa sürer; koyuna serperler; sidik gibiysen dışarı atarlar. Koku satanların tablalarına bak. Her cinsi, kendi cinsinin yanına korlar.*” (2: 279-280).

Bu beyitte satış işleminde bulunan satıcı, koku satıcısı olarak günümüzdeki parfümeri işini yapan kişi olarak kullanıldığı görülmektedir.

- “İş bu dereceye gelince odun satan birinin devesini getirdiler. Zavallı, hayli feryat etti, hatta memura para verdi, fakat kâr etmedi.” (2: 657-658).

Bu beyitte de odun satan kişiden bahsedilmektedir.

- “Satıcı, elindeki kumaşın fazla para ettiğini gördü mü ona olan aşkı soğuyuverir. Kumaşların fazla bir kâr getirdiğini görmez de o yüzden onlara ısınır, onları elden çıkarmaz.” (3: 4107-4108).

Bu beyitte kumaşı satan kişiden satıcı olarak bahsedilmektedir. Kumaş satan kişinin satışa konu olan mallarının değer gördüğünü anladığı zaman o malları bir an önce satmak isteyeceği aksi durumda ise elinde tutmak isteyeceği anlatılmaktadır.

- “Doğru ümidiyle eğriyi de alırlar. Zehri şekerle dökerler de öyle içerler. Güzel ve tatlı buğday olmasaydı, buğday gösterip arpa satan ne yapardı?” (2: 2931-2932).
- “Hangi güzel koku satanın aklı, ondan haberdar olsa ırmağa bütün tablalarını döküverir. Yürü, yürü... hakikaten bu ırmağın ne misli vardır, ne eşi; sen, bu ırmaktan ebediyen çıkamazsın.” (6: 625-626).

Yukarıdaki iki beyitte ise satışa konu olan malların kalitesi ile ilgili olarak satıcıların takındıkları tavırlar hakkında eleştirilerde bulunulmaktadır.

Eğer bir ticari faaliyette satıcıdan bahsediliyorsa, çok tabiidir ki karşı tarafta mutlaka bir de alıcının olması gerekmektedir. Ticari faaliyet döngüsünün tamamlanması için iki taraftan biri olan “alıcı” kavramına yönelik olarak Mesnevi’de tespit edilen beyitler ve bunların açıklamaları bir sonraki başlıkta yani “Alıcı Kavramı” başlığında ele alınmaktadır.

2.4. Alıcı Kavramı

Alıcı kavramı, işletme biliminde ticari faaliyetlerin ortaya çıkması için iki taraftan biri olan kabul eden taraftır. Alıcılar, kendisi ya da başkası adına işlem yapmaktadırlar. Alıcı kavramı biraz daha geniş çerçeveden incelendiğinde muhasebe alanı başta olmak üzere birçok alanın konusu haline geldiği görülecektir. Alıcı kavramı, muhasebe bilimi için o kadar önemli bir kavramdır ki başlı başına tek düzen hesap planında alıcılar adı ile bir hesap grubu bulunmaktadır. Hem toplumla hem de birçok bilim dalı ile ilgisi olan kavram ile ilgili mesnevide tespit edilen beyitler aşağıdaki şekildedir.

- “Kanat aramazsa yerin dibinde kalır, Simâk³⁹ burcuna yol bulmaktan ümitsiz bir hale düşer. Söze gelen ilim, cansızdır; satın alıcıların yüzüne âşıktır” (2: 2435-2436).

Eserin ikinci cildinde tespit edilen tek beyitte alıcı kavramının mecaz anlamı ile kullanıldığı görülmektedir.

39 Başak burcunun en parlak yıldızı..Simâk-i a'zel de denir.

Eserin üçüncü cildinde ise kavram ile ilgili tespit edilen beyit aşağıdaki gibidir.

- *“Malla beden, hemencecik eriyip giden kardır. Fakat satılığa çıkarılınca onların alıcısı Allah'ır. Bu kar, sana neden paradan daha iyi geliyor, bilir misin? Şüphedesin, yakinin yok da ondan.”* (3: 4115-4116).

Eserin bu cildinde kullanılan alıcı kavramı, yine mecazi anlamda (malın da bedeninin de alıcısının Allah olduğu) kullanılmıştır.

Eserin beşinci cildinde yer alan bulgular daha çok alıcı kavramının bir ticari faaliyet ile ilişkilendirilerek anlatıldığı ortaya çıkmaktadır. Eserin beşinci cildinde tespit edilen bulguların buldukları beyitler ise aşağıdaki gibidir.

- *“Büyücüler pazardakilerin gözleri önünde ay ışığını ölçüp biçerler de para alırlar, kar ederler. Bu ölçüp biçmeyle para kazanırlar. Hâlbuki alıcının elinden para da çıkar, kumaşı da kaybeder.”* (5: 1037-1038).

Eserin bu beyitinde her şeyin bir alıcısının olduğu vurgulanarak, alıcı tarafın mal ve para kaybetmesine yönelik bir anlatı bulunmaktadır.

- *“Kıvrıla büküle her an müşteriye aramadasın. Fakat neyin var ki satacaksın? Hiçbir şeyin yok, hiçbir şeyin. Gönünde bir ekmek, bir kuşluk kahvaltısı olsaydı alıcılara aldırılmazdın bile.”* (5: 1117-1118).

Yukarıdaki beyitte alıcılara karşı bir tutumdan bahsedilmektedir.

- *“Bağcı, bostanının fidanlarını, mahsulünü bilesin diye sana birkaç elma verir. Buğdaycı, alıcıya bir avuç buğday verir ama ambarındaki anlasın diye.”* (5: 2117-2118).

Bu beyitte, bir malın satışı sırasında malı satan kişinin mallarını satarken örnek veya numune üzerinden geliştirilen bir satış işleminden bahsedilmektedir.

Eserin bir sonraki cildi olan altıncı ciltte ise alıcı kavramı ile ilgili tespit edilen beyitler şu şekildedir;

- *“Müşteri olmadıkça alışveriş etmeye eliniz oynar mı? Birisi gelir, mallara bakar, fakat bakmakla alıcı olmaz ki. O ahmak bakış ancak alay içindir.”* (6:831-832).

Eserin bu beyitinde ticari bir faaliyetin gerçekleşebilmesi için mutlaka bir müşterinin yani alıcının olması gerektiği anlatılmaktadır.

Eserin bu cildindeki ticari faaliyetin gerçek anlamı ile kullanımına yönelik yukarıda görüldüğü gibi sadece bir beyit tespit edilmiştir. Ayrıca ciltte yer alan diğer beyit de aşağıdaki gibidir.

- *“Bu ‘Allah dilediğini yapar’ pazarında her ikisi için de ayrı alıcı var. Dikenliğin gıdası ateştir; sarhoş dimağının gıdası da gül kokusu.”* (6: 29-30).

Mecazi anlamın kullanıldığı bu beyitte alıcı kavramı, daha çok kabul eden anlamında kullanılmıştır. Yani beyitteki anlamıyla Allah'ın sunduğu ateş ve gül kokusunu alacak alıcıların (kulların) olduğu mecazen anlatılmıştır.

Mesnevide alıcı kavramına en fazla beşinci ciltte üç beyitte bulguya rastlanmıştır. Eserin ikinci ve üçüncü ciltlerde birer, altıncı ciltte ise iki beyitte alıcı kavramının kullanımı tespit edilmiştir. Birinci ciltte ise kavramın kullanımına yönelik herhangi bir tespitte bulunulamamıştır.

Ticari faaliyetler kapsamında değerlendirilen alım satım işlemleri muhasebenin doğrudan kapsamına giren başka bir kavramdır. Eserde yer alan alım-satım kavramlarına ilişkin olarak çalışmanın devam eden başlığında yer verilmiştir.

2.5. Alım-Satım Kavramı

Alım ve satım faaliyetlerinin aynı zamanda ticaret olarak anlaşılması gerekir. Esasında alım ve satım faaliyetleri, üreten/satmak amacıyla alan ve tüketenler arasında gerçekleştirilen aracı faaliyetlerdir. Aracı faaliyetleri yerine getiren kişilere tacir veya esnaf denilmektedir. İsmi ne olursa olsun bu kişiler, üretim ve ticari işlem sonucu ortaya çıkan çıktıları tüketiciler ile buluşturmaktadırlar. Çalışmaya konu olan Mesnevi'de alım ve satım işlemleri ile ilgili tespit edilen bulgular aşağıdaki gibidir;

- *“O, ne İsa gibi göklere açar, ne Karun gibi yerlere geçer. Sen yerden, yurttan alımdan, satımdan kaldın mı o, mekân âleminde de seninle beraberdir, Lâmekân âleminde de.”* (3: 345-346).

Bu beyitte, insanların ne bu alemi ne de diğer alemi unutmaması gerekti, her ikisi için de çalışması gerektiği mecazen anlatılmaktadır. Özellikle bu alemde alım satım işlemi, yerine getirilen bir faaliyet olarak kabul edilip anlatılmaktadır.

- *“Bir şey satan, yahut alan kişinin hilesi sanki sihir... gelip benim yolumu kesiyor “dedi. Peygamber dedi ki: “Alışverişte aldanmaktan korkuyorsan alacağın şeyi üç gün muhayyer olarak al.”* (3: 3495-3496).

Bu beyitte de bir mal veya eşyayı alanın da satanın da bu ticari işlemde emin olması gerektiği vurgulanarak alım satım işlemi yapan taraflarla ilgili bir açıklama söz konusudur.

Yukarıdaki, eserin üçüncü cildinde yer alan alım satım bulgularında hem bir iş hem de bu faaliyeti yapan taraflardan söz edilmektedir.

Eserin dördüncü cildinde ise tespit edilen bir beyit şu şekildedir.

- *“Böyle bir devlet, kimin eline düşmüştür: Bir deniz, bir katrayı dilemekte, istemekte! Allah hakkı için Allah hakkı için çabuk sat ve satın al... Bir katrayı ver, incilerle dolu denizi elde et!”* (4: 2621-2622).

Bu beyitte de yine mecaz kullanılmıştır. Beyitte, Allah için bir katre verip karşılığında içi incilerle dolu denizi elde et denirken, manevi kârlılığa vurgu yapılmakta ve Allah hakkı için alım satım işleminin hızlıca yapılması üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla eserin dördüncü cildinde ise alım satım işleminin bir an önce gerçekleşmesinden bahsedilmektedir.

Alım-satım kavramı ile ilgili olarak eserin beşinci cildinde tespit edilen beyit aşağıdaki gibidir.

- *“Altını verip o altın gibi şarabı aldı. Taşı verip karşılığında gevheri satın aldı. O şarabi ki padişahların başına sıçrar da sakinin başına altın taç koyarlar.”* (5: 3455-3456).

Bu beyitte alım satım işleminin farklı aşamalarda gerçekleştiği durumlardan bahsedilmektedir. Bu ciltte tespit edilen beyite göre, zincirleme bir alım satım faaliyeti üzerinde durulmuştur. Mal veya eşya alımı için bir değişim aracı olan altın verilip karşılığında mal alımı ile ilgili örnek olay anlatılmıştır.

Eserin altıncı cildinde yer alan alım-satım kavramları ile ilgili beyit ve dörtlükler aşağıda gösterildiği gibidir.

- *“Bir alım satımda garaz⁴⁰, vasıta olur; satılan şeyi o överse bir Yusuf’u, üç arşın beze alırsın. Can verme çağında da şeytan, vasıtalık eder, senden iman incisi alır.”* (6: 3461-3462).

Bu beyitte, alım ve satımda kin ve nefretin olmaması gerektiği anlatılarak, kin ve nefretin çok değerli bir malın değerini düşüreceği bunun da satıcıya manen pahalıya mal olacağı dolayısıyla alım satım işlemindeki karşılıklardan bahsedilmektedir.

- *“Naip⁴¹ gelip bu sandık kaç? Dedi. Çuha⁴², dokuz yüz altından fazla veriyorlar. Fakat ben binden aşağı veremem. Alacaksan aç bak, paranı ortaya dök dedi. Naip, ey hırkası kısa, utan, sandığın değeri meydanda dedi. Çuha, hayır dedi. Görmeden alım satım, şer’î değildir. Malımızı kilim altında satmamız doğru değil.”* (6: 4520⁴³-4523).

Bu dörtlükte, bir kumaşın alım satım işlemi anlatılmaktadır. Söz konusu alım satım işleminde ticarete konu olan malı alırken mutlaka o mala bakılması ve görülmesi ile malın değerinin doğru tespit edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

- *Açayım, bir bak, gör. Değmezse satın alma. Sana da ziyan olmasın babacığım. Naip ey sırları örten dedi, sırrı açma. Benimle uyuş. Ben bunu böyle kapalı olarak alacağım.”* (6: 4524-4525).

Bu beyit de bir önceki dörtlüğün devamı olarak alım satım faaliyetindeki sürece yöneliktir. Yine alım satımı yapılan malın görülerek alınması ve alıcı ile satıcının mal üzerinde anlaşması gerekliliği anlatılmaktadır.

- *“Hâsılı bu alım satımda macera uzadı. Nihayet naip yüz altın verip sandığı satın aldı. Ey kötü işleri beğenen! Sen de daima sandıktasın; seni hatifler⁴⁴ ve gayb⁴⁵ âleminde olanlar, satın alıp dururlar.”* (6: 4537-4538).

40 Kin, nefret.

41 Taht'ta hükümdar olmadığı zaman veya hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kimse (<https://sozluk.gov.tr/>)

42 Tüysüz ince, sık dokunmuş yün kumaş. Sık dokunmuş yün kumaş. Buradaki anlamı, Çuha kumaşını satan kişi.

43 Bu beyitten itibaren “Kadı Naibinin Pazara Gelerek Çuha’dan Sandığı Satın Alması” başlığı ile yeni bir bölüm açılmaktadır.

44 Gaipen seslenir gibi haber veren melek. (<https://sozluk.gov.tr/>)

45 Göz önünde olmayan, gizli olan, his ve aklın ötesinde kalan, insanların kavrayamayacağı manevi alem.

Bu dörtlükte ise söz konusu mal bedelinin ödenerek alım satım faaliyetinin sonlandırılmasından bahsedilmektedir.

- “Yalnız sandık içindeyken alım satım, az çok fiyat verme hususundaki sözlerini duymuştu. Neden kadının nafakasını tam olarak vermedin dedi. Cuha dedi ki: Ben şeriata canla başla kulum.” (6: 4561-4562). Alım satım faaliyetinin gerçekleşme durumu anlatılmıştır.

Son beyitte bahsi geçen alım satıma yönelik bulgular daha çok süreç ile ilgilidir. Bunların haricinde eserde mecazi anlamda da beyit tespit edilmiştir.

- “Şehzadenin canına, padişahın ruhundan alım satım olmaksızın bir feyiz⁴⁶ geldi. Aya benzeyen canı, ay nasıl güneşten nur alıyorsa padişahın nurîyle nurlanmakta, onun canından gıdalanmaktaydı” (6: 4759-4760).

Alım satıma yönelik tespit edilen bulgular ziyadesiyle altıncı ciltte ağırlıktadır. Altıncı ciltte, beş bulgu söz konusu iken, beşinci ve dördüncü ciltlerde birer, üçüncü ciltte ise iki bulgu tespit edilmiştir. İkinci ve birinci ciltlerde ise herhangi bir tespit yapılamamıştır. Mesnevide alım satıma yönelik bulgular incelendiğinde ağırlıklı olarak ticari faaliyete yönelik gerçekleşen işlemlere yer verilmiştir. Özellikle altıncı cildin 4520-4525 mısraları arasında doğrudan ticari faaliyet anlatılmaktadır. Alışveriş kavramına yönelik tespitler devam eden başlıkta ele alınmaktadır.

2.6. Alışveriş Kavramı

Alışveriş, alım satım işlemi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Belirli bir amaca ulaşmak için mal ve hizmetlerin alınıp satılması işlemidir. Alışveriş kavramı da diğer ticari faaliyetlerle ilişkilendirilen kavramlardan olup, mesnevide ayrıca kullanılmış ve elde edilen tespitler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır;

- “Bir bakkal vardı, onun bir de dudusu vardı. Yeşil, güzel sesli ve söyler duduydu. Dükkânda dükkân bekçiliği yapar; bütün alışveriş edenlere hoş nükteler söyler, lâtifeler ederdi.” (1: 247-248). Alışveriş işleminin bir dükkânda gerçekleştiği anlaşılmaktadır.
- “Tacir alışverişi bitirip muradına nail olarak evine geri geldi. Her köleye armağan getirdi, her halayığa⁴⁷ ihsan da bulundu.” (1: 1649-1650). Alışveriş işleminin istenilen düzeyde olup, sonuca ulaşıldığı anlatılmaktadır.
- “Dünyada gözlükler ve padişahlar olmasaydı bütün körler ölürlendi. Körlerin elinden ne ekmek gelir, ne biçmek gelir, ne alışveriş gelir, ne de kâr ve kazanç.” (1: 2133-2134). Alışveriş yapabilmek için asgari nitelikten bahsedilmektedir.
- “Çünkü alet, vesile... dâvaya düşmektir, varlık alâmetidir. Asıl hüner aletsizliktedir, alçalmadır.” Arap “Aletsiz nasıl alışveriş edeyim de aletsizliği elde edeyim?” (1: 2697-2698). Alışveriş işlemindeki bir durum örneklendirilmiştir.

46 Manevi haz, mutluluk, iç huzuru. (<https://sozluk.gov.tr/>)

47 Kadın Köle, Cariye.

Eserin bu cildinde tespit edilen beyitlerde bazen dükkânın varlığı bazen de bazı şartların varlığına yönelik anlatılar yer almıştır. Ancak bunların dışında alışveriş kavramının gerçek anlamının dışında, mecaz anlamı ile kullanımına yönelik beyit yer almış olup, bu beyit şu şekildedir;

- “Balık resmine ister deniz olmuş ister toprak. Kara yüzüliye ha sabun, ha kara boya! Kâğıda gamlı bir adam resmi yaparsan o resmin ne gamla alışverişi vardır ne neşeyle.” (1: 2765-2766).

Birinci ciltte yer alan beyitte daha çok bir ilişki, temastan bahsedilmektedir. Eserin ikinci cildinde konuyla ilgili tespit edilen bulgular aşağıdaki şekildedir.

- “Seni gâh gezip eğlenme, gâh dükkân açıp alışveriş etme, gâh ilim öğrenme, gâh ev bark kurup çoluk çocuk sahibi olma hayallerine düşürür: Kendine gel hemen “Lâhavle” de. Ama sade dille değil; candan gönülden!” (2: 641-642). Alışveriş işlemi için bir dükkânın varlığına atıf yapılmıştır.
- “Birisi bir defîne buluverir; ben de onu istiyorum., dükkânla, alışverişle ne işim var? der. Baht işi bu, fakat nadirdir. Tende kudret oldukça çalışıp kazanmak gerek.” (2: 733-734). Bu beyitte de yine alışveriş için gerekli olan mekândan bahsedilmektedir.
- “Veli dedi ki: “Git bu halkayı çalıp durma. Kapı kapalı. Bugün sır söylenecek gün değil, başka vakit gel. Eğer Lâ mekân âleminde mekâna yer olsaydı ben de şeyhler gibi dükkânda oturur, alışverişe koyulurdum” (2: 2385-2386). Dükkân ve alışveriş kavramları ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

İkinci cildin örneklendirilen beyitlerinde alışveriş kavramının geçtiği yerlerin dükkânlar olduğuna dair bulgular yer almıştır. Ciltte gerçek anlamının dışında tespit edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

- “Bu alışverişe gıpta ile bakma, Firavunla Semud kavminin ziyanını gör! Şu göğşe defalarca bak. Çünkü Allah “Ona bir kere daha dön de bak” buyurdu.” (2: 2945-2946).
- “Alışveriş ederken mest bir halde ağızını yumup oturur. Fakat müşterisi Allah’tır. Âdemin dersine melek müşteridir; o derse dev ve peri mahrem değildir.” (2: 3267-3268).

Bu beyitlerde alışveriş kavramı daha çok bir iş anlamında kullanılmıştır. Eserin üçüncü cildinde kavramın kullanımına yönelik tespit edilen beyitler şu şekildedir;

- “Allah; “Davul sesi, abes işler ve alışveriş, Allah Resulünden sizi nasıl ayırdı? Şaşkın bir halde buğdaya doğru dağılıverdiniz de Peygamber’i atakta yalnız bıraktınız.” (3: 425⁴⁸-426). Beyitte alışveriş işleminin varlığı söz konusu olup, bu işlemin bazı durumlarda hiçbir anlamının ve kişiye faydasının olmadığından bahsedilmektedir.

48 425-431. beyitlerde “Alışveriş yahut oyun gördüler mi yanından ayrılır, dağılır, o tarafa koşarlar da seni ayakta yapayalnız bırakırlar. De ki: Allah katındaki oyundan da yeğdir, alışverişten de. Ve rızık verenlerin hayırlısı Allah’tır.” Sure 62, Cuma, Ayet 11 (İzbudak, Cilt 3: 16).

- “Çocuk, elmayı görmedikçe kokmuş soğanı elinden bırakır mı hiç? Bütün alışverişlerde maksat var. Herkes, bir şey elde etmek için dükkânına geçmiş, kurulmuştur.” (3: 3355-3356). Alışveriş için tarafların amacının olduğuna dair bir anlatı söz konusudur.
- “Bir dost, Peygamber’e “Ben alışverişte daima aldanıyorum. Bir şey satan, yahut alan kişinin hilesi sanki sihir... gelip benim yolumu kesiyor “dedi.” (3: 3494-3495). Alışveriş işleminde aldatma durumu öne çıkmaktadır.
- “Peygamber dedi ki: “Alışverişte aldanmaktan korkuyorsan alacağın şeyi üç gün muhayyer olarak al. Çünkü şüphe yok, yavaş iş Rahman’dandır. Acele edişinse melûn Şeytan’dan.” (3: 3496-3497). Alışveriş yaparken dürüstlüğü ve sabırlı olunmasına yönelik tavsiyeler sözkonusudur. Ayrıca alışveriş işleminin garantili yapılmasından da bahsedilmektedir.

Alışveriş işleminin hem gerçekleştiği mekânlar hem de alışverişte sabır ve dürüstlüğe yönelik betimlemeler yer almıştır. Ancak üçüncü ciltte ayrıca kavramın mecaz anlamı ile de bir beyitte olduğu ortaya çıkmıştır.

- “Kervan, daima göklerden gelmekte, alışverişte bulunup yine göklere gitmekte. Şu hâlde hırsız gibi acılıkla zorla değil de istekle tatlı tatlı, güzel güzel git!” (3: 4191-4192).

Üçüncü ciltte yer alan bu beyitte daha çok bir işlemin gerçekleşmesinden bahsedilmektedir. Devam eden dördüncü ciltte tespit edilen beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Kalp akçeyle sağlam akçe iyice ayırdedilsin, kimse hileye kapılmasın, aldanmasın diye. Güneşin nuru yeryüzüne adamakıllı vurdu, alışveriş edenler için âlemlere rahmet kesildi.” (4: 23-24). Alışveriş faaliyet içerisinde olanların varlığı ortaya çıkmaktadır.
- “Bir bölümü aşkla, istekle... bir bölümü istemeyerek işe girişti. Tıpkı kulların Allah buyruğuna uymaları, ibadet etmeleri gibi! Halk da cinlere benzer... Şehvet, onları dükkâna, alışverişe, mahsule ve yiyeceğe çeken zincirdir.” (4: 1115-1116). Alışveriş yapmanın gerekçesi ifade edilmektedir.
- “O mescidin fazileti, toprağından, taşından değildi... yapıcısında hırs ve savaş yoktu da ondan! Ne onların kitapları, başkalarının kitaplarına benzer... Ne mescidleri, başkalarının mescidlerine, ne alışverişleri, malları mülkleri, başkalarının alışverişine, malına mülküne!” (4: 1139-1140). Alışverişin diğerlerinden farklı gerçekleştiği anlaşılmaktadır.
- “Kim böyle bir alışverişi edebilir? Bir gülle gül bahçesini satın alıyorsun! Bir taneye karşılık yüzlerce ağaçlık., bir habbeye karşılık yüzlerce maden!” (4: 2611-2612). Alışveriş ile ilgili karşılaştırmalar bulunmaktadır.

Dördüncü ciltte tespit edilen beyitlerde alışveriş için ayrıntılar ifade edilmiştir. Eserin altıncı cildinde tespit edilen bulgular şu şekildedir;

- “Müşteri olmadıkça alışveriş etmeye eliniz oynar mı? Birisi gelir, mallara bakar, fakat bakmakla alıcı olmaz ki. O ahmak bakış ancak alay içindir.” (6: 831-832). Alışveriş için gerekli olan önemli taraftan bahsedilmektedir.
- “Kumaşı yüz kere görür, yüz kere geri verir. O nerede kumaş ölçecek? Yel ölçer poyraz biçer! Nerede müşterinin gelişi, alışverişi, nerede bir serserinin alayı, gönül eğleyişi?” (6: 835-836). Kumaş ile alışveriş ilişkilendirilmiştir.
- “Büyü yapar da o kadar ay ışığı gösterir ki aşağılık adamlardan yüzlerce keseyi kapar. Peygamberler, onlara alışveriş etmeyi öğrettiler, onların önünde din mumunu yaktılar.” (6: 995-996). Alışveriş işleminin varlığı ortaya çıkmaktadır.
- “Şehirlerdeki köylü pazarına benzer adeta. Etraftan alışveriş için hep oraya gelirler. Kusurlu kumaşla, adamın kesesini berbad eden kalp akça ve inci gibi değerli ve pahalı kumaş, hep oradadır.” (6: 4283-4284). Alışveriş yapılan mekânın özellikleri ile ilgili bilgi aktarılmıştır.

Altıncı ciltte yer alan beyitlerde alışveriş kavramında gerekli olan taraf, mekân ve alışverişe konu olan maldan bahsedilmiştir. Mesnevi’de alışveriş kavramına yönelik en fazla bulgu birinci, ikinci ve üçüncü ciltlerde tespit edilmiştir. Her üç ciltte de beşer beyitte yer alan kavram, dördüncü ciltte üç, altıncı ciltte ise dört adet yer almıştır. Eserin beşinci cildinde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Satın alma veya alış kavramları muhasebe işlemlerini harekete geçiren faaliyetlerin başında gelmektedir. Bu kavramlara yönelik incelemeler devam eden başlıkta yer almaktadır.

2.7. Satın Alma/Alış Kavramı

Satın alma kavramı, işletmelerin istenilen kalite ve miktarda mal veya hizmetlerin belirli bir bedel karşılığında elde edilmesidir. Satın alma işlemi muhasebe olayını ortaya çıkaran hususların başında gelmektedir. Özellikle mal ve hizmetin işletme varlıkları arasına girmesinden önce muhasebe süreci başlamaktadır. Satın alma işlemi ile ilgili mesneviden elde edilen bulgular şu şekilde sıralanmaktadır.

- “Can kuşu kafeste çırpınmaya başladı. Mal verdi, o halayığı satın aldı. Onu alıp arzusuna nail oldu. Fakat kazara o halayık hastalandı.” (1: 39-40). Bir mal karşılığında satın alınan halayık ile ilgili bir durum anlatılmaktadır.
- “Fakat o efendi tarafından satın alınmayı istemezse kendisini hasta, sağır, çolak ve topal gösterir. Hüthüd⁴⁹ün hünerini arzetme sırası geldi; sanatını ve düşüncelerini bildirme nöbeti erişti.” (1: 1213-1214). Bir tür kuş olan hüthüdün bir kişi tarafından satın alınmasından bahsedilmektedir.
- “Birisi, ekmek almak için ekmekçi dükkânına koştu, fakat ekmekçinin güzelliğini görünce canını verdi. Birisi, gezip eğlenmek üzere gül bahçesine gitti, bahçevanın yüzü teferrüç yeri oldu.” (1: 2785-2786). Bu beyitte ekmek satın alınmasına yönelik bir durum konu edinilmiştir.

49 Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Süleyman kıssasıyla ilgili olarak zikredilen bir kuş. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hudhud>).

Eserin birinci cildinde canlı veya cansız bir varlığın satın alınmasına yönelik olaylardan bahsedilmektedir. Satın alma karşılığında bazen yapılan ödemenin malla olduğu ifade edilirken, çoğunlukla ödeme aracı belirtilmediği için nakit ödendiği olarak yorumlanması yerinde olacaktır. Eserin bu cildinde bir beyitte ise satın alma kavramının mecazi olarak kullanımı şu şekildedir.

- “Ey Allah! “Allah, cennet karşılığına iman edenlerin canlarını, mallarını satın aldı” âyetindeki fazıl ve kereminden bizim bu küpümüzü, bu testimizi kabul et! Bu beş duygudan meydana gelme beş lüleli testideki suyu her türlü murdar şeylerden, her çeşit pisliklerden temiz tut.” (1: 2709⁵⁰-2710).

Bu beyitte Allah'ın iman edenlerin mecazi anlamda mallarını almasından bahsedilmiştir. Tabii ki satın alma işlemi ticari bir faaliyet olarak değil daha çok kabul etme anlamında kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde satın alma kavramı ile ilgili tespit edilen beyitler şu şekildedir;

- “Hizmetçi, helvanın hepsini almak üzere hemen dışarı çıktı. Helvacıya,” Bu helvanın hepsi kaç?” diye sordu. Çocuk “Yarım küsur dinar” dedi.” (2: 395-396). Peşin ve dinar para birimi ile gerçekleştirilen mal (helva) satın işlemi anlatılmaktadır.
- “Hemencecik o eşekçeğizi sattılar, yiyecek aldılar. Mumlar yaktılar. Tekkeye, bu gece yemek var, sema var diye bir velvedir düştü.” (2: 521-522). Bu beyitte iki yönlü bir ticari faaliyet söz konusudur. Hem eşeğin satılması hem de bunun karşılığında elde edilen gelir ile yiyecek satın alınma işlemi yer almaktadır.
- “Bir padişah ucuza iki köle satın aldı. Onlardan birisiyle bir iki söz konuştu. Köleyi anlayışlı, zeki ve tatlı sözlü buldu. Zaten şeker gibi dudaktan ancak şeker şerbeti zuhur eder.” (2: 844-845). Beyitinde yine kölelerin satın alınması işlemi bulunmaktadır.
- “Benim kanımın diyeti ululuk sahibi Allah'ın cemalidir. Ben kendi kan diyetimi yemekteyim, bu bana helâl bir kazançtır. Bu müflis alıcıları bırak. Bir avuç toprak, ne satın alabilir ki?” (2: 2439-2440). Beyitinde de bir satın alma durumu söz konusudur.
- “Birisi “Burası satrançta ruh hanesi” demiş. Bu sözü duyan “O, evi nereden elde etmiş?” Satın mı almış, yoksa mirasa mı konmuş?” diye sormuş. Ne mutlu mâna anlayana!” (2: 3627-3628). Evin satın alınması ile ilgili bir durumdan bahsedilmektedir.

İkinci ciltte yer alan beyitlerden satın alma işlemlerini barındıranlarda gerçek anlamda ticari faaliyetlerin yanı sıra mecazi olarak da satın alma işlemi bulunmaktadır. Satın alma işleminin mecazi anlamdaki kullanımına yönelik beyitler şu şekildedir;

- “Ben öküz değilim ki, beni buzağı satın alsın. Ben, diken değilim ki beni deve yesin! O, bana cevrettim⁵¹ sanır, hâlbuki hakikatte âdeta aynamı siler, cilâlar.” (2: 2093-2094).
- “Kanat aramazsa yerin dibinde kalır, Simâk⁵² burcuna yol bulmaktan ümitsiz bir hale düşer. Söze gelen ilim, cansızdır; satın alıcıların yüzüne âşiktir.” (2: 2435-2436).
- “Münakaşa ve mübahase zamanı o ilim, büyük görünür ama alıcısı olmayınca ölür gider. Hâlbuki benim müşterim Allah'tır. Beni o yüceltir, o satın alır.” (2: 2437-2438).

Bu beyitlerde satın alma mecazi anlamda, kabul etme anlamlarında kullanılmaktadır. Eserin üçüncü cildinde kabul edilen beyitler şu şekildedir;

- “Beni satın aldığın zamandan şimdiye kadar ne gelmiş geçmişse anlatayım da, Kapkara vücudumdan bir sabah açılmış olmakla beraber senin kölen olduğumu anla!” (3: 3187-3188). Bu beyitte satın alma işleminde bir kölenin satın alınması ile ilgili durum yer almıştır.
- “Bir şey satan, yahut alan kişinin hilesi sanki sihir... gelip benim yolumu kesiyor” dedi. Peygamber dedi ki: “Alışverişte aldanmaktan korkuyorsan alacağın şeyi üç gün muhayyer olarak al.” (3: 3495-3496). Burada satın alınacak olan malın sağlam, düzgün olmasının garanti edilmesine yönelik bir hadisten bahsedilmektedir.
- “Neden beni ateşe attın, kaynatıyorsun... Madem ki satın aldın, neye bu hallere uğrattıyorsun” der. Nohut pişiren kadın da nohuda kepçeyle vurup der ki. “Yok... güzelce kayna, tencereden çıkmaya kalkışma.” (3: 4161-4162). Bir malın satın alma durumu anlatılmaktadır.

Eserin üçüncü cildinde yer alan satın alma kavramına yönelik beyitlerde canlı ve cansız malların satın alınmasına yönelik olaylardan bahsedilmiştir. Bu ciltte de satın alma kavramının mecazi kullanımına yönelik beyitler aşağıdaki gibidir;

- “Bu kavim, laf olsun diye total olmadılar ya... Öğünmeyi terk ettiler de ârı⁵³ satın aldılar. Bu kavim, hacca ayakları kırık olduğu halde topallaya topallaya giderler. Sıkıntıdan kurtuluşa gizli bir yol vardır.” (3: 1121-1122).
- “Akli cüzi gâh üstündür, gâh baş aşağı, Akli Külli ise bütün hâdiselerden kurtulmuştur, emindir. Akılla hüneri sat da hayreti satın al. Oğul, horluğa doğru git, Buhara'ya değil!” (3: 1145-1146).
- “Gözünün nurunu nerelerde tükettin, beş duygunu nerelerde yıprattın? Gözünü, kulağını, aklını, arşa ait bütün cevherlerini harcadın... ferş âleminden bunlara karşılık ne satın aldın?” (3: 2151-2152⁵⁴).

51 Eziyet etmek (<https://sozluk.gov.tr/>).

52 Bu burç kaynaklarda “Burc-ı mâhi”, “Hüt-ı felek” ya da “Kevkebetü's-semekeyn” olarak da geçmektedir (And, 2008: 346). Elementi su, gezegeni Müşteri'dir. 20 Şubat ile 20 Mart tarihleri arasında etkilidir. Kıştan ilkbahara geçilen sonuncu burçtur. (Yıldırım, 2015: 351).

53 Temizlik saflık.

54 Arş, göklerin en yücesi, ferş, yani döşeme de ona nispetle bu yeryüzüdür. (İzbudak, Cilt 3: 65).

Eserde kullanılan satın alma kavramı, kabul etme, benimseme, karşılık alma anlamlarında kullanılmıştır. Eserin dördüncü cildinde satın alma kavramına yönelik bulgular devam eden kısımda sıralanmaktadır.

- “Padişahın o has dostu, senin canını satın aldı, boynun vurulmadı, kurtuldun, fakat seni o kurtardı! Kötülük bile yapsaydı kaçmaman gerekti... Hâlbuki o temiz ve iyi dost, sana iyilikte bulundu!” (4: 2957-2958). Bir bedel ödeyerek hak satın alma kurtarma durumundan bahsedilmektedir.
- “Söylemesin diye elini ağzına koydu... gizlileri bilen kişinin yanında nice bir söyleyip duracaksın? Kuru fişkıyı gözü açık erin önüne götürmüş, bunu misk yerine satın al diyorsun!” (4: 2083-2084).
- “Herkes, deli değilse neden canını satın alan arkadaşı ile dostluktan vazgeçti. O, onun basını kurtardı, canını satın aldı... Ayağının bastığı yer toprak kesilmeliydi.” (4: 2953-2954).
- “Allah müminleri satın aldı” sırrından bir şerbet içtim ki artık kıyamete kadar susamam ben! Irmaklara kaynaklara su ihsan eden, içimde bir kaynaktır coşturdu!” (4: 3513-3514).

Eserin bu cildinde kullanılan satın alma kavramı varsayma, alma anlamlarında kullanılmıştır. Devam eden kısımda beşinci ciltten tespit edilen bulgular yer almıştır.

- “Yürü bu devenin yağından satın al diye yollar. Köle, deveyi sakatlanmış görür. Atla beraber koşan o deve sakatlanmış başı kesilmiştir.” (5: 509-510). Canlı hayvanın satın alınmasına yönelik bir anlatı bulunmaktadır.
- “Kunduracı da ekmeğinden arttırdığı parayla gön⁵⁵ ve sahtiyan⁵⁶ satın alır. Elime ne geçiyorsa bunlardan geçiyor. Kapalı rızkım bunlarla açılıyor der.” (5: 1487-1488). Tasarruf ederek elinde kalan tutar ile kunduracının ayakkabı üretebilmek için satın aldığı ilk madde ve malzemeden bahsedilmektedir.
- “Buradakiler hep bana zıt oldular. Kıyamette böyle olacaktı ya, bu hal, bana daha önce gelip çattı. Günümü onlarla geçirmeden, ömrümü onlarla bitirmeden ne olduklarını anladım. Eğer bu hal olmasaydı ayıplı bir kumaş satın almış olacaktın. Şükürler olsun ki o kumasın ayıplı olduğunu daha önceden öğrendin.” (5: 1505-1506). Kumalın satın alınıp alınmamasına yönelik bir hikâye anlatılmaktadır.

Beşinci ciltte satın alınan hem canlı mal hem de yeniden üretim yapabilmek için satın alınan ilk maddede ve malzemeden bahsedilen beyitler yer almıştır. Bu ciltte yer alan satın alma kavramının mecazi anlamda kullanıldığı beyit ise aşağıdaki gibidir.

- “Bizim müşterimiz Allah’tır, “Allah satın alır.” Artık sende her müşterinin derdine düşme, kurtul bu işten. Seni arayan müşteriyi ara, senin başlangıcını ve sonunu bilen müşteriyi bul.” (5: 1463⁵⁷-1464).

⁵⁵ İşlenmiş deri, kösele, hayvan derisi (<https://sozluk.gov.tr/>).

⁵⁶ Tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi (<https://sozluk.gov.tr/>).

⁵⁷ “Şüphesiz yok, Allah cennet karşılığı olarak insanların nefislerini, mallarını satın aldı; Allah yolunda vuruşurlar, öldürürler, ölürlür. Bu, Allah’ın Doğru bir vaadidir. Tevrat ve İncil’de de vardır. Kur’an’da da. Kim, Allah ile yaptığı ahitte. Durursa onu alışverişinden dolayı muştulayın. Ve bu, pek büyük kurtuluştur.” Sûre 9 (Tevbe), âyet 111. (İzbudak, Cilt 5: 46).

Bu beyitte satın alma işlemi daha çok alma, kabul etme anlamında kullanılmıştır. Devam eden kısımda altıncı ciltte tespit edilen beyitler sıralanmıştır.

- “Yol yanılta Şeytan, dünya malına karşılık bu ahmak çocukların aklını, imanını satın alır ya. Leşe o kadar ziynet verir ki karşılık olarak onlardan iki yüz tane gül bahçesi satın alır.” (6: 993-994). Bu beyitte satın alma kavramı hem mecazi anlamda ele geçirme anlamında kullanılmış hem de ticari bir faaliyet gibi değerlendirilerek kullanılmıştır.
- “Onların gözlerini büyüyle kapattılar da böyle değerli bir inciye aşağılık kişiye sattılar. Bu inci, iki âlemden de üstündür. Gel de hemen şu eşek gibi bir şeyden anlamayan çocuktan satın al.” (6: 999-1000). Bu beyitte de satın alma kavramı olayda kullanılarak somutlaştırılmıştır.
- “Kâfir dedi ki: Ey ikramcı adam, eğer acıyorsan para ver, al onu. Gönlün yanıyor ona benden satın al. Müşkölün parasız hallolmaz.” (6: 1025-1026). Bu beyitte ise satın alma kavramı ticari bir faaliyetin içerisinde yer almaktadır.
- “Fakat yine dayandı, inat etti, bu hiçbir şey değil, bundan başka daha para vermeli dedi. Ebubekir, o kâfirin, hırsı yatıncaya, gönlü razı oluncaya kadar da para verip Bilâl’i satın aldı.” (6: 1032-1033). Canlı bir varlığın (köle olarak bahsedilen) satın alma işlemi anlatılmaktadır.
- “Ne istesin sen? Seni ne diye satın alsınlar? Ne kuşusun sen? Seni ne diye yesinler? Bu değer bilmezlerin dükkânından vazgeç, yücel “Allah satın alır” ihsanının dükkânına gel!” (6: 1264-1265). Bu beyitte de yine satın alma kavramı hem mecazi hem de gerçek bir ticari faaliyet gibi geçmektedir.

Satın alma kavramı eserde bütüncül olarak değerlendirildiğinde hem mecazi hem de ticari bir işlem olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Kavram ticari bir faaliyet şeklinde kullanıldığında beyitlerde bazen para birimi, bazen dükkân bazen de canlı ve cansız varlıklar ile birlikte kullanılmıştır. Satın alma işlemi ile ilgili ortaya çıkan tespitlerden dört tanesi, birinci ciltte, sekiz tanesi ikinci ciltte, altı tanesi üçüncü ciltte, yine dörder tanesi, dördüncü ve beşinci ciltte, beş tanesi ise altıncı ciltte yer almaktadır.

Satın alma kavramının tam tersi olan satma ve satış işlemleri de muhasebenin doğrudan ilgilendiği kavramlardır. Bu kavramlar devam eden kısımda incelenmektedir.

2.8. Satma/Satış Kavramı

Satma ve satış işlemi, satıcının belirli bir malın karşı tarafa (alıcı) belirli bir bedel karşılığında verilmesi, devredilmesidir. Satma, satış işleminin gerçekleşmesidir. Satış işlemi de aynı satın alma işlemi gibi, muhasebe olayını doğuran bir durumdur. Satma ve satış işlemine ait Mesnevi’de tespit edilen bulgular şu şekildedir;

- “Allah eri göz gibidir. Gözün kapalı olmaksansa, açık olması daha iyidir. Esirci, esiri satarken ayıp örten elbiseyi soyar.” (1: 2345-2346). Köle satışı ile ilgili bir olaydan bahsedilmektedir.
- “Memleket ucunda, padişahın saltanat sayesinde uzak bir kale dizdarı; Kaleyi düşmanlardan korur, orasını sayısız mal ve para verse bile satmaz,” (1: 3635-3636). Beyitte satış işlemi, belirli bir bedel ya da kıymet karşılığında karşı tarafa verme anlamında kullanılmıştır.
- “Dikmeyi bilen yırtmayı da bilir. Neyi satarsa yerine daha iyisini alır. Evi yıkar, hâk ile yeksan eder; fakat bir anda da daha mamur⁵⁸ bir hale getirir.” (1: 3885-3886). Beyitte satış işleminin yapılması ile daha iyisinin alınmasından bahsedilmektedir.

Eserin birinci cildinde satma/satış kavramı ticari faaliyet anlamında kullanılmıştır. Ancak burada satma kavramı sadece elden çıkarma mahiyetindedir. Yani ortada bir kâr amacını içeren ifade bulunmamaktadır. Birinci ciltte satış işlemi ile ilgili mecaz anlamda kullanılan bir beyit de yer almaktadır.

- “Sirke satmada kanaat yüzünden bal denizine gark olmuş binlerce can gör. Yoksulluk acılığı çeken yüz binlerce cana bak... Gül gibi gülbeşekere karışmış, o lezzetle lezzetlenmişler.” (1: 2375-2376).

Beyitte kullanılan “sirke satma” deyiimi hoşnutsuzluğun üzüntülü ve somurtkan olarak kullanılması anlamında kullanılmaktadır. Eserin ikinci cildinde tespit edilen kavram ile ilgili beyitler şu şekildedir.

- “O dinar gerçi az bir paraydı. Fakat gelmesi çocuğun ağlamasına bağlıydı. Helva satan çocuk ağlamasaydı, rahmet denizi coşmazdı” dedi.” (2: 441-442). Ticari bir malın satışına yönelik bir olaydan bahsedilmektedir.
- “O sofiler, acizlikten umumiyetle birleşip merkeb⁵⁹i satmaya karar verdiler. Zarurette murdar da mubahtır. Nice kötü şeyler vardır ki zarurette iyi ve doğru olur.” (2: 519-520). Bu beyitte ise, canlı bir varlığın bazı zamanlarda satışının yapılabilmesine yönelik bir örnek verilmektedir.
- “Zahiren, bâtinen bir habbesi bile yok. Müflisin biri, kalpın biri, kötü adamın biridir; bir hile, hud’a⁶⁰ kabıdır. Kendinize gelin, aklınızı başınıza alın, onunla arkadaşlık etmeyin. Size satmak için bir öküz bile getirse mutlaka çalmıştır, öküzü hemen tutup bağlayın.” (2: 665-666). Beyitte ticari bir faaliyet içinde bulunan kişinin güvenilmez olduğu vurgulanmaktadır.
- “Taklit bilgisi, satış içindir, bu bilgi sahibi, müşteri buldu mu, bilgisini güzelce satar. Fakat hakikat bilgisine müşteri, Allah’tır. Bu bilgi sahibinin pazarı daima işler, daima parlar.” (2: 3265-3266). Gerçeğe uygun olmasa bile bilgili olan kişi satış faaliyetini yapabileceği anlatılmaktadır.

58 Güzel, uygun.

59 Eşek.

60 Kur’ân-ı Kerim’de Âd kavmine gönderildiği bildirilen peygamber. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hud>).

Mesnevi'nin ikinci cildinde satma/satış kavramları, ticari faaliyet anlamında kullanılmıştır. Ayrıca satış işlemindeki taklit ve aldatma kavramları da ayrıca beyitlerde kullanılmıştır. Satış kavramı ile ilgili ikinci ciltte tespit edilen mecazi anlamdaki kullanım şu şekildedir;

- “Muhtesip, “Ben şunu bunu bilmem, kalk. Marifet satıp durma. Bu dırılıtyı bırak” dedi. Adam, “Yürü be... sen neredesin, ben nerede?” deyince, Muhtesip, “Hadi kalk, zindana gel” dedi.” (2: 2395-2396).

Mecazi anlamdaki beyitte satma kavramı pazar kurallarını din kuralları çerçevesinde denetleyen memur (muhtesip) ile birlikte kullanılmıştır. Burada aslında satma kavramı ikna etme, aktarma anlamlarında ifade edilmiştir. Eserin üçüncü cildinde yer alan satma kavramı ile ilgili tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Bir insan, şer’an murdar olan hurma şarabı içse kendinde değilse şeriat, onu mazur tutar. Sarhoş ve esrarkeşin karı boşaması ve bir şey satması, makbul ve muteber⁶¹ değildir. O, çocuğa benzer, yaptığı affedilir, hürdür, serbesttir.” (3: 671-672). Satış işleminin varlığına dair bir durum söz konusudur.
- “Atın ölümü, köpeklere bir bayram olacak... çalışıp çabalamadan bir hayli rızık dökülüp kalacak” dedi. Adam, bu sözü duyunca derhal atı sattı. Horozun dediği çıkmadı, köpeğe karşı mahcup vaziyette kaldı.” (3: 3313-3314). Bir canlı varlığın satışı anlatılmaktadır.
- “Horoz, “Acele katırı da sattı. Fakat yarın kölesi ölecek. Ölünce de akrabası, yoksullara köpeklere ekmekler dağıtacaklar” dedi.” (3: 3323-3324). Bir önceki beyitin devamı şeklinde yine başka bir canlı varlığın satışı gerçekleşmektedir.

Üçüncü ciltte de anlatılmak istenen durumlar ticari faaliyetten örnekler yardımıyla anlatılmaktadır. Bahsedilen beyitlerde canlı hayvanların satışına yönelik bulgular tespit edilmiştir. Bunların dışında kavramın mecazi kullanımının bulunduğu beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “İnsan kendisini ucuz sattı. Atlastı, kendini bir hırkaya yamadı gitti! Yüz binlerce yılan ve dağ, ona hayranken o, niçin hayretlere düştü, yılan sevdasına kapıldı?” (3: 1001-1002).
- “Firavun, hayır dedi, mutlaka bir mühlet vermek gerek. Beni aldatıp durma, yel alıp poyraz satma. Bu sırada ulu Allah’tan Musa’ya “Ona bol, bol mühlet ver, korkma.” (3: 1091-1092).
- “Ey terbiyeli, edepli kişi, illetinin yeniden tazelenmesini istemiyorsan bu doktorun önünde paramı da çıkar, yere koy; başını da secdeye indir. Fazla sözü sat da can, mevki ve para pul bağışlamayı satın al.” (3: 2727-2728).
- “Malla beden, hemencecik eriyip giden kardır. Fakat satılığa çıkarılınca onların alıcısı Allah’tır. Bu kar, sana neden paradan daha iyi geliyor, bilir misin? Şüphedesin, yakinin yok da ondan.” (3: 4115-4116).

61 Sözü geçer, saygın, güvenilir, doğru düzgün.

Beyitlerden ticari faaliyetlerden satma ve satış anlamının dışında mecazi anlamı ile kullanılan beyitlerde değişme, teslim etme boş iş yapma veya konuşma gibi anlamlara gelmektedir. Dördüncü ciltte yer alan kavram ile ilgili beyitler şu şekildedir.

- “Nice bakırlar vardır ki akli kıt olanlara satsınlar diye onları altın suyuna batırmışlar, altın yaldızla yaldızlamışlardır. Biz bütün ülkelerin iç yüzünü görüyoruz... gönlü görürüz, dış yüzüne bakmayız biz!” (4: 2173-2174). Bakırların satışına yönelik ticari bir hileden bahsedilmektedir.
- “Bizde kendimizi ondan daha acemi yapalım da bilmez gibi cevabını dinleyelim. Eşek satanlar, o satışın anahtarını elde etmek için birbirlerine âdeta düşman olurlar, çekişir dururlar.” (4: 3013-3014). Canlı bir varlığın satış işleminden yola çıkılarak bir hikaye anlatılmıştır.

Eserin dördüncü cildinde satış işlemlerinde ticari faaliyetlerin yanında ticari faaliyette aldatma ve rekabet gibi olaylar birlikte kullanılmıştır. Bu beyitlerin haricinde mecazi anlamda kullanılan kavramın yer aldığı beyitler şu şekildedir;

- “Şeker parçası olduğunu bildin mi, şeker yapılan ve satılan yere layık olduğunu da bilirsin. Sınamaksızın şunu bil ki Allah, yersiz, zamansız şeker göndermez sana.” (4: 369-370).
- “Çiçeği, ey gül satan, gel bu yana der.. Dikenin sesiye bizim yanımıza gelmeye kalkışma der! Bu seslerden birini kabul ettin mi öbürünü duymazsın bile... Çünkü seven kişi, sevgiliye aykırı olan kişilerin sözlerine sağır olur!” (4: 1625-1626).

Bu beyitlerde ise dini öğretiler satın alma kavramı ile birlikte kullanılmıştır. Eserin devam eden beşinci cildinde tespit edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

- “Mal da gidecekti ömür de. Bir yırtık kumaş için malımı da verecektin canımı da. Malımı mülkümü verip kalp para alacaktım, sonra da sevine, sevine evimin yolunu tutacaktım.” (5: 1509-1510). Burada doğrudan bir satış kavramı kullanılmasa da satış işleminin varlığı ortadadır.
- “Önünde ölüm anlayışı ile can çekişmeden, ardında dostlarının ölümünden başka ne var ki? Ne zulmünle yana yakıla coşarak bir tövbe ettin, ne ağlayıp sızlandın ey buğday gösterip arpa satan adi adam!” (5: 1829-1830). Bu beyitte ise satış işlemindeki bir aldatma olayına yönelik bir hikâye anlatılmıştır.
- “Vefa gösterme de seviyorum demede, coşup köpürmede. Hey gidi buğday gösterip arpa satan hey! Sevgide dirilik bulana kulluktan başka her şey haramdır, dedi.” (5: 1865-1866). Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de satış işleminin yer aldığı ticari faaliyette aldatmaca bulunmaktadır.

Beşinci ciltte de ticari faaliyet anlamında satış kavramı, müşteri, alıcı, ticari faaliyete konu olan mal olarak kumaş, ticari faaliyette hile (buğday yerine arpa satma) gibi ifadelerle birlikte kullanılmıştır. Bu beyitlerin haricinde mecazi anlamda

kavramın kullanımının olduğu tespit edilen beyitler devam eden kısımda yer almaktadır.

- “Başka bir eşek, onun gidip gelmesine bakıp alay ederek bir inci bulmuş, nasıl olur da ucuza satar? Diyordu. Bir başka eşek, söyleyin diyordu, bu naziklikle padişahın tahtına çıkıp yaslansın.” (5: 911-912).
- “Kıvrıla büküle her an müşteriyi aramadasın. Fakat neyin var ki satacaksın? Hiçbir şeyin yok, hiçbir şeyin. Gönlünde bir ekmek, bir kuşluk kahvaltısı olsaydı alıcılara aldırılmazdın bile.” (5: 1117-1118).
- “Kar veren müşteri, tektir. Fakat onlar, bu müşteri hakkında şüphe ve zan içindedirler. Hiçbir ululuğu, hiçbir değeri olmayan müşteriye hava satar bu adamlar.” (5: 1461-1462).

Bu beyitlerde ise satma ve satış kavramları mecazi anlamda verme, teslim etme anlamlarında kullanılmaktadır. Eserin son cildinde yer alan kavram ile ilgili tespit edilen beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Kumaş satanlarda kumaşlar, ipekliler bulunur, demir olsa olsa arşın olarak vardır. Mesnevimiz vahdet dükkânıdır. Orada birden başka ne görürsen puttur.” (6: 1527-1528). Kumaş satımı örneklendirilerek bir öğretiden bahsedilmiştir.
- “İki gördün mü iki taraftan kalırsın. Pabuca bir ateştir düşer, pabuç da yanar gider. Kâş şehrinde adın Ömer olursa yüz kuruş versen kimse sana lavaş satmaz.” (6: 3219-3220). Kuruş para birimi ile lavaş satma işlemine yönelik bir ticari faaliyet söz konusudur.
- “Bir dükkâna gidip ben Ömer'im Kerem edin de bu Ömer'e ekmek satın dedin mi. Dükkâncı der ki: yürü öbür dükkâna git oradaki bir ekmek buradaki elli ekmekten iyidir.” (6: 3221-3222). Ekmek satışı ile örneklendirilen beyitte, satış yapılmak istenmemesi yer almaktadır.
- “Fakat bu dükkâncı buradan oradaki ekmekçiye ekmekçi diye bağırır bu Ömer'e ekmek sat. O da Ömer adını duydu mu ekmeği gizler onu başka ve uzak bir dükkâna yollar.” (6: 3225-3226). Devam eden beyitlerde yine başka bir satıcı ekmek satışını yapmak istememesinden bahsedilmektedir.
- “Şimdi sağlam ve semizken bile doğru şeyi bir hayal için verip duruyorsun. Çocuk gibi her an madendeki inciye satıp yerine ceviz almaktasın.” (6: 3465-3466). Bir malın satışından bahsedilmektedir.
- “Filân kemerin altına gömdüm. O dostun gamını, önceden yedim ben. Onların değerini Padişahlardan başka kimsecikler bilmez. Satarken dikkat et, aldatmasınlar seni.” (6: 3541-3542). Burada yine bir satış işlemine yönelik bir hikâye anlatılmaktadır.

Altıncı ciltte de mecazi anlamda satma satış işleminin varlığı ortaya çıkmaktadır. Buna yönelik tespit edilen beyit şu şekildedir;

- “Bu nakışların aksi, doğrudur ve Allah bunlardan sana meyve satar. Göz, bu su yüzünden şaşkınlıktan azat olur. Oradaki akisleri görür sepeti meyvelerle dolar.” (6: 3237-3238).

Bu beyitte verme, bahşetme anlamlarında kullanılmıştır. Altıncı ciltte de satma/satış kavramları ziyadesiyle ticari faaliyet olarak anlaşılmaktadır. Ticari emtia olarak kumaş, ipek, lavaş, ekmek, meyve, cevizler kullanılmıştır. Ayrıca son beyitte de ticari faaliyette aldatılma durumuna karşı bir uyarıdan bahsedilmektedir.

Eserde satma/satış kavramları en fazla sekiz tekrar ile ikinci ciltte yer almıştır. Ayrıca birinci ve dördüncü ciltlerde dörder, beşinci ciltte altı, üçüncü ve altıncı ciltlerde ise yedişer tekrar söz konusudur. Eserin bütün ciltleri göz önüne alındığında ticari faaliyetlerin en fazla dikkat çekildiği cilt ise ticari emtialardan dolayı, altıncı cilt olmuştur. Bu ciltte birçok farklı emtiadan örnekler verilmiştir.

Satış işlemleri günümüzde her ne kadar online uzaktan satışların artış sağlamasına şahitlik edilse de eserin geçtiği dönemlerde daha çok yüzyüze ticari işlemlerin gerçekleştiği alanlar mevcuttur. Bu alanlar çarşı ve pazar olarak isimlendirilmekte idi. Eserde çarşı ve pazar ifadelerinin geçtiği beyitler ve bu beyitlere yönelik açıklama ve yorumlamalar devam eden başlıkta yer almaktadır.

2.9. Çarşı/Pazar Kavramı

Satın alma, satma, alışveriş ve ticaret gibi işlemlerin gerçekleştiği alanlar ve sahalar çarşı/pazar olarak adlandırılmaktadır. Çarşı/Pazar ifadeleri bazen fiziki anlamda bir bölge veya alanı ifade eder iken, kavramın kullanıldığı beyitler, bazen de o mal veya hizmetin piyasası anlamında kullanılmıştır. Çarşı ve Pazar kavramının kullanıldığı tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Allah, Halil’e nasıl kumu un etmişse onun da borcunu her taraftan öderdi. Peygamber dedi ki: “Pazarlarda iki melek daima dua eder.” (2: 379-380). Pazar kavramı ticari faaliyetin gerçekleştiği bir alan olarak kullanılmaktadır.
- “Eyvah, gün geçer de o alâmetler zuhur etmezse diye yaprak gibi titersin. Mahallelerde, pazarlarda buzağısını kaybetmiş adam gibi koşarsın.” (2: 1689-1690). Bu beyitte yine alışveriş işlemlerinin gerçekleştiği bir alan olarak kullanılmıştır.

İkinci ciltte yer alan Pazar kavramı kullanımları ticari faaliyetlerin gerçekleştiği alan olarak kullanılarak anlatılmak istenenler örneklenmiştir. Bu beyitlerin dışında Pazar kavramının mecazi anlamda kullanımı da şu şekildedir.

- “Bu beş duygudan başka beş duygu daha vardır. O duygular kırmızı altın gibidir, bunlar bakır gibi. Tanıyışta, anlayışta mahareti olanlar, o pazarda nasıl olur da bakır duyguyu altın duygu gibi alırlar?” (2: 49-50).
- “O cihan da pazarla, kazançla dolu bir şehirdir. Zannetme ki kazanma yalnız bu âlemedir ve bu kazanç kâfidir! Ulu Allah “Bu cihanın kazancı, o kazancın yanında çocuk oyunağıdır” dedi.” (2: 2595-2596).

- “Taklit bilgisi, satış içindir, bu bilgi sahibi, müşteri buldu mu, bilgisini güzelce satar. Fakat hakikat bilgisine müşteri, Allah’tır. Bu bilgi sahibinin pazarı daima işler, daima parlar.” (2: 3265-3266).

İkinci ciltte yer alan kavramın mecazi kullanımı daha çok kabul görme anlamında kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde yer alan Pazar kavramının kullanıldığı tek beyit aşağıdadır.

- “Bu sözün sonu gelmez... Yılanıcı, o yılıcı yüzlerce zahmetle çeke çeke, Bağdat’a kadar geldi. O maceracı adam, çarşıda bir hengâmedir koparmak için,” (3: 1029-1030). Bu beyitte de Pazar kavramı alım satım işlemlerinin gerçekleştiği alanlar olarak kullanılmaktadır.

Mesnevi’nin üçüncü cildinde yer alan çarşı/pazar kavramı ticari işlemlerin kullanıldığı alanlar olarak kullanılan alan olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında eserin dördüncü cildinde kavramın kullanımına ilişkin tespitlerin yer aldığı beyitler şu şekildedir.

- “Hiç kimse gidilecek yolu ay ışığıyla görmedi de güneş doğunca yol meydana çıktı, göründü. Güneş, alınacak, satılacak şeyleri güzelce gösterdi de bu yüzden pazarlar gündüzleri kuruldu.” (4: 21-22). Ticari alanlardan olan pazarların gündüzleri faaliyet göstermesi ile ilgili bir açıklama söz konusudur.
- “Birisi, güzel koku satanların pazarına gelince akli başından gitti, büzülüp yere yıkıldı. Kerem sahibi attarlardan gelen güzel kokular, başını döndürdü, yere düştü!” (4: 257-258). Bu beyitte Pazar kavramı daha çok piyasa anlamında ifade edilmiştir.
- “Kalk ey Belkis, alışveriş pazarı kızıştı... Şu kesatçı hasis⁶²lerden kaç! Kalk ey Belkis, ölüm gelip çatmadan şimdi ihtiyarınla kalk!” (4: 1095-1096). Bu beyitte ise Pazar kavramı yine piyasa anlamında kullanılmıştır.
- “Katırın biri bir gün bir deveyle buluştu... İki de bir ahıra düştüler. Katır dedi ki: “Ben tepede, düzde, pazarda, köyde çok düşüyorum.” (4: 3377-3378). Hikayeleştirilen olayda kullanılan pazar kavramı, daha çok ticari bir alan olarak kullanılmaktadır.

Dördüncü ciltte de pazar kavramı ile ilgili beyitler bulunmaktadır. Pazarların gündüzleri kurulma gerekçesinden pazar alanlarına ve piyasa anlamlarına kadar ticari anlamı ile kullanımı söz konusu olmuştur. Beşinci ciltte tespit edilen kavram ile ilgili beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Büyücüler pazardakilerin gözleri önünde ay ışığını ölçüp biçerler de para alırlar, kâr ederler. Bu ölçüp biçmeyle para kazanırlar. Hâlbuki alıcının elinden para da çıkar, kumaşı da kaybeder.” (5: 1037-1038). Pazar kavramı bu beyitte ticari faaliyetin gerçekleşmesi anlamında ifade edilmiştir.

- “Bir adam, şu pazar, adamla dolu o hür kişi dedi. Adam arayan dedi ki: Bu iki yol ağzı ana caddede öfke ve hırs zamanında dayanan bir adam arıyorum.” (5: 2891-2892). Burada pazar kavramı köle alınıp satılan ya da kişilerin ticaret için buldukları alan olarak değerlendirilmektedir.
- “Babacığım, hayvan ruhunun ne değeri var? Kasapların pazarından geç de gör. Yüz binlerce baş, gövde üstüne konmuştur. Değerlerini yağdan, kuyruktan kıyas et.” (5: 3713-3714). Bu beyitte ticari faaliyetlerin dükkânlar özelinde gerçekleştiği bir bölgeden bahsedilmektedir.

Beşinci ciltte yer alan çarşı ve pazar ile ilgili kavramlar daha çok ticari faaliyetlerin ve ticari ilişkilerin kurulduğu alanlara yönelik kullanım sağlanmıştır. Eserin altıncı cildinde yer alan kavramlarla ilgili beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Gel de hemen şu eşi olmayan alışverişi durmayan pazarda eskileri sat, hazır ve elde bir olan beyliği al. Eğer bir şüphe gelir de yolunu vurursa ticarete bulunan peygamberleri kendine senet yap.” (6: 885-886). Bu beyitte de ticari işlemlerin gerçekleştiği bir alandan bahsedilmektedir.
- “Türk, o gece kızgınlığından uyuyamadı. Hırsızın hayali ile savaşım durmaktaydı. Sabah çağı bir atlas kumaşı koltukladı, çarşıya o hilebazın dükkânına gitti.” (6: 1681-1682). Bu beyitte de güvenilir olmayan birine ait dükkâna ve bunun bulunduğu alandan bahsedilmektedir.

Altıncı ciltte yer alan kavramla ilgili beyitlerde çarşı ve Pazar kavramları alım satım yapılan alanları ifa etmektedir. Altıncı ciltte yer alan çarşı ve pazar ifadeleri her ne kadar ticari bir ifade olarak kullanımı olsa da bazı beyitlerde daha çok mecazi anlamda kullanılmıştır. Mecazi anlamda kullanılan kavramla ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Bu “Allah dilediğini yapar” pazarında her ikisi için de ayrı alıcı var. Dikenliğin gıdası ateştir; sarhoş dimağının gıdası da gül kokusu.” (6: 29-30).
- “Bu dünya pazarında sermaye altındır, orada da aşk ve iki ıslak göz. Kim eli boş pazara giderse ömrü geçer, tamamı ile ham ve eli boş olarak geri döner.” (6: 839-840).
- “Kâğıdı koltuğuna koyup hayırlı pazarlar olsun usta, ben gidiyorum artık, dedi. Tenha bir bucağa çekildi, kâğıdı okudu. Âdeta şaşırdı kaldı.” (6: 1925-1926).
- “Tekke böyle olursa artık halkın pazarı, eşek sürüsü ve ham⁶³ların divanı nasıl olur? Var kıyas et. Eşek, nerde, namus ve takva nerede? Eşek, korkuyu, ürkmeyi, ricayı ne bilir? (6: 3859-3860). Beyitte “halkın pazarı” ifadesi ile kişilerin alışveriş yaptıkları mekânlardan bahsedilmektedir.
- “Yarın şu sandığı alıp götürüyüm de çarşı ortasında yakayım. Mümin de görsün, kâfir de, çıfıt⁶⁴ da.. Bu sandıkta lanetten başka bir şey yok!” (6: 4487-

63 Toplum kurallarını bilmeyen,

64 Yahudi, hileci, düzenbaz. (<https://sozluk.gov.tr/>).

4488). Bu beyitte çarşı olarak kullanılan alan daha çok hem alışveriş yapılan alanı hem de kişilerin günlük işlerini gördükleri ve kalabalık olan yerlere atıf yapılmıştır.

Altıncı ciltlerde pazar kavramı hem ticari faaliyetlerin yapıldığı alan hem de ticari faaliyet anlamında kullanılmıştır.

Mesnevi’de pazar ve çarşı anlamlarında kullanılan ifadeler yedi tekrar ile en fazla altıncı ciltte yer almıştır. İkinci ciltte beş, üçüncü ciltte bir, dördüncü ciltte dört, beşinci ciltte iki beyitte yer almıştır. Eserin birinci cildinde pazar/çarşı ifadesi doğrudan yer almamıştır ancak “Her pazar yerinde “Yarabbi, muhtaçları doyuranların her birerine verdiklerine karşılık mükâfat ihsan eyle. Yarabbi, vermeyip saklayanların mallarını da telef et, onları zararlandı” diye dua eden iki meleğin dualarını tefsir ve o verici kişinin Allah yolunda mücahit olduğu, heva ve heves yolunda müsrif olmadığı” şeklinde bir başlık ile durum ayrı bir kısımda anlatılmıştır.

Ölçme işlemleri için belirleyici olan terazi kavramı bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

2.10. Terazi Kavramı

Bir denge çubuğunun iki tarafına kefelele oluşturulan bir tartı aracına terazi denilmektedir. Terazi kavramının esası, denge ve eşitliğe dayanmaktadır. Terazi bir denge ve eşitlik unsuru olacak şekilde mizan, ya da bilanço kavramlarını da hatırlatan bir kavramdır. Terazi bir ölçüm aracı olarak alışveriş ve ticari faaliyetlerde geçmişten günümüze sıklıkla kullanılmaktadır. Bu nedenle muhasebenin oluşumunda ticari faaliyette kullanılan bir araç olması dolayısıyla dolaylı olarak konu kapsamında olmaktadır. Terazi ile ilgili mesnevîde tespit edilen kavramlar birinci ciltten başlanmak suretiyle şu şekildedir;

- “Terazide her ikisini de birlikte tartarlar. Çünkü, nebatat ve sap...ikisi de bedenle can gibi bağdaşmıştır. Şu hâlde büyükler, bu sözü boş yere söylemediler: Temiz kişilerin cisimleri de, can gibi saftır.” (1: 1999-2000). Kavram, bir tartma faaliyeti ile birlikte kullanılmıştır.
- “Reyine, tedbirine benzer isabetli bir rey, yerinde bir tedbir bulunmamakla beraber yine Peygamber’e “Şâvirhum” emri geldi. Terazide arpa, altınla arkadaş olmuştur. Fakat bununla arpanın da altın gibi kıymetlenmesi icabetmez.” (1: 3019⁶⁵-3020). Terazi bir tartım aracı olarak kullanılıp, altınla arpanın ağırlık bakımından eşit olmasından bahsedilmiştir.

Birinci ciltte terazi kavramı ticari faaliyette kullanılan bir ölçüm aracı olarak kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmıştır.

65 “Şâvirhüm” onlarla danış, onlarla meşverette bulun demektir. 3’üncü surenin (Âl-i İmran) 159 uncu âyetinde geçer. (İzbudak, Cilt: 88). Ayette “danış” anlamında zikredilen “şâvir” kelimesi, müşavere masdarından türemiş emir kipidir. Sözlükte müşavere “arı kovanından bal almak, danışıp görüş almak, işaret almak” gibi mânalara gelir; aynı kökten olan şûra ile eş anlamlıdır. Terim olarak müşavere “herhangi bir iş hakkında konunun uzmanlarının veya o konuda görüş bildirebilecek kimselerin görüşlerine başvurmak, onlarla görüş alış-verişinde bulunmak” demektir. Şûrâ ise “yöneticilerin ve özellikle devlet başkanının kamu görevini yürütürken istişarede bulunmasını ve istişare sonucu oluşan eğilimi göz önünde bulundurmasını” ifade eden bir terimdir. (<https://kuran.diyinet.gov.tr/tefsir/%C3%821-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/452/159-ayet-tefsiri>)

- “Teraziyi, terazi doğrulttuğu gibi terazinin değerini azaltan da yine terazidir. Doğru olmayanlarla tartılan eksikliğe düşer, akli şaşar kalır” (2: 123-124). Bu beyitte tartım yapılırken doğru olunmasına yönelik bir anlatı mevcuttur.
- “Terazinin mala tamahı olsaydı tarttığını nasıl doğru tartardı? Her peygamber, kavmine açıkça “Ben sizden peygamberlik için ücret istemiyorum.” (2: 573-574). Terazinin doğru olması gereken bir ölçüm aracı olduğu ifade edilmektedir.

Ağırlık ölçümünde kullanılan terazi kavramına yönelik ikinci ciltte bir beyitte mecazi anlamda kullanım tespit edilmiştir. Beyit şu şekildedir;

- “Ben, dünyada Allah terazisiyim. Hafif olan her şeyi ağırdan tefrik eder, gösteririm. Öküz, elbette bir buzağıyı Allah tanır. Eşek müşteri olup bir şey alsın, elbette ham kavun alır. (2: 2091-2092).

Bu beyitteki terazi farklılıkları ve eşitsizliklerin belirlenmesi anlamında kullanılmıştır. Eserin üçüncü cildinde tespit edilen kavram ile ilgili tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Kuyumcu dedi ki. “Babacığım, hadi git, bende kalbur yok!” Adam: “Alay etme benimle. Ver şu teraziyi” dedi. Kuyumcu dedi ki. “Dükkânımda süpürge yok” Adam: “Kâfi yahu, bırak alayı” (3: 1625-1626). Beyitte altın ağırlığını belirlemek için tespit etmekte kullanılan teraziden bahsedilmektedir.
- “Ben senden terazi istiyorum. Sağırılıktan gelme; şu tarafa, bu tarafa gidip durma, ver teraziyi” dedi. Kuyumcu dedi ki. “Sağır değilim, sözünü duydum, söylediğim sözleri de mânasız sanma.” (3: 1627-1628). Terazisini vermek istemeyen kuyumcunun kullandığı terazi odaklı bir anlatı söz konusudur.

Bir kuyumcu ile geçen terazi odaklı konuşmanın yer aldığı üçüncü ciltte terazi kavramı altın ölçme işlemi ile birlikte bahsedilmektedir. Dördüncü ciltte kavramla ilgili tespit edilen beyit şu şekildedir;

- “Allah, biz ders alalım da insafa gelelim diye bu teraziyi halk etti. Sen eksik dirhem korsan ben eksik tartarım... sen benimle apaydın muamelede bulunursan ben de seninle apaydın muamelede bulunurum!” (4: 1899-1900). Terazi kavramının tartma işlemi gerçekleştirildiği ile ilgili bir anlatı yer almıştır.

Eserin bu cildinde terazi kavramı dirhem ağırlık ölçüsü ile birlikte kullanılmıştır. Eserde ayrıca mecazi anlamda kullanılan kavramların yer aldığı beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “A yiğidim, bir zerre, kalkar da dağıtmağa girişirse terazisi parçalanır gider! Onlar da kendi akıllarınca bir terazi düzenler de Allah erini o teraziyle tartmağa kalkarlar!” (4: 377-378).
- “Hâlbuki o, akıl terazisine bile sığmaz... Akıl terazisini bile kırar, parçalar! Onu sınamak, ona emrine göre hükmetmek gibidir... Öyle bir padişaha buyruk buyurtmaya kalkışma sakın!” (4: 379-380).

Dördüncü ciltte yer alan beyitte tespit edilen terazi kavramı, mecaz anlamı ile kullanılmıştır. Kavram daha çok ağırlığını belirlemek anlamında ama gerçek anlamdaki ağırlığından değil insanlığından, kişiliğinin ağırlığından ve bir denge unsuru olarak mantık çerçevesinde olunması gerektiğinden bahsedilmektedir. Eserin beşinci cildinde bir beyitte bulguya rastlanmıştır.

- “Adam, Aybek dedi, teraziyi getir, şu kediyi bir tartayım. Terazi geldi, kediyi tarttı, yarım batman geldi. Bunun üzerine a hilebaz kadın dedi,” (5: 3415-3416). Beyitte terazi ile kedinin ölçüm işleminin gerçekleştirildiğine yönelik bir hikâye anlatılmaktadır.

Görüleceği üzere terazi kavramı bazen denge anlamında bazen de ticari faaliyetlerde yerini almıştır. Terazi ile birlikte onun doğru tartması gerektiği ve tartım sırasında kullanılan ölçü birimlerine de yer verilmiştir. Terazinin ticari faaliyetlerde kullanımı muhasebeyi ölçü birimleri açısından ilgilendirmesinin yanında bir denge unsuru olması ve eşitliği de akla getirmesi bakımından önem arz etmektedir.

Eserde terazi kavramına yönelik en fazla bulgu üç tekrar ile ikinci ciltte tespit edilmiştir. Birinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerde iki, beşinci ciltte bir beyitte kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Son cilt olan altıncı ciltte ise terazi kavramına yönelik bir tespit gerçekleştirilememiştir.

Borçlanma kavramı ile ilgili başlık devam eden başlıkta yer almaktadır.

2.11. Borçlanma Kavramı

Borçlanma kavramı muhasebe bilimi açısından esas olarak, ticari faaliyetler sonucunda ortaya çıkan, yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Ancak borçlanma sadece ticari faaliyet dışında da muhasebe işlemi doğuran bir olay ortaya çıkabilmektedir. Ticari faaliyet harici hatra dayalı borçlanmalar, ortaklık ve iştirakliğe dayalı borçlanmalar vs. de muhasebe işlemlerini yakından ilgilendirmektedir. Borç ve borçlanma kapsamında mesnevide yer alan bulgular aşağıda sıralanmaktadır.

- “Rahmetim, o ağlamalara bağlıdır. Kul ağladı mı rahmet denizi, kabarmaya, dalgalanmaya başlar. Bir şeyh vardı. Cömertlikle anılmıştı o yüzden de daima borçluydu.” (2: 375-376). Karşılıksız bir borçlanma ile ilgili olan beyitte, kavram cömertlikten dolayı ortaya çıkmaktadır.
- “Büyüklerden on binlerce lira borç almış, âlemdeki yoksullara harç etmişti. Borçlu bir de tekke kurmuş, canını da, malını da, tekkesini de Allah uğruna feda etmişti.” (2: 377-378). Bu beyitte, ödenmemek üzere alınan borçlanmadan bahsedilmektedir. Dolayısı ile yine ticari bir faaliyetten bağımsız bir borçlanma söz konusudur.
- “Çünkü Allah, onlara karşılık olarak ebedi ve gamdan, mihnetten, kötülükten emin bir can vermiştir. Borçlu Şeyh, yıllarca bu işte bulundu, vazifesi buymuş gibi halktan borç almakta, halka vermekteydi.” (2: 385-386). Borçlanma kavramının olduğu bir başka beyittir.

- “Borçlular etrafına toplandı. Şeyh, mum gibi kendi kendisine eriyip gidiyordu. Borçluların ümidi kesildi, suratları ekşidi, dertlerine dert katıldı.” (2: 389-390). Borçlu olan kişinin borcunu ödeyememe durumuna düşmesinden bahsedilmektedir.
- “Şeyh, hizmetçiye,” Git helvanın hepsini al, Borçlular yesinler de bir müddetçik olsun bana acı, acı bakmasınlar” diye başıyla işaret etti.” (2: 393-394). Bir önceki beyitin devamı olarak borçlular ile kişinin durumu anlatılmaktadır.
- “Borçlulara, “Buyurun, şu mübarek helvayı helâlinden bir güzelce yeyin” diye işaret etti. Tabak boşalınca, çocuk tabağını aldı,” Ey kâmil kişi, paramı ver” dedi.” (2: 399-400). Borçlu kişilerin alacaklarını borcu ödemeyecek olan kişiden alacaklarını talep etmelerinden bahsedilmektedir.
- “Şeyh dedi ki: “Parayı nerden bulayım? Ben borçlu bir adamım, aynı zamanda ölüyorum!” Çocuk derdinden tabağı yere vurdu, feryat ve figana başladı.” (2: 401-402). Kişinin borcu ödeyemeyeceğinden bahsetmektedir.
- “Borçlular da inkâra düşüp Şeyh’e yüz çevirerek “Bu ne oyun ki? Bizim malımızı yedin, borçlu gidiyorsun. Böyle olduğu halde neden başka bir zulümde daha bulundun?” diyorlardı.” (2: 409-410). Bu beyitte ise, alacaklıların borçlu kişinin neden ödeme yapmadığını sorgulaması anlatılmaktadır.

Eserin ikinci cildinde ağırlıklı olarak kavramın geçtiği beyitlerde borçlu olan bir kişi ile alacaklıları arasındaki ticari bir ilişkiye dayanmayan bir hikâyeden bahsedilmektedir. Eserin altıncı cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “O garip kişi de âdeta onun kapısına kapılanmış, ihsanını umarak tekrar borç vermeye başlamıştı. A kerem sahibine güvenerek, onun vergilerini umarak borçlanmaktaydı.” (6: 3021-3022). Bu beyitte güvene dayanarak borç verme işleminden bahsedilmektedir.
- “Bu sözün sonu gelmez o garip muhtesibin derdi ile dertlendi, bir hayli ağladı. O adamın borç alışı halka yayıldı. Kethüda onun derdi ile dertlendi.” (6: 3247-3248). Borcunu ödeme durumu olmayan kişinin borcu ile ilgili bir anlatı söz konusudur.
- “Ey rızıklarımız için gam yiyen bizi hatırlayan ey ihsanı, lütfu, Allah rızkı gibi umumi olan! Ey yoksullara aşiret ve ana baba olan ey onlara geçinmek harcanmak ve borçlarını vermek için ana baba gibi yardım eden!” (6: 3265-3266). Borçlarının ödenmesi için Allah’ın lütfundan bahsedilmektedir.
- “Hiç yoktan tam dokuz bin altın borç ettim. Neredesin sen ki lütfunla bu tortu saf bir hale gelsin. Neredesin ki yeşillik gibi gülesin de onu da al. Onun on mislini de al diyessin.” (6: 3299-3300). Bu beyitte borçlanma işleminin gerçekleştiğinden bahsedilmektedir.

- “Neredesin ki beni güldüresin, efendiler gibi lütufta bulunasın, ihsan edesin. Neredesin ki beni hazinene götüresin da borçtan da emin edesin, yoksulluktan da.” (6: 3301-3302). Borç kavramının varlığı söz konusudur.
- “Şimdi benden, o yeni konuğa edeceğin ihsanları duy. Onun gelip çatacağını görüp duruyordun. Onun borcundan haberim vardı. Onun için iki üç mücevher hazırlamıştım.” (6: 3533-3534). Bu beyitte de ticari bir faaliyet haricinde önceden var olan bir borç kavramı ortaya çıkmaktadır.

Mesnevîde yer alan borç ve borçlanma bulgularının tamamı ticari faaliyet anlayışı esasında olan borçlanmalar değildir. Aynı zamanda anında borçlanma durumundan ziyade önceden var olan borçlanma anlatılarına dayanan borçlanma kavramlarına da yer verilmiştir.

Mesnevî’de borç kavramı ile ilgili en fazla sekiz tekrar ile ikinci ciltte yer almıştır. Eserin altıncı cildinde beş beyitte tekrar bulunurken, birinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci ciltlerde borç kavramına yönelik bulgu tespit edilememiştir.

Borçlanma kavramı ile ilgili bir başka kavram da veresiye kavramıdır. Kavram ile ilgili tespit edilen beyitler ve yorumlamaları bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

2.12. Veresiye Kavramı

Mesnevî’de borçlanmaya benzer bir kavram da veresiye kavramıdır. Veresiye kavramının esasında belirli bir süre sonunda ödeme işleminin gerçekleşmesi bulunmaktadır. Dolayısı ile borçlanma ile arasındaki farklılık borçlanmada zaman şartı olmamasına rağmen veresiye de belirli bir zamanın varlığı söz konudur. Mesnevî’de veresiye ile ilgili tespit edilen bulgular şu şekildedir;

- “Ey yoldaş, ey arkadaşı! Sûfi⁶⁶, vakit oğludur (bulunduğu vaktin iktizasına göre iş görür). “Yarın” demek yol şartlarından değildir. Sen yoksa sûfi bir er değil misin? Vara, veresiyeden yokluk gelir”. (1: 133⁶⁷-134). Veresiyenin bazen kötü bir duruma yol açacağından bahsedilmektedir.
- Tellal⁶⁸lar, yer, yer bağırıp onun müflisliğini her tarafta ilân etsinler. Kimse ona veresiye bir şey satmasın, kimse ona bir mangır⁶⁹ bile borç vermesin.” (2: 649-650). Bahsedilen kişiye borç verilmemesinin nedeni açıklanmıştır.

Veresiye kavramı ticari hayatın içerisinde olan bir unsurdur. Hatta ‘veresiye kavramının ticari hayatın önemli dışlilerindedir’ şeklinde bir ifade yerinde olacaktır. Tabi bu durum muhasebeyi de doğrudan ilgilendirmektedir. Muhasebede kredili olarak karşılık bulan ifade mesnevîde sadece iki ciltte tespit edilebilmiştir. Birinci ciltte bir beyitte, ikinci beyitte ise yine bir beyitte olan veresiye kavramına yönelik diğer ciltlerde herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Özellikle ikinci ciltte yer alan veresiye doğrudan ticari hayatta yer alan bir uyarıdan bahsetmektedir. İflas

66 Tasavvufî hayat tarzını benimseyerek Hakk’ın yakınlığını kazanmaya çalışan kimse. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sufi>).

67 Sofî “İbn-al Vakt — Vakıt oğlu” dur. Yani geçmişle, gelecekle uğraşmaz. İçinde bulunduğu zaman, neyi icabediyorsa onu yapar. Bu suretle de Allah’ın tecellisine uymuş, hükmüne itiraz etmemiş olur (Özbudak, I. Cilt: 17).

68 Dellâl, Bir haberi çarşı pazar dolaşıp bağırarak halka duyuran veya satılacak bir malın alım satımında vasıta olup pazarlığı sonuçlandıran kimse. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/dellal>)

69 Bu kavram daha sonra ayrıca açıklanacaktır.

eden kişinin ticari işlemlerine yönelik hem satışların veresiye verilmemesi hem de borçlanmaya yönelik uyarılar söz konusudur.

Ödeme işlemleri arasında bulunan peşin kavramı bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

2.13. Peşin Kavramı

Peşin ifadesi veresiye ya da kredili olarak satışların tersine belirli bir vade olmadan, ticari faaliyetin gerçekleşmesi ile birlikte eşzamanlı olarak yapılan nakdi ödemelerdir. Her ne kadar vadesiz işlemlerden çek gibi anlık ödeme alınabilecek işlemler de peşin satış anlamında kullanılsa da muhasebe biliminde peşin ifadesi sadece nakit işlemleri içine almaktadır. Mesnevi'de peşin kavramına yönelik ifadeler birinci ciltten başlanarak aşağıda sıralanmaktadır.

- “Muhtaç ve müştak müritlerin yalancı, düzensiz dâvacılara aldanmaları ve onları Hakk’a ulaşmış, yüce şeyh sanmaları, veresiyeyi peşinden, hileyle yapılmış çiçeği hakikî, bitmiş ve yeşermiş çiçekten fark etmemeleri. Bundan dolayı bilenler, hikmetle dediler ki: ihsan ve kerem sahiplerine konuk olmak gerek.” (1: 2263-2264). Peşin ifadesi burada veresiyenin zıttı olarak ikilem şeklinde kullanılmıştır.

Birinci ciltte yer alan peşin ifadesi anında nakit ödeme anlamında kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde tespit edilen kavram ile ilgili beyitler şu şekildedir.

- “Onlar şeriatı, taklide uymaksızın kabul etmişler, o peşin parayı miheng⁷⁰e vurmadan almamışlardır. Kuran’ın hikmeti müminin kayıp malıdır. Herkes kaybını bilir, tanır.” (2: 2909-2910). Bu beyitte peşin kavramı miheng ile birlikte kullanılmıştır. Kavram peşin ödenen altın para anlamındadır.

İkinci beyitte kullanılan peşin kavramı gerçek anlamı ile kullanılmıştır. Aynı ciltte mecazi anlamı ile kullanım şu şekildedir;

- “Onun, asıl peşin ihsan ettiği para, lûtf ve vergisidir. Kahırsa, o paranın üstüne konmuş arızı bir tozdan ibarettir. Âlemi lûtfetmek için yarattı. Zerrelere, onun güneşi riayetlerde bulundu.” (2: 2631-2632).

Peşin ifadesi burada mecazi anlamı ile önceden yapılan bir işlem olarak kullanılmıştır. Eserin dördüncü cildinde yer alan bulgu şu şekildedir.

- “Kendi kendisine önce verilen ihsan, hem peşindi, hem de o kadar çoktu. Bu ise hem geç açıldı, hem de açılınca gördüm ki bir deste diken, dedi. Saire dediler ki: O cömert vezir dünyadan gitti, Allah rahmet etsin!” (4: 1227-1228).

Dördüncü ciltte peşin kavramı gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Beyitte öncelikle anlamında kullanılan kavramın altıncı ciltte yer alan beyiti aşağıdaki gibidir.

70 Altın ölçmek için kullanılan bir tür ölçü birimi.

- “Ey canımın canı, ey yüzlerce cihan değer dost, aklını başına devşir, bu peşin şeyi ganimet say. Ay gibi yüzünü gece yolcularından gizleme. Ey akar su, bu arktan baş çekme.” (6: 2719-2720).

Altıncı ciltte de gerçek anlamının dışında bir kullanım söz konusudur. Eserde peşin kavramı daha çok anlık, önyargısız baştan kabul etme anlamlarında kullanılmıştır. Ancak burada önemli olan unsurun, olayların anlatımında bile iktisadi hayattan kavramlardan faydalanılmasıdır. Kavrama yönelik en öne çıkan beyitler birinci beyitte yer almıştır. İkinci beyitte iki, dördüncü beyitte bir, altıncı ciltte ise yine bir beyitte kavrama yer verilmiştir. Üçüncü ve beşinci ciltlerde kavram ile ilgili bir bulgu tespit edilememiştir.

Ödeme işlemi muhasebe alanının başlıca takip ettiği işlemlerdendir. Bu kavrama yönelik elde edilen tespitler bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

2.14. Ödeme Kavramı

Muhasebede tediye olarak kullanılan ödeme kavramı, borcun belirli bir kısmının ya da tamamının aynı ya da nakdi olarak karşılığının verilmesi veya kapatılmasıdır. Ödeme işlemi aslında bir ticari işlemden bağımsız olarak gerçekleşen bir işlemdir. Mesnevi’de ödeme ile ilgili tespit edilen beyitler şu şekilde sıralanmaktadır.

- “Hâlbuki adam, hacamatçıya para verir, kan içen hançere iltifatlarda bulunur. Hamal ağır yükün altına koşar, yükü, başkalarından kapar.” (2: 1833-1834).
Ödeme kavramı beyitte verir ifadesi ile anlamlandırılmıştır.

İkinci ciltte kavramın gerçek anlamı ile kullanımının yanında mecazi anlamın ile kullanımı da şu şekildedir;

- “Ne mutlu o kişiye ki gençlik çağını ganimet bilir de borcunu öder. Kudretli olduğu günlerde sıhhatli, güçlü, kuvvetli bulunduğu zamanlarda bu işi başarır.” (2: 1215-1216).

Bu ciltte ödeme kavramı, karşılığının verilmesi anlamında gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Altıncı ciltte yer alan kavramın kullanımı aşağıdaki gibidir.

- “Hani Şeyh’in borcunun verilmesi de o çocuğun ağlamasına bağlıydı ya. Helvacı çocuk, zarı, zarı ağladı da o ulular Şeyhinin borcunu ödediler.” (6: 4185-4186). Bu beyitte borcun ödenmesi anlamında kullanımı yer almıştır.

Eserde hem mecazi anlamda hem de ticari hayattaki anlamı ile bahsedilen ödeme üç ciltte tespit edilmiştir. İkinci ciltte iki, altıncı ciltte ise bir beyitte ortaya çıkan kavram ile ilgili diğer ciltlerde herhangi bir bulguya rastlanamamıştır.

Ticari faaliyetlere ve üretim faaliyetlerine konu olan, muhasebe işlemlerini doğrudan ilgilendiren mal kavramı devam eden başlıkta ele alınmaktadır.

2.15. Mal Kavramı

Genel anlamda mal kavramı, tüzel ya da gerçek kişilerin aidiyetinde olan taşınır veya taşınmazların tamamına denilmektedir. Ticari mal ise, ticari faaliyete konu olan, üzerinde değişiklik yapılma amacı dışında alınıp satılması amacına hizmet

eden varlıklardır. Mal, ticari malı da içerine alan bir kavramdır. Mal kavramına yönelik tespit edilen bulgular eserin birinci cildinde şu şekildedir;

- “Şimdicek şu elbiseyi, altın ve gümüşü al da gelince de padişahın havassı⁷¹n-dan ve nedimlerinden olursun.” Adam; çok malı, çok parayı görünce gururlandı, şehirden çoluk çocuktan ayrıldı.” (1: 189-190). Bu beyitte mal kavramı para ile birlikte varlık olarak kullanılmıştır.
- “Birinde demişti ki: “Senin açlık çekişin, mal verişin mâbudu⁷²na şirk koşmadır. Gam ve rahat zamanında Allah’a dayanmak ve tamamıyla teslim olmaktan gayri hepsi hiledir, tuzaktır.”” (1: 467-468). Bu beyitte kavram değerli bir varlık anlamına gelmektedir.
- “Dünya nedir? Allah’tan gafil olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret etmek ve kadın; dünya değildir. Din yolunda sarfetmek üzere kazandığın mala, Peygamber, “ne güzel mal” demiştir.” (1: 983-984). Mal kavramı bu beyitte ticari faaliyetlerde alım satıma konu olan bir varlık anlamındadır.
- “Yarabbi, malını esirgeyenlere de ziyan içinde ziyandan başka bir şey verme! Fakat nice esirgemeler vardır ki vermeden iyidir. Allah malını Allah’ın buyurduğu yerden gayriye verme” (1: 2225-2226). Beyitte mal kavramı gerçek anlamı ile kullanılmış olup, bu malın verilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir.
- “(Yersiz ihsan), âsi bir kölenin, gûya adalet ediyorum, ihsanda bulunuyorum diye padişahın malını âsilere dağıtmasına benzer. Kur’an’da “onların bütün ihsanları hasretten ibarettir” diye gaflet ehlini korkutan bir âyet vardır.” (1: 2230-2231⁷³), padişahın değerli varlıklarının dağıtımını söz konusudur.
- “Şu çınarın yaprakları dökülürse Allah, ona yapraksızlık azığı bağışlar. Dağıtmaktan dolayı elinde mal kalmazsa Allah’ın inyeti, seni hiç ayaklar altında çiğnetir mi?” (1: 2237-2238). Bu beyitte malın dağıtılması sonucunda bitmesi ile kavram açıklanmaktadır.
- “Zengin, kulağına kadar ayıp içine dalmıştır: fakat malı vardır ve mal ayıbını örter. Tamahkâr tamahı yüzünden zengin ayıbını görmez. Tamahkâr bütün gönülleri kaplar.” (1: 2349-2350). Bu beyitte mala sahip olunmasının bazen kişilerin hatalarının örtülmesine neden olduğu anlatılmaktadır.
- “Birisine nimet, mal, matrah verip öbürünü yansın diye ateşe atarlar mı? Böyle bir iş, Allah’tan, iki cihanı yaratan umulur mu?” (1: 2355-2356). Mal ile birlikte kullanılan varlığa dayalı ifadeler yer almıştır.
- “Dünya malı, Allah’ın gülümsemeleridir. Bizi bu suret sarhoş, mağrur ve perişan etmiştir. Ey Kadri yüce kişi! Sana yoksulluk ve hastalık iyidir. Çünkü o gülümseme nihayet tuzağımı kurar, seni düşürür!” (1: 3040-3041). Dünyada sahip olunan varlıklar ifade edilmiştir.

⁷¹ Özel bilgiler ve özel hallere sahip veliler anlamında bir tasavvuf terimi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/havass--tasavvuf>).

⁷² Tapılan varlık.

⁷³ Enfal Suresi, 36. Ayet (Izbudak, Cilt 1, s.71).

- “Öğünmek, görünmek, nazlanmak için cömertlik etmektesiniz; korkudan. Allah’tan çekinmeden, ona niyaz etme yüzünden değil!” Mal tohumdur, her çorak yere ekme; kılıcı her yol vurucunun eline verme!” (1: 3717-3718). Mal kavramı tohum olarak bahsedilmiştir.

Birinci kitabın mal kavramı ile ilgili ifadeler bu kısma kadar sıralanmıştır. Bu beyitlerde hem ticari mal yani muhasebe işlemlerine konu olan mal olarak kullanılmış iken, bazen de varlık olarak kullanılmıştır. Kavramın birinci ciltte yer alan mecazi olarak kullanımı da şu beyitte yer almıştır.

- “Kimse, yarasının kötülüğünü görmesin diye her yaranın üstüne sinek üşer. O sinekler; senin düşüncelerin, mallarıdır; yaran da ahvalindeki zulmet!” (1: 3223-3224).

Mal kavramı gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Mesnevinin ikinci kitabında yer alan mal ile ilgili bulgular şu şekildedir;

- “Çünkü o kadar çok oyunlar bilir ki boğazında bir çöp gibi kalakalır.! Onun çöpü boğazlarda durur. O çöp nedir? Mevki ve mal sevdası.” (2:131-132). Mal ve mevki kavramlarının değersizliğinden bahsedilmektedir.
- “Ey kararsız kişi, mal çöpten ibarettir. Ama boğazındaysa Abıhayatı içirmez. Malını, düzenbaz bir düşman çalacak olsa bir yol keseni, başka bir yol kesen dolandırmış demektir.” (2: 133-134). Bu beyitte malın kaybedilmesine yönelik bir anlatı yer almıştır.
- “Ey Allah, sen verenlere, ihsan edenlere fazlasıyla ver; nekes⁷⁴ malını da telef et! Bilhassa canını bağışlayan, kendisini Allah’a kurban eden,” (2: 381-382). Cimri kişinin malı söz konudur.
- “Mal sahibi halli bir kişi, Şeyh’in halini biliyordu, ona hediye göndermişti. Tabağın bir köşesinde dört yüz dinar vardı, bir tarafında da kâğıda sarılı yarım dinar.” (2: 427-428). Bu beyitte mal sahibi ifadesi zengin varlıklı kişi olarak ifade edilmiştir. Bu kişinin malından göndermesi anlatılmaktadır.
- “Çağrılan kişi, oraya varınca bir de bakar ki karşısında kurt, aslan. Ömrü zayı olmuş, yol uzun, gün de geçiyor.! Ey iyi huylu kişi, gulyabani sesi nasıldır? “Mal isterim, mevki isterim, şeref, isterim!” işte böyle.” (2: 753-754). Bu beyitte de mal ve mevki kavramlarının yanında şeref kavramı da birlikte ilişkilendirilmiştir.
- “Hırsız nefsin etrafında dolaşma, onun işine bulaşma. Bir iş, Hakk’ın işi değil mi? Hiçtir hiç! Kıyamet günü gelmeden, gece hırsız, mal sahibinin yanında rüsvay olmadan bu işten vazgeç.” (2: 1063-1064). Beyitte mal sahibi ifadesi, bir anlamda yine güçlü kişi olarak kullanılmıştır.
- “Hilelerle, tedbirlerle çalınmış olan malın vebali adalet günü çalan adamın boynunda kalır. Yüz binlerce akıl, bir araya gelip onun tuzağına aykırı

bir tuzak kurmak isterler, kurarlar da.” (2: 1065-1066). Bu beyitte malın kaybedilmesinden bahsedilmiştir.

- “Ey Ahmet, burada malın faydası yok. Aşkla, dertle, dumanla dolu gönül lâzım. Gönül aydın kör gelince kapıyı kapama. Ona nasihat ver, nasihat onun hakkıdır.” (2: 2078-2079). Mal varlığının anlamsızlığı yer almıştır.

İkinci ciltte tespit edilen bulguların daha çok varlık anlamında kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum her ne kadar muhasebeyi doğrudan ilgilendirmiyor gibi görünse de varlıklar da muhasebe işlemlerini doğrudan etkileyen işlemler arasındadır. Bu ciltte kavramın mecazi anlamdaki kullanımını şu şekildedir;

- “Fakat sen okumasan da hakikat ilmi senin yanıp yakıldığını görürse elinde, alışmış kuş haline gelir. Tavus kuşu, nasıl köylü evinde olmazsa, hakikat ilmi de her aceminin malı olmaz!” (2: 321-322).

Gerçek anlamının dışında kullanılan mal kavramı daha çok bir yetkinlik olarak kullanılmıştır. Mesnevinin üçüncü cildinde tespit edilen mal kavramı ile ilgili bulgular şu şekilde sıralanabilir;

- “Yavrum, veliler de Allah çocuklarıdır. Onlar ortada olsun, olmasın... Allah, mallarını, canlarını korur, onların ahvalinden haberdardır. Sakın noksanlarını bulup aleyhlerine gıybet etme. Onlar için kin güden, onların öcünü alan Allah'tır” (3: 79-80). Mal kavramı, varlık olarak kullanılmıştır.
- “Hırsız, insanların mallarını çaldı mı bir iç sıkıntısı, bir darlık gönlünü tırmalamaya başlar. O, bu sıkıntı, bu darlık nedir ki? der. Şerrinden ağlayan mazlum yok mu? İşte onun sıkıntısı, onun darlığı.” (3: 355-356). Mal kavramı genel olarak bütün varlıklar için kullanılmıştır.
- “Buğday için olmayacak tohumlar ektiniz, o Hak Resulünü terk ettiniz. Onun sohbeti oyundan da hayırlıdır, maldan da. Hele bir gör, kimi bıraktın. Gözünü ov da bak!” (3: 427-428). Bu beyitte insanın yaşarken elde ettiği varlıkların genel bir toplamı olarak ifade edilmiştir.
- “O da, o boyacı küpüne düşen dişi çakalın soyundandı. O da mal ve mevki küpüne düşmüştü! Kim onun mevkiini, malını gördüyse secde etti, o da o saçma sapan heriflerin secdelerine kandı.” (3: 779-780). Mal kavramı, servet ve birikim elde edilen varlıklar anlamındadır.
- O yamalı hırka giyen yoksul halkın secdesinden, malına mülküne karşı şaşırmasından âdeta kendinden geçmiş, bir sarhoşçuk oluvermişti! Mal, yılandır... Onda zehirler var. Halkın mal sahibini büyük sayması, ona secde etmesiye ejderhadır âdeta.” (3: 781-782). Bu beyitte mal kavramı daha çok kişilerin varlıklarının aslında değersiz olduğu ve önemsenmemesi gerektiği anlatılmıştır.
- “Kendimizi gülünç hallere soktuk, düşmanlara mallar ihсан edip ziyana girdik. Bu gece bütün İsrailoğulları, karılarından uzak kaldılar diye,” (3: 921-922). Mal kavramı sahip olunan varlık anlamındadır.

- “Mal da gitti, şeref de. İşe gelince hiçbir şey olmadı. Bu mudur iyi adamların muaveneti⁷⁵, bu mudur iyi kişinin yapacakları iş? Yıllardır paralar, libas⁷⁶lar alıyor, ülkelerin servetini rahatça yiyip duruyorsunuz.” (3: 923-924). Malın kaybedilmesi, iflas edilmesinden bahsedilmektedir.
- “Onun eline de böyle bir kudret düşse hemen firavunluğa başlar, yüzlerce Musa'nın da yolunu vurur, yüzlerce Harun'un da! O ejderha, yoksulluk elinde bir kurtcağız kesilir. Mevki ve mal yüzünden bir sivrisinek büyür, çaylaklaşır!” (3: 1055-1056). Malın kişiyi değişime uğratacağı anlatılmaktadır.
- “Karınca Süleymanlık dilerse onun bu dileğini hor görme, himmetine bak! Elinde mala, sanat ve hünere dair ne varsa önce onu istemez, düşünmez miydin, ona bu sayede nail⁷⁷ olmadın mı?” (3: 1448-1449). Sahip olunan kıymetli varlıklar yerine kullanılmıştır.
- “Adamcağız bir zâhit⁷⁸ gördü mü “Ey ulu, Allah için bana bir himmet et. Bu aşâğılık ve kötü sevdaya düştüm, elimdeki maldan, altından, nimetten oldum (3: 1653-1654). Varlık olarak bahsedilmiştir.
- “Böylece cihandaki her şehvet ister mal olsun ister mevki ister ekmek... Bunların her biri seni sarhoş eder. Bunları bulmazsan başın ağrımaya başlar, sersemleşirsin.” (3: 2257-2258). Bu beyitte mal kavramı daha çok elde edilen bir varlık anlamında kullanılmıştır.
- “Mala, mevkiye âşık olan gönül ya bu toprağa zebun⁷⁹dur ya kara suya! Yahut da karanlıklarda hayallere kapılmıştır, dedikodu için o hayallere tapıp durmaktadır!” (3: 2267-2268). Mal ve mevki kavramları birlikte kullanılmış olup, bunların değersiz olduğundan bahsedilmektedir.
- Müslümanlar, Allah için olsun söyleyin... Dua nasıl olur da benim malımı ona mal eder? Eğer dua ile mal ele geçseydi bütün âlem dua eder, mal, mülk sahibi olurdu.” (3: 2321-2322). Bu beyitte malın elde edilmesine yönelik bir anlatıdan bahsedilmektedir.
- “Ahmak kuş, avcıdan kuş sesi duyar da o tarafa uçar gider. Davut olmadığı halde Davutluk dâvasına kalkışan, kendi malı olan şeyle başkasından naklettiği şeyi ayırt edemez, sapıktır o kişi. Kendine gel de mânevi bir adam bile olsa kaç ondan!” (3: 2565-2566). Mal kavramı gerçek anlamı ile varlık olarak ifade edilmiştir.
- “O zaman zengin hiçbir pulu olmadığını... Zeki, hiçbir hüneri bulunmadığını anlar. Hayattaki bu korku, eteğine saksı kırıkları doldurup da kendisini mal sahibi sanan, onları kaybedeceğinden korkan, onların üstüne titreyen çocuğun korkusuna benzer.” (3: 2635-2636). Bu beyitte malın sahip olunması ve onun kaybedilmesinin korkulduğu bir durumdan bahsedilmektedir.

75 Yardım (<https://sozluk.gov.tr/>).

76 Giysi. (<https://sozluk.gov.tr/>)

77 Erişmiş, ele geçirmiş, başarmış, kazanmış, ulaşmış. (<https://sozluk.gov.tr/>)

78 Dinin yasak ettiği şeylerden uzak durup, buyurdıklarını yerine getiren kimse (<https://sozluk.gov.tr/>).

79 Güçsüz, zayıf, aciz (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “Ahmak da eğreti malı kendisinin sanır da onun üstüne titrer. Hay aşağılık adam hay! Uykuda kendisini mal sahibi görür, çuvalını hırsız çalacak diye korkar!” (3: 2639-2640). Bu beyitte aslında mal sahibi olmayan bir kişinin malı varmış gibi davranması konu edinilmiştir.
- “Malını kaçırdı ama iyi bil ki kendi kanına girdi. Bir ziyana uğramak, birçok ziyanları defedecekti. Cismimiz, malımız, canlarımıza fedadır; canımıza gelecek belâ, cismimize, malımıza gelir.” (3: 3339-3340). Malın aslında kişilerin canından daha az kıymetli olduğu ifade edilmiştir.
- “Gazaba uğradın mı padişahlara malını verir, başını kurtarırısın. Fakat iş bilmez cahil misin? Kazaya düşünce padişahın malını kaçırmaya kalkışırsın” (3: 3341-3342). Padişaha malın verilmesi anlatılmıştır.
- “Atın, eşeğin, kölenin ölümü, bu ham mağrura gelecek kazayı defedecekti. Fakat o, malının ziyan olmasından ve bu yüzden derde düşmesinden kaçtı, malını çoğalttı... Çoğalttı ama kendi kanına girdi!” (3: 3347-3348). Bu beyitte malını arttırmaya çalışan kişiden bahsedilmiştir.
- “Ey insan, cisim ve mal ziyarı, cana faydadır canı vebalden kurtarır. Sen de riyazat⁸⁰a canla, başla müşteri ol. Tenini riyazata verdin mi canını kurtardın demektir” (3: 3395-3396). Mal kavramı varlık olarak kullanılmıştır.

Eserin üçüncü cildinde de mal kavramı, ticari faaliyetten ziyade varlık anlamında kullanılmıştır. Öyle ki üzerinde durulan konular iktisadi bir kavram olan mal kavramı ile karşılaştırılarak anlatılmıştır. Bu ciltte mal kavramının mecazi anlamı ile kullanımına örnek beyit aşağıdaki gibidir.

- “Dert, Allah’ı gizlice çağırmana sebep olduğundan bütün dünya malından yeğdir. Dertsiz dua soğuktur, bir şeye yaramaz. Dertli dua ve niyaz, gönülden, aştan gelir” (3: 203-204).

Bu beyitte dünya malı ifadesi, gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Mesnevinin dördüncü cildinde tespit edilen bulgular şu şekilde sıralanmaktadır;

- “Çarşafın altında adam, apaçık rüsvay olmuş, görünüp durmaktaydı... Adeta merdiven üstünde bir deveye benziyordu. Kadın oynaşı için kocasına dedi ki: “Şehir büyüklerinden birinin karısı... Malı var, devleti var, pek zengin!” (4: 187-188). Mal kavramı zenginlik ifadesi olarak kullanılmıştır.
- “Biz mala, altına doymuş, imtilâ olmuş, usanmışız... Halk gibi hırs sahibi değiliz, mal ve para toplama düşüncesi yok bizde. Bizim istediğimiz şey, yalnız kapalı, temiz ve namuslu oluşudur. Zaten iki âlemde de kurtuluş, bununla olur.” dedi.” (4: 197-198). Mal ve para ifadeleri birlikte kullanılmaktadır.
- “Sofi dedi ki: “Zaten çeyizimizi, malımızı gördü... Gizli aşikâr başka neyimiz varsa onları da hep görür. İşte daracık bir evimiz, bir kişi sığacak kadar bir yerimiz var... öyle dar ki orada bir iğne bile gizlenemez.” (4: 205-206). Mal kavramı, varlık olarak ifade edilmektedir.

80 Nefsin isteklerini engelleme, kırma (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “Mal topladım diyen ne diyor yani? Bu kadar fişkı, bu kadar tezek getirdim diyor! Bu söz, rezilliği arttıran bir sözdür ama külhandakiler, aralarında bununla övünürler!” (4: 253-254). Bu beyitte mal toplama, daha çok malın elde edilmesi yani varlıklı bir hale gelinmesi olarak kullanılmıştır.
- “Kuyuda göz, akisler yapar, insana hayaller görünür... Onların en bayağısı şudur: Taş altın şeklinde görünür! Oyun zamanı çocuklar da kızışırlar... O taş topaç kırıklarını altın ve mal görürler ya.” (4: 675-676). Taş ve topaç gibi varlıkların mala benzetilerek değerinin arttığı ifade edilmektedir.
- “Sarhoş zencinin eline kılıç vermek, adam olmayana bilgi belletmekten yeğdir. Bilgi, mal, mevki ve hüküm, kötü yaratılışlı kişilerin elinde fitnedir.” (4: 1437-1438). Malın kötü niyetli olarak kullanılacağı anlatılmaktadır.
- “Cahil kötü hükümler yürüten bir padişah oldu mu bütün ova yılanla, akreple dolar! Adam olmayanın eline bir mal ve mevki geçti mi, herkesten önce kendi rezilliğini dileyen kendisidir.” (4: 1443-1444). Bu beyitte mal ve mevki kavramları birlikte kullanılmıştır.
- “Bütün ihsanlarını aldım, fakat hepsini yetimlere, yoksullara bağışladım. Mal verdim, karşılığında uzun bir ömür aldım... Çünkü içim pek temizdir benim!” (4: 1749-1750). Malın verilmesi anlatılmıştır.
- “Bunun üzerine dediler ki: o kutlu mal gittiyse içindeki bu duman, bu hararet nedir ya? İçinde diken gibi yüzlerce pislik var... hiç keder, muştulanma nişanesi olur mu?” (4: 1751-1752). Bu beyitte malın bir şekilde elden çıkarılmasına yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Söylediğin o geçmiş şeyler doğruysa nerede aşk, bağışlama ve razı olma nişanesi? Hadi turalım mal kayboldu gitti, meyil nerede? Sel geçip gittiyse geçtiği yer hani?” (4: 1753-1754). Malın kaybolması olayından bahsedilmektedir.
- “Canı, pabuçuların safında alçalmış, yani mevkiye mala kapılıp kalmış olma “Sadr – Ulu ve baş köseye geçen vezir” derler. Padişah bir zâhidi seçince bu haber, kadınların kulağına vardı!” (4: 3127-3128). Bu beyitte mal kavramı varlık ve zenginlik olarak kullanılmıştır.
- “Dini avlamaya bak ki onunla beraber güzellik, mal, mevki ve sana fayda veren baht da senin olsun! Ahiret, bil ki deve katarıdır; dünya malı devenin yükü ve tüyü. Katara sahip oldun mu yünü, tüyü de onunla beraber gelir.” (4: 3141-3142). Malın sahip olunmasına yönelik bir anlatı söz konusudur.

Mesnevinin dördüncü cildinde de önceki ciltlerdeki gibi mal, varlık anlamında kullanılmıştır. Eserin beşinci cildinde tespit edilen bulgular devam eden kısımda yer alacaktır.

- “Kimi bir mal veya afsun⁸¹ için çalışır, uğraşırsa bu ne demektir? İçimde bir gevherim var demektir; Allah’tan çekinmemden yahut cömertliğimden bir gevherim var ki bu zekâtla oruç ikisine de şahittir” (5: 187-188). Beyitte kullanılan mal kavramı, büyü ile birlikte kullanılmıştır.
- “Oruç der ki: Bu helalden çekindi, bil ki harama ulaşmasına artık imkân yok. Zekât der ki: Kendi malını bile veriyor, artık, kendisiyle aynı dinde aynı yolda olandan nasıl çalar?” (5: 189-190). Bu beyitte malın karşılıksız olarak zekât şeklinde başkasına verilmesinden bahsedilmektedir.
- “Nazlı karısı ondan bir çocuk doğursa Şeytan onun soyundan ona ortak kesilir. Allah Kur’an’da ‘Ey Mümin, Şeytana kâfirlerin mallarında, evlatlarında ortak ol’ buyurmuştur.” (5: 271-272⁸²). Beyitte Müslüman olmayanların mallarına gerektiğinde alınmasına yönelik bir ayet kullanılmıştır.
- “Fakat benim korumam, eteğini çemreyip geldi de kurtuldun, yalnız bu titreyişin, bu sürçmen, bu sırrı sana bildirmek içindi dedi. İbret al da o dağ gibi olan Peygambere bak... Ondan sonra a saman çöpünden aşağı olan adam, hünerini malını arz etme!” (5: 504-505). Malın verilmesi söz konusudur.
- “Mal seninle beraber gelmez, evden dışarı bile çıkmaz. Dost gelir, gelir ama mezar başına kadar. Ölüm günü de dost, sana hal diliyle der ki: Sana buraya kadar yoldaşım, bundan öteye gidemem. Mezarının başında bir zamancağız dururum. Fakat yaptığın işler vefakârdır; onlara sarıl ki onlar; mezarın içine kadar seninle gelirler.” (5: 1047-1050). Malın değersiz bir varlık olduğu ve ona çok fazla kıymet verilmesinden bahsedilmektedir.
- “Halk geçici mal ve beden uğruna hasetten yanıp duruyor. Padişahlara baksana. Haset yüzünden ordu çekip akrabalarını öldürüyorlar. Pislikle dolu düzenbaz aşılar, birbirlerinin kanına, canına kastediyorlar.” (5: 1201-1202). Bu beyitte malın çok fazla istenmesi anlatılmaktadır.
- “Senin için şunları yaptım, bunları ettim. Şu savaş meydanında oklara nişan oldum. Mal gitti kuvvet gitti, namus gitti. Aşkından nice muratsızlıklara uğradım.” (5: 1243-1244). Malın kaybedilmesi anlatılmaktadır.
- “Mal da gidecekti ömür de. Bir yırtık kumaş için malımı da verecektin canımı da. Malımı mülkümü verip kalp para alacaktım, sonra da sevine, sevine evimin yolunu tutacaktım.” (5: 1509-1510). Bu beyitte malın sahte altın karşılığı verilme ihtimali üzerinde durulmuştur.
- “Ateşin yiyeceği ancak deridir. Allah kahrı kibrin derisini yırtar, yüzer. Bu kibirlenme, derinin bir neticesidir. Kibrin mevkii, malı, o sevgiliden, deriden meydana gelir.” (5: 1940-1941). Mal kavramı varlık olarak kullanılmıştır.

81 Büyü (<https://sozluk.gov.tr/>).

82 Allah, Şeytan’a “Onlardan kime gücün yeterse ayaklarını titret, sesinle onları doğru yoldan saptır. Onlara atlı ve yaya kuvvetlerini şevket, onlarla mal ve evlâta ortak ol, onlara vaitte bulun. Şeytan, onlara gururdan başka bir şey vâdetmez ki” diyor. Sûre 17 (Esra) âyet 64. (İzbudak, Cilt 4: 6).

- “Kâfir, daima mal ve mevki arar. Çünkü külhan, fişkı ile tavlanır. Bu iki dadı, mal ve mevki, deriyi şişirir, yağla etle, kibirle, benlikle doldurur.” (5: 1947-1948). Malın kazanılmasından bahsedilmiştir.
- “Mal yılanı benzer mevki ise ejderhadır. Allah erlerinin gölgesi bu ikisine de zümrüttür. Yılanın o zümrütten gözü kamaşır, kör olur; yolcu da kurtulur.” (5: 1951⁸³-1952). Bu beyitte sahip olunana malın kimin elinde olduğunun onun kullanımına yönelik anlatı bulunmaktadır.
- “Eyaz bu odayı hasisliğinden yahut malını, ham altınını gizlemek için değil, bu sırrı halktan gizlemek için kilitlemişti. Bazıları kötü hayallere kapılır, bir kısım halk da bana riyakâr der demişti.” (5: 2053-2054). Beyitte kullanılan mal kavramı daha çok varlık anlamındadır.
- “Orada Allah’tan başka ne görürsem benim malım değildir, benden bir şey isteyen yoksulun malıdır. Suda bir hurma fidanı yahut hurmanın kırılıp eğilmiş, yeni aya dönmüş dalı görününce o akis, dışarıdaki fidanın, dışarıdaki dalın aksidir.” (5: 2805-2806). Mal kavramı yine varlık olarak değerlendirilmektedir.
- “Malını çalan hırsız gösterir, tut şunu, elini ayağını kır, onu esir et dersin. Neden küçük çocukları döversin de büyüklere dokunmazsın?” (5: 3045-3046). Malın kaybedilmesi anlatılmaktadır.
- “Böyle bir özürle ey akılsız adam, kanımı da tamamıyla sebil ettin, malını da, karını da, öyle mi? Şu hâlde birisi de senin bıyığını tutup yolsa da özür getirse, kendisini mecbur gösterse kabul mu edeceksin?” (5: 3064-3065). Malın ve varlığının kaybedilmesinden bahsedilmektedir.
- “Ben şehirden çıkayım gel, sen gir. Tek mazlumların kanı, seni tutmasın. Yok, muradın mal, altın ve mücevherse bunu, bu şehirden almak, zaten kolay bir şey dedi.” (5: 3846-3847). Bu beyitte mal kavramı, altın ve mücevher gibi daha değerli madenlerle birlikte kullanılmıştır.
- “Padişah, kır bu mücevheri deyince dedi ki: Nasıl kırabilirim? Senin hazinenin, malının iyiliğini dileyen bir kişiyim ben. Değer biçilmez böyle bir mücevherin zayi olmasını nasıl reva görebilirim?” (5: 4037-4038). Mal kavramı varlık şeklinde genel bir ifade olarak bahsedilmiştir.
- “Onların sarhoşluğu, ikbal⁸⁴ ve malla değildir ey işleri tatlı Allah, senin şarabından sarhoş olmuştur onlar. Ey padişahlar padişahı, onlar senin hususiyetinden sarhoş olmuşlardır. Ey af eden Allah, kendi sarhoşunu affet.” (5: 4199-4200). Beyitte mal kavramı mevki kavramı ile birlikte bahsedilmiştir.

Eserin beşinci cildinde mal kavramı oldukça yoğun şekilde kullanılmıştır. Bahsi geçen kavram daha çok varlık olarak kullanılmıştır. Ancak bu ciltte mal kavramının mecazi anlamda kullanımına yönelik tespit edilen beyitler şu şekildedir.

83 Zümrüt, yılanın gözünü kör edermiş. Eskiden böyle bir kanaat varmış. (İzbudak, Cilt 5: 41).

84 Baht açıklığı, yüksek bir makama ulaşmış olma durumu (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “Bu cebir inanışını bırak, pek boştur bu inanış. Bu inanışı bırak da cebrin sırrının sırrı nedir, anla. Bütün tembellerin malı olan şu cebri bırak da can gibi olan o cebirden bir haber al.” (5: 3187-3188).
- “Hattâ ittihat⁸⁵ ve hululle⁸⁶ değil de meni gibi beden haline gelmiş olan dost! Ey af etmeyi sandığına almış, kendine mal edinmiş zat, affet. Sen lütufta en ileri gidsensin. Bütün lütuf edenler, senin ardındadır.” (5: 4149-4150).

Beşinci cillte yer alan mal kavramının mecazi anlamdaki kullanımı, özellik olarak gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Ayrıca mal edinmiş ifadesi de daha çok kabullenmiş olarak kabul edilebilir. Mesnevi'nin devam eden kısmında mal ile ilgili tespitler şu şekilde sıralanmaktadır;

- “Adam, malın sebatı⁸⁷ yoktur, gece gelir, gündüz dağılıverir. Güzelliğin de değeri yoktur. Bir diken yarası ile renk solup sararır.” (6: 255-256). Beyitte mal sahibi olmanın bir gün sonlanacağı ifade edilmektedir.
- “Padişah, bir başka beye hadi, sen de yükü neymiş, onu öğren dedi. Bey gidip geldi, her cins mal var, fakat çoğu Rey⁸⁸ kâseleri deyince,” (6: 393-394). Farklı türde malların varlığı ifade edilmektedir.
- “Beni emin bildikleri için emanet ettiler, yetim malı dedi. Kuş dedi ki: Ben pek açım. Şu anda bana leş bile helâl.” (6: 527-528). Beyitte “yetim malı” ifadesi ile daha çok varlık anlamında kullanılmıştır.
- “Kervan vurulup kırılmadan hayvan döv de yol alsın ey kervancı. Bir kervan muhafızı uyumuştü. Hırsız gelip kervanı soydu, aldığı malları toprağa gömdü. (6: 541-542). Mal ve kervan kavramlarının birlikte kullanımı, malların ticari mal olduğunu ortaya çıkarmaktadır.
- “Sabahleyin kervan halkı uyandı, malların, gümüşlerin, develerin yerinde yellere esiyordu. Mallarımız ne oldu yahu? Söyle bakalım dediler.” (6: 543-544). Yine benzer şekilde kervanın varlığı, mal kavramının ticari olarak bir malın varlığını işaret etmektedir.
- “Kuş dedi ki: Zâhitlerin⁸⁹ afsununu dinleyenin lâıyığı budur. Zâhit, hayır dedi, nahak⁹⁰ yere yetimlerin malını yiyen kişinin lâıyığıdır bu.” (6: 557-558). Mal kavramı, varlık olarak kullanılmaktadır.
- “Müşteri olmadıkça alışveriş etmeye eliniz oynar mı? Birisi gelir, mallara bakar, fakat bakmakla alıcı olmaz ki. O ahmak bakış ancak alay içindir.” (6: 831-832). Bu beyitte mal kavramı ticari olarak faaliyet gösteren bir işletmenin malı olarak ifade edilmektedir.
- “Sarhoş aşıklar gibi uzun bir yol olan Hacca giderler, seve seve canları ile, malları ile oynarlar. Hiç o evde kimse yok derler mi? Ev sahibi, ev içinde

85 Birleşme, birlik olma (<https://sozluk.gov.tr/>).

86 Gelme, gelip çatma, Allah ruhunun herhangi bir bedene girdiğine inanma, (<https://sozluk.gov.tr/>).

87 Sözüden veya kararlarından dönmeme, bir işi sonuna değin sürdürme, direşme (<https://sozluk.gov.tr/>).

88 Düşünce.

89 Dinin yasak ettiklerinden uzak durup, emrettiklerini yerine getiren kişi (<https://sozluk.gov.tr/>).

90 Haksız, gereksiz (<https://sozluk.gov.tr/>).

gizlenen cana benzer.” (6: 863-864). Bu beyitte ise mal kavramı daha çok sahip olunan varlıklar anlamına gelmektedir.

- “Zâlimlerin malları gibi hani. Dışarıdan güzel görünür ama hakikatte mazlûm kanıdır, vebalidir. Münafık gibi görünüşte orucu, namazı görünür de hakikatte otsuz, çimensiz kapkara topraktır.” (6: 1055-1056). Bu beyitte mal ifadesi, varlık olarak kullanılmıştır.
- “Yokluk, en yüksek derece olduğundan yoksullar, oraya vardılar, ödülü aldılar. Hele bedenini, malını yok etmiş derviş, hepsinden ileridir. Fakat iş beden yokluğundadır, dilencilikte değil.” (6: 1471-1473). Malın başkasına verilerek elden çıkarılmasından bahsedilmektedir.
- “Dilenci, malı bitmiş kişidir; kanaat sahibi ise, bedenine kıyan kişi. Artık dertten şikâyet etme. Çünkü dert, insanı yokluğa sürüp götüren rahvan⁹¹ bir attır.” (6: 1473-1474). Malı bitmiş ifadesi, daha çok malının olmadığını ifade etmektedir.
- “İhsan ederken malımdan ne gitti acaba diye aklına bir şeycikler gelmezdi. Himmetinin yüce tavanı bir kere olsun yarılmadı senin. Can vermede de cömertti. Mal vermede de. Yeni ay gibi gayb⁹² güneşini dilerdi.” (6: 3369-3370). Malın bağışlanmasından bahsedilmektedir.
- “Bu cihani yedin yuttun bir de alemle beraber öteki alemlerde etmeye tamah ediyorsun! Bu sözü duyunca güldü, o ihtiyara bir hayli mal verdi. Adamcağız, bütün malları yalnız başına alıp götürdü.” (6: 3815-3816). Mal kavramı genel olarak varlığı ifade etmektedir.
- “Yoksa hepsinin öcünü senden alırız. Bu suretle her mal sahibinin altını da emin olsun demişlerdi. Adam ağız dolusu yeminlerden sonra ben ne ev yakan birisiyim, ne yankesici.” (6: 4271-4272). Bu beyitte, altın ve mal gibi değerli varlıklar birlikte kullanılmıştır.
- “Fakat isyan ettin, düşmanlığa kalkıştın mı sana ancak üç dört günceğiz hizmet ederim. Ben sana iğreti olarak gelir, mal olurum; seni kendime, sırlarıma vâkıf ederim.” (6: 4694-4695). Mal kavramı, geçici bir süre olan varlık olarak ifade edilmiştir.
- “Bir adam, ölürken peşin peşin vasiyette bulunmaktaydı. Yürüyen selviye benzer üç oğlu vardı. Canını, malını onlara vakfetmişti.” (6: 4877-4878). Malın vakfedilmesi, bağışlanmasından bahsedilmiştir.

Altıncı ciltte de ilk beş ciltte olduğu gibi ağırlıklı olarak mal kavramı varlık olarak kullanılmasına rağmen, ticari mal olarak kullanımına yönelik bulguların olduğu beyitlere de yer verilmiştir. Ancak en fazla mal kavramına yönelik beyit eserin üçüncü cildinde bulunmaktadır. Eserin birinci cildinde on bir, ikinci cildinde

91 Koşarken bir yandaki iki bacağı aynı anda atan binek hayvanlarının biniciyi sarsmayan en yavaş koşma biçimi. (<https://sozluk.gov.tr/>).

92 Göz önünde olmayan, gizli.

dokuz, dördüncü cildinde on iki, beşinci cildinde yirmi, altıncı cildinde ise on yedi beyit tespit edilmiştir.

Mülk kavramına yönelik elde edilen tespitler bir sonraki başlıkta ele alınmaktadır.

2.16. Mülk Kavramı

Mülk kavramı genel anlamda ev, dükkân, arazi gibi daha çok taşınmaz mahiyetteki varlıklara denilmektedir. Mal kavramı daha çok taşınır için kullanırken, mülk kavramı ise taşınmaza ait bir kavramdır. Mülk kavramına yönelik mesnevîde tespit edilen beyitlerde yer alan bulgular şu şekildedir;

- “Huzurunda bütün bizi, beni terk edin... Mülk, onun mülküdür; mülkü ona teslim edin. Doğru yola yoksulca gelerseniz aslan da sizindir, aslanın avladığı av da sizin.” (1: 3138-3139). Mülk kavramı şahıslara ait bir taşınmaz olarak önemsenmemesi ve verilmesinden bahsedilmektedir.

Birinci ciltte yer alan beyitte daha çok varlıklar genel olarak mülk ifadesi ile tanımlanmaktadır. Eserin ikinci cildinde yer alan bulgular şu şekildedir.

- “Padişah kimin derdine derman olursa o, ney gibi feryat eder, sessiz sedasız kalmaz. Ben mülk sahibiyim, başkasının sofrasına oturup yemeğini yemiyorum. Padişah, uzaktan benim davulumu çalmakta, nöbetimi vurmakta.” (2: 1167-1168). Varlıklı bir kişi olduğu konusunda kullanılmıştır.
- “Nasıl olur da bülbül gülü koklar; üveyik kuşu, bir istekli gibi “Kû-kû-nerede, nerede” diye öter? Nasıl olur da leylek “lek, lek – senin sesin” sesini canla, başla çıkarır. Ey yardımı dilenen Allah, senin de ne demek? Zaten her şey senin mülkünden ibaret.” (2: 1661-1662). Mülk kavramı ile sahip olunan varlıklar anlatılmaktadır. Bu varlıkların da asıl sahibinin Allah olduğu ifade edilmiştir.

İkinci beyitte mülk kavramı varlıklara atıf yapmaktadır. Eserin üçüncü cildinde yer alan kavramın tespit edildiği beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “O kötü yaradılışlı, Hakk’a sızlanmasın diye ömründe baş ağrısı bile görmedi. Allah, ona bütün dünya mülkünü verdi de dert, elem, keder vermedi.” (3: 201-202). Mülk kavramı, varlık olarak kullanılmaktadır.
- “Fakat od⁹³luda tatlılaştı, dudağı ısırır bir hale geldi mi artık dallara iyi yapışmaz, hemen düşüverir. Baht ve ikbal yüzünden adamın ağzı tatlılaştı mı insana bütün cihan mülkü soğuk gelir.” (3: 1295-1296). Bu beyitte kullanılan mülk, taşınmazların yani varlıkların önemsiz hale gelmesinden bahsedilmiştir.

Üçüncü ciltte kavram yine varlıkların genel ifadesi olarak kullanılmıştır. Dördüncü ciltte tespit edilen kavramlar şu şekildedir.

- “Dünya malı zayıf kuşların tuzağıdır... ahiret mülkü, yüce kuşların tuzağı! Hattâ bu ahiret mülkü, öyle bir derin tuzaktır ki ulu ulu kuşları avlar!” (4: 647-649).

- “Kız kardeşlerin ebedilik mülkünü elde ettiler, sense bu yaşlı yurtta kalakaldın! Ne mutlu ona ki bu yurttan sıçradı, çıktı... Çünkü ecel, bu yurdu nihayet yıkar, viran eder!” (4: 1099-1100).

Üçüncü ciltte kavramın mecazi anlamda kullanımında, ahiret için yüklenilen bir durum ile ebedilik olarak kaybolmamasından bahsedilmektedir. Kavramın gerçek anlamı ile kullanımı ise şu şekildedir.

- “Ben Süleyman’ım, sizin mülkünüzü istemem... mülk istemek şöyle dursun, ben sizi, helâk edecek şeylerden kurtarırım! Şimdi siz, malın, mülkün esirisiniz... mala mülke sahip olan kişi, helâk olmaktan kurtulan, mala, mülke esir olmayan kişidir.” (4: 649-650). Mal ve mülk kavramları birlikte kullanılan beyitte, mülk kavramı daha çok taşınmaz anlamında kullanılmıştır.
- “Sizden altın mı isteriz biz? Biz sizi kimyager yaparız. Sebe⁹⁴ mülkü bile olsa vazgeçin o dünya mülkünden... suyun toprağın dışında nice mülkler var!” (4: 659-660). Dünyada elde edilen varlıklar, mülk olarak tanımlanmıştır.
- “İstemediğin halde sakalın ağarıyor... gayri ey eğri ümitli, sakalından utan! Asıl o Allah mülk ve saltanat sahibindir, kendisine baş eğene bu topraktan yaratılan dünya şöyle dursun, yüzlerce mülk, yüzlerce saltanat ihsan eder.” (4: 663-664). Allah’ın insanlara mülk bahşetmesi anlatılmaktadır.
- “Mülk ve devlette tektir, eşi yok. Kullarına ondan başka başbuğ yoktur. Halkına ondan başka kimse sahip değildir. Helâke düşmüş kişiden başka kimse ona şerik⁹⁵lik davasına kalkışamaz.” (4: 2325-2326). Bu beyitte, mülk ve devlet aynı şekilde ifade edilmiştir.
- “O köpekler, bunlara ululuk ve haset öğretmişlerdir. Onlar, halkın ebedî bir mülke, bir devlete nail olmasını istemezler. Kimde sağdan, soldan bir yücelik görürlerse hasetten âdeta kulunçları kabarıp, dertlenirler.” (4: 2677-2678). Uzun süreli varlıkların sahip olunmasından bahsedilmektedir.
- “Peygamber fakat dedi... Allah, bana beyliği bir mülk olarak verdi, sizeyse bir vesileyle iğreti. Benim beyliğim kıyamete dek bakîdir... iğreti beylikse çabucak geçip gider!” (4: 2785-2786). Bir arazi arsa gibi bir alanın kapladığı beylik ifade edilmektedir.
- “Secdeye kapanıp “Yarabbi, fermanın yürür... Allah mülkünde Allah’tan başka kimin hükmü geçer ki? Fakat bu yoksul çocuk öd ağacı gibi yanıp duruyor... ey merhametli Allah, elini tut” demeye başladı.” (4: 3157-3158). Allah’ın sahip olduğu varlıktan bahsedilmektedir.

Dördüncü ciltte kavram hem varlık hem de taşınmaz mallar için kullanılmıştır. Eserin beşinci cildinde yer alan kavramlar aşağıdaki beyitlerde yer almaktadır.

94 Yemen’de hüküm süren bir devlet (m.ö. X. yüzyıl öncesi [?]-115). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sebe>).

95 Ortak.

- “Bu suretle temelli mülkle eğreti mülk seçilir. Şu fani konak, karar yurdundan ayrılır. Dadı, birkaç gün içindir. Ey ana sen bizi kucağına al.” (5: 697-698). Mülk iki şekilde ifade edilmiştir.
- “Şimdi de onu çağır, ondan başkalarını bırak. Bırak da cihan mülküne varis ol. Bir zaman gelecek ki “adam, kardeşinden kaçacak”, oğul babasından ürkecek. O anda her dost, düşman kesilecek. Çünkü onlar, senin putundu, yoluna mâni oluyordu (5: 1499-1500). Mülkün miras olarak alınması anlatılmıştır.
- “Mülk onundur, ferman onun. Onun kapısında en aşağılık köpek, Şeytan’dır. Türkmen’in, kapısında bir köpeği olsa, o köpek, onun kapısına yüzünü, başını koyup yatsa,” (5: 2939-2940). Bu beyitte dünyadaki varlıkların Allah’ın olduğundan bahsedilmektedir.
- “Ebedi kalmayacak mülkü, gönül, bir rüya bil! Cellat gibi boğazına yapışan debdebeyi⁹⁶, şan ve şöhreti ne yapacaksın ki?” (5: 3927-3928). Mülkün sonsuza kadar kalmadığı dolayısı ile geçici olduğu ifade edilmiştir.

Beşinci ciltte mülk kavramı, farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bazen çeşitlendirilmiş bazen de kalıcı olan taşınmaz varlıklar için kullanılmıştır.

- “Sen, hangi duyguya gayb âleminin yolunu açarsan o duygu, artık eskimez, yıpranmaz, ölmez. Mülk senindir. Duyguya bir şey ihsan edersin; o duygu, öbür duygulara padişahlık eder.” (6: 2814-2815). Beyitte, mülkün elde edildiğinden bahsedilmiştir.
- “Mülkün sahibi O’dur. Bir Yusuf’a güzellik saltanatını verir de onu ak buluttan yağın lâtif yağmura döndürür. Bir yüze bir yıldız parlaklığı ihsan ederde koca bir padişah bir kızın kölesi kesilir.” (6: 3055-3056)” Dünyadaki varlıkların asıl sahibinin Allah olduğu anlatılmıştır.
- “Aşk, diri olan, duygusu ve akli bulunan yüzlerce beden hırkasına değer. Hele şu sonu olmayan dünya mülkünün hırkası nedir ki? Ancak beş kuruşuk eden sarhoşluğu bile bir baş ağrısıdır.” (6: 4419-4420). Beyitte dünya malı ile elde edilen varlıkların tamamı anlatılmaktadır.
- “Dünya mülkü, bedene tapanlara helâldir. Bizse zevali olmayan aşk saltanatına kuluz. Padişahım, bu delikanlı aşk valisidir. Onu azletme. Kendi aşkıdan başka bir şeyle oyalama onu.” (6: 4421-4422). Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de varlıkların geneline atf yapılmaktadır.

Altıncı ciltte ve eserin genelinde mülk kavramı daha çok taşınmaz varlıklar için kullanılmaktadır. Eserde mülk kavramına yönelik gerçekleştirilen araştırmalarda, en fazla dördüncü ciltte bulguların olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan ikinci ciltte ve üçüncü ciltte ikişer, beşinci ve altıncı ciltlerde dörder beyitte mülk kavramı tespit edilmiş iken, birinci ciltte bir bulguya ulaşılmıştır.

Hem mal hem de mülk kavramlarına yönelik tespit edilen bulgular ve bu bulguların açıklamaları devam eden başlıkta yer almaktadır.

2.17. Mal-Mülk Kavramları

Mal ve mülk kavramları, taşınır ve taşınmaz malların tamamını kapsayacak şekilde değerlendirilmesi gereken kavramlardır. Mal ve mülk kavramlarının birlikte kullanımına yönelik mesnevîde tespit edilen bulgular her bir ciltler esasında gruplandırılmış olup, birinci ciltte yer alan mal mülk kavramına yönelik beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Bu hissin sağlığı, vücut sağlığındandır, o hissin sağlığı vücudu harap etmektedir. Can yolu, mutlaka cismi viran eder, onu yıktıktan sonra da yapar. Ne mutludur ve ne kutludur o can ki mâna aşkıyla evini, barkını, mülkünü, malını bağışlamıştır.” (1: 305-306). Mal ve mülk kavramları gerçek anlamları ile kullanılmıştır.
- “Suyun gemi içinde olması geminin helâkidir. Gemi altındaki su ise gemiye; geminin yürümesine yardımcıdır. Mal, mülk sevgisini gönülden sürüp çıkardığındandır ki Süleyman, ancak yoksul adını takındı.” (1: 985-986). Taşınır ve taşınmaz varlıklara atıf yapılmaktadır.
- “Çünkü yoksulların, mülkten, maldan öte ululuk sahibi Allah’tan pek büyük bir rızıkları vardır. Ulu Allah âdildir; âdiller, nasıl olur da çaresiz biçimlere zulmederler?” (1: 2353-2354). Bu beyitte mal ve mülkün aslında önemsiz varlıklar olduğu ifade edilmektedir.
- “Bu su testisini al, git; padişahlar padişahın huzuruna var, armağan götür. De ki: Bizim bundan başka hiçbir malımız, mülkümüz yok. Çölde de bundan iyi su hiç yoktur.” (1: 2705-2706). Beyitte kavramlar, herhangi bir varlığının olmadığına yönelik kullanılmıştır.
- “Din ehlini kin ehlinden ayırt et; Hakla oturana ara, onunla otur! Herkes, kendi kavmine (meşrebine uygun kimselere) cömertlik gösterip mal, mülk verir, Nâdan⁹⁷ kişi de bu suretle bir iş yaptım sanır.” (1: 3719-3720). Malın ve mülkün dağıtılması olarak ifade edilmektedir.
- “Senin ayrılığından daha acı bir şey yok... Sana sığınmazsak sen esirgemezsen işimiz, gücümüz ancak kargaşalıktır. Zaten malımız mülkümüz; malımızın, mülkümüzün yolunu kesmekte... Zaten cismimizi soyup çırpıplak bırakmakta!” (1: 3903-3904). Fazla varlıklı olma durumunun zararına karşılık kullanılmıştır.

Mesnevinin birinci cildinde yer alan mal-mülk/mülk-mal ifadeleri bu şekilde yer alırken, kullanımların tamamının varlık anlamındadır. Mal mülk kavramlarının birlikte kullanımı aynı zamanda bahsedilen konunun güçlü bir şekilde vurgulanmasından kaynaklandığı aşikardır. Mesnevinin ikinci cildinde yer alan bulgunun yer aldığı beyit şu şekildedir;

97 Bilgisiz, cahil (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “Temiz erler nasıl varını, yoğunu verirlerse sen de onu elde etmek için varını, yoğunu verdin; Malını, mülkünü, uykunu feda ettin, yüzünün rengi kaçtı, hatta başından bile geçtin, bir kıl gibi kaldın;” (2: 1683-1684). Taşınır ve taşınmaz varlıkların verilmesinden bahsedilmiştir.

Eserin ikinci cildinde yer alan mal mülk kavramı da varlık anlamında kullanılmaktadır. Üçüncü ciltte daha fazla yer alan bulgular aşağıda sıralanmıştır.

- “Zarara, ziyana uğrayınca Allah’a sızlanmasın diye ağzında da kilit var, gönlünde de. Ağzı da bağlı, gönlü de. Firavun’a yüzlerce mal, mülk verdi, o da nihayet ululuk, büyüklük dâvasına girdi.” (3: 199-200). Firavun’un zenginliği mal mülk kavramları ile anlatılmıştır.
- “Gamdan neşelenen, ondan başka bir şeyden neşelenme, sevinme. Dert ve gam bahardır, başka şeyler kış! Ondan başka her şey, seni yavaş, yavaş helâke doğru götüren düşüncelerindir. İsterse sana taç, taht, mal, mülk olsun!” (3: 507-508). Varlıkların değersizliğinden bahsedilmiştir.
- “Bir kahpenin sevdasıyla yanıp tutuşuyor. Elbiselerini, malını, mülkünü sarmış. Elindeki, avucundaki gitmiş, adı kötüye çıkmış hor hakir bir hale gelmiş, düşmanlarının isteği gibi tepesi üstüne yuvarlanıp gidiyor!” (3: 1651-1652). Mal varlığını kaybettiği ifade edilmiştir.
- “Ezelî emir, neyse ona uyarı hayatla ölüm, onun yanında bir olur. Yaşarsa Allah için yaşar, mal, mülk ve hazine için değil... Ölürse Allah için ölür, korkudan hastalıktan değil!” (3: 1909-1910). Dünyada kazanılan, elde edilen varlıkların geneli için kullanılmaktadır.
- “Müslümanlar, Allah için olsun söyleyin... dua nasıl olur da benim malımı ona mal eder? Eğer dua ile mal ele geçseydi bütün âlem dua eder, mal, mülk sahibi olurdu.” (3: 2321-2322). Beyitte zenginliğe atf yapılmaktadır.
- “Dua ile ele bir şey geçseydi kör dilenciler de yücelirler, bey kesilirlerdi. Onlar da gece gündüz dua ediyorlar, Yarabbi bize para ver, mal, mülk ver diyorlar.” (3: 2323-2324). Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de mal mülk kavramları varlıklı, zengin olma olarak kullanılmıştır.
- “Efendini öldürüp malını, mülkünü zaptettin. Fakat Allah bunu meydana çıkardı. Karın yok mu... Onun cariyesiydi. Onunla birleştin de bu kötü işi yaptın.” (3: 2475-2476). Malın ve mülkün ele geçirilmesinden bahsedilmektedir.
- “Mal, mülk, devlet ve nimet sahipleri hiç şükrederler mi? Şükür mihnetten ve meşakkatten biter, gelişir. Bir sofi bir gün çiviye asılmış bir sofraya gördü. Vecde geldi, dönmeye, oynamaya başladı, elbisesini yırtıyor.” (3: 3013-3014). Varlıklı kişileri ifade edebilmek için kavramlar kullanılmıştır.
- “Ey malla, mülkle, soyla, sople nazlanan, sen akıllı kişinin yanında oluk üstündeki devesin! Ten suretinin leğeni damdan düşünce gelecek gelir çatar

sözü gözümün önünde tahakkuk etti, gelecek şeyler geldi çattı!” (3: 4539⁹⁸-4540). Varlık olarak kullanılmıştır.

Eserin üçüncü cildinde yer alan beyitlerdeki mal ve mülkün birlikte kullanıldığı beyitlerde malın ve mülkün varlık olarak kullanılması yer almıştır. Bu ciltte kullanılan gerçek anlamının dışındaki kavramın yer aldığı beyit şu şekildedir.

- “Azizim, uyku, Allah velilerinin malı, mülküdür... Dünyadaki Eshabı Kehif gibi! Uyumadıkları halde rüya görürler, görünürde bir kapı yoktur, yokluğa giderler!” (3: 3553-3554).

Bu beyitte uykunun mal ve mülk olması olarak mecazi anlamda bir kullanım söz konusudur. Dördüncü ciltte yer alan beyitlerdeki bulgular aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır;

- “Ne yalvarmanın bir çaresi olmuştu ne mal, mülk vermenin... O fidan sevgilinin gözü toktu, tamahı yoktu! Allah, her hüner ve sanata, her dilenen ve istenen şeye âşık olan kişinin dudağını, ilk önce o şeye dokundurur, ona lezzeti tattırır...” (4: 45-46). Mal ve mülk vermenin anlamının olmadığından bahsedilmektedir.
- “Sofi dedi ki: “İyi ama biz yoksuluz, perişanız... Bu kadının ailesiyse mallı, mülklü kişiler. Nasıl olur da bize eşit olabilir? Kapının bir kanadı tahtadan, öbürü fildişinden... böyle şey olur mu hiç?” (4: 195-196). Mallı ve mülklü kişiler ile daha çok zengin ve varlıklı olması vurgulanmaktadır.
- “Dünya malı zayıf kuşların tuzağıdır... Ahiret mülkü, yüce kuşların tuzağı! Hattâ bu ahiret mülkü, öyle bir derin tuzaktır ki ulu ulu kuşları avlar!” (4: 647-648). Beyitte mal ve mülk kavramları ayrı kullanılarak varlık anlamında kullanılmaktadır.
- “Ben Süleyman’ım, sizin mülkünüzü istemem... mülk istemek şöyle dursun, ben sizi, helâk edecek şeylerden kurtarırım! Şimdi siz, malın, mülkün esirisiniz... Mala mülke sahip olan kişi, helâk olmaktan kurtulan, mala, mülke esir olmayan kişidir.” (4: 649-650). Bu beyitte mal ve mülk sahibi olmanın doğru şekilde kullanılmasına vurgu yapılmaktadır.
- “Fakat Allah tapısında bir secde, sana iki yüz devlet ve saltanattan daha hoş gelir. Ben ne mal isterim ne mülk... Ne devlet isterim ne saltanat... Bana o secde devletini ihsan et, yeter diye ağlayıp sızlanmaya baslarsın!” (4: 665-666). Mal ve mülk sahip olmanın anlamsızlığını atfı yapmaktadır.
- “Fakat haraç ala ala kum gibi altın yığsın yine ölür, geberirsin, onlar senden arta kalır! Mal, mülk, devlet ve altın, canına yoldaş olmaz... Sen altın ver de görüsünün kuvvetlenmesi için sürme al!” (4: 671-672). Bu beyitte mal ve mülk kavramları, altın ve devlet kavramları ile birlikte kullanılarak daha çok varlıklı olmayı ifade etmektedir.

- “Belkıs, önce saltanatı bırak... Çünkü beni buldun mu bütün devlet ve mal, mülk senin olur! Yanıma gelince zaten anlayacaksın ki bensiz bir hamam nakşından, hamamdaki bir resimden ibaretmişsin!” (4: 799-800). Mal ve mülk kavramları, devlet kavramı ile birlikte kullanılarak değerine vurgu yapılmaktadır.
- “Âşıkların adı sanı, ârı namusu terk ettikleri gibi o da malını, mülkünü terk etti. O nazlı nazenin kölelerle cariyeler, gözüne porsumuş, kokmuş, çürümüş soğan gibi görünmeye başladı.” (4: 863-864). Malın ve mülkünden vazgeçilmesinden bahsedilmektedir.
- “Ey mânevi er, kendin baht olur, talih kesilirsene nasıl olur da bu bahtı, bu talihi kaybedersin? Ey güzel huylu, bizzat sen, kendine mal, mülk olursan bunları nasıl olur da kaybedersin... İmkân mı var buna?” (4: 1111-1112). Mal ve mülk kavramlarının kendisi olması ile değerine vurgu yapılmaktadır.
- “Isırıcı ölüme yüzlerce pencere var, yüzlerce kapı var... açılırken her biri cik cik etmekte! O ölüm kapılarının acı cिकciklerini haris kişinin kulağı, mal ve mülk hırsından duymaz.” (4: 3103-3104). Mala ve mülke olan düşkünlüğün bazı duyuları engellemesinden bahsedilmektedir.
- “A töhmetli kişi, senin akıl altının paramparça... böyle bir altına nasıl mühür ve damga vurayım? Aklın yüzlerce mühim ise dağılmış... Binlerce isteğe mala mülke bölünmüş!” (4: 3287-3288). Mal ve mülk gibi değerli varlıklara aklının sürekli meşgul olmasından bahsedilmektedir.

Dördüncü ciltte de mal ve mülk kavramları varlık anlamında ve değerine yönelik bir kullanım gerçekleşmiş olup, eserin beşinci cildinde yer alan beyitlerde tespit edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

- “Zamanede sana üç yoldaş vardır. Biri vefakârdır ikisi gaddar. Biri dostlarındır, öbürü malın mülkün. Üçüncüsüyse iyi işlerdir ve bu vefalıdır.” (5: 1045-1046). Mal ve mülk dostlar ile birlikte kullanılmıştır.
- “Hatta mala mülke sarılmaları yüzünden bu sözleri duymak, onlara acı gelir. Eşeğin yarasına bir bez bağlasan da o bez, yaraya yapışsa, sonra onu çekip çıkarmak istesen eşek derhal,” (5: 1149-1150). Mal ve mülk kavramlarının fazla önemsenmesine yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Hele eşeğin elli tane yarası olsa, her yarasının başında, yaraya yapışmış bir bez bulursa artık var sen kıyas et! Mal mülk, bez gibidir, bu hırs ise yara. Kimin hırsı fazla ise yarası fazladır. Baykuşun malı mülkü ancak yıkık yerdir. O, Tabes ve Bağdat şehirlerinin vasıflarını dinlemez bile.” (5: 1153-1154). Mal ve mülk hırsı kapatmasına yönelik bir durum anlatılmıştır.
- “Bana öyle bir ihsanda buldun ki senin azat kabul etmez bir kulun oldum. Malda, mülkte, zenginlikte tek bir kişi olsaydım ağzını altınla doldururdum.” (5: 3387-3388). Malın mülkün zenginlik ifadesi olması söz konusudur.

- “Çünkü bu yurt, benim malımdan, mülkümünden bomboş, burada benim hiçbir şeyim yok. Evde kuru, yaş, ne varsa benim değil. Duamı su gibi akıttın, sebatını da bağışla ve o duayı kabul et.” (5: 4161-4162). Malının ve mülkünün olmaması durumuna atıf yapılmıştır.

Mesnevi'nin beşinci cildinde de mal mülk kavramları varlık ve zenginlik olarak bahsedilmektedir. Altıncı cilde ait tespitler devam eden kısımda öncelikle kavramın gerçek anlamının dışındaki kullanımı şu şekildedir.

- “Bu kaynağın malı, mülkü, atlası, çabuk yürüyüp giden cana bir zincirdir. Buna kapılan, şu altın zinciri gördü de kapıldı, ruhu bir delik içinde kaldı, ovalara çıkamadı.” (6: 243-244).

Eserin altıncı cildinde yer alan mecazi anlamda kullanılan mal mülk kavramı daha çok aslı olarak bahsedilmiştir. Bu ciltte yer alan kavramın gerçek anlamı ile kullanımının yer aldığı beyitler şu şekildedir.

- “Büyük bir adamın oğlu olmak da bir şey değil. Bu çeşit gençler mala mülke gururlanırlar. Nice büyük adamların oğulları vardır ki kötülükte bulunur, yaptığı kötü iş yüzünden babasına bir âr olur.” (6: 257-258). Varlıklı kişilerin çocuklarının davranışlarına yönelik bir durum söz konusudur.
- “Kendisine öyle temiz ve iyi bir damat seçti ki bütün halkın övündüğü kişiydi o. Kadınlar onun malı yok, mülkü yok, ululuğu yok, güzel değil, başına buyruk değil dediler.” (6: 265-266). Bu beyitte mal ve mülkünün olmamasının yanında diğer unsurlar da sıralanmaktadır.
- “Eğer satışta biraz daha nekeslik etseydin bütün malımı mülkümü verirdim. Daha ziyade üstüne düşseydin başkalarından bir etek dolusu altın borç alır, onu da verirdim.” (6: 1043-1044). Ticari bir faaliyette bir anlamda sıkı pazarlık etmekten bahsedilmektedir.
- “İstek de sendedir, ihsan da. Biz kimiz ki? Evvel de sensin, âhır da. Hem sen söyle hem sen dinle hem sen ol. Biz bunca malımız mülkümüzle yine hiçbir şey değiliz.” (6: 1439-1440). Beyitte mal ve mülk olmanın anlamsızlığına yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Ev sahibi onun yoluna bütün malını mülkünü kor mevkiini bile onun mevkiine feda eder. Artık ona şükretmek Allah'a şükretmekten ibarettir. Çünkü Allah, o ihsan sahibine ihsana eş etmiştir.” (6: 3253-3254). Yine beyitte mal ve mülk kavramlarının önemsizliğinden bahsedilmiştir.
- “Dedi ki: Yarabbi mal, mülk ekmek azık verdin, hepsi gitti. Ya lütfet bir geçim ver, yahut da ölümümü yolla. Gönünden her şey boşalınca yarabbi, yarabbi demeye koyuldu. “Rabbim beni kurtar, bana yardım et” demeye başladı.” (6: 4211-4212). Mal ve mülkün verilmesine yönelik bir açıklama bulunmaktadır.
- “Bütün yolda muradına böyle ters taraftan eriştiğine, maksadının böyle tuhaf bir tarzda elde edildiğine şaşıyor, sarhoş bir halde yol yürüyordu. Diyordu ki:

Beni nereden ümitlendirdi, nereden mal mülk verdi?" (6: 4337-4338). Yine bu beyitte de mal ve mülk verilmesi açıklanmıştır.

- "Hâlbuki Ebrehe⁹⁹ de, kâbesi de daha ziyade yerin dibine girdi. Bu nedendir? Kaza ve kederin inayetlerinden. Yırtıcı bir hayvana benzeyen Ebrehe'nin getirdiği mal ve mülkten de Arap yoksulları, zengin oldular." (6: 4381-4382). Taşınır ve taşınmaz mallara atfı yapılmaktadır.
- "O, ordu çektiğini sanıyordu, hâlbuki Mekkelilere mal mülk ve altın götürmedeydi. Kaza ve kaderin bu aksi cilvesinden haberi bile yoktu. Yolda her adımda şatafatını seyredip duruyordu." (6: 4383-4384). Altın ile birlikte taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak kullanılmıştır.
- "Fakat biz, bu değirmene buğdayımızla geldik. Bu değirmen, bize mal mülk bağışlar, iş güç verir. Önce cennete girmeye istidat gerek ki cennetten bir dirlik elde edesin." (6: 4433-4434). Bu beyitte, mal ve mülk kavramları, varlık olarak kullanılmıştır.

Mal mülk kavramına yönelik altıncı ciltte yer alan beyitlerde daha çok varlık olarak kullanılmıştır. Ayrıca kavram ticari anlamı ile de bahsedilmiştir. Eserde en fazla bulguya on iki tekrar ile dördüncü ciltte yer almaktadır. Eserin birinci cildinde altı, ikinci cildinde bir, üçüncü cildinde on, beşinci cildinde beş ve en son cilt olan altıncı ciltte ise on beyitte mal ve mülk kavramlarının birlikte kullanımına yönelik ifadeler bulunmaktadır. Genel olarak beyitlerin tamamı incelendiğinde bulguların tamamı varlık olarak kaleme alınmıştır.

Bir sonraki başlıkta muhasebe işlemleri için yönlendirici olan ticaret hukukuna yönelik tespitler ele alınmaktadır.

99 Tarihte Fil Vak'ası olarak bilinen olayın kahramanı, Yemen valisi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ebrehe>).

3. TİCARET HUKUKUNA YÖNELİK BULGULAR

İşletmeler ve dolayısı ile muhasebe alanı işlemlerini kanunların el verdiği ölçüde yerine getirmektedir. Muhasebe işlemlerine yöne veren farklı hukuk alanlarının başında ticaret hukuku düzenlemeleri ve dolayısı ile bu hukuk dalının bünyesinde yer alan kavramlardır. Bu başlık altında miras, iflas ve müflis kavramları sırası ile yer almaktadır.

3.1. Miras Kavramı

En temel anlamı ile miras, soybağı aracılığı ile altsoya devredilen varlıklara miras denir. Ancak miras kavramı bu kadar basite indirgenemeyecek bir kavramdır. Miras kavramı hukuki olduğu kadar işletme bilimini de tarih boyunca ilgilendiren bir terim olmuştur. İşletme bilimi açısından bir varlık artışı sağlaması ve bunun kayıtlanması ile yaklaşılması gerekmektedir. Bunun dışında kavram sadece madden yaklaşılmasının ötesinde kültürel miras, ya da manevi değerlerin aktarımı olarak da sosyo kültürel bir kavramdır. Mesnevi'de de çeşitli açılardan yaklaşılmış olan kavram ile ilgili bulgular birinci ciltten başlanmak sureti ile aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- “Be inatçı, İblis’in oğlu olmasan o köpeğin mirası nasıl olur da sana düşer? Ben köpek değilim, Allah aslanıyım. Allah aslanı suretten kurtulandır.” (1: 3963-3964). Miras kavramı iyi olmayan bir durum içerisinde geçmektedir.

Birinci ciltte yer alan kavram, daha çok uygun olmayan bir durumda kullanılmış olup, devam eden ciltte yer alan kavramın yer aldığı beyitler şu şekildedir.

- “Dini babadan bedava bir miras olarak buldun da onun için başını şükretmeden çevirdin. Miras yedi, mal kadrini ne bilsin? Rüstem can verdi, Zâl bedava şeref kazandı!” (2: 371-372). Miras yedi kavramı ile hazıra konmuş olan kişiden bahsedilmektedir.
- “Ey eşek, bu bağa seni kim davet etti? Hırsızlık sana Peygamberden mi miras kaldı? Aslan yavrusu, aslana benzer, sen söyle bakayım, Peygambere ne yüzden benziyorsun?” dedi.” (2: 2201-2202).
- “Musa’nın müşkülleri halloldu. Hızır, Musa’ya her müşkülü için anlatılamayacak derecede miftahlar verdi. Dervişe Hızır’dan mirastı, o da şeyhin suallerine cevap vermede himmet etti.” (2: 3529-3530).
- “Anan o denizin kazıdır. Ancak dadın toprağa mensuptu, dadın bu kuruluğa tapardı. Gönlündeki denize olan meyil yok mu.... o tabiat, sana anandan mirastır.” (2: 3767-3768).

İkinci ciltte yer alan miras kavramı, gerçek anlamı dışında kalıtsal bir durum için aktarılan özelliğe atıf yapılmaktadır. Üçüncü ciltte yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Ondan erkek, dişi... Ne doğduysa hepsine mirasçı bu adamdır. Çünkü sen bir kölesin, çalışıp çabalarsın, eline geçen onundur. Şeriat mi aradın, al sana

mükemmel bir şeriat, hadi şimdi yürü bakalım!” (3: 2477-2478). Mirasçı ifadesi ile varlıkların sahip olan kişiden bahsedilmektedir.

- Fakat iş bilmez cahil misin? Kazaya düşünce padişaktan malını kaçırmaya kalkışırın. Fakat şimdi de yarınki gün ev sahibi ölecek. Mirasına konan feryat ve figan ederek bir öküz kesecek. Yarın, adam ölünce sana epeyce yemek düşecek.” (3: 3343-3344). Mal varlığının kişiye kalması ile ilgili bir anlatı söz konusudur.

Üçüncü ciltte yer alan miras ve bu mirasların kaldığı kişiler olan mirasçılar gerçek anlamı ile kullanılmaktadır. Eserin altıncı cildinde tespit edilen miras ile ilgili tespit edilen beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Mirasçılara da selâm söyle benden. Bu vasiyeti de kıldan kıla onlara anlat. O altınların çokluğuna kapılmasınlar. Hepsini o konuğun önüne yığsınlar.” (6: 3545-3546). Bu beyitte mirasçı kavramı gerçek anlamı ile kullanılmaktadır.
- “Mirasçılarım ondan bir şey almak isterler. Bunu caiz görürlerse aldıklarının yirmi misli ziyana girerler. Gönlümü incitmeden çekinmezlerse onlara yüzlerce mihnet kapısı açıktır.” (6: 3553-3554). Malın sahibi olan kişinin ölümü sonrasında malın soy bağı ile devredilecek olan kişilerden bahsedilmektedir.
- “Ben de ya bu çıkışla muradına nail olurum, yahut burçlarla süslü gökteki başka bir burçtan muradına ererim. Mal ve akara konmuş bir mirasyedi vardı. Konduğu mirasın hepsini yedi, çırçıplak kaldı. (6: 4205-4206). Miras kalan malların bilinçsizce harcanması ile fakirleşmenin olması anlatılmaktadır.
- “Miras malının zaten vefası yoktur. Geçip gider, fayda etmez, geçip gider; sahibi, ondan ayrılır. Mirasa konan malın kadrini bilmez çünkü kolay buldu. Dileyip savaştı pek o kadar zahmet çekmedi ki.” (6: 4207-4208). Miras olarak kalan malın çok da bereketli olmadığından bahsedilmektedir.
- “Mirasyedi, mirası yiyip bitirdi. Yoksullaştı, yarabbi demeye, ağlayıp sızlanmaya başladı. Zaten rahmetler saçan bu kapıyı kim dövdü de Allah icabet etmedi; bu kapı açılıp ona yüzlerce bahar saçılmıştı?” (6: 4237-4238). Miras yedi olarak bahsedilen mirasçının malları bitirmesi konu edinilmiştir.

Altıncı ciltte de miras ve mirasçı kavramları gerçek anlamları ile kullanılmıştır. Mesnevi’de miras kavramı bütün olarak ise hem hukuki hem mali hem de kişisel özellikler açısından ifade edilmiştir. Ancak burada en fazla mali olarak bir varlığın devrinden ya da tüketilmesi konu olmuştur. Eserde en fazla altıncı ciltte beş beyit ile tekrarlanmıştır. Birinci ciltte bir, ikinci ciltte dört, üçüncü ciltte iki beyitte ifade edilirken, dördüncü ve beşinci ciltlerde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Kişilerin varlıklarını kaybetmeleri olarak değerlendirilen iflas kavramı muhasebeyi doğrudan ilgilendiren kavramların başında gelmektedir. Bu kavrama yönelik incelemeler aşağıda yer almaktadır.

3.2. İflas Kavramı

Sözlükte fels “bakır, bronz gibi madenlerden basılan sikke, altın ve gümüş dışındaki bozuk para”, iflâs da “malı tükenme, bozuk paraya muhtaç hale gelme” anlamındadır. İslâm hukukunda iflâs bir şahsın borca batık olması, borçlarının mal varlığından, hak ve alacakları toplamından fazla olması, yani kişinin mal varlığına nisbetle ağır bir borç yükü altında bulunması halini, teflîs de borçlunun bu durumunun hâkim tarafından karar altına alınması, neticede borçlunun hacri ve borçların cebrî tasfiyesine gidilmesi işlemini ifade eder.¹⁰⁰ Mesnevi’de de İslam dini çerçevesinde bazı kullanımlar söz konusudur. İflas ile ilgili tespit edilen bulgular şu şekildedir;

- “Birisı hilesine uğrar da o yüzden davaya kalkışırsa artık onu hapse atmam. Çünkü iflası bence sabit olmuştur. Elinde ne parası var, ne pulu!” dedi.” (2: 651-652). İflas kavramı bu beyitte varlığın tükenmesi anlamında kullanılmıştır.
- “Âdemoğlu da iflası sabit oluncaya kadar bu dünya hapisanesinde kalır. Allah’ımız da İblisinın müflisliğini Kuran’la bize bildirmiş, her tarafa yaymıştır.” (2: 653-654). Bu beyitte iflas anlamı tükenme anlamındadır.

Eserde ikisi de ikinci ciltte yer alan iki beyitte iflas kavramına yönelik bulguya ulaşılmıştır. Bunlardan birisi mecaz anlamda diğeri ise gerçek anlamında kullanılmış olup, bu beyitte mal varlığın kaybedilmesi anlamı ile ilgili kullanım söz konusudur. Diğer ciltlerde ise kavramın kullanımına yönelik bir bulguya ulaşılamamıştır.

İflas kavramı ile ilişkili olan başka bir kavram ise müflisliktir. Bu kavrama yönelik incelemeler devam eden başlıkta ele alınmaktadır.

3.3. Müflis Kavramı

Hâkim tarafından iflâsına karar verilen borçluya müflis denilir. Bu sebeple borçlu, sözlük ve örfteki anlamında iflâs etmiş olsa bile hukuken iflâs etmiş sayılabilmesi için bunun mahkemece karar altına alınması gerekmektedir.¹⁰¹ Müflis kavramına yönelik Mesnevi’de yer alan tespitler aşağıda birinci ciltten başlanarak sıralanmıştır.

- “Müflisler kalp altından hoşlanırlarsa da o altın darphanede rüsvay olur. Dikkat et; altın suyu ile boyaman seni yoldan alıkomasin! Dikkat et; bâtil hayal seni kuyuya düşürmesin!” (1: 897-898). Bu beyitte de müflislerin sahte altına yönelmeleri konu edinilmiştir.
- “Müflisliğime de bir delil gerek ki padişah halime acısın. Sen, bana dedikodudan ve hileden başka bir şahit göster de o şen padişah merhamete gelsin.” (1: 2699-2700). Müflisliğe kanıt aranmasından bahsedilmektedir.

Birinci ciltte yer alan kavram hem müflisin karakterinden hem de kanıtından bahsedilmektedir. İkinci ciltte yer alan kavram ile ilgili beyitler şu şekildedir.

100 Fahrettin Atar, İflas, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iflas>, Erişim: 05.04.2020.

101 Fahrettin Atar, İflas, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iflas>, Erişim: 05.04.2020.

- “Evsiz barksız, kimsiz, kimsesiz bir müflis vardır. Zindana düşmüş, amansız bağlara giriftar olmuştu. Bir bahane bulup zindandakilerin yiyeceklerini yerdı. Tamahı yüzünden halkın gönlüne Kafdağı gibi ağır gelmekteydi.” (2: 585-586). Mal varlığını kaybeden kişinin durumu anlatılmaktadır.
- “Kadı “Müflisliğini ispat et” dedi. Adam, “İşte bütün zindandakiler tanık” deyince. Kadı “Onlar, senden şikâyetçi. Senden kaçıp kurtulmak istiyorlar, senin elinden kan ağıyorlar.” (2: 643-644). Bu beyitte de müflisliğin şartının sağlanmasına yönelik bir anlatıdan bahsedilmektedir.
- “Senden kurtulmak istedikleri için yalan yere şahadette bulunabilirler” dedi. Mahkemede bulunanların hepsi “Biz onun hem müflisliğine, hem kötülüğüne şahidiz” dediler.” (2: 645-646). Müflis olan kişiye yönelik iflas ettiğinin ispat edilmesine yönelik bir durum bulunmaktadır.
- “Kadı, o adamı kime sorduysa “Efendim, bu müflisten elini yıka, bundan hayır gelmez” dedi. Kadı dedi ki: “bu müflis fazlasıyla da dolandırıcı bir adam diye şehri alenen dolaştırın.” (2: 647-648). Müflis olmasının yanında dolandırıcı olması ile üçüne düştüğü durum anlatılmaktadır.
- “Tellallar, yer yer bağırıp onun müflisliğini her tarafta ilân etsinler. Kimse ona veresiye bir şey satmasın, kimse ona bir mangır bile borç vermesin.” (2: 649-650). Müflis olan kişinin halk arasında dolaştırılması anlatılmaktadır.
- “O hilekâr, müflis ve kötü sözlüdür. Onunla hiçbir suretle ortak olma, oyuna girişme. Alışverişe girişirsen kâr edemezsin, çünkü o müflistir, ondan nasıl olur da bir şey elde edebilirsin? diye anlatmıştır.” (2: 655-656). Bahsi geçen kişinin iflas ettiğinin bildirimini söz konusudur.
- “Zahiren, bâtinen bir habbesi bile yok. Müflisin biri, kalpın biri, kötü adamın biridir; bir hile, hud’a kabıdır. Kendinize gelin, aklınızı başınıza alın, onunla arkadaşlık etmeyin. Size satmak için bir öküz bile getirse mutlaka çalmıştır, öküzü hemen tutup bağlayın.” (2: 665-666). İflas etmiş kişiye güvenilmemesi gerektiği bir kere daha bu beyitte zikredilmektedir.
- “Müflis olduğuma dair davul çaldılar, sesi yedinci kat göğe kadar vardı; duymadın mı? Kulağın galiba ham tamahla dolu. Tamah insanı sağır ve kör eder.” (2: 675-676). Müflisliğin ilanından bahsedilmektedir.
- “Bu sözleri kerpice, taş kadar her şey işitti. “Bu kaltaban¹⁰² müflistir, müflis” diye bağırıp durdular.” dedi. Bu sözü akşama kadar söylediler de devecinin kulağı tamahla dolu olduğundan duymadı.” (2: 677-678). Beyitte hem hileci hem de iflas etmiş olan şahsın tanıtılması işlenmektedir.
- “Ben, onu bir mecliste gördüm, takvası yok, bir müflisten ibaret. İnanmıyorsan bu gece kalk da şeyhinin fişkini apaçık gör” dedi.” (2: 3399-3400). İflas eden kişiden bahsedilmektedir.

- “Kuşluk çağından beri deveye bindin. Arpadan vazgeçtim, hiç olmazsa bir avuçtan az bile olsa biraz saman ver!” Müflis “Şimdiye kadar niçin gezip dolaştık? Aklın nerede? Hiç anlamadın mı?” (2: 673-674). Beyitte müflis olarak bir kişinin tanımlaması yapılmaktadır.

İkinci ciltte gerçek anlamı ile kullanılan kavram daha çok varlığını kaybeden kişi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu ciltte ayrıca kavramın gerçek dışı kullanımı da bulunmakta olup, bunlar aşağıdaki gibidir.

- “Hırsız, bir güzel elbise giyse bile o eli kesik, senin elimi nasıl tutar, sana nasıl yardım edebilir? Akşam vakti müflis deveden inince tacir dedi ki: “Evim uzak, vakit de geç.” (2: 671-672).
- “Âdemoğlu da iflası sabit oluncaya kadar bu dünya hapisanesinde kalır. Allah’ımız da İblisin müflisliğini Kuran’la bize bildirmiş, her tarafa yaymıştır.” (2: 653-654).

İkinci ciltte yer alan bu beyitlerde müflis kavramı mecazi olarak tükenme, yorulma ve bitme gibi anlamlarında ve müflisin bildiriminden bahsedilmektedir. Bu daha çok gerçek dışı bir kullanıma aittir. Üçüncü ciltte yer alan kavram ile ilgili beyit aşağıdaki gibidir.

- “Kolaylaştır, yol göster, muvaffakiyet¹⁰³ ver. Yahut da bu isteği, bu iştiyaki¹⁰⁴ gider, bizi muaheze¹⁰⁵ etme. Mademki müflise altın ihtiyacını ilham ediyorsun, ey gani¹⁰⁶ padişah, gizlice ona altın ihsan et.” (3: 1491-1492). Müflis olan kişiye altın verilme eğilimi anlatılmaktadır.

Üçüncü ciltte ayrıca gerçek anlamının dışında kullanılan beyit de yer almaktadır. Bu beyit aşağıdadır.

- “Çıplak, elbisesinin eteğini kesecekler diye korkuyor ama çıplak adamın eteğini olur ki kessinler! Dünyaya kapılan da hem müflistir, hem de korkmakta. Hâlbuki hırsızlardan hiç de korkmaması lâzım.” (3: 2631-2632).

Bu beyitte müflis ifadesi daha çok kaybetmiş, faydalı bir iş yapmamış olarak kullanılmaktadır. Eserin beşinci cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler şöyledir.

- “Bizim bu pisliklerimiz olmasaydı suya bu icazetname nereden verilirdi? su, birisinden altın keseleri çalmış, nerede bir müflis diye her tarafa koşan birine benzer.” (5: 209-210). Müflis olan kişi ile su karşılaştırılmaktadır.
- “Sırları, arştan da yüceydi, kürsüden de. Öyle olduğu halde işi gücü “Allah için, Allah için” demektir. Peygamberlerin hepsi, bu çeşit hareket ederler. Halk müflistir, öyle olduğu halde onlar, halktan bir şey isterler.” (5: 2699-2700). Halkın iflas etmesi ifade edilmiştir.

103 Başarı (<https://sozluk.gov.tr/>).

104 Güçlü istek, arzu (<https://sozluk.gov.tr/>).

105 Kinama, paylama, eleştirme (<https://sozluk.gov.tr/>).

106 Zengin, varlıklı (<https://sozluk.gov.tr/>).

Beşinci ciltte yer alan beyitlerdeki kavram ile iflas eden kişiler anlatılmaktadır. Eserin altıncı cildindeki kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Mustafa onu kucakladı. Ona ne bağışladı, ne ihsanlarda bulundu kim bilir? Sanki bir bakırdı, iksire kavuşmuş. Sanki bir müflisti, bol bir define elde etmiş.” (6: 1063-1064). İflas etmiş kişinin zenginleşmesi ifade edilmektedir.
- “Bana kötü kötü sözler söylemede, gah müflis, gah kaltaban demedesin. Benim olsa olsa iki derdim var: Biri senden, biri Allah’tan!” (6: 4481-4482). Müflis ifadesi bir aşağılama ve eleştiri olarak kullanılmaktadır.

Altıncı ciltte yer alan kavram, zenginleşme ve eleştiri içerikli kullanılmıştır. Bu ciltte yer alan kavramın mecazi anlamdaki kullanımının bulunduğu beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Akıllı fikirli kişiler, bu yol yitirme yüzünden burunlarının üstünde ahmaklık dağı gördüler! Çaresiz bir müflis, derde düşmüştü. Hiçbir şeyi yoktu, binlerce zehir yutmuştu.” (6: 1833-1834).
- “İçinden nasibine ermek için bu sıkıntıya uğramam lazımmış. Hâlbuki abıhayat, benim meyhanemdeymiş. Yürü, ben yüce bir nimete nail oldum. Kendimi müflis sanıyordum, o körlüğe rağmen bu nimeti buldum.” (6: 4325-4326).

Altıncı ciltte kavramın gerçek dışı kullanımı daha çok, maddi ve manevi olarak her varlığını kaybetmiş ümitsiz kişileri atıf yapmaktadır.

Mesnevi’de genel olarak müflis kavramı, iflas etmiş kişi anlamında kullanılmıştır. Çoğunlukla bu anlamda kullanılmış olsa da elinde zaten bir varlık olmayan anlamında da kullanılmıştır. Müflis en fazla, on üç tekrar ile ikinci ciltte yer almıştır. Birinci ciltte üç, üçüncü ciltte iki, beşinci ciltte iki, altıncı ciltte dört beyitte söz konusu olan iflas kavramına yönelik dördüncü ciltte herhangi bir tespit yapılamamıştır.

Eserde tespit edilen ücret ve benzeri ödeme kavramlarına yönelik tespitler ve bu tespitlerin açıklamaları devam eden kısımda ele alınmaktadır.

4. ÜCRET KAVRAMINA YÖNELİK BULGULAR

Genel olarak üretim ve hizmet karşılığında kişilere ödenen ve işletmeler açısından da işçilik giderleri çerçevesinde yer alan ücret ve ücret benzeri ödemeler kapsamında öncelikle ücret kavramı sonrasında ise yevmiye ve aylık/maaş kavramı bu başlık altında yer almaktadır.

4.1. Ücret Kavramı

Ekonomistlere göre ücret, bedensel veya zihinsel emeğe üretim faaliyetleri karşılığı ödenen bedeldir. İşletme açısından ise gider/maliyet unsurudur. Ücret maliyetleri arttıran bir unsur olmasına rağmen verimliliği doğrudan etkileyen özelliğe sahiptir¹⁰⁷. Ücret, üretim faktörlerinden biri olan emeğin, işgücünün parasal karşılığı olup, işletmelerin işçilik giderleri içerisinde yer alan bir unsurdur. Bu unsur geçmişten itibaren toplum içerisinde yer almaktadır. Ücret kavramının Mesnevi'de de olması kaçınılmazdır. Eserde tespit edilen bulgular aşağıda sıralanmaktadır.

- “Terazinin mala tamahı olsaydı tarttığını nasıl doğru tartardı? Her peygamber, kavmine açıkça “Ben sizden peygamberlik için ücret istemiyorum.” (2: 573-574). Peygamberliğin bir bedelinin olmadığı ifade edilmektedir.
- “Onun kırk bini benim ücretim değil ki. Hiç boncuk, Aden incisine benzer mi?” demiştir. Bir hikâye söyleyeyim, can kulağıyla dinle de tamah, adamın kulağına nasıl perde oluyor, anla!” (2: 577-578). Ücret kavramı tutar ile birlikte kullanılmış ancak para birimi ifade edilmemiştir.
- “Fakat sen, işini gözünden bile gizle de işine kötü göz değmesin. Kendini ücret tuzağına teslim et de sonra kendinden, kendiliğın olmaksızın bir şey çal.” (2: 1501-1502). Bu beyitte ücret kavramı, tuzak olarak adlandırılmıştır.
- “Her gönle¹⁰⁸ secde için izin yok, her ücretlinin ücreti rahmet değil. Kendine gel de “Tövbe eder, Allah’a sığınırım” diye cürümde bulunma, günah etme.” (2: 1651-1652). Ücretli ve ücret kavramları birlikte kullanılmıştır.

İkinci ciltte ücret kavramı, bedel ve ücretli ifadeleri ile birlikte kullanılmaktadır. Üçüncü ciltte yer alan kavramın mecazi olarak kullanımına yönelik beyitler şu şekildedir.

- “O doktorlar, hastanın sidiğine bakar, hastalığını öyle anlar... bizim delilimizse ulu Allah’ın vahyidir, hastalığı vahiyle anlarız. Kimseden ücret istemeyiz, ücretimiz, noksanlardan ari olan Allah’tan gelir.” (3: 2707-2708).
- “Allah, emirlerini halka bildirir, bunun için alacağı ücreti de Allah verir. Biz, sevgilinin uğrunda halka çirkin görüldük; yüzümüz, düşman yüzüne benzedi gitti! Fakat bu kapıdan usanmadık da, usanmayız da. Yol uzun olduğundan her yerde oturup dinleniyoruz.” (3: 2931-2932).

107 Zeyyat SABUNCUOĞLU, İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalı, Alfa Aktuel Basım Yayım, Bursa, 2005 akt. Sinan ÜNSAR, Yetkinliğe Dayalı Ücret Yönetiminin Genel Bir Değerlendirilmesi, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2009, C.İÖ, S. 1, s.243.

108 İşlenmiş deri (<https://sozluk.gov.tr/>).

Üçüncü ciltte yer alan ücret kavramı daha çok bir karşılık bedel olarak kullanılmıştır. Kavramın gerçek anlamı ile kullanımı ise şu beyitlerde yer almaktadır.

- “Bil ki iş, ona verilen karşılıkla aynı renkte olmaz. Hiçbir hizmet, o hizmete mukabil verilen şeyle bir renkte değildir. Ücret alanların ücreti, yaptıkları işe benzemez. Çünkü o iş ârazdır, buysa cevher ve ebedî.” (3: 3445-3446). Ücret kavramı, karşılığının olmadığı bir bedel olarak anlatılmıştır.
- “Nerede Allah’ın verdiği ücret, nerede o sermayesiz herifin verdiği ücret? Bu, sana ücret olarak bir hazine bağışlar, o birkaç mangır verir! Allah’ın bağışladığı altın, sen ölüp kumlar, topraklar altında yatsan bile seninledir... Öldükten sonra kalıp başkalarına nasip olan mal değildir o!” (3: 3757-3758). Ücret kavramı hem mecazi hem de gerçek anlamı ile kullanılmaktadır.

Üçüncü ciltte bahsi geçen kavramın mecazi ve gerçek kullanımlarından sonra dördüncü ciltte yer alan beyit aşağıdaki gibidir.

- “İnsan, ancak çalıştığını kazanır.” o işten hiçbir ücrete sahip olamayınca, Artık, eyvanlar olsun., böyle bir ay bulut altındaymış da görmedim!” (4: 2545-2546). Ücretin bir karşılığının olduğundan bahsedilmektedir.

Dördüncü ciltte yer alan beyitte kavram, gerçek anlamı ile kullanılmıştır. Eserin beşinci cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler şu şekildedir.

- “Ne hoştur o şart ve ne sevinçli şeydir o mükafat. O gönüller açan, canlara canlar katan mükafat! Aşıkların neşesi de odur, gamı da, hizmetlerine karşılık aldıkları ücret de.” (5: 585-586). Bu beyitte kavram, hizmet karşılığında ortaya çıkan bedelden bahsedilmektedir.
- “O ulu Şeyhin bedeni de başka bir şey oldu, artık ona pek beden deme. Hem Allah aşığı olmak hem de ücret istemek olur mu? Emniyet sahibi Cebrail, hiç hırsızlık eder mi?” (5: 2717-2718). Ücret kavramının karşılığının olmadığı anlatılmıştır.

Beşinci ciltte yer alan beyitlerde kavram daha çok bir bedel ve karşılık olarak kullanılmıştır. Altıncı ciltte yer alan kavram ile ilgili beyitler şu şekildedir.

- “Başka bir kedi de damlarda gezinir. Çünkü kuş avlar, onunla rızıklanır. Birisi çulhacılığı kible edinmiştir, öbürü kaftan parası için padişaha bekçilik yapar.” (6: 583-584). Bu beyitte doğrudan ücret kavramı geçmemekle birlikte, ücret kavramını karşılayan bir anlatı söz konusudur.

Altıncı ciltte ücret anlamında yer alan anlatı yer almıştır. Mesnevi’de ücret kavramı genel olarak, ifa edilen bir durumdan dolayı ortaya çıkan bedel ödemesi ya da hak olarak bahsedilmiştir. Doğal olarak ücret karşılığında bir üretim ya da bir hizmetin yerine getirilmesinden bahsedilmektedir. Ücret ile ilgili ikinci ve üçüncü ciltlerde dörder beyitte, beşinci ciltte iki beyitte, dördüncü ve altıncı beyitte ise birer beyitte bulgu tespit edilmiştir. Birinci beyitte ise herhangi bir tespit yapılamamıştır.

Kısa süreli ödeme olarak kabul edilen kavramlardan olan yevmiye kavramına yönelik incelemeler bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

4.2. Yevmiye (Günlük Ücret) Kavramı

Yevmiye, bir günlük çalışma (iş ve hizmetin yerine getirilmesi) karşılığında çalışana ödenen tutardır. Yevmiye ile ilgili Mesnevi'de tespit edilen kavramın yer aldığı beyitlerdeki bulgular aşağıda sıralanmıştır.

- “Çocuk mektebe kıvrana, kıvrana gider. Çalışmasına karşılık hiçbir şey görmemiştir ki! Fakat kesesine birkaç para gündelik konu mu geceyi hırsız gibi uykusuz geçirir.” (3: 4587-4588). Bu beyitte, yevmiyenin yapılan iş karşılığında verilmesinden bahsedilmektedir.

Üçüncü ciltte yer alan kavram gerçek anlamı ile anlatılmıştır. Eserin altıncı cildinde yer alan kavramın yer aldığı beyitler şu şekildedir.

- “Bal şerbeti içersen başkasına humma gelmiyor. Gündüzün çalışıyorsun, akşamleyin ücretini başkası almıyor. Neye çalıştın da zararını, faydasını görmedin? Ne ektin de devşirme vakti onu biçmedin?” (6: 417-418). Kavram bu beyitte yevmiyenin iş bitiminde alınmasından bahsedilmektedir.
- “Ben şairim, bir mersiye düzüp okuyayım da, buradan bir yiyecek, bir azık parası alayım. Adı neydi ne iş görürdü, nasıl adamdı? Bana bildirin de onun iyiliklerine ait bir mersiye söyleyeyim.” (6: 787-788). Bu beyitte de yevmiye kavramı doğrudan kullanılmayıp, sadece bahsi geçmiştir.

Altıncı ciltte kullanılan yevmiye kavramı bir iş ve hizmet karşılığının alınması olarak kullanılmıştır. Genel olarak eserde yevmiye ile ilgili doğrudan bir tespit bulunulamamıştır. Ancak günlük ödenen ya da kazanılan ücret anlamında üçüncü ciltte bir ve altıncı ciltte de iki beyitte bulguya rastlanılmıştır.

Gerek toplumsal yaşamda gerekse mali kaynaklarda sıklıkla karşılaşılan kavramlardan olan aylık/maaş kavramına yönelik incelemeler devam eden başlıkta yer almaktadır.

4.3. Aylık/ Maaş Kavramı

Maaş veya aylık olarak ifade edilen kavram, çalışana ya da hak edene bir aylık periyotta ödenen meblağ/tutar olarak kullanılmaktadır. Mesnevide yer alan aylık veya maaş ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Mektepten çıkınca yücelir, en yüksek mevkiye sahip olur. Hocaya aylık verirken âlemi aydınlatan bir bedir haline gelir. Abbas, kin güderekin eski dinin öcünü almak ve Ahmed'i ortadan kaldırmak üzere harp etmeye gelmişti.” (1: 2793-2794). Verilen aylıktan bahsedilmektedir.

Birinci ciltte yer alan kavram aylık olarak kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler şu şekildedir.

- “Üç yıllık kıtlığa benzeyen bu adamdan elaman. Efendimizin ömrü ebedî olsun! Ya bu sığırı zindandan defolup gitsin yahut doyması için vakıftan bir maaş tayin edilsin.” (2: 621-622). Bu beyitte yer alan kavram maaşın gerektiğinde vakıftan karşılıksız olarak ödenmesi gerektiği anlatılmıştır.
- “Padişah, lütfüyle bir köleyi bütün adamların içinden seçmiş, onlardan üstün etmişti. Elbisesinin pahası, kırk emirin maaşına bedeldi. Onun kazandığı kadir ve kıymetin onda birini, hatta yüz vezir bile görmemişti.” (2: 1047-1048). Maaş kavramı ile bir elbisenin kıyaslaması yapılmaktadır.

İkinci ciltte yer alan kavram gerçek anlamı ile kullanılmaktadır. Eserin altıncı cildinde yer alan bulgu şu şekildedir.

- “O maaş verir, sen ömür ve yaşayış. Onun vaat ettiği şey altındır, senin vaat ettiğin, temiz şeyler. O oda verir, sen gök ve yer verirsin. Senin verdiğin sahada onun gibi yüzlercesi yaşar, semirir.” (6: 3129-3130). Bu beyitte maaş veren kişiye atıfta bulunulmaktadır.

Altıncı ciltte de gerçek anlamı ile kullanılan kavram, bir aylık zaman diliminde yapılan ödeme olarak kullanılmıştır. Aylık kavramı birinci ciltte bir beyitte, maaş kavramı ise ikinci ciltte iki beyitte, altıncı ciltte ise bir beyitte kullanılmıştır. Bu kullanımlar doğrudan bir ödeme anlamındadır. Eserde ayrıca ödeme yapmada kullanılan ödeme araçlarına yönelik bulgular devam eden başlıkta ele alınmaktadır.

5. ÖDEME ARAÇLARINA YÖNELİK BULGULAR

Fenikelilerin para ekonomisine sahip olduklarına ilişkin bir kanıt yok elimizde. İ.Ö. 4.yy'da Kartaca, ticari amaçlarla İspanyol gümüşü ve Moritanya altını basmaya karar verdi. Tarihi Herodotos, Kartacalı tacirlerin işlerini nasıl yürüttüklerini şöyle anlatır:” Tacirler vardıkları kıyıda mallarını karaya çıkarırlar, sonra teknelerine dönerek dumanla işaret verirlerdi. Dumanı gören yerliler alımlarıyla oraya gelirlerdi.» Fenikelilerin Sur kentini merkez alan ticaret hegemonyasını Atinalılar devraldılar. Çin ve Hint ürünleri Suriye üzerinden bir yay çizerek Atina'ya ulaşıyordu. Atina'da ise deri işlikleri, dökümhaneler ve silah yapımevleri, ticarete dönük mal üretiyorlardı. Gemi yapımı için kereste sağlamak amacıyla Kuzeyle olan ilişkiler gelişmişti. Ayrıca bu arada köle ticareti de gelişmekteydi. Ticaret çevresi olarak etkinliğini koruyan Akdeniz'de, Batı Anadolu (İonia) ve Yunanistan para ekonomisini oluşturarak ticaretin gelişmesine katkıda bulundular. Lidya, İ.Ö. 7.yy. ortalarında sikkeyi kullanarak trampa işlemini kolaylaştırmış oldu.¹⁰⁹

Geçmiş dönemlerden itibaren farklı şekillerde kullanılan ödeme araçlarından eserde tespit edilme şekline göre; para, dirhem, dinar, akçe, mangır ve kuruş kavramları sırası ile devam eden kısımda incelenmektedir.

5.1. Para Kavramı

Sözlükte “parça, gümüş parçası” anlamındaki Farsça pâreden gelen kelime genel olarak bütün ödeme araçlarını ifade eden bir genişlik kazanmıştır. Para aynı zamanda bir ödeme aracı birimi olarak da kullanılmıştır. Örneğin, XVII. yüzyılın sonlarına doğru yapılan bir düzenlemeyle para, akçenin yerine Osmanlı para birimi haline geldi. 1 para = 3 akçe, 1 kuruş = 40 para ölçüsü getirilen bu sistemdeki ilk gümüş kuruş 1690 yılında basılmıştır.¹¹⁰ Mesnevi'de de farklı anlamlarda kullanılan para ifadesine yönelik tespitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Şimdicek şu elbiseyi, altın ve gümüşü al da gelince de padişahın havasından ve nedimlerinden olursun.” Adam; çok malı, çok parayı görünce gururlandı, şehirden çoluk çocuktan ayrıldı.” (1: 189-190). Beyitte, para kavramı, mal ile birlikte kullanılmıştır.
- Şu üç şey hakkında dudağımı kıpırdatma: Gittiğin yol, paran, bir de mezhebin. Çünkü bu üçünün de düşmanı çoktur. Düşman bildi mi, sana pusu kurar. (1: 1047-1048). Paranın öneminden bahsedilmektedir.
- “Paralara padişahların adlarını kazırlar; Ahmed'in adını ise kıyamete kadar hakk ederler. Ahmed'in adı, bütün Peygamberlerin adıdır. Yüz, elimizde olunca doksan da bizde demektir.” (1: 1105-1106). Beyitte paraların üzerindeki yazılarla ilgili bilgiler verilmiştir.
- “Allah'tan kiriş parası isteyeceğim. Çünkü o kendisine karşı halis olan kalplere kerem ve ihsanıyla eder” dedi. Bir hayli çenk çalıp ağladı ve başını

109 Nejat BOZKURT, a.g.m. S.159.

110 Ali AKYILDIZ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Para”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/para>, Erişim: 27.04.2021.

yere koydu, çengi yastık yaptı bir mezara yaslandı.” (1: 2087-2088). Paranın elde edilmesi ile ilgili bir durumdan bahsedilmektedir.

- “O parayı huzuruna götürüp “Ey makbulümüz olan! Şimdilik bu kadarcığı al ve bizi mazur gör. Bu kadarcık para sana ancak ibrişim (kirşi) parasıdır. Harcet, bitince yine buraya gel” de.” (1: 2165-2166). Paranın karşı tarafa ödenmesi ile ilgili bir durum söz konusudur.
- “Bunun üzerine Ömer, sesin heybetinden sıçrayıp kalkarak bu hizmet için belini bağladı. Koltuğu altında para kesesi olduğu halde koşarak çalgıcıyı arayıp taramak için mezarlığa yüz tuttu.” (1: 2167-2168). Paranın içine konulduğu kesenin varlığından bahsedilmektedir.
- “Mal ve para başta külâh gibidir. Külâha sığınan, keldir. Kıvırcık ve güzel saçları olan kişiye gelince: külâhı giderse ona daha hoş gelir.” (1: 2343-2344). Mal ve paranın birbiri ile ortak yanları anlatılmaktadır.
- “Onun lûtfunun kokusu çölleri tuttu, kum zerrelerini kapladı, o zerreler bile lûtfiyle canlandı. Buralara kadar paraya kavuşmak için gelmiştim, fakat ulaşınca sizin yüzünüzden sarhoş oldum.” (1: 2783-2784). Para kazanma hırsına yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Güneş benim nurumdan tutulsun... Hurma ağacı (gibi meyveliler) ile söğüt ağacını (gibi meyvesizleri) göstereyim. Kıyamet sırrını açayım, halis altın para ile ayarı bozuk parayı izhar edeyim.” (1: 3529-3530). Bu beyitte kavram ile ilgili paranın altın olması söz konusudur.

Birinci ciltte yer alan kavram daha çok gerçek anlamı ile kullanılmaktadır. İkinci ciltte yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Borçlulara,” Buyurun, şu mübarek helvayı helâlinden bir güzelce yeyin” diye işaret etti. Tabak boşalınca, çocuk tabağını aldı,” Ey kâmil kişi, paramı ver” dedi.” (2: 399-400). Beyitte paranın ödenmesinin talep edilmesine yönelik bir durum bahsedilmektedir.
- “Eğer söyleseydin eşeği kim aldıysa ondan alırdım yahut da parasını aralarında paylaşırlar, o paraya razı olurdu. Onlar o vakit buradaydılar. Yüz türlü çare bulunurdu. Halbuki şimdi her birisi bir tarafa gitti!” (2: 555-556). Paranın ödeme aracı olarak kullanılması yer almaktadır.
- “Âfetsiz, felaketsiz hiçbir köşe yoktur. Allah’ın halvet yerinden başka hiçbir yerde dinlenmek, rahata kavuşmak mümkün değildir. Kurtulmaya hiçbir çare olmayan bu dünya zindanının ayakbastı parası alınmayan, hapishane dayağı atılmayan bir bucağı yoktur.” (2: 591-592). Ayakbastı parası olarak kullanılan ifade daha çok boş yere alınan para olarak anlatılmıştır.
- “Bütün âlem, hoşluğu ister, bu yüzden de ateş içindedir. İhtiyar olsun, genç olsun herkes altın ister. Fakat herkesin gözü kalp parayı altından fark edemez

ki.” (2: 743-744). Bu beyitte sahte olan paranın tespit edilip edilmemesine yönelik bir durum söz konusudur.

- “Şah bile olsan kendini ondan üstün görme. Bal bile olsan onun otundan başka bir şey devşirme. Senin fikrin surettir, onun ki can. Senin paran kalptir, onunki maden.” (2: 1985-1986). Paranın sahte olması söz konusudur.
- “Kim söylerse, kim haber verirse şu kadar para veririm” demeye başlarsın; Herkesten sorup soruşturursun. Her aşağılık adam, sana bıyık altından güler.” (2: 2917-2918). Para ödemesinin yapılmasından bahsedilmektedir.

İkinci ciltte yer alan para kavramı gerçek olması ve ödeme yapılması konularında tekrarlanmıştır. Üçüncü ciltte yer alan beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Bir para elde ettiysen ağzını açma. Yolda sınaama taşları var. Sınaama taşlarının önünde de halli hallerine sınamalar var, onlar da imtihanlara tabi!” (3: 743-744). Paranın varlığının saklanması söz konusudur.
- “Firavundan birkaç para koparmak için memurlara macerayı anlattılar. O tarafa dönün, pencereden iyice bir bakın dediler.” (3: 957-958). Bu beyitte para elde etmenin yolu açıklanmaktadır.
- “Yılancı, o ejderhayı tutup, halkı hayrete düşürmek için Bağdat’a geldi. Birkaç para elde etmek için o çadır direği gibi ejderhayı çekip sürükledi.” (3: 1003-1004). Yine para kazanma yolundan bahsedilmektedir.
- “Halk, iyice toplansın da elime geçecek para çok olsun diyordu. Yüz binlerce herzevekil¹¹¹ toplandı, halka oldular. Bir ayak, bin ayaküstüne geldi!” (3: 1035-1036). Para toplamının yoluna atıf yapılmıştır.
- “Ay ışığını bez şekline sokup ölçer, biçer satarlardı. Müşteri, para verip alır, sonra anlayınca eyvahlar olsun deyip hayıflanmaya, yüzüne vurmaya başladılar.” (3: 1163-1164). Bu beyitte, ticari bir faaliyet sonucunda kazanılan paradan bahsedilmektedir.
- “Senin eteğin de o niyazdır, o huzurdur. Kendine gel de kötülük taşlarını eteğine koyma. Koyma da o taşlar eteğini yırtmasın. Eteğin yırtılmasın sana asıl parayı uydurma paradan fark edesin.” (3: 2275-2276). Gerçek ve sahte paranın ayırt edilmesine yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Ey terbiyeli, edepli kişi, illetinin yeniden tazelenmesini istemiyorsan bu doktorun önünde parayı da çıkar, yere koy; başını da secdeye indir. Fazla sözü sat da can, mevki ve para pul bağışlamayı satın al.” (3: 2727-2728). Paranın verilmesine yönelik bir anlatı yer almıştır.
- “Âleme el avuç açan, kendisine para pul toplayan tembel değilim, bu köprüden çevikçe geçen bir tembelim. Her dükkâna başvuran, halini söyleyen tembel değilim. Varlıktan sıçrayıp kurtulan ve bir madene ulaşan tembelim.” (3: 3949-3950). Para ve pul ifadeleri birlikte kullanılmaktadır.

111 Kendisini ilgilendirmeyen işlerle uğraşan, saçma sapan gereksiz konuşan (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “Malla beden, hemencecik eriyip giden kardır. Fakat satılığa çıkarılınca onların alıcısı Allah’tır. Bu kar, sana neden paradan daha iyi geliyor, bilir misin? Şüphedesin, yakının yok da ondan.” (3: 4115-4116). Bu beyitte, paranın değersiz olduğundan bahsedilmektedir.
- “Memur, onları şehre doğru çekmekte, küfür ülkesinden alıp kahırla sürüklemekteydi. Ne yerlerine başkası kabul ediliyor ne koyuverilmeleri için para almıyor ne de bir ulu kişi onlara şefaaf ediyordu.” (3: 4477-4478). Bu beyitte paranın alınması anlatılmaktadır.

Üçüncü ciltte kavram daha çok verilmesi ve kazanılmasına yönelik beyitler yer almaktadır. Eserin dördüncü cildinde yer alan beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Ondan sonra âşıklar, o lezzetle, dileklerini aramaya koyuldular mı her gün önlerine bir tuzak çıkarır, ayaklarına bir bağ vurur! Aramayıp taramaya giriştiler mi “hele nikâh parasını getir bakalım” diye kapıyı kapar.” (4: 47-48). Para ile ödeme ifade edilmeye çalışılmaktadır.
- “Biz mala, altına doymuş, imtilâ olmuş, usanmışız... Halk gibi hırs sahibi değiliz, mal ve para toplama düşüncesi yok bizde. Bizim istediğimiz şey, yalnız kapalı, temiz ve namuslu oluşudur. Zaten iki âlemde de kurtuluş, bununla olur.” dedi.” (4: 199-200). Para kazanma durumundan bahsedilmektedir.
- “Bu kasidede padişahın methi hiç yoktu. Çünkü padişahın nimetleri, hilâtları¹¹², zaten dilsiz, dudaksız, padişahı methedip duruyordu! Birkaç yıl sonra sair, yine yok yoksun bir hale düştü, muhtaç oldu... rızıklanmak, ekin parası bulmak ümidiyle,” (4: 1165-1166). Ekin parası ile satın alınmak istenen tahıllar anlatılmaktadır.
- “Hazine, ev altındadır, ev yıkılmadıkça ele geçmesine çare yok., evi yıkmaktan ürkme, durma! Çünkü bu hazinenin ele geçecek bir parasıyla zahmetsiz, meşakkatsiz binlerce ev yapılabilir.” (4: 2541-2542). Hazineden elde edilen para harcanması ile evlerin inşa edilebileceği açıklanmaktadır.
- “Mademki kırık gemi kurtuluyor, sen de kırıl! Emniyet, yoksulluktur, yürü, yoksul ol! Madeni olan ve madende birkaç parası bulunan dağ, külünk¹¹³, kazma yaralarıyla paramparça oldu.” (4: 2757-2758). Bu beyitte kavram, değerli maden olarak kullanılmaktadır.
- “Hani nerede bir mimber¹¹⁴ ki oraya birisi çıksın da bir münkir¹¹⁵in zamanını ansın. Paraların üstüne basılan peygamber adları, kıyamete kadar onların doğruluğuna alâmettir.” (4: 2871-2872). Eskiden paraların üstüne peygamberlerin isimlerinin basılmasından bahsedilmektedir.
- “Padişahların paraları değişir durur... Fakat Ahmed’in parası, kıyamete dek sürer gider! Altın olsun, gümüş olsun... bir paranın üstünde bir münkirin

112 Kaftan (<https://sozluk.gov.tr/>).

113 Taşları, kayalıkları parçalamak için kullanılan ucu sivri kazma (<https://sozluk.gov.tr/>)

114 Hutbenin okunduğu yüksek yer.

115 Allah’ın varlığını inkâr eden kimse (<https://sozluk.gov.tr/>).

adını gösterene!” (4: 2873-2874). Paraların üzerinde zaman içerisinde farklı kişilere ait bilgilerin yer aldığı anlaşılmaktadır.

- “Hırsından, her çeşit harama kasten padişaha ulu kişiler, yoksul derler. Kadın dedi ki: Nerede onda çeyiz olarak verecek şehir ve kaleler... Yahut saçı olarak saçacak inciler, paralar pullar?” (4: 3135-3136). Para kavramı, pul ve inci ile birlikte değerli varlıklar olarak bir arada kullanılmaktadır.

Dördüncü ciltte daha ziyade paranın değeri ve üzerinde yer alan bilgilere yönelik kullanımlar ortaya çıkmaktadır. Eserin beşinci cildinde yer alan beyitlerdeki bulgular aşağıda sıralanmaktadır.

- “Adam dedi ki: Neden o köpeğe ekmek yemek vermedin? Arap o kadar merhametim yok. Yolda parasız ekmek ele geçmez. Fakat gözyaşı bedava dedi.” (5: 485-486). Parayı fazlaca önemseyen kişiden bahsedilmektedir.
- “Peygamber dedi ki: Taş ve dağ bile olsanız bu üç bolluk halka merhamet edin. Çünkü o, başlıkta bulduktan sonra hor oldu. Öbürü, zenginken yoksul düştü, parasız kaldı.” (5: 825-826). Bu beyitte parası olan varlıklı bir kişinin iflas etmesine yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Fakat ey tutsak, ömrünün parasını aldın mıydı paradan da olursun, eline kumaş da geçmez, kesen de bomboş kalır. Sana “kul euzu” yu okumak, ey tek Allah, lütfet, beni bu üfürüklerden koru, feryat bu düğümlerden!” (5: 1041-1042¹¹⁶). Paraya fazla düşkün olunmaması gerektiği ifade edilmektedir.
- “Bu kavim nerede, bu kavime haber vermek nerede? Cansız bir şeyden kim can ister? Sen, bir kadından yahut paradan haber verirsen hepsi malını, senin önüne kor.” (5: 1143¹¹⁷-1144). Paranın satın alma gücüne yönelik anlatı bulunmaktadır.
- “O, yarım nal parasına bile sahip değilken sen tutuyor, ona yakut ve lal gösteriyorsun. Şeytan, nasıl kendisini taşlanmış bir hale getirmişse hırs da tıpkı onun gibi seni kor etmiş, her şeyden mahrum bırakmıştır...” (5: 1467-1468). Parası olmayan birinden bahsedilmektedir.
- “Eline gecen para o yüzden geçtiğinden parasını ona sarf eder. Fakat bu yer ve deri, ancak perdedir. Asıl rızıkı, her an Allah’tan bil.” (5: 1489-1490). Kazanılan paranın harcanması anlatılmaktadır.
- “Mademki paranın kalp olduğu şimdiden anlaşıldı, ben de ondan ayağımı hemen çekeyim. Dostun, sana düşmanlık eder, hasedini, kinini dışarıya vursa,” (5: 1513-1514). Paranın sahte olması ifade edilmektedir.
- “Herkes kaza ve kader divanına koşar, geçer para da potaya girer, kalp para da. Geçer para neşelenerek, nazlana, nazlana kalp para, yanıp eriyerek.” (5: 1797-1798). Paranın sahte olma durumu yer almaktadır.

¹¹⁶ Kur’an’ın 113 ve 114’üncü sûrelerine işaretir. (İzbudak, Cilt 5: 31).

¹¹⁷ “Onlardan seni dinleyenler var., fakat akılı olmayan sağırlara duyurabilir misin? Onlarda sana bakanlar var... Fakat görmeyenlere doğru yolu gösterebilir misin?” Sûre 10 (Yunus), âyet 42-43. Kur’anda aynı mealde başka âyetler de vardır. (İzbudak, Cilt 5: 31).

- “O, önceden de gökteki horozdur. Onun nazarları tam zamanındadır. Ey horozlar, ötmeyi para için değil, Allah için ötenden öğrenin.” (5: 1973¹¹⁸-1974). Paranın değersizliği ifade edilmektedir.
- “Kolunu bağladı, sis olan yeri deşeceği sırada o huyu, aşktan ibaret olan âşık, bir nara attı. Dedi ki: Paranı al git, hacamat etme. Ölürsem öleyim, bu köhnemiş beden bırak ölsün!” (5: 2003-2004). Paranın ödenmesi yer almaktadır.
- “Paralarla ağır kumaşları gizlediyseniz yüzünüzdeki neşe nerede? Dedi. Kok, gizlice ürer, kok verir ama “Eseri, yüzlerinde görünür” yaprağı yemyeşildir.” (5: 2081-2082¹¹⁹). Paranın gücüne atıf yapılmaktadır.

Beşinci ciltte daha çok para gerçek anlamı ile değerinin olmadığı ve önemsiz bir varlık olmasına yönelik kullanımlar öz konusudur. Ayrıca eserin bu cildinde yer alan kavramın gerçek anlamının dışındaki kullanımı şu beyitte yer almaktadır.

- “Halimliğinin sakisi şarap dökmeseydi Şeytan, nereden Adem’le kavgaya girerdi? Meleklerle bilgi belletildiği zaman Âdem onların hocasıydı; paralarının ayarına bakan oydu.” (5: 2103-2104).

Beşinci ciltte yer alan beyitte para kavramı mecazi olarak değer anlamında kullanılmıştır. Eserin altıncı cildinde tespit edilen kavram ile ilgili beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Kız, evlenme çağına girince kızı isteyenler, ona ağır nikâh parası vermeye başladılar. Her ulu adamdan kız istemeye bir görücü geliyordu.” (6: 253-254). Paranın ödenmesi yer almaktadır.
- “Beyler, hasetten coşunca nihayet padişahı bile kınamaya başlayıp dediler ki: Bu senin Eyaz’ında otuz adamın aklı yokken nasıl olur da otuz beyin kaftan parasını yer?” (6: 385-386). Para kavramı karşılaştırma aracı olarak kullanılmıştır.
- “Hattâ zaruret varsa bile çekinmek daha iyi. Fakat mademki yiyeceksin, parasını ver bari dedi. Kuş, o anda tamamıyla kendisinden geçmişti. Atı, yularını elinden almıştı.” (6: 531-532). Tüketim karşılığında para ile ödeme yapılmasına dair bir anlatı söz konusudur.
- “Parasını almak için müşterimi istiyorsun? Gönül, Allah’tan daha iyi müşteri nerede var? Malından pis dağarcığı alır, sana kendinden ışıklanan bir gönül nuru verir” (6: 879-880). Para kavramı ile ilgili bir anlatı bahsedilmektedir.
- “Mustafa dedi ki: Ey devlet arayan, bu hususta ben de sana ortağım. Vekilim ol, müşteri olup onu al, yarı parasını ben de sana ortağım.” (6: 989-990). Para verilmesi söz konusudur.

118 Bir hadise göre gökyüzünde horoz şeklinde ve sesleri de horoza benzeyen melekler varmış. Onlar ötüp sabahı bildirirler, onların sesini duyan ve onları gören horozlar da ötmeye başlarlarmış. Eşek de şeytan görünce anırmış. Onun için horoz sesi duyunca hamdetmek, eşek anırsını duyunca şeytandan Allah’a sığınmak sevaptır. (İzbudak, Cilt 5: 47).

119 “Muhammed Allah elçisidir. Onunla beraber bulunanlar, kâfirlere şiddetlidirler, aralarında merhametli olanları rükû eder, secdeye kapanır, Allah’tan ihsan ve razılık diler görürsün. Secdeden, yüzlerinde âlâmet ve nur vardır. Bu sıfat, Tevrat ve İncil’de anılan müminlerin de sıfatıdır...” Süre 48 (Feth), âyet 29. (İzbudak, Cilt 5: 47).

- “Kâfir dedi ki: Ey ikramcı adam, eğer acıyorsan para ver, al onu. Gönlün yanıyorsa onu benden satın al. Müşkülün parasız hallolmaz.” (6: 1025-1026). Sorunun çözümlenmesi için, ödeme yapılması gerektiği anlatılmaktadır.
- “Surete tapanların hali budur. Taş gibi yürekleri, bir suret gördüler mi mum gibi erir. Fakat yine dayandı, inat etti, bu hiçbir şey değil, bundan başka daha para vermelisin dedi.” (6: 1031-1032). Bu beyitte fazlaca para ile ödemenin yapılması anlatılmaktadır.
- “Ben de ısrar etmezdim, bu verdiğin paranın onda biriyle almış olurdun. Bence o yarım akça bile etmez. Fakat pahasını bağıra çağıra sen arttırdın.” (6: 1037-1038). Akça para birimi kullanılmaktadır.
- “İhtiyar köpeğin, derisinden tüyler dökülür; fakat şu ipekler giymiş kart köpeklere bak bir kere de! Bu köpeklerin aşkı da alt yanlarıyla paraya, hırsları da. Kocadıkça da bu aşkları artıyor, hele bak şu köpek soylarına!” (6: 1231-1232). Paranın fazlaca istemesi örneklendirilmiştir.
- “Kadı, zayıf adama, az çok paran var mı? Diye sordu. Adam, dünyada yalnız altı kuruşum var, deyince, Peki dedi, üç kuruşunu sen harcan, üç kuruşunu da hiç lâf etmeden ver bu adama.” (6: 1561-1562). Paranın varlığı ve bunun harcanması yer almaktadır.
- “Para basılan yerin sahibi Allah iken nasıl oluyor da paraların bir kısmı iyi basılıyor, bir kısmı fena? Allah, yola “benim yolum” dedikten sonra neden bu ahde vefa etmede, öbürü yol kesmede.” (6: 1609-1610). Para kavramı değerlendirme ölçütü olarak kullanılmaktadır.
- “Ben, toprağın bedeninde ne kadar para var, ne madeni gizli anlarım. Bir yerde sayısız altın gizli, öbür tarafın masrafı, gelirinden fazla meselâ, derhal bilirim.” (6: 2827-2828). Parak kavramı değerli maden olarak ifade edilmektedir.
- “Bir dükkânda Ömer'im dedin mi yürü bütün Kâşan'ı gez, ekmekten mahrumsun. Fakat bir dükkânda Ali'yim dedin mi oracıkta ekmeği parasız zahmetsiz alıver.” (6: 3229-3230). Para ödenmeme durumu söz konusudur.
- “Borcunu para toplayıp vermek üzere şehirde dolaşmaya her yerde hararetli hararetli o adamın halini anlatmaya başladı. Fakat bu dilencilikle o para dileyen adamcağızın eline ancak yüz altın girdi.” (6: 3249-3250). Para kavramı genel anlamda kullanılmaktadır.
- “Paramız, soyumuz, varımız, yoğumuz... Adımız, sanımız, bahtımız, devletimiz sendin. Sen ölmedin, bizim nazımız, bizim devletimiz, bizim gemimiz, bizim verilegelen rızkımız öldü.” (6: 3273-3274). Para kavramı, varlıkları ifade etmek amacı ile kullanılmaktadır.
- “Kim oraya uğrarsa o altınları alsın, götürsün. İhlâs sahibi kimseler hediye ettikleri şeyi geri almazlar. Ben o parayı o mücevherleri iki yıl önce onun için

koydum, ululuk ıssı Allah'a böyle nezirde bulundum.” (6: 3551-3552). Para ve mücevher birlikte değerli varlık olarak ifade edilmektedir.

- “Belki görünce ölü sanır da kefen parası almak üzere bir şey verir. Ne verirse yarısını sana veririm. Kefenci para gözler bir yoksuldu dediğini kabul etti.” (6: 3829-3830). Kötü günler için saklanılan paradan bahsedilmektedir.
- “Kefencinin almasına, verilen altınları gizlemesine meydan bile bırakmadı o aceleci adam. Ölü, kilimden elini uzatıp paraları aldıktan sonra başını kilimden çıkardı.” (6: 3833-3834). Paranın alınması yer almaktadır.
- “Sana da Allah bu canı bedava verdi de o yüzden canının kadrini bilmiyorsun. Adamın elindeki para da gitti, kumaş da gitti, evler de gitti. Yıkık yerlerde baykuşlar gibi kalakaldı.” (6: 4209-4210). Para kavramı başta olmak üzere sahip olduğu varlıkların kaybedilmesinden bahsedilmektedir.
- “Oraya kadar gitti ama az çok, hiçbir geçinecek parası pulu kalmadı. Halktan dilencilik etmeye niyet etti. Fakat yüzü tutmuyor, utanıyordu. Sabretti, üzüldü durdu.” (6: 4247-4248). Para ve pul kavramları birlikte kullanılmaktadır.
- “Abes ilaçlar, derde derman aramak için hile düzerler. Yol kesicidirler, baş¹²⁰ diye para almaya kalkışırılar. Acı su, içildiği zaman soğuktur, hoş gelir ama susuzluğu kesmez.” (6: 4305-4306). Bu beyitte kullanılan para kavramı genel olarak ödeme araçlarına atıf yapılmaktadır.
- “Ey tabiata inanan! Ya tabiattan üstün olan şu saltanatı gör, inananlara katıl, yahut da bu âyetleri Kur'an'dan mahvet. Kur'an okuyanları menet, okumasınlar. Muallime yalvar, para pul ver, bunu okutmasın.” (6: 4823-4824). Para ve pul kavramları, kullanılan ödeme araçları yer almaktadır.

Altıncı ciltte genel olarak ödeme araçlarına atıf yapılmaktadır. Diğer yandan para kavramı bütün beyitlerde genel anlamda kullanılan para olarak tekrarlanmıştır. Para birimi şeklinde kullanımından ziyade bir değer ölçüsü şeklinde ifade edilmiştir. En fazla para kavramı altıncı ciltte yirmi iki beyitte tekrarlanmıştır. Ayrıca birinci ciltte dokuz, ikinci ciltte altı, üçüncü ciltte on, dördüncü ciltte sekiz, beşinci ciltte on iki beyitte para kavramının kullanımına yönelik bulguya rastlanmıştır.

Para kavramına benzer şekilde yine bir ödeme aracı olarak farklı zamanlarda değer ölçüsü olarak kullanılan dirhem kavramına yönelik tespitler ve açıklamalar devam eden kısımda incelenmektedir.

5.2. Dirhem Kavramı

Farsça'dan Arapça'ya geçmiş olan bu kelimenin çoğulu “derâhim” diye gelir.¹²¹ Eski Yunan devletiyle ticarî münasebetler sırasında drahmi kelimesinden Farsça'ya, daha sonra oradan Arapça'ya geçmiştir. Gerek ağırlık gerekse para birimi olarak dirhem kullanılışı çok eskidir. Metrik sisteme geçilmeden önce insanlar çeşitli ölçü birimleri için yabancı hardal tanesi, arpa veya buğday tanesi ve keçi boynuzu

120 Gümruk vergisi (<https://sozluk.gov.tr/>).

121 Rifat USLU, İslam Hukukunda Para Birimleri, Journal of Islamic Research, 2014, 25(1), s.33.

çekirdeği gibi tarım ürünleriyle insan vücudunun bazı organlardan (zirâ, kadem, kulaç...) faydalanmışlardır. Dirhem ve miskalin ilk çağlardaki tanımı Bâbil'in, iki avuç dolusunu ifade eden ölçü birimi mene (manah) kadar götürülebilir. Bu ölçü 505 gr. olup altmışta birine şekel deniyordu. Lidya, Atina, Kıbrıs ve Kapudağı'nın (Cyziqie) ilk altın paraları bu ağırlıkta (8,44 gr.) basıldı. Gümüş para darbedildiğinde bir birim altına karşılık 13 1/3 birim gümüş veriliyordu.¹²²

Dirhem para birimi olarak da kullanılmıştır. Dirhem kelimesi mutlak olarak para mânasına kullanılırken altı dânikten ibaret olan bir paranın adı olmuştur.¹²³ Kendilerine mahsus paraları olmayan Hicaz Arapları, Bizans'ın altın dinarı ile İran'ın ve Yemen'in gümüş dirhemlerini kullanırlardı. Araplar'a İran'dan geçen dirhem kelimesinin çoğulu olan derâhim Kur'an'da geçmektedir (Yûsuf 12/20). Makrîzî'de "es-Sevdâü'l-vâfiye" ve "et-Taberiyetü'l-utuk" şeklinde geçen dirhemini iki çeşidinin olduğu anlaşılmaktadır. Makrîzî bunlardan, "tartıda ağır çeken" anlamındaki vâfi dirhemlerin İran'ın Bağlı dirhemleri olduğunu belirtmektedir. Bunlardan başka Cûrâkî dirhemini de adı geçmektedir. İbn Haldûn ayrıca Mağribî ve Yemenî (Mâverdî'nin sözünü ettiği Himyerî olmalı) adlı dirhemlerden de söz etmektedir. Bağlı kelimesi Bâbil'de Ba'l veya Hille yakınlarında Bağli denilen beldelerden birine nisbet edildiği gibi Re'sü'l-Bağl adlı bir darphâneceye de izâfe edilmektedir. Bu zatın kişiliği hakkında farklı rivayetler vardır. Dirhem günümüzde Birleşik Arap Emirlikleri ve Fas'ın para birimi, Libya dinarının binde biri, Suudi Arabistan riyalinin yüzde biri ve Kuveyt dinarının onda biri olarak varlığını sürdürmektedir.¹²⁴ Dirhem ile ilgili Mesnevi'de tespit edilen bulgular devam eden kısımda sıralanmıştır.

- "Peygamber dedi ki: "Öğüt vermek üzere iki melek hoş bir surette nida ederler: Ey Allah, muhtaçlara ihtiyaçları olan şeyi verenleri doyur, verdikleri her dirheme karşılık yüz bin ihsan et!" (1: 2223-2224). Bu beyitte, dirhem para birimi varlığın yerine kullanılıp, bu varlığın da fakirlere ve yoksullara dağıtılmasına yönelik bir hadis konu edinilmiştir.

Birinci ciltte yer alan dirhem kavramı varlık yerine kullanılmıştır. İkinci ciltte yer alan kavramla ilgili beyitler şu şekildedir;

- "Bayezid "Hac mevsimi... Kâbe'ye gidiyorum" diye cevap verdi. Pir dedi ki: "Yol masrafı olarak yanında ne var?" Bayezid "İki yüz dirhem gümüşüm var. Ridamın ucuna sımsıkı bağladım işte." deyince," (2: 2239-2240). Dirhem kavramı para birimi olarak miktar ve varlığın niteliği ile birlikte kullanılmıştır.
- "Pir, "Etrafımda yedi kere tavaf et. Bu tavafı hac tavafından daha makbul bil. O dirhemleri de ey cömert kişi, bana ver. Bil ki hac ettin muradın hâsil oldu." (2: 2241-2242). Dirhemlerin verilmesinden bahsedilmektedir.

122 Halil SAHİLLİOĞLU, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirhem>, Erişim: 20.04.2021.

123 Rifat USLU, a.g.e., 2014, s.33.

124 Halil SAHİLLİOĞLU, a.g.e., <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirhem>.

- “Adamın biri, dört kişiye bir dirhem verdi, Adamlardan birisi “Ben bu parayı “engûr’a” vereceğim” dedi. Öbürü Araptı, Lâ dedi, “Ben “İnep” isterim herif, engûr istemem.” (2: 3681-3682). Bu beyitte de dirhem bir para birimi olarak kullanılmış ve aynı zamanda miktarı da ifade edilmektedir.
- “Sır sahibi, yüzlerce dil bilir, kadri yüce birisi orada olsaydı, onları uzlaştırdı. Onlara “Ben bu bir dirhemle hepinizin isteğini yerine getiririm.” (2: 3687-3688). Dirhemın değerine atıf yapılmıştır.
- “Gönlünüzü gıllüg ıssız bana teslim edin. Bu bir dirheminiz, sizin istediğiniz şeylerin hepsini yapar. Bir dirheminiz dört muradı da yerine getirir, dört düşman da uzlaşır, birliğe ulaşır, bir olur.” (2: 3689-3690). Bir dirhem paranın değerinin abartılması söz konusudur.

İkinci ciltte dirhem kavramı, daha çok para ve çok değerli gibi ifade edilmektedir. Dördüncü ciltte yer alan kavra ile ilgili beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Toprak yemeyi adet edinmiş olan birisi bir aktara gidip kelle şekeri almak istedi. O hilebaz ve gönlü bozuk aktarın terazisinde dirhem ve taş yerine toprak vardı.” (4: 625-626). Bu beyitte dirhem kavramı ağırlık tespitinde kullanılan bir araç olarak kullanılmaktadır.
- “Dedi ki: Benim terazimin dirhemi topraktır. Şeker almaya niyetin varsa sabret de dirhem bulayım. Adam “Mühim bir işim var, şeker almam lazım... Dirhemın ne olursa olsun, zararı yok” dedi.” (4: 627-628). Bu beyitte de dirhem ağırlık ölçüsü olarak ifade edilmektedir.
- “Onun gibi senin de taş dirhemın yok da taş yerine toprak kullanıyorsan daha iyi ya... Toprak benim gönlümün istediği meyve!” diyordu. Aktar, terazisinin dirhem gözüne dirhem vazifesini gören taş yerine toprak parçasını koydu.” (4: 633-634). Beyitte de dirhemın ağırlık ölçüsü olarak kullanılmasına yöneliktir.
- “En iyi kişi, ruha ta Bağdat’a Semerkant’a kadar olan mesafe tasavvurda yarım adımdır ancak! Gözünüz iki dirhemlik taş ağırlığında bir yağ parçasıdır ama ruhunun nuru göklere dek her tarafı kaplar.” (4: 1883-1884). Ağırlık ölçüsü kullanımına başka bir örnek beyittir.
- “Allah, biz ders alalım da insafa gelem diye bu teraziyi halk etti. Sen eksik dirhem korsan ben eksik tartarım... Sen benimle apaydın muamelede bulunursan ben de seninle apaydın muamelede bulunurum!” (4: 1899-1900). Dirhemın ağırlık ölçüsü olması ve ağırlığının doğru kullanılmasına yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Dedi ki: Geçmiş gitmiş şeye gam yeme... fırsatını kaybettin mi üzülme artık! Sonra “Şu küçük bedenimde on dirhem ağırlığında paha biçilmez bir inci var.” (4: 2253-2254). Dirhem yine ağırlık ölçüsü olarak ifade edilmektedir.
- “Ben, kendim üç dirhem gelmem aslanım... İçinde on dirhemlik inci nasıl bulunur? Adam, bu söz üzerine kendine geldi, hadi dedi... o üçüncü güzel

öğüdü de ver bakalım!” (4: 2261-2262). Ağırlık ölçüsü olmasına örnek olan başka bir beyitte bu şekildedir.

Eserin dördüncü cildinde dirhem kavramı daha çok ağırlık ölçüsü olarak kullanılmıştır. Bu durum birbirini takip eden beyitlerde terazi kavramı ile birlikte yer almıştır. Altıncı ciltte kavramın tespit edildiği beyit şu şekildedir.

- “Gece kuşu gibi geceleri Allah’ı zikrederim, elbette bir kapıdan yarım dirhem bir şey elde ederim. Bu düşünceyle dışarı çıkıp mahallelere düştü; bu düşünceyle taraf, taraf gezmeye başladı.” (6: 4251-4252). Bu beyitte yarım dirhem olarak dirhem miktarı da kullanılmaktadır.

Eserin altıncı cildinde de dirhem kavramı gerçek anlamı ile kullanılmıştır. Eserde genel olarak dirhem kavramı tarihte hem ağırlık birimi hem de para birimi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ağırlık birimi de para birimi de farklı dönemlerde farklı şekillerde karşılık bulmuştur. Bunun kanıtlarından biri de Mesnevi’dir. Eserde dirhem ile ilgili net bir karşılık konmasa da döneminde kullanıldığı durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Hem ağırlık birimi hem de para birimi olarak kullanılan dirhem, en fazla yedi tekrar ile dördüncü ciltte tespit edilmiştir. Birinci ciltte bir, ikinci ciltte beş, altıncı ciltte bir beyitte kullanılan dirhem, üçüncü ve beşinci ciltlerde kullanıldığına dair bir bulguya ulaşılamamıştır.

Eserde tarihten itibaren farklı şekillerde kullanımı olan başka bir para birimi dinarın kullanımına yönelik tespitler bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

5.3. Dinar Kavramı

Dinar, Hz. Peygamber devrinde Arap yarımadasında dolaşımında bulunan Bizans altınına verilen addır. Bunların ağırlığına miskal denir. Bir miskal ile bir dinar, o devir için aynı şeyi ifade etmektedir.¹²⁵ Dirhem kelimesi gibi dinar da, Arapçaya, Farsçadan geçmiş olup “denanir” şeklinde cemi olur¹²⁶. İslamî kaynaklarda saf gümüşten basılan paraya dirhem, saf altından basılanına da dinar denir¹²⁷ Fıkıh kitaplarında dinar ile dirhem arasındaki ağırlık oranı anlatılırken vezn-i seb’a terimi kullanılır. Bununla kastedilen, yedi dinarın on dirhem ağırlığında olduğudur.¹²⁸ Dinar ile ilgili Mesnevi’de tespit edilen beyitler birinci ciltten başlanarak aşağıda sıralanmıştır.

- “Has, muhterem bir kulumuz var; mezarlığa kadar gitmek zahmetini ihtiyar et. Ey Ömer, kalk. Beytülmâlden yedi yüz dinar al, hepsini onun avucuna say!” (1: 2163-2164). Bu beyitte dinar kavramı bir para birimi olarak kullanılmış olup, aynı zamanda miktarı da belirlenmiştir.

125 Abdülaziz BAYINDIR, Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, 2, S. 16.

126 İbn Manzur, Ebû'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-arab, Beyrut, tsz, I-XV, c. 2, s. 422. Akt. Rıfat USLU, İslam Hukukunda Para Birimleri, Journal of Islamic Research, 2014, 25(1), s.36.

127 Ahmed b. Hacer ei-Heytenî, Tuhfet'ül-muhtac bi şerh'il minhâc, kırâd, şirvânî ve Kasım el-ibâdî'uin şerhleriyle birlikte tarih ve yer yok, c.VI, s.82. akt. Abdülaziz BAYINDIR, Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, 2, S. 19.

128 Abdülaziz BAYINDIR, a.g.m., 2000, S. 16.

- “Şimdilik şu birkaç dinarı ibrişim parası olarak al, harca da bitince yine buraya gel! İhtiyâr, bunu iştince kendini yerden yere vurup ellerini ısırmağa, elbisesini yırtmaya başladı.” (1: 2183-2184). Beyitte dinar ile ibrişim alınmasına yönelik bir ifade bulunmaktadır.

Birinci ciltte dinar kavramı para birimi olarak gerçek anlamı ile kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde yer alan kavramlar şu beyitlerde yer almaktadır.

- “Hizmetçi, helvanın hepsini almak üzere hemen dışarı çıktı. Helvacıya,” Bu helvanın hepsi kaç?” diye sordu. Çocuk “Yarım küsur dinar” dedi.” (2: 395-396). Satın alma işleminde kullanılan para olarak ifade edilmektedir.
- “Hizmetçi,” Yoo, Sofilerden çok isteme. Sana yarım dinar veriyorum, artık söylenme!” dedi. Helvayı bir tabağa koydurdu ve tabağı getirip Şeyh’in önüne koydu. Sır sahibi Şeyh’in esrarına bak!” (2: 397-398). Pazarlık sonucunda yarım dinarın verilmesi söz konusudur.
- “Şeyh, “Şu kötü şüpheye düşenlere bak! Allah’ın dört yüz dinar altını yok mu ki?” dedi. Bu sırada dışardan bir çocuk, birkaç para kazanmak ümidiyle “Helva” diye bağırды.” (2: 391-392). Bu beyitte de dinar kavramı, paranın ifade edilmesi için kullanılmıştır.
- “Mal sahibi halli bir kişi, Şeyh’in halini biliyordu, ona hediye göndermişti. Tabağın bir köşesinde dört yüz dinar vardı, bir tarafında da kâğıda sarılı yarım dinar.” (2: 427-428). Dört yüz dinar olarak kullanılan kavramın yanında beyitte ayrıca yarım dinar da ifade edilmektedir.
- “O dinar gerçi az bir paraydı. Fakat gelmesi çocuğun ağlamasına bağlıydı. Helva satan çocuk ağlamasaydı, rahmet denizi coşmazdı” dedi.” (2: 441-442). Dinar kavramı paraya atıf için kullanılmıştır.
- “Ben delilim, müşteriniz Allah’tır. Allah, benim tellâllığımı iki baştan da verdi. Benim ücretim dosta kavuşmaktır. Ebubekir kırk bin dinar verdi ama.” (2: 575-576). Verilen dinarın miktarı ifade edilmiştir.

İkinci ciltte yer alan dinar kavramının kullanımı daha çok para birimi olarak kullanılmış, aynı zamanda paranın genel ifadesi olarak da tercih edilmiştir. Eserde dinar para birimine yönelik sadece birinci ve ikinci ciltlerde bulguya rastlanmıştır. Diğer ciltlerde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Yüzyıllarca farklı devletlerde para birimi olarak kullanılan akçe kavramının Mesnevi’deki kullanımı devam eden başlıkta yer almaktadır.

5.4. Akçe Kavramı

Akçe dolaşımında olan gümüş paradır. Akçe eserlerde bazen akça olarak da ifade edilmektedir. Balkanlar ve Anadolu’da Osmanlı’nın temel para birimi akçeydi. 15. yüzyıldan itibaren genel anlamda “para” karşılığı olarak kullanılan bu para küçük olduğu için günlük işlerde, çarşı-pazar alış-verişinde, işçi ya da usta yevmiyelerinde halk arasında kolayca kullanılabilirdi. Buna örnek olarak Mimar Sinan’a günlük

ücret olarak 55 akçe verilmesi gösterilebilir. Son akçenin basıldığı 1757 tarihine kadar da Osmanlı'nın temel para birimi olarak kullanılmıştır. 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde giderek küçülen gümüş akçeler artık önemini ve değerini yitirmiştir. 17. yüzyıldan itibaren özellikle Batı Avrupa'dan gelen enflasyonist etkiler “kalp ve züüf” akçe sorununu ortaya çıkarmış ve akçe tedavülden kaldırılmıştır.¹²⁹ Mesnevi’de akçe ile ilgili tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Peygamberler, gelmeden önce hepsi bir görünmekteydi. Mümin, kâfir, Müslüman, Çıfıt... Zahiren hepsi birdi. Alemde kalp akçayla sağlam akça bir yürümekteydi. Çünkü ortalık tamimiyle geceydi, biz de gece yolcularına benziyorduk.” (2: 285-286). Gerçek ve sahte akçeden bahsedilmektedir.
- “Padişah, sabaha kadar musiki âlemi yapar, şu kenarında şarap içer, kurbağaların seslerinden haberi bile olmaz. Çocuğun parası, orada bulunanlara müsaviyen takdim edilseydi herkese birkaç akçe düşerdi, çocuk da parasını alırdı. Fakat Şeyh’in himmeti bu cömertliği de bağladı.” (2: 423-424). Akçe kavramı parayı ifade etmek için kullanılmaktadır.
- “Halis altın kalp akçaya bir ziya, bir parıltı vermiştir. Fakat ayar olmadıkça zan ile altını seçmeye kalkışma. Ayarın varsa altın seç, yoksa yürü, kendini bilen bir kişiye teslim et.” (2: 745-746). Bu beyitte de gerçek ve sahte akçeden bahsedilmektedir.
- “Güzel ve iyi suret, bil ki kötü huyla beraber olunca bir kalp akça bile değmez! Bil ki zâhiri suret yok olur, fakat mâna âlemi ebedidir, kalır.” (2: 1019-1020). Akçenin sahte olması yer almıştır.
- “Kalp akça mihenk istese, mihengin mihenk oluşunda şüphe hâsıl olur. Bil ki hırsız geceyi ister, gündüzü değil. Ben gece değilim, cihanda parıldayan gündüzüm.” (2: 2087-2088). Bu beyitte de akçe kavramı, sahte akça olarak ifade edilmektedir.
- “Vaitlerle tehditler, bu birbirine karışmış olan iyi ve kötüyü ayırt etmek içindir. Hakla, bâtil birbirine karıştığından, sağlam parayla kalp akçayı bu hareme döktüklerinden dolayı,” (2: 2965-2966). Beyitte yine gerçek akçe ile sahte akçenin birlikte kullanımı söz konusudur.

Eserin ikinci cildinde yer alan akçe kavramı daha çok gerçek ve sahte akçe çerçevesinde işlenmiştir. Üçüncü ciltte yer alan kavramın kullanıldığı beyit şu şekildedir.

- “Benim sence mâlum olan kalp akçelerimi sağlam para gibi kabul ettin. Şuh bir küstahın küstahlığına gösterdiğin hilme karşı bütün hilimler, bir zerreden ibaretti.” (3: 4701-4702). Akçe kavramı para ifadesi ile birlikte kullanılmaktadır.

¹²⁹ Yahya YÜKSEL, Divan Şiirinde Ticari Unsur ve Maddi Değer Olarak Para Birimleri, Journal of Turkish Language and Literature, 2019, 5 (3), S. 558-560.

Eserin üçüncü cildinde yer alan kavram paranın genel ifadesi kapsamında beyitte yer almaktadır. Dördüncü ciltte yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Kalp akçeyle sağlam akçe iyice ayırt edilsin, kimse hileye kapılmasın, aldanmasın diye. Güneşin nuru yeryüzüne adamakıllı vurdu, alışveriş edenler için âlemlere rahmet kesildi.” (4: 23-24). Sahte ve gerçek akçenin ayırt edilmesine yönelik bir açıklama yer almaktadır.
- “Fakat bu, kalpazanların istemedikleri bir şeydir. Onlara pek ağır gelir bu iş... Çünkü güneşin nuru, onların işine kesat verir, kalp akçeleri görünür, fark edilir de geçmez olur? Kalp akçe, sarrafın can düşmanıdır... yoksula köpekten başkası düşman olur mu?” (4: 25-26). Sahte akçenin kullanımına yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Filozof, ben halkın hepsine de delil olamayan bu şeylere ehemmiyet vermem, bunları delil saymam, dedi. Mümin dedi ki: Kalp akçe ile halis akçe bahse girişseler... Halis akçe, sen kalpsin; ben halisim, iyiyim dese,” (4: 2855-2856). Akçe kavramı hikayeleştirilerek kullanılmaktadır.
- “Fakat nihayet onu görünce bütün bu ululamayı, yüceltmeyi... Bütün bu sevgiyi âdeta yel aldı, götürdü. Kalp akçe ateşi görünce hemen karardı... Hiç kalp, kalbe yol bulabilir mi ki?” (4: 3847-3848). Beyitte sahte altının belirli şartlar altında sahteliği ortaya çıkması işlenmektedir.
- “Der ki: Eğer bu ayarı bütün akçe olmasa, sınama taşını ister mi? O mihenk ister ama kalplığını meydana çıkaracak mihenk değil!” (4: 3851-3852). Gerçek akçenin değerinin ölçümünden bahsedilmektedir.

Dördüncü ciltte akçe kavramı, daha çok değerine yönelik ve sahte ve gerçekliği ile ilgili anlatılarda ifade edilmektedir. Eserin altıncı cildinde yer alan beyitler şu şekilde sıralanmaktadır.

- “Kim kalp bir akçayı altın madenine ortak ederse asıl altın, mekânsızlık madenine gitti mi, Âşık da ıstırabından ölür, mâşuk da. İkisi de âdeta suyu çekilmiş girdaptaki balığa döner.” (6: 981-982). Sahte ve gerçek akçe karşılaştırması yapılmaktadır.
- “Ben de ısrar etmezdim, bu verdiğin paranın onda biriyle almış olurdun. Bence o yarım akça bile etmez. Fakat pahasını bağıra çağıra sen arttırdın.” (6: 1037-1038). Akçenin miktarı ifade edilmektedir.
- “Şehirlerdeki köylü pazarına benzer adeta. Etraftan alışveriş için hep oraya gelirler. Kusurlu kumaşla, adamın kesesini berbat eden kalp akça ve inci gibi değerli ve pahalı kumaş, hep oradadır.” (6: 4283-4284). Pazarda sahte akçenin de diğer değerli varlıklarında bulunduğu ifade edilmektedir.

Altıncı ciltte yine önceki ciltlerde olduğu gibi akçe kavramı sahte olmasına yönelik bir kullanım öne çıkmaktadır. Eserde akçe ve akça ifadeleri farklı beyitlerde

kullanılmıştır. Parayı ifade eden para birimi olarak kullanılan akçe/akça en fazla ikinci ciltte altı beyitte tekrarlanmıştır. Üçüncü ciltte bir, dördüncü ciltte beş, altıncı ciltte ise üç beyitte akçe/akça para birimine yönelik bulgu tespit edilmiştir. Birinci ve beşinci ciltlerde ise herhangi bir bulguya rastlanamamıştır.

Değerli madenlerden üretilen ve farklı tarihlerde para birimi olarak kullanılan mangır kavramı devam eden başlıkta incelenmektedir.

5.5. Mangır Kavramı

Osmanlı'da kullanılan bakır paraya ise "Mangır" denmiştir. Renginden dolayı buna "Kızıl Mangır" denildiği gibi halk dilinde "Pul" olarak da geçer. İslâm dünyasında mangır daha ziyade Osmanlı bakır sikkesi için kullanılır. Akçeden daha küçük değerinde bakır para olan mangır ilk defa I. Murat zamanında basılmıştır. İlk bakır sikkenin Orhan Gazi zamanında darbedildiği ileri sürülmeğe de günümüze ulaşan ilk Osmanlı bakır sikkeleri I. Murad'a aittir. İlk tuğralı mangır ise Emîr Süleyman Çelebi (1402- 1410) kestirmiştir. En fazla bakır para Kanûnî Sultan Süleyman döneminde basılıp dağıtılmıştır. 17. yüzyılda bir ara duran mangır darbedilmesi II. Viyana yenilgisinden sonra girilen ekonomik krizden çıkmak için 1688'de yeniden başlamıştır. 3 yıl boyunca basılan mangırların sahteleri ortaya çıkınca paraya karşı olan güvensizlik artmış ve 1691'de basımı durdurulmuştur.¹³⁰ Mangır ile ilgili Mesnevi'de tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- "Dudağındaki gönlünden doğsa, gönlünü aydınlatsaydı bedeni zerre zerre olurdu. Şeytan'ın adı büyü yapmaya yarar, sen de Allah adıyla mangır elde edersin!" (2: 501-502). Mangırın kazanılması yer almaktadır.
- "Tellallar, yer, yer bağırıp onun müflisliğini her tarafta ilân etsinler. Kimse ona veresiye bir şey satmasın, kimse ona bir mangır bile borç vermesin." (2: 649-650). Mangırın para olarak genel olarak kullanımı söz konusudur.
- "Hakîm, "Ey Arabın iftihar, vallahi para şöyle dursun, bir gecelik yiyecek alacak mangırım bile yok. Yalınayak, başı kabak koşup duruyorum. Kim, bir dilim ekmek verirse oraya gidiyorum." (2: 3193-3194). Beyitte mangır çok küçük para birimi olarak gerçek anlamı ile kullanılmaktadır.

İkinci ciltte yer alan kavram, daha çok paranın genel ifadesi olarak yer almaktadır. Eserin üçüncü cildinde yer alan kavramla ilgili beyit şu şekildedir.

- "Nerede Allah'ın verdiği ücret, nerede o sermayesiz herifin verdiği ücret? Bu, sana ücret olarak bir hazine bağışlar, o birkaç mangır verir! Allah'ın bağışladığı altın, sen ölüp kumlar, topraklar altında yatsan bile seninledir... Öldükten sonra kalıp başkalarına nasip olan mal değildir o!" (3: 3757-3758). Verilen paranın çok az olduğuna atıf yapılmaktadır.

Üçüncü ciltte kavramın yer aldığı kavram daha çok paranın az olduğuna yöneliktir. Eserde ziyadesiyle mangır para birimi olarak kullanılmıştır. İkinci

ciltte üç, dördüncü ciltte ise bir beyitte yer alan ifade, diğer ciltlerde tespit edilememiştir.

Mangırardan daha uzun ve geniş bir kullanım alanına sahip olan kuruş kavramının eserdeki tespitleri bir sonraki başlıkta incelenmektedir.

5.6. Kuruş Kavramı

Osmanlılar tarafından “guruş” ve daha sonra “kuruş” şeklinde anıldı. 16. yüzyılın ortalarından itibaren, Avrupa gurusları Balkanlar üzerinden Osmanlı topraklarına girdi ve piyasalarda kullanıldı. Bütün dünyada yaşanan parasal çalkantılara Osmanlı Devleti'nin kendi malî güçlükleri ve savaşlar eklenince 1640'lerden itibaren Osmanlı darbhaneleri birbiri ardına kapanarak devre dışı kaldı. Bu tarihten başlayarak yaklaşık elli yıllık bir süre boyunca tedavülde pek görünmemiş, ödeme aracı olmaktan çıkarak yalnızca bir hesap birimi konumuna düşmüştür.¹³¹ Mesnevi'de tespit edilen kavramın yer aldığı beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Hepsi birden bağıra bağıra okumaya başlayınca dedi ki: “Çocuklar, bizim bağırmamız hocaya fena gelir. Bu gürültü hocanın baş ağrısını fazlalaştırır. Bu dert, bir kuruşa değer mi?” (3: 1587-1588). Bir kuruş, daha çok değersiz bir para olarak ifade edilmektedir.

Üçüncü ciltte yer alan kavram para olarak kullanılmaktadır. Eserin beşinci cildinde yer alan kavram şu beyitte yer almaktadır.

- “Birisinin elinde kırk kuruşu vardı. Her gece birini denize atardı. Bu suretle de nefesine iyice eziyet etmek, yavaşlıkla onun can çekişmesini uzatmak isterdi.” (5: 3815-3816). Kuruşu kaybetme ile nefisini terbiyesinin sağlanması işlenmektedir.

Beşinci ciltte kullanılan kuruş, miktarı ile birlikte beyitte yer almaktadır. Eserin altıncı cildinde yer alan kavramla ilişkili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Kadı, zayıf adama, az çok paran var mı? diye sordu. Adam, dünyada yalnız altı kuruşum var, deyince, Peki dedi, üç kuruşunu sen harcan, üç kuruşunu da hiç lâf etmeden ver bu adama.” (6: 1561-1562). Kuruş ifadesi ile paranın durumu anlatılmaktadır.
- “O da zayıf, yok yoksul bir adam. Üç kuruşla kendine ekmek katık alır. Hasta adamın gözü kadının ensesine ilişti. Baktı ki onun kellesi, sofinkinden daha hoş.” (6: 1563-1564). Kuruş para birimi ile bir alışverişin gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır.
- “Dedi ki: Altı kuruşu bölüşün ben de hırıltıdan gürültüden kurtulayım! Kadı kızınca sofi, hey dedi. Şüphe yok ki senin hükmün adalettir, azgınlık değil. (6: 1567-1568). Altı kuruş olarak ifade edilen paranın varlığı söz konusudur.

- “Vay senin hükümlerine. Kim bilir onlar da başına, ayağına ne dertler getirir? Bir zalime, sana harcamak için üç kuruş lâzım diye acırsın ha.” (6: 1573-1574). Ü kuruş olarak az bir miktardan bahsedilmektedir.
- “Ey padişahım! Bugün sana bir kuruş mu vereyim, yoksa yarın kuşluk çağında üç kuruş mu? Hangisini istersin? Sofî dedi ki: Bugünkü de vaat, yarınki de. Dün yarım kuruş verseydin bugün elimde olsaydı. Buna, bugünkü vereceğin bir kuruştan da daha ziyade sevindim, yarın vereceğin yüz kuruştan da.” (6: 2715-2716). Kuruşun zaman değeri ve teslim edilip edilmemesi üzerine bir anlatı yer almaktadır.
- “İki gördün mü iki taraftan kalırsın. Pabuca bir ateştir düşer, pabuç da yanar gider. Kâş şehrinde adın Ömer olursa yüz kuruş versen kimse sana lavaş satmaz.” (6: 3219-3220). Kuruş olarak ifade edilen paranın bazen bir satın alma gücünün olmayacağı üzerine bir anlatı söz konusudur.
- “Aşk, diri olan, duygusu ve akli bulunan yüzlerce beden hırkasına değer. Hele şu sonu olmayan dünya mülkünün hırkası nedir ki? Ancak beş kuruşçuk eden sarhoşluğu bile bir baş ağrısıdır.” (6: 4419-4420). Bu beyitte kuruş bir para birimi ile paranın miktarını açıklamaktadır.

Altıncı ciltte kuruş kavramı daha çok paranın miktarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Genel olarak eserde kuruş, para birimi olarak kullanılmıştır. Bazı beyitlerde ticari bir anlatım içerisinde kullanılan para birimi, bazı beyitlerde de değer ölçüsü olarak ifade edilmiştir. En fazla altıncı ciltte kullanılan kuruş, yedi beyitte tekrarlanmıştır. Üçüncü ve beşinci ciltlerde birer tekrara sahip olan ifade, birinci, ikinci ve dördüncü ciltlerde kullanıldığına yönelik bir bulguya rastlanmamıştır.

Para birimlerinin bu şekilde kullanımlarının eserdeki bulguları ve bu bulguların incelenmesi bu şekilde gerçekleştirilmiştir. Ancak muhasebe alanında hesap ve muhasebe işlerini gerçekleştiren kişilerin Mesnevi'deki tespitlerinin incelenmesi devam eden kısımda yer almaktadır.

6. HESAP ve HESAP MEMURU KAVRAMLARINA YÖNELİK BULGULAR

Muhasebe, aslı Arapça olan hesap sözcüğünden türetilmiştir. Hesap sözcüğü çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Hesap sözcüğü, bir yandan da muhasebede kullanılan bir kavram olma özelliğine sahiptir¹³². Muhasebenin hesap sözcüğünden türemesi Avrupa dillerinde de benzer şekilde gerçekleşmiştir. Örneğin, Fransızca'da "Comptabilite", "Compte" sözcüğünden, İngilizce'de "Accounting", "Account" sözcüğünden türetilmiştir. Bu bağlantının nedeni, muhasebenin kökeninde aritmetiksel hesabın bulunmasıdır. Yazı yokken dahi hesap vardı. Yazı ile hesabın kaydına olanak sağlanınca ve özellikle ticari işlemlerle birlikte hesabın kaydını yapmak, karşılıklı hesaplaşmak gereği ortaya çıkınca, muhasebenin gelişmesi kolaylaşmış oldu¹³³.

Hesap kavramını aktif olarak mali işlemlerin kayıtlanmasında kullanan görevli kişiler ise tarihsel akış içerisinde farklı isimlerle anılsa da sonuç hep muhasebe işlemini gerçekleştiren kişilere götürmüştür. Bu bazen sadece memur, bazen yazıcı olarak isimlendirilse de tarih kitaplarında Türk devletlerinde bitigçi, kâtip, muhasip, gibi unvanlarla anıldığına rastlanmıştır. Bu kavramlar, toplumsal kültürü de içeriğinde barındıran Mesnevi'de bahsi geçen temel kavramlar arasında yer almıştır. Bu nedenle bu başlık altında hem hesap hem de hesap kavramını sıklıkla kullanarak mali işlemleri kayıtlayan, yazıcı defterdar, hesap memuru kavramlarından Mesnevi'de tespit edilenlerden örnekler aktarılmaktadır.

6.1. Hesap Kavramı

Hesap kavramı en temel anlamı ile "aritmetiksel işlem"dir. Muhasebe açısından değerlendirildiğinde hesap kavramı borç ve alacak işlemlerinin takip edilmesi amacı ile aynı karakterdeki olayların bir arada gösterildiği çizelgelerdir. Bu çizelgelerde varlıklar, kaynaklar, gelirler, giderler, borçlar ve alacaklar gibi birçok ortak özellikleri olan faaliyetler bir araya getirilmiş ve bu gruplara isim verilmiştir. Bu gruplar muhasebede Tek Düzen Hesap Planı (TDHP) ismi ile toplu bir şekilde yönetmelik ile bir araya getirilmiştir.

Temel olarak muhasebe işlemlerinde kullanılan hesap kavramı anlamının yanında hesap kavramı, mali işlemleri ortaya çıkaran aritmetiksel işlemlere de denilmektedir. Hesap kavramında esas olan bazı rakamlarla, sayısal işlemlerin belirlenmiş bir yüzeye aktarılması ya da zihinsel olarak gerçekleştirilmesidir. Hesaplamaların illaki kâğıt üzerinde olması zorunluluğu bulunmamaktadır. Eski dönemlerde mağara duvarlarına yazılan rakamların, ağaç yapraklarında ya da hayvan kemiklerinde veya papirüslerin üzerlerinde belirli bir kural çerçevesinde yazılan ve yapılan işlemlerin tamamı hesap kavramını anlatmaktadır. Diğer yandan zihinsel olarak gerçekleştirilen karşılaştırmalar, fayda-zarar kıyaslamaları gibi birçok işlem de yine bilişsel muhasebe içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

¹³² Mehmet YAZICI, Ahmet Hayri DURMUŞ, *Muhasebe Kuramları ve Uygulamaları*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1973, s.1.
¹³³ Oktay GÜVEMLİ, *Muhasebe Tarihi* 1.Cilt, Avcıol Basım Yayımları, İstanbul, 1995, s.3.

Bu açıklamalar çerçevesinde hem zihinsel hem de yazınsal olarak hesap kavramı ile ilgili Mesnevi'de bulunan beyitlerden örnekler şu şekildedir;

- “Kendine gel, kendine! O hüznü sözlere kapılma. Öküzün üstünde yük var, kağı da feryat edip ağlıyor! Ama mukallit de sevaptan mahrum değildir. Hesaba gelince ağlayıcıya da para verirler” (2: 495-496). Buradaki hesap aslında ödeme anlamında kullanılan bir durumdur. Mevlâna anlatmak istediğini iktisadi bir faaliyete dayandırarak, hesaplaşma anında yapılan ödemedi yola çıkararak anlatmıştır. Benzer şekilde hesaplaşma yine;
- “Hele yarın, hele öbür gün diye vaat eder, Allah’a dönmeyi sallar durursun ya... İşte bu bekleyiş, mahşerdeki beklemdir, vay sana! O uzun günde hesap için, canlar yakan güneşin altında bekler kalırsın...” (3: 3478) beyitinde de bahsedilmiştir.

Muhasebe olayları önce zihni sonrasında da kaydi olarak hesaplama işlemleri ile başlamaktadır. Zihinsel faaliyetler ile yapılan hesaplamalar içerisinde düşünme faaliyeti ile karşılaştırmalar, fayda maliyet analizleri, kâr ve zarar yaklaşımları gibi birçok durum sonucunda ticari veya mali bir olaya dönüşmektedir. Bu dönüşüm öncesinde zihinsel faaliyetlerin yer aldığı beyitlerden örnekler şu şekildedir;

- “Söz mânaya daima kifayetsiz. Onun için Peygamber “Allah’ı bilen dili tutulur” dedi. Söz, hesapta usturlaba benzer. Usturlap, göğü güneşi ne kadar bilebilir ki?” (2: 3013-3014).
- “Şimdiki zamanda Allah elçisi, padişah ve sultan, hünere sahip olan Davut Peygamber’dir. Yine de bu kadar yüceliğe, bu kadar naz ü naime sahip olduğu, dostun inayetleri onu seçmiş olduğu halde çalışıyor. Mucizelerin haddi, hesabı yok, ona ihsan dalgaları, birbiri üstüne gelip duruyor” (3: 1467-1469)

Özellikle bu beyitte hesap konusu daha çok sınırsız bir durumun varlığını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- “Peygamber dedi ki: “Benim miracım, Yunus’un miracından üstün değildir. Benimki göklere çıkmakla oldu, onun ki yerlere inmekle... Zaten Allah yakınlığı hesaba sığmaz ki!” (3: 4512-4513) Bu beyitte de “hesap” ifadesi sınırının olmadığı durum olarak anlatılmaktadır.

Günlük hayatta hesap sormak, hesap vermek, hesabını görmek gibi “hesap” ile başlayan birçok kelime kullanılmaktadır. Aslında bunlar kullanılırken bir bakıma hak ve sorumlulukların muhasebesinden bahsedilmektedir. Diğer bir deyişle hak ve sorumlulukların hesap, hesaplama terimlerini içeren bu yaygın kullanımıyla ifade edilmesi bir bakıma muhasebeye pratik ve teorik anlamda zemin oluşturur¹³⁴. Bu duruma uygun beyitlerden örnekler şu şekilde sıralanabilir;

¹³⁴ Mehmet ERSOY, “Hesapsal Kişilik Kavramı”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 2012, Cilt XXXII, Sayı I, s. 278.

- “Bir çare bulmanız için bu kulunu size gönderdi. Size haber gönderip buyuruyor ki: ‘Bunları defetmek için bir çare bulun. Karşılık olarak size hesapsız hazineler bağışlayacak’ diye haber gönderdi” (3: 1169-1170).
- “Fakat düşünüşünden dolayı ne bir sevaba girer ne bir günaha. Çünkü hesap vakti sevap da ihtiyarî olarak yapılan işe verilir, azap da! Zaten bütün âlem Allah’ı tesbik eder... Fakat bu zoraki tesbihten, bir sevap elde edilemez” (3: 3288-3289).
- “Padişah kendisine işkence yapmadan, kâğıdı padişahın önüne koydu. Dedi ki: Şu kâğıdı buldum ama defineyi bulamadım. Define yerine hadsiz, hesapsız zahmetlere girdim” (6: 1952).

Hesap kavramı ile ilgili en fazla üçüncü ciltte beş adet ile tespit edilmiştir. İkinci ciltte ve altıncı ciltlerde birer adet hesap ile ilgili bulgu bulunurken, birinci, ikinci ve beşinci ciltlerde hiçbir bulgu tespit edilememiştir.

Defterdar/hesap memuru/kâtip kavramlarına yönelik incelemeler devam eden başlıkta yer almaktadır.

6.2. Defterdar/Hesap Memuru/Kâtip Kavramları

Son yüzyılda muhasebeci olarak tanımlanan muhasebe meslek mensupları ve elemanları tarih içerisinde farklı isimlerle anılmıştır. Bazen kâtip, bazen muhasip, bazen defterdar olarak tanımlanan muhasebe mesleğini ifa edenlerin asli vazifeleri hesap işlerini yapmaktır. Mesnevîde de muhasebeci anlamlarında hesap memuru, kâtiplik ve hesap memuru olarak farklı isimlerle ilgili tespitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Sol taraflarında yiğitler, bahadırlar dururdu, çünkü kalp vücudun sol tarafındadır. Defterdarlarla hesap memurlarının ve kalem ehli olanların makamı sağ taraflarındaydı. Çünkü yazı yazmak ve bir şeyi tespit etmek sağ elin işidir. (1: 3151-3152). Bu beyitte hem bahsedilen dönemde mali işlerin yürütülmesi ile ilgili en yüksek memurdan hem de mali işlemleri gerçekleştiren kişiden bahsedilmektedir. Hem defterdar hem de hesap memurunun gerçekleştirdiği işlemlerin çok önemli olduğu beyitten anlaşılmaktadır.
- “Kâtibin, kalemin yardımı olmasa kâğıt üstüne yazı mı yazılır, sayı mı dökülür? Bir kişi kamışları yere döşese, fakat örüp hasır yapmasa nasıl durur? Bir yel geldi mi alır, uçururur.” (6: 521-522). Beyitte kâtip olarak bahsedilen kişinin hem yazım hem de hesap işlerini gerçekleştirdiği ortaya çıkmaktadır.
- “Kethüda, onu kendi evine götürdü. O yüz altını, ondan mühürlü bir kâğıt alıp kendisine teslim etti. Yemek çıkardı, hikâyeler söyledi. Adamcağızın gönlünde yüzlerce ümit gülü açıldı.” (6: 3519-3520). Kethüda resmi devlet işlerini yürüten memurlar olarak bilirse de bu beyitte gerçekleştirdiği işlem daha çok bir muhasebeci gibi mali bir işlemin yerine getirilmesidir. Burada resmi bir belge olan tediye belgesinin kullanımından bahsedildiği ortaya çıkmaktadır.

- “Onların değeri, borcuna yeter de artar bile. Konuğum, dertlenmesin diye bu işe girişmişim. Onun dokuz bin altın borcu var. Ona de ki: Borcunu bunların bir kısmıyla öde. Bir hayli para artar, onları harca, beni de duadan unutma. Onu kendi elimle vermeyi isterdim. Filân deftere de bunu yazmışımdır.” (6: 3535-3538). Beyitte bahsi geçen kişi mali işlemlerin deftere kaydedilmesi işlemini gerçekleştirdiğini anlatmaktadır.

Mesnevi’de muhasebe mesleğine yönelik en belirgin ifade birinci ciltte yer almıştır. Doğrudan muhasebecinin görevi ile ilgili bilgi aktarılmıştır. Altıncı ciltte ise yine muhasebeci olarak kâtipten bahsedilmiş ve muhasebeci ile ilgili bir konu işlenmiştir. Bu ciltte üç beyit ve bir dördlükten örnekler konu dahilinde verilmiştir. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci ciltlerde kavramın doğrudan bahsedildiği beyitlere rastlanılmamıştır.

Maliyet ve maliyet kavramı ile ilişkili kavramlar bir sonraki başlıkta incelenmektedir.

7. MALİYET İLE İLGİLİ KAVRAMLARA YÖNELİK BULGULAR

Maliyet, belirli bir amaca ulaşmak için katlanılan fedakârlıkların parasal tutarı olarak tanımlanır. Bu çerçevede olmak üzere, temel işletme fonksiyonları olarak sayılabilecek tedarik, üretim, pazarlama, yönetim, finansman, araştırma-geliştirme kapsamında yürütülen faaliyetler için kullanılan her türlü kaynağın parasal tutarı, o fonksiyonun yerine getirilmesi için katlanılan maliyeti oluşturur. O halde ticari mal alım satımı ile uğraşan herhangi bir ticaret işletmesi yukarıda sayılan işletme fonksiyonları için maliyetlere katlanırsa bu maliyetleri hesaplamalı ve bunları çeşitli amaçlarla kullanmak üzere raporlamalıdır.¹³⁵ Maliyet muhasebesi ise, endüstriyel faaliyette bulunan (veya hizmet üreten) işletmelerin ürettikleri mamullerin maliyetlerini saptayabilmek için maliyet giderlerinin türlerine (gider türleri) ortaya çıktıkları yerler itibari ile (gider yerleri) ve üretilen mamullerin türlerine göre (gider taşıyıcıları) izlemek için yapılan hesaplar ve tutulan kayıtları kapsamaktadır.¹³⁶

Bu kapsam dahilinde alanın mutlaka bilinmesi ve anlaşılması gereken ve sürekli birbiri yerine kullanılan bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar, harcama, gider, gelir, kâr ve zarar kavramlarıdır. Bu kavramlar ticari faaliyet içerisinde bulunmayan bir kişiden, en büyük üretim işletmesi paydaşlarından olan yöneticilerine ve karar vericilerine kadar birçok tarafça sıklıkla kullanılmaktadır. Geçmişten bugüne tam olarak farkları anlaşılın ya da anlaşılmasın kullanılan kavramlar, toplumsal olayların, öğütlerin ve hikâyelerin anlatıldığı Mesnevi'de de oldukça kullanılmıştır. Bu başlık altında harcama kavramından başlanarak sırasıyla harcama, masraf/gider, kazanç, gelir, kâr ve zarar/ziyan kavramlarının tespit edildiği beyitler aktarılacaktır.

7.1. Harcama Kavramı

Harcama kavramı hem maliyet kavramından hem de gider kavramından farklı ve geniş bir anlama sahiptir. Genellikle harcama kavramının ödeme kavramıyla aynı anlamda kullanıldığı da çok sık karşılaşılan bir durumdur.¹³⁷ Bu duruma göre harcama kavramı, işletme tarafından herhangi bir nedenle para ve para benzeri araçlarla yapılan ödemelerdir. Burada öne çıkan husus ödemedir.¹³⁸ Ancak kavram, sadece ödeme olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Harcama aynı zamanda belirli bir edim ya da yükümlülüğün yerine getirilmesi karşılığında ortaya çıkan borçlanmalara da denilmektedir.

Başka bir tanıma göre harcama, muhasebe açısından para veya para ile ifade edilen değerlerin bir amaç için elden çıkarılması olarak tanımlanabilir.¹³⁹ Farklı açılardan yaklaşılarak kullanılan harcama kavramı ile ilgili Mesnevi'de tespit edilen ilk beyit şu şekildedir;

135 Kadir GÜRDAL, *Maliyet Muhasebesi*, Siyasal Kitap, 2019, Ankara, S.13.

136 Süleyman YÜKÇÜ, *Kalite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi*, Anadolu Matbaacılık, 1999, İzmir, S.61.

137 Umüt Tolga GÜMÜŞ, *Riskli Bir Yatırım Projesi Olarak Gemi Yatırımlarının Finansal Değerlemesi: Simülasyon Yaklaşım*, Hiper Yayın, 2018, İstanbul, S.169.

138 Mevlüt KARAKAYA, (2014). *Maliyet Muhasebesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, s. 18.

139 İsmail BEKÇİ, Ali APALI, "Manas Destan'ında İktisadi Hayat ve Muhasebe Bulguları", Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2015, Cilt 8, 136.

- “O parayı huzuruna götürüp ‘Ey makbulümüz olan! Şimdilik bu kadarcığı al ve bizi mazur gör. Bu kadarcık para sana ancak ibrişim (kirşi) parasıdır. Harcet, bitince yine buraya gel’ de” (1: 2165-2166). Bu beyitteki “harcet” ifadesi doğrudan muhasebe bilimindeki anlamı ile kullanılmaktadır. Harcama için verilen tutarın az miktarda olduğu ayrıca ortaya çıkan bir diğer mali bir durumdur. Benzer şekilde harcama kavramının bulunduğu diğer beyit;
- “Şimdilik şu birkaç dinarı ibrişim¹⁴⁰ parası olarak al, harca da bitince yine buraya gel! İhtiyar, bunu iştince kendini yerden yere vurup ellerini ısırmağa, elbisesini yırtmaya başladı.” (1: 2183-2184) şeklindedir. Burada hem dinar para birimi ile bir ödemenin olması hem de harcama kavramından bahsedilmektedir. Bir diğer beyitte ise harcama,
- “Büyüklerden on binlerce lira borç almış, âlemdaki yoksullara harcetmişti. Borçlu bir de tekke kurmuş, canını da, malını da, tekkesini de Allah uğruna feda etmişti.” (2: 377-378). Bu beyitte ise harcama kavramı ile lira para biriminden borçlanma birlikte kullanılmıştır. Harcama kavramının kullanıldığı farklı bir beyit şu şekildedir;
- “Çünkü hak olmadıkça, bâtil meydana çıkmaz. Ahmak, kalp altını¹⁴¹, altın kokusunu duyar da alır. Âlem de sağlam ve geçer akçe olmasaydı kalpı nasıl harcayabilirdin?” (2: 2928-2929). Beyitte sahte olan bir sikkenin harcanmasından bahsedilmektedir. Eserin devam eden cildinde harcama kavramının gerçek anlamı ile kullanıldığına yönelik tespit edilen birinci beyit,
- “Her yıl leylek gelince köylü de gelir, şehirlinin evine konardı. Şehirli, her yıl altınından, malından köylüye harceder, onun üstüne kanat gererdi” (3: 250-251). Şeklindedir. Bu beyitte şehirli diye bahsedilen kişinin gerek altınından gerekse malından bir şekilde harcaması anlatılmaktadır.
- “Çünkü ferahlık ve genişlik zamanında varını, yoğunu harcedip duruyorsun demektir. Harcetmeye karşılık bir de gelir lâzım elbet! Ya mevsimi sürüp gitseydi güneş, bağları, bahçeleri yakar kavururdu.” (3: 3735-3736). Beyitte varlıklı olunan zamanlarda hesapsızca ve sınırsızca harcamadan bahsedilmektedir. Harcama kavramının gerçek anlamı ile kullanımlarının yer aldığı beyitleri şu şekilde sıralamak mümkündür;
- “‘Yoksullara verin onları doyurun’ denmiştir, şu hâlde kazan. Çünkü elinde eskiden kazandığın bir şey olmadıkça harcayamazsın ki. Gerçi o mutlak olarak ‘Yoksulları doyurun’ demiştir ama sen ‘Kazanın da sonra yoksulları doyurun’ diye oku” (5: 579-580)¹⁴². Kuran-ı Kerim’den alıntılanarak

140 Kalınca bükülmüş ipek iplik (TDK, <https://sozluk.gov.tr>).

141 Sahte ve taklit olan para. Resmî ve sahil olmayıp, bir sahtekâr tarafından taklit edilerek kıymetsiz bir madenden veya sahil madenden eksik olarak yapılmış sikke (Sami, 1987: 1078 akt. Öztel, 2020: 21).

142 “Ey inananlar, kazandığınız temiz şeylerle sizin için yerden çıkardığımız şeylerden yoksulları da doyurun. Kötü ve pis şeylerle yoksulları doyurmaya kalkışmayın. Gözünüzü yummadığınız takdirde size pis ve kötü şeyler verilse almazsınız ya. Bilin ki Allah, Şüphe yok ganidir ve övülmüş Allah’tır.» Sûre 2 (Bakara), âyet 267. «Allah rızası için sabredip namaz kılanlar, onlara verdiğimiz rızıklardan gizli, açık yoksulları görüp gözeten, bakıp doyanlar, kötülüğü iyilikle giderenler yok mu? Ahiret yurdu işte onları! Sûre 13 (Ra’d), âyet 22. 35 inci sürenin (Fâtır) 29’uncu âyetinde de yine Allah kitabını okuyanlar, namaz kılanlarla Allah’ın verdiğini gizli ve açık olarak yoksulları doyurmaya sarfedenlerin sonsuz bir kazanç elde edebilecekleri bildirilmektedir. Kur’an’da, birçok yerlerde “Allah” yolunda” kaydıyla birçok yerlerde de yukarıdaki ayetlerde olduğu gibi

aktarılan beyitte, kazanmadan harcamanın yapılmaması yani harcamanın bir kaynağının olması gerektiği tavsiye olunmaktadır.

- “Gelir zamanında harcedersen bu harcetmen, kâr kazancıdır, kâr edersin. Köylünün çoğu tarlasından elde ettiği tohumu yine eker.” (5: 1484-1485). Beyitte, harcama kavramının yapılması gereken zaman konu edinilmiştir.
- “Kadı, zayıf adama, az çok paran var mı? diye sordu. Adam, dünyada yalnız altı kuruşum var, deyince, peki dedi, üç kuruşunu sen harcan, üç kuruşunu da hiç lâf etmeden ver bu adama.” (6: 1561-1562). Bu beyitte ise varlığın paylaşılarak harcanmasından bahsedilmiştir.
- “Bir zalime, sana harcamak için üç kuruş lâzım diye acırsın ha. Acımanın yeri mi? Zalimin elini kes. Hâlbuki sen, hükmü, dizgini o zalimin eline veriyorsun.” (6: 1574-1575). Beyitte harcama kavramı yine gerçek anlamı ile aktarılmıştır.
- “Ey rızıklarımız için gam yiyen bizi hatırlayan ey ihsanı, lûtfu, Allah rızkı gibi umumi olan! Ey yoksullara aşiret ve ana baba olan ey onlara geçinmek harcanmak ve borçlarını vermek için ana baba gibi yardım eden!” (6: 3265-3266). Bu beyitte ise harcanma eyleminin daha çok peşin yönü üzerinde durulmuştur.
- “Bir hayli para artar, onları harca, beni de duadan unutma. Onu kendi elimle vermeyi isterdim. Filân deftere de bunu yazmışımdır.” (6: 3537-3538). Bu beyitte harcama kavramı için fazlalık bir paranın varlığından yani harcamanın kaynağından bahsedilmektedir.
- “Nemrud’un ateşinde bahçe gizlidir, harcamakla ihsan etmekle gelir artar. Bunun içindir ki o kurtuluş padişahı Mustafa, “Ey nimet sahipleri, cömertlik kazançtır, kârdır” demiştir.” (6: 3571-3572). Harcama kavramının gerekliliği üzerinde durulan beyitte harcama yapıldıkça gelirin artması üzerinde durulmaktadır.

Mesnevi’de harcama kavramı ticari anlamının yanında farklı anlamlarda da kullanımlarını olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma aşağıdaki beyitlerle örneklendirmek mümkündür;

- “Senin muayyen miktardaki temizliğin yardım ister. Yoksa sayılı şey harcadıkça azalır. Su, pis adama “Bana koş” der. Pis adamsa “Sudan utanıyorum” der.” (2: 1365-1366).
- “Neyleyim ki vakit yok... yoksa denizden giden sular, o suların yerine karşılık olan suların ne çeşit ve neden geldiğini söyledim; Denizin suları

mutlak olarak yoksulları görüp gözetmek ve onlara bakmak, onları doyumak emredilmekte, bu işte bulunanlar, övülmektedir ki bu ibadet, muayyen malın muayyen şartlarla muayyen bir zaman sonra muayyen bir kısmını ayırıp yoksullara vermekten ibaret bedeni bir ibadet olan zekâyla her ramazan ayının sonunda bayram ayı görününce buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan bir miktarını yahut bunun tutarını yoksula vermekten ibaret olan fitreden ve yine savaşta alınan ganimetlerin yahut Şia’ya göre her çeşit kazancın beşte birini soyu, Peygamberin atası Abdülmuttalib’e çıkan seyyitlere vermekten ibaret olan humûs’ten, hâsılı farz olan bedeni ibadetlerden ayrı ve Allah’a yaklaşmak için yapılan sünnet ve müstahap bir ibadettir (İzbudak, Cilt 5, s.16).

harcandıktan sonra karşılık olarak yerine gelen suları anlatırdım.” (3: 2105-2106).

- “Gözünün nurunu nerelerde tükettin, beş duygunu nerelerde yıprattın? Gözünü, kulağını, aklını, arşa ait bütün cevherlerini harcadım... ferş âleminden bunlara karşılık ne satın aldın?” (3: 2151-2152).
- “İşini gücünü başarıp tamamlamak için her biri, canciğer gibi öbürünü ister. Çünkü gece olmayınca insanın geliri, kuvveti olmaz... Bu gelir olmayınca da gündüzler neyi harceder?” (3: 4419-4420).
- “Sen de var olarak görünen deriden ibarettir... fâni görünen yok mu? Asıl var olan odur işte! Yağlanmamış, eskimemiş ayranın varsa dövüp yağını çıkarmadıkça sakın harcama!” (4: 3047-3048).
- “Kanıadınlı yolmayı bilmiyorsan yürü, halvete gir de bütün kanatlarını şuna buna harcatma. Çünkü sen hem lokmasın hem lokmayı yiyen. Ey can, aklını başına al hem yiyorsun hem yeniyorsun!” (5: 717-718).
- “Yedin içtin mi şehvet, seni harama çeker. Ele gireni elbet harcetmek gerektir. Şu halde nikâh Lâhavle okumaya benzer. Oku, yani bir kadın nikâhla da şehvet, seni belaya düşürmesin” (5: 1375-1376).
- “Şükürler olsun ki altının kalp olduğunu, ömrümü o yüzden harcamadan meydana çıktı. Yoksa kalp, ta sona kadar boynumda kalacaktı. Boş yere de ömrümü zayi edecektim.” (5: 1511-1512).
- “Bir adamın bir karısı vardı. Pek hilebaz, pek kötü huylu ve yol kesici bir kadındı. Adam, eve ne getirirse harcar, telef ederdi. Adam da sesini çıkarmazdı.” (5: 3409-3410).
- “Ondan sonra sabrı kalmadı, o gözünü de açıp baktı, öbür gözünü de o ayın uğruna harcadı. Savaş eri de önce yoksullara ekmek verir. Fakat ibadet nuru ona vurdu mu canını bağışlar” (6: 3085-3086).
- “Hâlbuki ben bu yolda ömrümü harcettim. Ne olursa olsun artık, git oradan dersin. Evet, yol yürüdüm ama şimşeğe benzeyen zannınca. O aştığın yolun onda birini doğruya benzeyen vahyin izine uy da yürü.” (6: 4103-4104).
- “Himmat ayağını güneşin de tepesine bas, ayın da. Başını, o sayvana, o kapının eşiğine koy! Bu varlığı, bu benliği Allah yoluna harcet de iblis gibi Allah’tan ayrı kalma.” (6-‘Sultan Veled Tamamlaması: 43-44).

Beyitlerinde harcama kavramı ilk anlamının dışında kullanılmıştır. Mecazi anlam ile kullanılan beyitlerde de genel olarak harcama kavramı tüketme, yok etme, boşu boşuna ve gereksiz yok etme anlamlarında kullanılmıştır. Ancak Mesnevi'nin bütün ciltleri incelendiğinde harcama kavramının daha çok maliyet muhasebesi kapsamındaki kullanım anlamı ile bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Harcama ile ilgili bulgulardan muhasebe bilimi kapsamında gerçek anlamı ile kullanımında, en fazla alıncı ciltte beş beyitte olduğu, birinci, ikinci, üçüncü

ve beşinci ciltlerde iki beyitte kullanıldığı tespit edilmiştir. Dördüncü ciltte ise muhasebe anlamlı kullanıma ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ayrıca mecazi anlamda yani harcama kavramı var olmasına rağmen mali bir durumdan öte kullanımına ilişkin birinci ve dördüncü ciltlerde birer beyitte, üçüncü ve altıncı ciltlerde üçer beyitte, dördüncü ciltte bir ve beşinci ciltte de dört beyitte bulgu tespit edilmiş, ancak mecazi anlamı ile kullanım ikinci ciltte tespit edilememiştir.

Harcama ve maliyet kavramları ile karıştırılan gider kavramına ilişkin Mesnevi'den tespitler ve açıklamalar bir sonraki başlıkta incelenmektedir.

7.2. Masraf/Gider Kavramı

Masraf (gider) kısaca bir iş için harcanan paranın bütününe ifade eder.¹⁴³ İşletme açısından gider, işletme faaliyetlerini yürütebilmek veya gelir elde edebilmek için belli bir dönemde tüketilen varlık ve hizmetlerin parasal ifadesidir¹⁴⁴ Gider kavramında, kullanılan varlık ve hizmetlerin parasal tutarlarının gider olarak nitelendirilebilmesi için aşağıdaki unsurlara sahip olması gerekir.¹⁴⁵

1. İşletme faaliyetleri için kullanılması veya tüketilmesi,
2. Belli bir muhasebe dönemine ait olması,
3. Normal ölçülerde olması,
4. Bir gelir elde edilebilmesi,

İktisadi kıymetin hasılat temini amacıyla tüketilmesi sonucunda tüketilen varlığın maliyeti gidere dönüşür. Başka bir deyişle gider; iktisadi varlığın kullanılıp tüketilmesiyle oluşur ve hasılattan düşülen faydası tükenmiş maliyettir. Bu nedenle gider denildiğinde gelecekte kendisinden yarar sağlanması söz konusu olmayan ve ilgili hasılatından çıkarılma şeklinde uygulanan tutarlar akla gelmelidir.¹⁴⁶ Gider kavramına benzer şekilde kullanılan kavramlardan biri de masraf kavramıdır.

Masraf kavramı, maliyet masrafından daha geniş bir kavram olup gerek işletmenin ana konusu olan üretimi sırasında ortaya çıkan giderleri, gerekse işletmenin yan faaliyetleri dolayısıyla meydana gelen giderleri kapsamaktadır. Masrafın meydana gelişi özsermayede bir azalışın ortaya çıkmasına neden olur.¹⁴⁷

Masraf kavramı, eskiden gider kavramının yerine kullanılan kökenini Arapçadan alan bir kelimedir. Gider, basit olarak belirli bir amaç uğruna yapılan tüketimlere denilmektedir. Gider ile masraf kavramları birbirinin yerine rahatlıkla kullanılabilir. Masraf ile ilgili ifadelerden biri şu şekildedir;

- “Bu yokluk, gelir yeridir; ondan kaçınma. Bu varlık da çok olsun az olsun, gider yeridir! Allah sanatının tezgâh evi, mademki yokluktur... O halde tezgâh evinin dışında ne varsa değersizdir.” (2: 689-690). Bu beyitte yokluk varlık ve gelir gider kavramları zıtlıklar için kullanılmıştır.

143 İsmail BEKÇİ, Ali APALI, Yasemin APALI, a.g.e., s.57.

144 Mevlüt KARAKAYA, a.g.e., s. 15.

145 Veli ÖZTÜRK, Muhasebe, Astana yayınları, 2018, Ankara, S. 278.

146 Ali KARTAL, *Maliyet Muhasebesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, Eskişehir, S.8.

147 Umut Tolga GÜMÜŞ, a.g.e., S. 165.

- “Bayezid ‘Hac mevsimi... Kâbe’ye gidiyorum’ diye cevap verdi. Pir dedi ki: ‘Yol masrafı olarak yanında ne var?’ Bayezid “İki yüz dirhem gümüşüm var. Ridamın ucuna sımsıkı bağladım işte.” deyince,” (2: 2239-2240). Bu beyitte yolda tüketilmesi gereken gümüşlerden bahsedilmektedir.

Gerçek anlamıyla kullanılan gider ve masraf kavramlarının geçtiği beyitlerde aslında bahsedilen tüketimlerin karşılığıdır. Bu da tam olarak gider kavramını karşılamaktadır. Bunun yanında Mesnevi’de yer alan diğer örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- “Onun yerine başka birisi vezir olmuştu... bu vezir pek merhametsiz, pek hasisti. Dedi ki: Padişahım, masraflarımız var... Bir saire bu kadar ihstanda bulunmak lâyük değil!” (4: 1211-1212). Beyitte masraf olarak bahsedilen ifade, içinde bulunulan duruma göre giderlerin varlığından bahsedilmektedir.
- “Ben, toprağın bedeninde ne kadar para var ne madeni gizli anlarım. Bir yerde sayısız altın gizli, öbür tarafın masrafı, gelirinden fazla meselâ, derhal bilirim.” (6: 2827-2828). Bu beyitte ise yine öbür tarafın masrafı ifadesi ile olma olasılığı olan bir giderin hazırlığı ifade edilmektedir.

Özellikle bu örnekte masrafın yani giderin gelirden fazla olması yani zarar durumundan bahsedilmesi muhasebe bilimi ile doğrudan ilgili bir bulgudur.

Mesnevi’de doğrudan gider ya da masraf kavramlarına yönelik çok fazla bulguya rastlanmamıştır. Sadece dört adet tespit edilen bulguların dağılımı, iki beyit ikinci ciltte, iki adet de dördüncü cilttedir. Eserin birinci, üçüncü ve beşinci ciltlerinde masraf veya gider kavramına yönelik bir tespit yapılamamıştır.

Gider ve masraf kavramları mikro düzeyde sadece işletmeler açısından düşünülmemesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu kavramlar yaşamın içerisinde sıklıkla kullanılan kavramlardır. Bunun en iyi örneği de yine Mesnevi’dir. Diğer yandan bir gider ya da masrafın ortaya çıkabilmesi için tüketim olması gerekmektedir. Tüketimin yapılabilmesi için de bir gelirin bir kazancın olması gerekmektedir. Kazanç kavramına yönelik Mesnevi’de tespit edilen bulgular bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

7.3. Kazanç Kavramı

TDK kazanç kavramını, “satılan bir mal, yapılan bir iş veya harcanan bir emek karşılığında elde edilen para, getiri, temettü”¹⁴⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre kazanç ticari mal ve bir hizmet tesis edilmesi ile ortaya çıkan bir kavramdır. Dolayısıyla muhasebedeki anlamı da ticari faaliyet ve hizmetin ifası anlamı ile örtüşmektedir. Aslında bu anlam sadece muhasebeyi değil, muhasebenin çıktılarından faydalanan paydaşlarını da ilgilendirmektedir.

Mesnevi’de kazanç ile ilgili birçok bulgu tespit edilmiştir. Bu nedenle tespit edilen bulgular birinci ciltten başlamak üzere önce gerçek anlamı yani mali, iktisadi

ve muhasebe alanına uygun olanlar sıralanacak, sonrasında ise mecazi anlamı ile kazanç ifadesinin geçtiği beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Onun mahsulü, pişmanlıktan başka bir şey olmaz; onun kazancı, sahibine ziyandan başka bir şey getirmez. O zevk, sonunda da önünde olduğu gibi kolay ve hoş görünmez; nihayette adı güç olur, güçlenmiş bir hale gelir.” (1: 487-488). Bu beyitte bahsi geçen kişinin kazancının değersiz olduğunu ve kazancın ziyana dönüşeceğinden bahsedilmektedir.
- “Dünyayı arayan kimse olmayacak ve kötü bir şey aradı. Ukba¹⁴⁹’yı arayansa kendine iyi bir hal aramış oldu. Dünya kazancı için çarelere başvurmak soğuk bir şeydir. Dünyayı terk etmek için çarelere başvurmak ise caizdir, emredilmiştir.” (1: 979-980). Dünyada elde edilen kazancın dünyevi bir şey olmasından dolayı çok da istekli olunmasının iyi bir durum olmadığı anlatılmaktadır.
- “Dünya nedir? Allah’tan gafil olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret etmek ve kadın; dünya değildir. Din yolunda sarf etmek üzere kazandığın mala, Peygamber, “ne güzel mal” demiştir.” (1: 983-984). Burada ise kazancın belirli bir amaç dahilinde harcanması tavsiyesinde bulunmaktadır.
- “Sen karanlık, mükedder ve bulanık olduğça bil ki melûn Şeytan’la süt kardeşisin! Nur ve kemali arttıran lokma, helâl kazançtan elde edilen lokmadır.” (1: 1641-1642). Kazancın niteliğinden bahsedilen beyitte, helal kazancın olması öğüdü verilmektedir.
- “Her fikrin, her sesin kehlîbarı (fikirleri ve sesleri çeken) o gönüldür. İlham, vahiy ve sır lezzeti yine o gönülden ibarettir. Çalgıcı bir hayli ihtiyarlayıp zayıflayınca kazançsızlıktan bir parçacık yufka ekmeğine bile muhtaç hale geldi.” (1: 2081-2082). Beyitte ise kazanç sağlayamayan kişinin harcama yapamaması konu edinilmiştir.
- “Bugün kazanç yok, senin konuğunum. Çengi sana çalacağım, gayrı seninim.” Çengi omuzlayıp Allah’ı aramağa yola düştü; ah ederek Medine Mezarlığına doğru yollandı.” (1: 2085-2086). Kazancın olmadığından bahseden başka bir durum anlatılmaktadır.
- “Körlerin elinden ne ekmek gelir, ne biçmek gelir, ne alışveriş gelir, ne de kâr ve kazanç. Allah onlara merhamet ve inayet kılmasaydı onların istidlâl değnekleri hemencecik kırılırdı.” (1: 2135-2136). Kazanç ifadesi beyitte, işgücü ve ticaret sonucu elde edilemeyen bir durumdan bahsedilmektedir.
- “Afsuncu¹⁵⁰, kazanç hırsına düşünce yılanın kendisini afsunladığını anlamaz. Yılan “Ey afsuncu, kendine gel. Kendi hünerini gördün, bir de benim afsunumu gör!” (1: 2335-2336). Beyitinde ise büyücü ile yılan arasında odak noktası kazanç olan bir hikâyeden bahsedilmektedir.

149 Sonsuz hayat.

150 Büyücü.

Birinci ciltte kazanç ifadesi ticari bir faaliyet olmasının yanında bir meblağın bir tutarın elde edilmesi anlamında kullanılmaktadır. Bahsedilen beyitlerin haricinde kazanç ifadesinin mecazi anlamı ile kullanımları da aşağıda sıralanmaktadır.

- “O münafık; muvafıkla beraber, inat ve taklide uyup namaza durur; niyaz ve tazarru için değil. Müminler; namazda, oruçta, hacda, zekâta münafıkla kazanıp kaybetmektedirler.” (1: 285-286).
- “Müminler için nihayet kazanç vardır, münafıkta da ahirette mat olma. İkisi de bir oyun başındaysa da birbirlerine nispetle aralarında ne kadar fark var; biri Merv’li öbürü Rey’li!” (1: 287-288).
- “Hayvanlar, ona: “Çalışıp kazanma, bil ki, halkın itikat zayıflığı yüzünden, harislerin boğazları miktarınca bir riya lokmasıdır. Tevekkülden daha güzel bir kazanç yoktur. Esasen Hak’ka teslim olmadan daha sevgili ne var?” (1: 915-916).

Eserin ikinci cildinde kazanç ifadesinin kullanımının tespit edildiği beyitlerden örnekler şu şekildedir;

- “Şeyh, “Şu kötü şüpheye düşenlere bak! Allah’ın dört yüz dinar altını yok mu ki?” dedi. Bu sırada dışarıdan bir çocuk, birkaç para kazanmak ümidiyle “Helva” diye bağırdı.” (2: 391-392). Ticari bir faaliyet ile kazancın elde edilme faaliyetinin varlığına örnek olan bir beyittir.
- “Eşeğin oldukça semer de mutlaka bulunur. Canın oldukça ekmeğin mutlaka az çok gelir Eşeğin sırtı hem dükkândır, hem mal, hem mal kazanılacak yer. Kalbinin incisi, yüzlerce kalbe sermayedir.” (2: 725-726). Bu beyitte gerçek anlamlı bir durum hikayeleştirilerek aktarılmıştır.
- “Peygamber, çıplak eşeğe bindi. Yaya yürüdü de denmiştir. Baht işi bu, fakat nadirdir. Tende kudret oldukça çalışıp kazanmak gerek.” (2: 733-734). Beyitte çalışarak kazanç elde edilmesinin önemine yönelik tavsiyede bulunmaktadır.
- “Faydanı nede görüyorsan ondan kaç. Zehir iç, Âbıhayat¹⁵¹ dök! Seni öveni söv, kazancını, sermayeni müflise borç ver!” (2: 2329-2330). Gerçek anlamı ile kullanılan bir başka kazancın kıymetinin bilinmesinden bahsedilmektedir.
- “Benim kanımın diyeti ululuk sahibi Allah’ın cemalidir. Ben kendi kan diyetimi yemekteyim, bu bana helâl bir kazançtır. Bu müflis alıcıları bırak. Bir avuç toprak, ne satın alabilir ki?” (2: 2439-2440). Beyitinde ise bahsi geçen kazancın helal olduğu konusu işlenmiştir.
- “O cihan da pazarla, kazançla dolu bir şehirdir. Zannetme ki kazanma yalnız bu âlemedir ve bu kazanç kâfidir! Ulu Allah “Bu cihanın kazancı, o kazancın yanında çocuk oyuncaktır” dedi.” (2: 2595-2596). Beyitte hem gerçek kazanç kavramından hem de mecazi anlamdaki kazanmadan bahsedilmektedir.

151 Efsanelere göre içen kimseye ölümsüzlük sağladığına inanılan bir su, bengi su, dirim suyu (<https://sozluk.gov.tr/>) Erişim: 05.05.2021

- “Bu aşağılık nefis, senden fâni kazanç ister. Fakat niceye bir aşağılık şeyleri kazanıp duracaksın, bırak artık, yeter.! Aşağılık nefis eğer senden yüce bir kazanç dilese bile bu dilekte hile ve düzen vardır.” (2: 2603-2604). Kazanç ifadesi beyitte iki farklı yerde kullanılmış ve hikâyeye göre kazanç elde eden kişinin güvenilirliği ele alınmıştır.
- “Hâlbuki onun aslı varmış, hakikî kazancımış... Ektiğim her taneye bedel yüzlerce tane çıktı” diye cevap verir. Hırsız, bir eve girmeğe kalkışır, girince görür ki girdiği kendi eviymiş!” (2: 3009-3010). Beyitinde ise kazancının doğru bir şekilde elde edilmesinden bahsedilmiştir.
- “Yahut da münafıklar gibi “Çoluğun, çocuğun nafakasını kazanmaya uğraşıyorum Ne başımı kaşımaya vaktim var ne din kaydına düşüp ibadet etmeğe!” (2: 3067-3068). Bu beyitte ise, sürekli emek vererek kazanç elde edilmesi söz konusudur. Kazanç elde etmek için çok fazla zaman harcadığı da ifade edilmektedir.
- “Ayal¹⁵²imin rızkını kazanmaktan başka bir şey yapamıyorum. Ne çare? Dışimle, tırnağımla çalışıp çabalıyor, helâlinden kazanıyorum” dersin. Ey sapıklara karışan, ne helâli? Senin kanından başka helâl göremiyorum.” (2: 3071-3072). Kazanç elde etmek için emek verilmesi konu edinilmiştir.

Eserin ikinci cildinde kazanç elde edilen gelir anlamında kullanılmıştır. Kazanç aynı zamanda birikim yapma ve maddiyatın ötesinde anlamları ile de beyitlerde yer almıştır. Eserin ikinci cildinde mecazi anlamı ile kazanç ifadesinin bulunduğu beyit tespit edilememiştir. Eserin dördüncü cildinde tespit edilen beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Doğuda da, batıda da anasız, babasız bir insan doğması pek nadirdir. Bir işe girişen, çalışan kişi mal kazanır. Ama nadir olarak bir adam, bir hazine de bulabilir.” (6: 590-591). Kazancın emek karşılığında ve girişimci bir kimlikle yapılması sonucunun mal olacağını bazen de kazancının çok fazla olabileceği anlatılmaktadır
- “Rızık, kazançla, zahmet ve meşakkatle elde edilir. Herkes bir sanat, bir iş tutturmuş, rızkını öyle elde eder. Rızıkları, sebeplerine yapışarak elde edin... Evlere kapılarından girin denmiştir.” (3: 1465-1466). Beyitinde kazancın doğruluk ve dürüstlikle yapılması gerektiği anlatılmaktadır.
- “O ağır yükün altında, yere oturur. Allah “Söyle bana... Sana nimet verdim, nasıl şükrettin? Sermaye verdim, hadi, göster kazandığımı!” der.” (3: 2163-2164). Kazancın anapara ile elde edilmesi vurgulanmıştır.
- “Allah’tan eziyetsiz, zahmetsiz, çalışmadan kazanmadan helâl rızık istemekteydi. Bundan önce onun bazı hallerini söylemiştik. Fakat araya başka şeyler girdi, bu hikâyeye de öylece kaldı gitti.” (3: 2307-2308). Kazanmanın emek ve çalışma karşılığında olacağı anlatılmaktadır.

152 Bakmakla yükümlü olunan kişiler.

- “Bunu sana kim bağısladı? Satın mı aldın, mirasa mı kondun? Ekine nasıl sahip olabilirsin, sen mi ektin? Ektinse senindir. Kazanmakta ekin ekmeye benzer. Ekmedikçe ona sahip olmaya hakkın yoktur.” (3: 2391-2392). Beyitinde kazanç sağlayabilmek için geçmişte belli emek verilmesinin ve kazancın belirli bir zaman sonrasında olacağı ifade edilmektedir.
- “Deseler, dersin ki: “Çalıştığım halde bir şey elde edememek korkusu da var. Var ama bu korku tembellikte daha fazla. Çalışırsam belki kazanırım; bunda ümidim daha çok... Tembellikte daha fazla zarar var.” (3: 3097-3098). Çalışınca kazanç elde edilme ihtimalinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.
- “Elin daima yumulu, yahut daima açık olsa bu bir hastalık eseridir. Elini açıp yummakla iş güç görür, çalışır, kazanır, işini düzene korsun. Bu el açıp yumma, kuşun iki kanadı gibi ele lâzım bir şeydir.” (3: 3765-3766). Kazanç elde edilmesinin yolunun elini açıp kapamak gibi belirli bir faaliyet içerisine girilerek elde edileceğinden bahsedilmektedir.
- “Kadına nail olmak için kazancının etrafında dönüp dolaşan erkek gibi felek de zamane de dönüp dolaşmaktadır. Bu yeryüzü, hanımlıklar etmekte, doğurduğu çocukları emzirip yetiştirmektedir.” (3: 4409-4410). Kazanç ifadesi daha çok bir gelir varlık anlamlarında kullanılmaktadır.
- “Can, yücelmeye, yükselmeye can atar; ten, kazanca, ota, yiyeceğe, içeceğe! O yücelmenin aşkı, o yücelmenin meyli de canadır. “Allah onları sever onlar da Allah’ı” âyetini bundan anla!” (3: 4439-4440). Kazanma hissi ile diğer istekler birlikte kullanılmaktadır.
- Mesnevi’nin üçüncü cildinde de kazanç kavramı daha çok herhangi bir nedenden dolayı elde edilen birikimler olarak bahsedilmektedir. Bunun yanında gerçek anlamı dışında kazanma kavramı da üçüncü ciltte şu şekilde yer almıştır;
- “Bak, şeytanlar, bizim için çalışmada, kazanmada, bize hizmet etmede... Hizmetten çekinenler de zincirlerle bağlanmış, bukağı¹⁵³larına vurulmuş! Zalimler, Şeytan’ın iğva¹⁵⁴siyle zulmederler, zalimlerin zulmünün aslı Şeytan’dan gelir... Şeytan, bağlarla bağlanmış, zincirlere vurulmuşken nasıl olup da zulümde bulunabilir?” (3: 4637-4638).

Eserin dördüncü cildinde yer alan kazanç kavramı ile ilgili tespit edilen bulgular aşağıda sıralanmaktadır.

- “Başka bir nimet istemem... Bunu bırakıp da ceviz ve şeker yemeğe girişmem! Kazancımdan elimde bir iki habbe¹⁵⁵ kalmıştı. Onları cübbemin yenine dikmişim.” (4: 687-688). Kazancının çok küçük ama kıymetli bir iki buğday tanesinden bahsedilmektedir.

153 Bazı hayvanların ayağına takılan pranga tarzı kelepçe.

154 Şaşırtıp doğru yoldan ayırma terimi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/igva>)

155 Tahıl tanesi.

- “Bu zincir, korkudan ve şaşkınlıktan yapılmadır... Halkı zincirsiz ve hür sanma! Bir bölüğünü kazanca, ava çeker... Bir bölüğünü madene, denizlere sürükler!” (4: 1117-1118). Kazancın elde edilmesinden bahsedilmektedir.
- “Âdem’in toprağını gördü de dinini görmedi... Bu âlemi gören maneviyatını görmedi. Ey, yiğit er, erkeklerin kadınlara üstünlüğü kuvvet, kazanç ve mal mülk bakımından değildir.” (4: 1617-1618). Kazanç ve diğer varlıkların kadınlara karşı üstünlük sağlamayacağı anlatılmaktadır.
- ““İnsan, ancak çalıştığını kazanır.” o işten hiçbir ücrete sahip olamayınca, Artık, eyvanlar olsun., böyle bir ay bulut altındaymış da görmedim!” (4: 2545-2546). Kazanç elde edilmesi için çalışma zorunluluğu ifade edilmektedir.

Eserin dördüncü cildinde kazanç elde etmek için çalışmaktan, elde edilen kazancın bazen küçük ama değerli olduğundan, bazen de kazancın kadına karşı üstünlük sağlamayacağı gibi kazancın niteliğine yönelik anlatılar yer almıştır. Eserin beşinci cildinde kavram ile ilgili tespit edilen beyitler devam eden kısımda aktarılmıştır.

- “Aşağılık taş lal göstermek için at nallanırken dudaklarını kısırdıkları gibi senin dudaklarını da kısıtırıp, Atın kulağından tutar gibi kulaklarını tutup seni hırs ve kazanca çeker.” (5: 159-160). Beyitteki kazanç ifadesi hırs ile birlikte kullanılmış ve bazen vazgeçilmezliğinden bahsedilmektedir.
- “Yoksullara verin onları doyurun” denmiştir, şu hâlde kazan. Çünkü elinde eskiden kazandığın bir şey olmadıkça harcayamazsın ki. Gerçi o mutlak olarak “Yoksulları doyurun” demiştir ama sen “Kazanın da sonra yoksulları doyurun” diye oku” (5: 579-580). Kişilere yardım edebilmek için belirli bir kazanç elde edilmesi üzerinde durulmaktadır.
- “Büyücüler pazardakilerin gözleri önünde ay ışığını ölçüp biçerler de para alırlar, kâr ederler. Bu ölçüp biçmeyle para kazanırlar. Hâlbuki alıcının elinden para da çıkar, kumaşı da kaybeder.” (5: 1037-1038). Hayali de olsa belirli bir emek karşılığında kazanç elde edilmektedir.
- “Bu suretle de mekânsızlık yurdunda sebepleri yaratanı görsün, çalışmayı, kazancı dükkânı saçma ve beyhude saysın. Her hayır ve şer, sebebini yaratandan gelir. Babacığım sebep ve vasıtalar.” (5: 1553-1554). Bu beyitte de kazanç ifadesinin bazen gereksizliği ifade edilmektedir.
- “Padişahlık ve zafer isteyen kişiye ekmek lokması az gelmez oğlum. Tuzak kurup av avlayanlarla yırtıcı canavarların hepsi rızık yemede. Bunlar ne kazanç peşinde dolaşırlar ne de rızık kazanmaya çalışırlar.” (5: 2389-2390). Kazanmanın bazı kesimler tarafından önemsenmediği anlatılmaktadır.
- “Tilki dedi ki: Bu hikâyeleri bırak da az bile olsa elini kazanca at! Allah sana el vermiştir, bir iş yap. Kazan da bir dosta da yardımda bulun.” (5: 2419-2420). Kazanmanın gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

- “Herkes, bir kazanca yürümüş, başka dostlarına da, yardım ediyor. Bütün kazancı bir kişi elde edemez. Bir kişi, hem dülger¹⁵⁶, hem saka¹⁵⁷, hem terzi olamaz ya.” (5: 2421-2422). Kazanmanın öneminden bahsedilen beyitte aynı zamanda işbölümü de anlatılmaktadır.
- “Alemin kararı böyledir. Herkes, yoksulluğundan bir işe sarılmıştır Ortada bedava yemek şart değildir. Sünnet olan yol, iş işlemek ve bir şey kazanmaktır.” (5: 2423-2424). Kazanç sağlamak için herkesin çalışmak zorunda olması ve çalışmanın da aynı zamanda sünnet olması ifade edilmektedir.
- “Mesih’ten bir nefes bellediğini farz edelim, İsa’nın dudağı, dişi nerde ki a çirkin adam? Kazanmak, bir şeyler elde etmek için diyelim ki bir gemi yaptın, Nuh gibi bir gemi kaptanı hani?” (5: 2503-2504). Bu beyitte ise, gemi inşa edildiğinde kazanç sağlanacağı anlaşılmaktadır.
- “Zahmetler çekmiş de sevgiliden bir hazine elde edememiş. İşler yapmış da bir pul kazanamamış. Ya o iş, onun harcı değilmiş, ya henüz mükâfat vakti gelmemiş.” (5: 3521-3522). Emek verilmesine rağmen kazanç sağlanamadığından bunun gerekçesi de işe uygun olmadığı ya da karşılığını alma zamanının gelmediği üzerinde durulmaktadır.

Eserin beşinci cildinde kazanç kavramı genellikle emek ve iş yapılması karşılığında elde edilebileceği üzerinde durulmaktadır. Kazanmanın teşvik edildiği beyitlerin yanı sıra bazen de karşılığının alınmadığı ya da bazılarının emek vermeden de kazanç sağlamak istediklerine yönelik ifadeler yer almaktadır. Eserin bir sonraki cildi olan altıncı ciltte ise kazanç kavramına yönelik tespitler şu şekildedir;

- “Zahit¹⁵⁸liği kendime yol yordam yaptım. Çünkü ecelimi önümde görmekteyim. Komşumun ölümü, bana, vaiz edici yeter. Bu öğüt, benim kazancımı, dükkânımı yıktı mahvetti.” (6: 441-442). Beyitinde kazancın aslında dünyevi bir durum olduğundan bahsedilmektedir.
- “Namazlarda, dualarda yalvarmakta, ey Allah’ım, ey kurdu kuşu koruyan! Sen, beni yorulmadan, çalışıp çabalamadan yarattın. Şu âlemde rızkıma da benim kazancım olmadan ver.” (6: 1835-1836). Beyitinde kazanma ile rızık ifadelerini birbirinden ayrı değerlendirilmesi ifade edilmektedir.
- “Her kazanç sahibi de bunun gibi âlemi ıslâh için değil, kendisi için çalışır. Her biri derdine bir melhem arar. Derken bir âlem de bu yüzden düzene girer.” (6: 2199-2200). Kazanç elde edilmesinin bireylerin kendileri için gerçekleştiği anlatılmaktadır.
- “Görüyorsun ki Allah, sebeplere el attın ama seni muradına erdirmedi. Peki neden sebepler hakkında bir kötü zanna düşmedin? Niceler, kazançla padişah kesildiler, niceler de kazanç peşinde çırpıplak kaldılar.” (6: 3687-3688).

156 İnşaatlarda ağaç işlerini yapan kişi.

157 Evlere ücret karşılığında su taşıyan kişi, sucu.

158 Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp, buyurdıklarını yerine getiren (kimse), (<https://sozluk.gov.tr/>).

Kazanç elde etmenin kişiler için risk olmasının yanında çok fazla varlığı da elde edilebileceği konu edinilmektedir.

- “Güzellerde tecelli ederse zevk ve işret¹⁵⁹e dalar. Gayb¹⁶⁰ suretiyle görünürse insan halvet¹⁶¹e girer. İhtiyaç sureti, insanı kazanca götürür; kol kuvveti, şunun bunun malını çalıp çırpmaya” (6: 3725-3726). Kazanç kavramının elde edilmesi ile ilgili anlatı konu edinilmiştir.
- “Ey rızık kazanan! Kurt ve yeyim derdine düşüp zaman timsahının hilesinden emin olma. Tilki, toprağın altına yayılır, toprağın üstünde de hileli tohumlar vardır.” (6: 4087-4088). Beyitinde rızık kazanan kişiye yapılan bir atıf yer almaktadır.
- “Gerges¹⁶²i bırak, senin adamın ben olayım. Benim bir kanadım yüzlerce gerkesten iyidir. Niceye bir körce at koşturup duracaksın? Sanat için de usta gerek, kazanç için de.” (6: 4141-4142). Kazanmanın belirli bir ustalık seviyesine ulaşmaktan bahsedilmektedir.

Kazanç kavramı altıncı ciltte de başta ticari faaliyet ya da herhangi bir hizmet karşılığında elde edilen meblağlar olarak bahsedilmektedir. Eserin en fazla kazanç kavramının bahsedildiği kısmı on bir tekrar ile üçüncü cilttir. Ayrıca birinci ciltte sekiz gerçek anlamının yanında üç de mecazi anlam ile kullanım söz konusu iken, ikinci ve beşinci ciltlerde onar tekrar, altıncı ciltte yedi, dördüncü ciltte ise üç beyitte tekrar edilmiştir.

Kazanç kavramı günlük hayatta çoğu zaman gelir kavramı ile benzer şekilde kullanılmaktadır. Ancak gelir ayrıca incelenmesi gereken bir kavramdır. Bu nedenle gelir kavramı ile ilgili tespit edilen beyitler ile ilgili tespitler bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

7.4. Gelir Kavramı

Gelir, gerçek ve tüzel kişilerin, mal ve hizmet üretimi sonucu elde edilen parasal kazanımlara denilmektedir.¹⁶³ Gelir, gerçek kişi bakımından tanımlanması gerekirse, bir gerçek kişinin, bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı şeklinde yapılmaktadır. 4369 sayılı kanunla, gelirin tanımı yeniden yapılarak, gerçek kişilerin tasarruf veya harcamalarına kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iratların safi tutarı da 01.01.1999 tarihinden itibaren gelir olarak nitelendirilmektedir. Gelire giren kazanç ve iratlar; ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratlarından oluşmaktadır.¹⁶⁴ Gelir kavramının içerisinde kazanç ifadesi geçmektedir.

159 İki içme, (<https://sozluk.gov.tr/>).

160 Akıl ve duyular yolu ile hakkında bilgi tespit edilemeyen varlık alanı (<https://islamansiklopedisi.org.tr/gayb>).

161 İssiz yerde yalnız kalma, ıssız ve kapalı yer (<https://sozluk.gov.tr/>).

162 Bir tür kuş.

163 Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 461.

164 Nasıl Mükellef Olunur?, <http://www.maliye.gov.tr/defterdarliklar/kilis/mukellef.asp> (26/12/2007) akt. Yeşim KUBAR, Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 1 S.2, s. 228.

Mesnevi’de de gelir, kazançtan farklı olarak kullanılmıştır. Eserde tespit edilen bulgular şu şekilde sıralanmaktadır;

- “Çünkü ferahlık ve genişlik zamanında varını, yoğunu harcedip duruyorsun demektir. Harcetmeye karşılık bir de gelir lâzım elbet! Ya mevsimi sürüp gitseydi güneş, bağları, bahçeleri yakar kavururdu.” (3: 3735-3736). Harcamanın yapılabilmesi için gelirin varlığının olmasının yani gelirsiz harcamanın yapılamayacağı anlatılmaktadır.
- “İşini gücünü başarıp tamamlamak için her biri, canciğer gibi öbürünü ister. Çünkü gece olmayınca insanın geliri, kuvveti olmaz... Bu gelir olmayınca da gündüzler neyi harceder?” (3: 4419-4420). Beyitinde farklı bir şekilde gecenin gelir getirdiğinden bahsedilmektedir.
- “Bu çeşit adamın malı, geliri, yokluk varlığından ibarettir. Yoksulluk, horluk, ona iftihadır, yüceliktir. Esirlerden biri dedi ki: “Peki niçin Peygamber, bizim halimizi görmedi... Bizi böyle zincirlere vurulmuş görünce nasıl oldu da güldü.” (3: 4519-4520). Beyitinde gelir kavramı doğrudan madden bir kazanım anlamı ile kullanılmıştır.
- “Gelir zamanında harcedersen bu harcetmen, kâr kazancıdır, kâr edersin. Köylünün çoğu tarlasından elde ettiği tohumu yine eker.” (5: 1483-1484).
- “Bunu kırmaya nasıl elim varır? Nasıl olur da padişahın hazinesine düşman olurum? Dedi. Padişah, ona elbise verdi, gelirini artırdı. Onun aklını övmeye başladı.” (5: 4047-4048).

Eserde gelir kavramı, harcama ile birlikte kullanılmıştır. Dolayısı ile harcamanın olabilmesi için gelirin öneminden bahsedilmiştir. Eserde gelir kavramı ayrıca mecazi anlamı ile de kullanılmıştır. Bunlar,

- “Ben, toprağın bedeninde ne kadar para var, ne madeni gizli anlarım. Bir yerde sayısız altın gizli, öbür tarafın masrafı, gelirinden fazla meselâ, derhal bilirim” (6: 2827-2828).
- “Nemrud’un ateşinde bahçe gizlidir, harcamakla ihsan etmekle gelir artar. Bunun içindir ki o kurtuluş padişahı Mustafa, “Ey nimet sahipleri, cömertlik kazançtır, kârdır” demiştir.” (6: 3571-3572).

Beyitlerinde ifade edildiği gibidir. Gelir ifadesi üçüncü ciltte üç beyitte, beşinci ciltte iki beyitte gerçek anlamı ile kullanıldığı, altıncı ciltte ise iki beyitte mecazi anlamı ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Birinci, ikinci ve dördüncü ciltlerde kavramın kullanımına yönelik bir bulgu tespit edilememiştir.

İşletmenin faaliyeti ve faaliyetleri sonrasında ele alınması gereken ve işletmelerin çağdaş ve geleneksel amaçları arasında yer alan başka bir kavram ise kâr kavramıdır. Bu kavrama yönelik incelemeler devam eden kısımda incelenmektedir.

7.5. Kâr Kavramı

Kâr, işletmelerin mal ve hizmet üretimi gibi temel faaliyetleri başta olmak üzere, bütün faaliyetlerinden elde ettikleri gelir ile giderleri arasındaki pozitif farka denilmektedir. Kâr kavramı üretim kapsamında değerlendirildiğinde ise, ürünün satış fiyatı ile maliyeti arasındaki olumlu fark olarak tanımlanmaktadır. İşletmelerin geleneksel ve çağdaş amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar her ne kadar birbirlerinden farklı gibi görünse de her iki ayrımda da yer alması gereken temel amaç kâr elde etmektir. Gerçek ve tüzel kişilerin ticari faaliyetleri gerçekleştirmelerinin temel sebebi geçmişte de içinde yaşanan bu dönemde de öncelikle kâr elde etmektir. Sonrasında topluma hizmet, kamusal güçten hizmetleri karşılığında vergi ödemek gibi çeşitli amaçları ortaya çıkmaktadır. Kâr kavramı geçmişte de var olduğuna göre topluma mal olmuş Mesnevi’de de kâr kavramının olması kaçınılmazdır. Eserde kâr kavramına yönelik hem gerçek anlamı hem de mecazi olarak tespit edilen bulgular birinci ciltten başlamak suretiyle aşağıda sıralanmıştır.

- “Sağır; şükür, böyle bir zamanda hâl hatır sorup komşuluk hakkını gözettim diye sevinerek dışarı çıktı. (Sağır, eşekliğinden tamamı ile aksini sandı, ziya¹⁶⁵nın ta kendisi olan o işi kâr zannetti.) Hasta ise “Bu, bizim canımıza düşmanmış, onun cefa madeni olduğunu bilmiyormuşuz” diyordu.” (1: 3375-3376).
- “Eğer Allah, kendi yaptığı işe itiraz ederse bu itiraz yüzünden bağlar, bahçeler yeşertir. Kendi yaptığı işe itiraz, ancak onun kârıdır. Çünkü kahrda da tektir, lütufta da.” (1: 3855-3856).

Birinci ciltte tespit edilen beyitlerde kâr, gerçek anlamı dışında kullanılmıştır. Mecaz anlamı ile kullanılan kavram daha çok fayda sağlama anlamına yakın bir kullanıma sahiptir. İkinci ciltte tespit edilen kâr kavramının gerçek anlamı ile kullanımı şu şekildedir;

- “O hilekâr, müflis ve kötü sözlüdür. Onunla hiçbir suretle ortak olma, oyuna girişme. Alışverişe girişirsen kâr edemezsin, çünkü o müflistir, ondan nasıl olur da bir şey elde edebilirsin? Diye anlatmıştır.” (2: 655-656). Beyitte ticari bir faaliyet sonucunda kâr elde edebilme ve edememe durumu anlatılmaktadır.
- “Peygamberlerin tacirleri kâr ettiler; renk ve koku tacirleriye zıyan! Yılan, güzel mal gibi görünür. İki gözünü de ovuştur da iyice bak!” (2: 2943-2944). Doğru yollardan yapılan ticaret sonucunda tacirlerin kâr elde edebilmesinden bahsedilmektedir.

İkinci ciltte tespit edilen kavram ile ilgili ticari faaliyetler sonrasında elde edilen kâr kavramı ile ilgili anlatılar söz konusudur. İkinci ciltte tespit edilen kâr kavramının mecazi anlam ile kullanımı ise aşağıda sıralanmıştır.

- “İş bu dereceye gelince odun satan bir tacirin devesini getirdiler Zavallı tacir, hayli feryat etti, hatta memura para verdi, fakat kâr etmedi.” (2: 657-658).

¹⁶⁵ Kayıp, kaybetme, yitirme.

- “Bizse temizden de münezzehiz, pisten de. Ağırılıktan da arıyoruz, çeviklik ve titizlikten de! Kullara ibadet edin diye emrettimse bir kâr, bir fayda elde edeyim diye değil, kullara ihsanlarda bulunayım diye.” (2: 1755-1756).

İkinci ciltte kullanılan kâr kavramı da daha çok fayda sağlaması ile kullanılmıştır. Üçüncü ciltte tespit edilen kavramın gerçek anlamı ile kullanımın olduğu beyitler şu şekildedir;

- “Başkaları daha ucuza almasınlar, o alışverişle bizim kârımızı onlar elde etmesinler dediler. Peygamber, namazda kendini tamamıyla niyaza vermiş iki üç yoksulla kalakaldı.” (3: 423-424). Beyitinde ise ticari bir faaliyet ile kâr elde edilmesi anlatılmaktadır.
- “Hâlbuki sen böyle bayağı ve perişan bir halde kalmış, evinin bucağına kapanmış, felekzede olmuş gitmişsin. Hâlbuki bu adam bunca tersliği ile bunca adiliği ile beraber hemencecik, ticaretsiz eteğini kârla doldurmayı istemekte.” (3: 1477-1478). Beyitinde herhangi bir ticari faaliyet yapmadan kolaylıkla kâr yapma isteği işlenmektedir.
- “Onlara bu dükkânı terk etmekle neler yüz gösterdi... Bu pazarda nasıl kârlar ettiler... Haberin yok mu ki? Ateş onlara halhal gibi râm oldu, deniz, onların emrine uydu, onları baş üstüne taşıdı.” (3: 3101-3102). Pazar ve kâr kavramları hem gerçek hem de mecaz anlamı ile kullanılmaktadır.
- “Geçen gün hamallar, sen alma, o yükü ben aslan gibi taşıyım diye birbirleriyle savaşıp duruyorlardı. Neden? Çünkü o zahmette rahmet, o eziyette kâr görüyorlardı da yükü her biri, öbüründen kapıyordu.” (3: 3755-3756). Bir emek karşılığında kâr elde edilmesi anlatılmaktadır.
- “Herkes, kâr elde etmek için malını vermek üzere pazara, çarşıya bağlanmıştır. Dağarcıktaki altın sahibi bir kâr elde etsin de onu yoksullara versin diye ısrarla oturmuş beklemektedir.” (3: 4105-4106). Kâr elde edilmesi ile onun dağıtım arasındaki neden sonuç ilişkisi kurulmaktadır.
- “Satıcı, elindeki kumaşın fazla para ettiğini gördü mü ona olan aşkı soğuyuverir. Kumaşların fazla bir kâr getirdiğini görmez de o yüzden onlara ısınır, onları elden çıkarmaz.” (3: 4107-4108). Ticari bir faaliyette kâr elde etme durumundan bahsedilmektedir.

Üçüncü ciltte birçok kâr kavramı ile beyit tespit edilmiştir. Bu beyitlerde hem ticari faaliyet hem de emek karşılığı elde edilmesi üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında mecazi anlamı ile beyitlerde aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- “Allah’ım, düşmanımı hoşnut et. Ben bir ziyankârlıkta buldum ama sen onu kâra tebdil¹⁶⁶ eyle. Yanlışlıkla bir adam öldürdüysem diyetini vermek, akrabama düşer. Elest gününden¹⁶⁷ beri benim canıma yakın olan sensin” demedi.” (3: 2469-2470).

¹⁶⁶ Değiştirme

¹⁶⁷ Allahü Teâlâ’nın, Âdem aleyhisselâmı yaratınca, kıyamete kadar gelecek olan zürriyetini (çocukları nı) zerreler hâlinde onun belinden çıkarıp onlara; “Ben sizin Rabbiniz değil miyim” diye hitâb buyurup, onların da; “Evet, sen Rabbimizsin” diye cevap verdikleri gün, zaman. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-elest>).

- “Zamanımı alıyorlar der. Hâlbuki bir fayda, bir kâr elde eden kişinin zamanı zaten onda yok! Halk beni işimden, gücümden alıkoydu der ama canı, ta boğazına kadar işsizliğe, güçsüzlüğe dalmıştır!” (3: 2645-2646).
- “O adam da iyi ama sen, benim sözümünden inciniyordun. Ne faydası var? Sana çok söyledim ama kâr etmedi ki. Ben sana iyilik ettim, seni bu kötü işten kurtarmak için öğütler verdim. (3: 2975-2976).
- “Âşıkların varlıkla işi yoktur... Âşıklar, kârı sermayesiz elde ederler. Kanatları yoktur, âlemin etrafında uçarlar... elleri yoktur, topu meydandan kaparlar!” (3: 3021-3022).
- “Peki a kötü zanna düşen, ya neden din işinde bu ziyan korkusu eteğini tutuyor öyleyse? Yoksa bu bizim pazarımızın tacirleri olan peygamberlerle velilerin ne kârlar elde ettiklerini görmedin mi ki?” (3: 3099-3100).
- “Kendine gel... Kudretin, kâr elde etmek için bir sermayedir. Kudret zamanını kaçırma, kıymetini bil! İnsan, “Kerremna “kır atına binmiş, ihtiyar dizginini de akıl eline vermiştir.” (3: 3299-3300).
- “Ruhu, karşılığında elde edeceği şeyleri görmese insan, elini açar da cömertlik eder, ibadette bulunur mu? Kâr ummaksızın veren ancak Allah'tır, Allah'tır, Allah!” (3: 3351-3352).
- “Eğer gece olmasaydı bütün halk, hırstan, isteklerinin üstüne titremeden kendilerini yakar, helâk ederlerdi. Herkes bir şey elde etmek, bir kâr kazanmak hevesiyle bedenini ateşlere atmış, yanıp yakılmıştır.” (3: 3731-3732).

Bu cildin mecazi anlamı ile kullanımları da genel olarak bir fayda ve kazanç elde edilmesine yönelik sarfedilmiştir. Dördüncü ciltte tespit edilen bulgu şu şekildedir;

- “Biz onun yüzünden yüz üstü düşeceğiz, taşlanacağız... Onun yüzünden kârımıza kesat gelecek, ayarımız mahvolacak! Fetret zamanında hevâ¹⁶⁸ ve heves ehlinin arada bir bizden gördükleri o hayaller,” (4: 957-958).

Eserin dördüncü cildinde tespit edilen kâr kavramında kârın kesilmesinden bahsedilmiştir. Beşinci ciltte tespit edilen bulgular aşağıda sıralanmaktadır.

- “Kendine gel. Her müşteriye el atma. İki sevgiliyi sevmek kötüdür. O, satın alsa bile ondan kâr elde edemezsin. Onda akla fikre değer verme kabiliyeti yoktur.” (5: 1465-1466). Bu beyitte ise, kâr elde edilirken dikkat edilmesi gerek bir husus vurgulanmaktadır.
- “Elde ettiğin kârı, elde ettiğin yere ekersen birine karşılık yüz bin elde edersin. Turalım şimdi sebep sandığın yere tohumu ektin. İki üç yıl o tohum bitmez, mahsul vermezse ne yaparsın? Allah'a yalvarmadan el açıp dua etmeden başka elinden ne gelir?” (5: 1491-1492). Kâr elde ettikten sonra yine elde edilen yere aktarmanın doğru bir sonuç olacağı anlatılmıştır.

168 Nefasani arzu ve eğilimleri ifade eden bir ahlak ve tasavvuf terimi (<https://islamansiklopedisi.org.tr/heva>).

Beşinci ciltte kâr elde ederken ve elde ettikten sonraki dikkat edilmesi hususlar vurgulanmıştır. Mecazi anlamda kullanımı tespit edilen beyitler şu şekilde sıralanmaktadır;

- “Kâr veren müşteri, tektir. Fakat onlar, bu müşteri hakkında şüphe ve zan içindedirler. Hiçbir ululuğu, hiçbir değeri olmayan müşteriye hava satar bu adamlar.” (5: 1461-1462).
- “Eşek dedi ki: Ben Allah’a dayanmadan daha iyi bir kâr bilmiyorum. İki alemde de en iyi kazanç budur. Ona şükretme kazancının eşini göremiyorum. Allah’a şükür, rızkı artırır.” (5: 2425-2426).
- “Kahkahası arttıkça arttı, uzadıkça uzadı. Kendini tutmaya çalışıyordu ama bir türlü dudaklarını kapatamıyordu ki. Esrara alışık olanlar gibi boyuna gülüyordu. Kahkaha, kârına da üstün gelmişti, ziyanına da.” (5: 3949-3950).

Bu ciltte kâr kavramı daha çok katkı sağlama, fayda elde etme anlamlarında kullanılmıştır. Son cilt olan altıncı ciltte tespit edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

- “Padişah dedi ki: insanın elde ettiği şey zararsa çalışmamasından ileri gelmiştir, kârı çalışıp çabalamasından. Yoksa Âdem, “Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik” der miydi?” (6: 403-404). Beyitte kâr elde edilmesi için çalışmanın önemi üzerinde durulmaktadır.
- “Yoksulluğa düşüp de cömertliği kim aramaz, dükkânlarda bir kâr elde etmeyi kim istemez? Tarlalarda kim mahsul istemez, fidanlıklardan kim bir fidan ummaz?” (6: 1363-1364). Ticari işletmelerde kâr elde edileceği vurgulanmaktadır. Bu beyit işletmelerin çağdaş ve geleneksel amacı ve beklentisi olan kâr elde edilmesinin somut bir örneğidir.
- “Her dükkânın ayrı bir sanatı, ayrı bir kârı vardır. Mesnevi de yokluk dükkânıdır oğul. Kunduracı dükkânında güzel deriler bulunur. Herhangi bir tahta parçası görürse bil ki kundura kalıbıdır.” (6: 1525-1526). Her işletmenin kârının farklı olduğu üzerinde durulmaktadır.
- “Kazanç için kâr elde etmeye koştun, kâr şöyle dursun, hapse girdin. Başkaları için kuyu kazdın, bir de gördün ki o kuyuya sen düşmüşsün.” (6: 3685-3686). Bu beyitte de kâr elde beklentisinin karşılanmadığından bahsedilmektedir.
- “Bu köylü pazarından kim, daha ziyade ticaretten anlar, geçer akçayla kalp akçayı görür, tanırsa kâr eder. Köylü pazarı, bu çeşit adama kâr yeri olur. Başkasına da körlüğü yüzünden suç ve zarar yeridir.” (6: 4285-4286). Bu beyitte de kâr elde edebilmek için konunun iyi bilinmesi ve tacirin ticaret konusunda iyi olması gerektiği üzerinde durulmaktadır.
- “Nice ordu vardır ki bir zafer elde etmek için yürür. Kendi başını yer, artıklarını başkaları kapışırlar. Nice tacirler vardır ki kâr ümidiyle bayram edeceklerini sanırlar, ödağacı¹⁶⁹ gibi kendileri yanar yakılırlar.” (6: 4371-

4372). Kâr beklentisi içerisinde olan kişilerin farkında olmadan büyük kayıp içerisinde olabilecekleri anlatılmaktadır.

Altıncı ciltte kâr kavramı daha çok ticari faaliyet ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Mecazi anlamda kullanımı tespit edilen beyitler şu şekildedir.

- “Onun yanında hiçbir kalp red edilmez; çünkü alışverişten kâr beklemez ki. O bunak sokağa bir gelin gibi çıkmak istedi; o azgın karı, kaşlarını yoldu.” (6: 1267-1268).
- “Sofi dedi ki: Yardımı dilenen Allah, kârımızı ziyansız etmeye kadirdir. Ateşi gül ve ağaç haline getiren, bunu da zararsız bir hale getirebilir.” (6: 1739-1740).
- “Definden bir habbe bile meydana çıkmadı. Fakat ben yılan gibi bir hayli kıvrandım durdum. Bir aydır ağzımın tadı yok. Bunun ziyanı da haram oldu bana, kârı da.” (6: 1953-1954).
- “Çünkü şeriat ya Allah ihsanına nail olmayı yahut Allah kahrından kurtulmayı arar. Varlıktan arınarlarsa Allah'ın has kurbanlarıdır. Onlar, ne Allah'ı sınırlar, ne de ziyana, kâra aldırış ederler.” (6: 1973¹⁷⁰-1974).
- “Nemrud' un ateşinde bahçe gizlidir, harcamakla ihsan etmekle gelir artar. Bunun içindir ki o kurtuluş padişahı Mustafa, “Ey nimet sahipleri, cömertlik kazançtır, kârdır” demiştir.” (6: 3571-3572).

Eserde kâr kavramı iki farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlardan birincisi herhangi bir faaliyet ki bu çoğu zaman alışveriş gibi ticari faaliyet sonucunda ortaya çıkan ticari kârdır. İkincisi ise daha çok kavramın, fayda sağlama anlamında kullanımı yer almıştır. Eserde en fazla kâr kavramı on üç tekrar ile üçüncü ciltte tekrar edilmiştir. Bunun altısı gerçek anlamı ile, yedisi ise mecazi anlam ile kullanılmıştır. Diğer yandan birinci ciltte iki beyitte gerçek anlamı ile, ikinci ciltte ikisi gerçek ikisi de mecazi anlamı ile toplam dört beyitte, dördüncü ciltte bir beyitte gerçek anlamı ile, beşinci ciltte ikisi gerçek üçü de mecazi anlamı ile toplam beş beyitte ve altıncı ciltte de altısı gerçek, beşi de mecazi anlamı ile toplam on bir beyitte tespit edilmiştir.

İşletmenin faaliyeti esnasında ya da faaliyetleri sonrasında ortaya çıkan zarar ve bu anlamda kabul edilmesi gereken ziyan kavramı devam eden kısımda incelenmektedir.

7.6. Zarar/Ziyan Kavramı

Zarar kavramını farklı biçimlerde tanımlamak mümkündür. Gelir ve gider arasındaki olumsuz fark, ya da belli bir dönemde işletme faaliyetleri sonucunda varlıklarda meydana gelen azalma biçiminde tanımlanabilir. Diğer taraftan zarar, işletme faaliyetlerinin yerine getirilmesi sırasında yapılan gereksiz veya gereğinden fazla (verimsizliğin sonucu olarak) yapılan tüketimlerdir. Zarar, ekonomik fayda

170 Bir hadise göre gökyüzünde horoz şeklinde ve sesleri de horoza benzeyen melekler varmış. Onlar ötüp sabahı bildirirler, onların sesini duyan ve onları gören horozlar da ötmeye başlarlarmış. Eşek de şeytan görünce anırmış. Onun için horoz sesi duyunca hamdetmek, eşek anırışını duyunca şeytandan Allah'ya sığınmak sevaptır (İzbudak, V.Cilt: 47).

yaratmayan, boşa yapılan tüketimlerdir¹⁷¹. Örneğin, işletmeden yangın çıkması nedeniyle depodaki hammaddenin kullanılamaz hale gelmesi ya da yok olması bir zarardır. İşletme doğalgaz bedelini zamanında öderse, doğalgaz bedeli giderdir. Doğalgaz bedelini zamanında ödemeyip daha sonra gecikme zammı ile birlikte ödediğinde, ödenen gecikme zammı zarardır¹⁷² Zarar kavramı ile aynı anlamda kullanılan diğer ifade ise ziyan¹⁷³ kavramıdır. Mesnevi'de de zarar ve ziyan kavramları tespit edilmiş olup, aşağıda bu tespitlerden örnekler birinci ciltten başlanarak sıralanmaktadır.

- “Ne gam var ne kâr ve ne zarar düşüncesi. Ne bu filân kadının hayali ne o filân erkeğin kuruntusu! Ârifin hali, uyanıkken de budur, Allah” onlar uykudadırlar” dedi, bunu inkâr etme.” (1: 391-392).

Birinci ciltte ticari anlamda ortaya çıkan bir zarar durumu söz konusu değildir. Daha çok ziyan kavramı mecazi anlamda kullanılmıştır. İkinci ciltte tespit edilen zarar/ziyan kavramı ile ilgili beyitler şu şekildedir;

- “Köle, sahibine ziyan vermek için kendisini damdan baş aşağı yere atar, helâk olup gider! Hasta, doktora düşman olmuş; çocuk, kendisini terbiye edene düşmanlık beslemiş; (zarar kime?)!” (2: 797-798). Beyitinde köle eski çağlarda alınıp satılan bir ticari mal mahiyetinde değerlendirilmiştir. Bu nedenle kölenin ölmesi sahibi olan kişiye zarara uğraması anlatılmaktadır.
- “Hazine elde etmeye çalış, çünkü kâr, zarar, işin ardından gelir, sen bunları ferî bil. Fakat saman ekersen buğday elde edemezsin ki. İnsanların gözbebeği olan insanı ara, insanların gözbebeği olan insanı, insanların gözbebeğini!” (2: 2223-2224). Bu beyitte ise zarar kavramının yapılması gereken işlerden sonra ortaya çıkma ihtimali olan bir durum olduğunu açıklamaktadır.

İkinci ciltte zarar kavramı ile ilgili zararın ortaya çıkıp çıkmamasının kesin olmadığı bir durum ile zarar kavramının bilinçli bir şekilde ortaya çıkma durumu hakkında iki beyit yer almıştır. Devam eden kısımda ise üçüncü ciltte elde edilen beyitler sıralanmıştır.

- “Kendimizi gülünç hallere soktuk, düşmanlara mallar ihsan edip ziyana girdik. Bu gece bütün İsrailoğulları, karılarından uzak kaldılar diye,” (3: 921-922). Gereğinden fazla malın verilmesi sonucunda eldeki varlığın kaybedilmesinden dolayı ortaya çıkan zarardan bahsedilmektedir.
- “Pul şişe gibi ruhu incecik olan, cüz’i bir şeyden kırılıveren korkak tacir, ticaretinden ne fayda görür, ne ziyan eder. Hattâ fayda şöyle dursun ziyan eder, mahrum kalır, hor olur. Kimde yanlış varsa nuru o bulur.” (3: 3089-3090). Ticaret kavramının cesaret isteyen bir durum olduğu eğer cesur olunmaz ise zarar etmek ihtimalinin daha yüksek olduğu anlatılmaktadır.

171 Mevlüt KARAKAYA, a.g.e., s. 18.

172 Veli ÖZTÜRK, a.g.e., s.280.

173 <https://sozluk.gov.tr/>

- “Atını satıp ziyandan kurtuldu. Uğrayacağı ziyanı, başkalarına yükletti. Fakat yarın katırı sakatlanacak, o nimet, ancak köpeklere nasip olacak” dedi” (3: 3319-3320). Kusurlu olan bir malın satılması ile zarardan kurtulduğu bahsedilmektedir.
- “O haris adam, hemencecik katırı da sattı, dertten de kurtuldu, ziyandan da. Üçüncü günü köpek, horoza dedi ki: “Ey beyliği davulla dümbelekle ilân edilen yalancılar beyi, hani, nerede vaadin?” (3: 3321-3322). Yine bir malın satılması sonrasında kaçınılan zarar durumu anlatılmaktadır.
- “Adam, bunu duyunca köleyi de satıp ziyandan kurtuldu, yüzü parladı, neşelendi. Şükürler etmekte, âlemde üç ziyandan da kurtuldum.” (3: 3325-3326). Bu beyitte de kölenin satışı sonrasında zarar edilmediği açıklanmıştır.
- “Mâsum olan, yanılmayansa ancak vahye mahzar olan can horozudur. Kölesini de sattı. Köle satılır satılmaz öldü, alan da iki kat ziyana girdi.” (3: 3337-3338). Satan kişinin zarardan kurtulduğu ancak sorunlu olan köleyi alan kişinin ise zararının büyük olması anlatılmıştır.
- “Onlar üstüne, Allah’ın adı basılmış hakikî altını kastederler. O altın ne kesada uğrar ne ziyana... Ebedî ve daimîdir. O altın, öyle bir altındır ki bu zâhirî altın, parlaklığını ondan almış, kadir ve kıymeti ondan bulmuştur.” (3: 4363-4364). Beyitte ise altının özelliğinden dolayı zararın meydana gelmeyeceği aktarılmıştır.

Zarar kavramı ile ilgili üçüncü ciltte ortaya çıkarılan beyitlerde genel olarak ticari bir faaliyet sonrasında olası zarar durumundan kurtulmadan bahsedilmiştir. Eserin dördüncü ciltte tespit edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

- “Dedi ki: Benim terazimin dirhemi topraktır. Şeker almaya niyetin varsa sabret de dirhem bulayım. Adam “Mühim bir işim var, şeker almam lazım... Dirhem ne olursa olsun, zararı yok” dedi.” (4: 627-628).

Eserin dördüncü cildinde bahsi geçen ifade gerçek anlamı ile yani ticari faaliyet sonrasında elde edilen zarar anlamında kullanılmamıştır. Daha çok faydası olmayan etkisiz anlamında mecazi olarak ifade edilmiştir. Bir sonraki ciltte tespit edilen beyit şu şekildedir.

- “Can bakımından biriz ama görünüşte bu kârdan, bu zarardan uzağım ben. Kulun bir töhmet altına alınması, padişaha ayıp değildir. Bu, padişahın ancak bilimini keremini gösterir.” (5: 2095-2096).

Bu beyitte de kullanılan zarar kavramı da mecazi anlam ile kullanılmıştır. Altıncı cildin kavram ile ilgili tespit edilen beyitleri aşağıda sıralanmaktadır.

- “Bal şerbeti içersen başkasına humma gelmiyor. Gündüzün çalışıyorsun, akşamleyin ücretini başkası almıyor. Neye çalıştın da zararını, faydasını görmedin? Ne ektin de devşirme vakti onu biçmedin?” (6: 417-418). Çalışma sonucunda zarar ihtimalinin olduğu ifade edilmektedir.

- “Efendisi ne isterse zarara ziyana bakmadan alacağım. Çünkü o yeryüzünde Allah esiri olmuş, Allah düşmanlarının hışmına uğramış.” (6: 987-988). Zarar kavramı ve ziyana kavramı aynı anda kullanılmıştır.
- “Fakat bedava buldun da ucuz verdin. Hokkayı açıp da içindeki inciye görmedin. Cahilliğinden üstü kapalı okkayı verdin, yakında görürsün sen ne zarara girdin!” (6: 1045-1046). Bilinçsizce hareket edilmesi sonucunda ortaya çıkacak olan zarara atıf yapılmaktadır.
- “Hal sahibi ol da söz söyle; bu suretle de benim gibi söze düşkün olma! Sofî dedi ki: Mademki altın, bir madendendir. Neden bunda fayda var, onda zarar?” (6: 1603-1604). Madenler üzerinden zarar ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır.
- “Bu köylü pazarından kim, daha ziyade ticaretten anlar, geçer akçayla kalp akçayı görür, tanırsa kâr eder. Köylü pazarı, bu çeşit adama kâr yeri olur. Başkasına da körlüğü yüzünden suç ve zarar yeridir.” (6: 4285-4286). Ticari faaliyette ehil olmanın zararı önlemesinden bahsedilmektedir.

Altıncı ciltte yer alan beyitlerde daha çok gerçek anlamı ile kullanılan zarar ve ziyana kavramları iki beyitte de mecazi anlamla kullanılmıştır. Bu beyitler şu şekildedir;

- “Nice altın vardır ki yağma edilmekten, zarara uğramaktan kurtarmak için üstünü karartırlar. Susıgırı, denizden bir mücevher çıkarır, onu kıyıya koyar, ışığı ile etrafını görür, otlamaya koyulur.” (6: 2921-2922).
- “Ansızın o adamı sokakta bekçi yakaladı. Dayanamadı, bir hayli yumrukladı, sopayla dövdü. O karanlık gecelerde halk, hırsızlardan çok zarar görmüştü.” (6: 4255-4256).

Zarar ve ziyana kavramları eserde hem ticari anlamda zarara uğramak anlamlarında ya da kâr getiremeyen anlamında hem de faydası olmayan ya da sakıncası olmayan anlamlarında kullanılmıştır. Zarar/ziyana kavramları en fazla üçüncü ve altıncı ciltlerde yedişer beyitte tekrar edilmiştir. Ancak altıncı ciltte tespit edilen iki beyitte kavram mecaz anlamı ile tekrarlanmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü ciltlerde bir beyitte tespit edilmiş ancak bunların tamamı mecazi anlamda olduğu ortaya çıkmaktadır. İkinci ciltte ise iki beyitte gerçek anlamı ile kullanıldığı tespit edilmiştir.

8. ENVANTER İŞLEMLERİNE YÖNELİK BULGULAR

Envanter, işletmenin sahip olduğu varlıklar ve bu varlıkların sağlandığı kaynakların bilanço günündeki miktar ve değerlerini kesin bir şekilde ve dökümlü olarak bulmak ve elde edilen sonuçlara göre gerekli tamamlama, ayarlama, düzeltme yapmak suretiyle gerçek değerleriyle görülmesini sağlamaktır¹⁷⁴. Vergi Usul Kanunu'na göre; envanter çıkarmak, bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları saymak, ölçmek, tartmak ve değerlemek suretiyle kesin bir şekilde ve müfredatlı olarak tespit etmektir¹⁷⁵. Türk Ticaret Kanunu'nun 73'üncü maddesinde ise, "envanter" *çıkarmak*; saymak, ölçmek, tartmak ve değerlendirmek suretiyle, bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları kat'i bir şekilde ve müfredatlı olarak tesbit etmektir" şeklinde tanımlanmıştır¹⁷⁶. Her iki kanundan da anlaşılacağı üzere envanter en sade, en dar anlamı ile işletmeye ait varlıkların ve kaynakların sayılıp, tartılıp, ölçülmesi işlemidir. Envanter işlemleri varlıkların bazen dönem başlarında (işletme faaliyete başlarken) ama genellikle de dönem sonlarında gerçekleşen işlemlerdir. Envanter işlemlerinde sayma, ölçme ve tartma işlemleri varlığın karakterine göre ortaya çıkmaktadır. Mesnevi'de bu duruma örnek olan bulgular aşağıda ayrı başlıklarda gösterilmiştir.

8.1. Sayma Kavramı

İşletme varlıklarının miktar olarak tespit edilmesi, onların sayılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Muhasebe hesaplarından envanteri doğrudan ilgilendiren hesap, bu kavrama paralel olarak kabul edilmesi gereken "Sayım ve Tesellüm Noksanlıkları Hesabı" ve "Sayım ve Tesellüm Fazlalıkları Hesabı"dır. Envanter işlemleri içerisinde en fazla öneme sahip kavramların başında gelen sayma işlemi, öncelikle kasa ve ticari varlıklar için kullanılmakta olup, ancak bunlar ile sınırlı değildir. Muhasebe dışı işlemlerde sayma faaliyeti işletme özelliğine ve faaliyet alanına göre birçok kaynak ve varlıkta söz konusu olabilmektedir. Mesnevide varlıkların sayımına yönelik bulgular şu şekildedir;

- "Has, muhterem bir kulumuz var; mezarlığa kadar gitmek zahmetini ihtiyar et. Ey Ömer, kalk. Beytülmeden yedi yüz dinar al, hepsini onun avucuna say!" (1: 2163-2164). Say ifadesi bu beyitte daha çok sayıp, teslim etmek anlamlarında kullanılmaktadır.
- "Çünkü bana bu varlık, her an ondan gelmekte... Varlığım mahvolunca da ancak onu görürüm, başkasını değil. Birisi sana para verse, altın saysa sen ona bakarsın, kendine değil; bu da ona benzer" (1: 2198-2199). Yine bu beyitte de sayma kavramı sayarak teslim etme anlamında kullanılmıştır.

Birinci ciltte ortaya çıkan sayma kavramları gerçek anlamı ile kullanılmıştır. Ancak bu ifade iki anlamı aynı anda içinde barındırmaktadır. Üçüncü ciltte tespit edilen sayma kavramları şu şekildedir;

174 Recep GÜNEŞ, Durmuş ACAR, İsmail BEKÇİ, Hayrettin USUL, *Dönemsonu İşlemleri*, 2015, Detay Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara s.3.

175 Vergi Usul Kanunu, Resmî Gazete 10-11-12.1.1961/10703-4-5, M.186.

176 Türk Ticaret Kanunu, Resmî Gazete 09.07.1956/6762, Md.73.

- “Ömrün, altın kesesine benzer, geceyle gündüz de para sayan adamdır. Bilmeden, anlamadan sayar durur, nihayet kese boşalır, ay tutulur” (3: 124-125). Sayma ifadeleri ile benzetmeler yapılmaktadır.
- “Koyunlar, sayıya sığmayacak kadar çok olsa kasap, onların çokluğundan korkar mı hiç? Hepiniz de çobansınız... peygamber de çobandır. Halka gelince sürüye benzer... peygamber, onların çobanıdır, onları sürer durur” (3: 4145-4146¹⁷⁷). Bu beyitte ise sayma kavramı muhasebe dışı işlemlerde olduğu hali ile kullanılmaktadır.

Üçüncü beyitte tespit edilen sayma kavramının, gerçek anlamı ile kullanıldığı tespit edilmiştir.

Eserin dördüncü cildinde sayma kavramı ile ilgili olarak tespit edilen kavramlar ise şu şekildedir.

- “Deniz mahlûklarına deniz, bağ, bahçe gibidir...fakat karada yaşayanlara ölümdür, dağdır! Ey iş eri, bu nispeti birden tuttur da böylece bine kadar saya dur!” (4: 69-70). Beyitte kullanılan sayma ifadesi daha çok sayıya dökme anlamındadır.
- “Gece Hindusundan ay doğdu mu ışığı, her pencereden vurur, her tarafı aydınlatır! Yüzlerce evin ışığını sen, bir say... Çünkü ay battı mı bu evin sönüp öbürünkü kalmaz.” (4: 457-458). Yine bu beyitte de sayma kavramı sayıya dökme anlamında kullanılmıştır.
- “Böylece bütün âlem cüzlerini say dök... Hepsini önünden ve sonundan bir gör! Kim daha ziyade sonu görürse o, daha kutludur... fakat kim ahırını görürse o daha fazla kovulmuş, sürülmüştür! (4: 1613-1614). Mesnevi’de ayrıca sayıp dökme ifadeleri birlikte kullanılmaktadır. Bu da doğrudan envanter işlemini hatırlatmaktadır.

Dördüncü ciltte tespit edilen kavramlar daha çok varlıkların sayılarla ifade edilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Beşinci ciltte tespit edilen kavram ile ilgili bulgular aşağıda sıralanmaktadır.

- “Hiçbir sabah, beni uyur yahut güler bir halde görmedi. Hiçbir akşam, beni düzgün bir halde bulmadı. Acı ve tortulu neler içmişse etraflıca ve bir bir saymaktaydı.” (5:1245-1246). Sayma kavramı sayıya dökme anlamında kabul etmektedir.
- “Sevgilisine minnet olsun diye değil de aşkına yüzlerce tanık olmak üzere bunları sayıp döküyordu. Akli olanlara bir işaret yeter. Âşıkların sevgiliye karşı duydukları susuzluk, ne vakti gider, biter ki” (5: 1247-1248). Sayıp dökme kavramı hesaplamak anlamına gelmektedir.
- “Köpüğü gören, niyetlerde bulunur; denizi gören, gönlünü deniz haline getirir. Köpükleri gören, onları sayar döker. Denizi görenin irade ve ihtiyarı

kalmaz.” (5: 2909-2910). Bu beyitte de aynı şekilde sayıp döküp ifadeleri hesaplamak anlamında kullanılmıştır.

Beşinci ciltte kullanılan sayma kavramı daha çok hesaplama anlamında kullanılmıştır. Ayrıca ciltte gerçek anlamının dışında kullanımına da rastlanmaktadır.

- “Görünen ayak, mescit safında durur, mâna ayağı, göğün üstünde tavafta bulunur. İşte her cuz’u böyle say... Bu, vakit içindedir, zamana bağlıdır, oysa ondan da hariçtir” (5: 3605-3606).

Bu cildin tespit edilen kavramı, kabul etme anlamına gelmektedir. Altıncı ciltte tespit edilen kavrama yönelik beyitler şu şekildedir;

- “O altın verir bana, sen altın sayan el. O katır verir bana sen ona binecek akıl. O bana ışık verir, sen aydın göz. O meze verir, sen onu yiyecek kabiliyet.” (6: 3127-3128). Sayma kavramı, altınların sayımına yönelik kullanılmıştır.

Altıncı ciltte bir beyitte gerçek anlamında kullanılan kavramın dışında mecazi anlamı ile kullanımı şu beyitlerde tespit edilmiştir,

- “Testilerini doldurup gidiyorlar. Daima meydanda ve daima gizli bunlar. Düşünceleri, gökyüzünün yıldızları say. Fakat bunlar, başka bir gökyüzünde dönmedeler” (6: 2783-2784).
- “Bağırırılar, ağlarlar, feryat ederlerdi. Şîa, Kerbelâ vakası için yas tutardı. Ehlibeyt’in Yezit’ten, Şimîr’den çektikleri zulümleri, onlar tarafından uğradıkları sınanmaları sayıp dökerler.” (6: 779-780).

Son ciltte yer alan sayma ifadesi sayma faaliyetinin gerçek anlamı dışında farz etmek ve anlatmak anlamlarında da kullanılmıştır.

Mesnevi’de sayma faaliyetleri, varlıkların sayımının ötesinde de kullanılmaktadır. Bazen hesaplama bazen de sayıların kullanımı olarak ortaya çıkmıştır. Envanter işlemleri dahilinde incelenen sayma kavramı kapsamında mesnevide en fazla bulgu eserin beşinci cildinde yer almıştır. Ayrıca sayma kavramı, birinci ve üçüncü ciltlerde ikişer, dördüncü ve altıncı ciltlerde üçer adet beyit bulunmaktadır. İkinci ciltte ise sayma işlemine ait herhangi bir bulgu tespit edilememiştir.

Envanter işlemleri kapsamında yer alan ikinci kavram olan tartma işlemlerine yönelik incelemeler bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

8.2. Tartma Kavramı

Envanter işlemlerinde doğru sonuca ulaşabilmek için, varlığın ağırlık ölçüsü bakımından ne kadar geldiğinin tam olarak tespit edilebilmesi gerekmektedir. Muhasebe alanındaki tartma faaliyetine uygun olarak envanter işlemleri çerçevesinde ağırlık tespitinde bulunma yönünden ortaya çıkan bulgular şu şekildedir;

- “Teraziyi, terazi doğrulttuğu gibi terazinin değerini azaltan da yine terazidir. Doğru olmayanlarla tartılan eksikliğe düşer, akli şaşar kalır” (2: 123-124). Tartma işleminin doğru şekilde yapılmasından bahsedilmektedir.

İkinci ciltte tespit edilen bu beyitte tartma işleminin doğru tespitinin ancak doğru araçlarla gerçekleşeceğine yönelik bir anlatı bulunmaktadır. Eserin üçüncü cildinde tespit edilen bulgular şu şekildedir;

- “Birisi, kuyumcunun birine giderek “Altın tartacağım, bana terazini versene” dedi. Kuyumcu dedi ki. “Babacığım, hadi git, bende kalbur yok!” Adam: “Alay etme benimle. Ver şu teraziyi” dedi (3: 1624-1625). Altının ağırlığının tespitine yönelik bir tartma faaliyeti anlatılmaktadır.
- “Tartacağın altın da külçe değil, tozu var, kırık dökük bir şey. Elin titreyecek, yere dökeceksin. Sonra bana bir süpürge ver de toza, toprağa dökülen altınımı süpüreyim diyeceksin” (3: 1630-1631). Beyitinde altının külçe şeklinde olmadığı ve toz şeklinde olması nedeni ile tartma işinin gerçekleşmesinden bahsedilmektedir.
- “İki yüz batman bala bir okka sirke koydun mu, sirke balın içinde erir gider. Tattın mı sirke lezzeti olmadığından yoktur. Fakat tarttın mı balın okkası artmıştır, vardır.” (3: 3674-3675) Bu beyitte ise, batman olan ölçü birimi ile tartma eylemi birlikte kullanılmış ve yine ağırlığın tespit edilmesi durumu söz konusudur.
- “Şu kasabın verdiği ot yok mu? Acıdır, acı! Kasap o otu bizi semirtmek, tartıda ağır gelmemizi temin etmek için veriyor. Yürü, Allah’ın verdiği hikmet otunu ye! Çünkü Allah, onu ancak cömertliğinden, ihsanından dolayı karşılık istemeksizin vermiştir.” (3: 3743-3744). Beyitinde de yine ağırlık tespitinden bahsedilmektedir.

Üçüncü ciltte tespit edilen tartma kavramı kullanımı ağırlık tespitinde kullanılan araçlarla birlikte gerçekleştirilmiştir. Beşinci ciltte yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Adam, Aybek dedi, teraziyi getir, şu kediyi bir tartayım. Terazi geldi, kediyi tarttı, yarım batman geldi. Bunun üzerine a hilebaz kadın dedi,” (5: 3415-3416) bir hikâyeden esinlenerek anlatılan tartma kavramı kedinin ağırlık tespitinin gerçekleştirilmesine yöneliktir.
- “Et yarım batmandı, yarım okka kadar da fazlalığı olacak. Kedi de tam yarım batman geldi. Eğer bu, kediye söyle, et nerede? Yok, bu etse hadi var, bucak bucak kediyi ara.” (5: 3417-3418). Bu beyitte de bir önceki beyitte olduğu gibi tartma işlemi için gerekli araç ile birlikte kullanılmıştır.

Beşinci ciltteki beyitlerde hem ağırlık birimi hem tartma eylemi birlikte kullanılmıştır. Eserde tartma kavramının en fazla kullanıldığı cilt üçüncü cilt olmuştur. Ayrıca ikinci ciltte bir, beşinci ciltte iki beyitte kullanım söz konusu iken, birinci, dördüncü ve altıncı ciltlerde tartma eylemine yönelik herhangi bir tespitte ulaşılamamıştır.

Envanter işlemleri kapsamında yer alan ölçme işlemlerine yönelik tespitler aşağıda yer almaktadır.

8.3. Ölçme Kavramı

Ölçme kavramı belirli bir varlığın kıyaslanma ve tespitinin yapılabilmesi amacı ile değerlendirme işleminin gerçekleştirilmesidir. Bu kavramın içerisinde belirli bir uzunluk, ağırlık, yükseklik, alan, kapasite ya da olgunun durumunun tespiti yer almaktadır. Muhasebe işlemleri açısından ise muhasebe dışı işlemler arasında yer alan ölçme kavramına ait bulgulardan birinci ciltte yer alan beyit şu şekildedir;

- “Dünya nedir? Allah’tan gafil olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret etmek ve kadın; dünya değildir. Din yolunda sarfetmek üzere kazandığın mala, Peygamber, “ne güzel mal” demiştir” (1: 983-984¹⁷⁸). Bu beyitte hem para hem de kumaşın durumunu tespit etmeye yönelik bir kullanım söz konusudur.

Birinci ciltte muhasebe bilimine ait olarak ticari faaliyetlerle ilgili ölçüp tartarak ifadesi kullanılmıştır. İkinci ciltte yer alan kavrama yönelik beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Kardeş, kıssa bir ölçeğe benzer, mâna içindeki taneye. Akıllı kişi taneyi alır, ölçek var mı, yok mu? Ona bakmaz” (2: 3623-3624). Ölçek kavramı ölçme faaliyetinin kullanılmasına yöneliktir.
- “Amr’ın ne suçu varmış ki o çiğ Zeyd, onu köleler gibi suçsuz dövüyor?” der. Nahivci, “Bu, mâna ölçeğinden ibaret. Sen buğdayı almaya bak, ölçeğe lüzum yok” (2: 3630-3631). Ölçüsüz bir şekilde buğdayın elde edilmesine yönelik bir ifade söz konusudur.
- “Ey kötü yarasa, Süleyman’a alış da ebediyen zulmette kalma. Oraya doğru bir arşın gitsen arşın gibi ölçü kutbu kesilir, her tarafı ölçer biçersin” (2: 3763-3764). Buradaki ölçme ifadesi daha çok hesaplama, hesap etme anlamlarında kullanılmıştır.

İkinci ciltte yer alan beyitlerde ölçek ifadesi ölçme aracı olarak kullanılan ölçek şeklinde kullanılmıştır. Bunun yanında ölçme kavramı, hesap etme olarak da yer almıştır. Üçüncü ciltte tespit edilen bulgular şu şekildedir.

- “Ay ışığını bez şekline sokup ölçer, biçer satarlardı. Müşteri, para verip alır, sonra anlayınca eyvahlar olsun deyip hayıflanmaya, yüzüne vurmaya başlardı.” (3: 1163-1164). Beyitinde muhasebe işlemler silsilesi yer almaktadır. Öncelikle malın tespit edilmesi sırasında ölçme işlemi, sonrasında belirlenen miktarda satış işleminden bahsedilmektedir.
- “Hadi yürü, yiğitliğini bırak, bu ham sevdayı pişirmeye kalkışma. Zuhâl yıldızı arşınla ölçülemez! Senin gibi çokları bahttan, talihten dem vurdular ama sonunda birer birer, tutam tutam sakallarını yoldular!” (3: 4085-

178 Peygamber’in “İyi adamın iyi malı ne güzeldir” dediği rivayet edilir (İzbudak, Cilt 1, s.37).

4086). Beyitinde ölçme ifadesi ticari bir faaliyet ya da mali bir işlem olarak kullanılmayıp, sadece bir uzunluk birimi ile ölçme işlemi yer almıştır.

Üçüncü ciltte yer alan ölçme kavramları hem bir tespit edilmesi hem de uzunluk birimi çerçevesinde kullanılmıştır. Altıncı ciltte yer alan kavrama yönelik ifadeler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Kumaşı yüz kere görür, yüz kere geri verir. O nerede kumaş ölçecek? Yel ölçer poyraz biçer! Nerede müşterinin gelişi, alışverişi, nerede bir serserinin alayı, gönül eğleyişi?” (6: 835-836). Bu beyitte kumaşın uzunluğunu tespit edilmesinden bahsedilmektedir.
- “Terzi, sevimli müşterim, sana yüzlerce hizmette bulunayım deyip elini gözünün üstüne koydu, baş üstüne dedi. Kumaşı önce bir ölçtü, ne kadardan çıkacak onu anladı, sonra Türkü lâfa tuttu.” (6: 1688-1689). Aynı şekilde kumaşın uzunluğunun tespit edilmesine yöneliktir.

Son ciltte yer alan her iki beyitte de alışverişe dayalı bir ölçme işleminden söz edilmektedir. Bu durum da aslında doğrudan muhasebe işlemi doğuran bir olayı ortaya çıkarmaktadır. Muhasebe işlemlerinin en fazla ortaya çıktığı durumlar ticari faaliyetler sonucundadır. Aslında muhasebenin esasında da ticari ya da hizmet faaliyetleri bulunmaktadır. Çünkü işletmelerin var olma amaçları arasında ticari faaliyet sonucunda elde edilen kâra ulaşma isteği öne çıkmaktadır.

Mesnevi’de ölçme kavramına yönelik en fazla bulgu ikinci ciltte üç beyitte tespit edilmiştir. Üçüncü ve altıncı ciltlerde ikişer, birinci ciltte bir beyitte, dördüncü ve beşinci ciltlerde ise ölçme kavramına yönelik herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır.

Vergi kavramı ve vergi ile ilgili kavramların yer aldığı başlık aşağıda alt başlıkları ile birlikte ele alınmaktadır.

9. VERGİ İLE İLGİLİ KAVRAMLARA YÖNELİK BULGULAR

Vergiler tarih boyunca insanların ve toplumların üzerlerinde rahatsız edici bir yük olmuştur. Çünkü gerek dini gerekse geleneksel anlayışla alınan vergiler farklı oranlarda kişilerin kaçındıkları bir ödeme olmuştur. Öyle ki vergi kavramı mali kaynaklar bir yana, edebi eserlerde de yerini bazen gerçek anlamı bazen de mecaz anlamı ile yer almıştır. Tarihi bir edebi kaynak olan Mesnevi'de tespit edilen verginin doğrudan veya dolaylı kullanımı bu başlık altında yer almaktadır. Öncelikle doğrudan vergi kavramının kullanımı, devam eden kısımlarda ise vergi türleri olarak zekât, haraç, aşar, sadaka, hibe/bağışlama, bahşiş ve nafaka kavramları devam eden kısımda incelenmektedir.

9.1. Vergi Kavramı

Vergi, insanların topluluk halinde hayat sürmeye başladığı zamanda kendini gösteren içtimai ve iktisadi bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi kavramı, asırlar boyunca devlet hâkimiyetinin önemli bir aracı olmuş, toplum ve devlet arasındaki bağlantının ana niteliğini oluşturmuştur.¹⁷⁹

Devletin ve devletin yetki verdiği diğer kamu kuruluşlarının gerçek ve/veya tüzel kişilerden zorunlu, karşılıksız ve egemenlik gücüne dayanarak aldığı para şeklindeki iktisadi değerlere vergi denir. Vergi alınmasının temel nedeni kamu harcamalarının ve/veya kamu borçlanmasının finansmanını sağlamaktır.¹⁸⁰ Elde edilen gelirlerin kayıtlanması gerekmektedir. Gerçek ve tüzel kişilerle devlet kurum ve kuruluşlar arasındaki vergisel ilişkileri temel muhasebe kurallarına dayanarak kayıtlarda izlemekle yükümlü olan muhasebe dalına vergi muhasebesi denilmektedir.¹⁸¹ Vergi kavramı geçmişten beri insanların farklı şekillerde ve farklı isimlerde ödemek zorunda oldukları çeşitli şekillerde yasal ya da mutlak otorite tarafından belirlenmiş bir yükümlülük olmuştur. Toplumsal yaşamın içerisinde olan vergi kavramı, Mesnevi'de de bulunmaktadır. Eserde tespit edilen bulgular devam eden kısımda sıralanmıştır.

- “O para veriş cömert kişiye lâyıktır. Can vermekse esasen âşığın vergisidir. Hak uğruna ekmek verirsen sana ekmek verirler; Hak uğruna can verirsen sana da can bahşederler.” (1: 2235-2236).
- “İhsan ve adalet bayrağını yüceltmış, dünyadan yoksulluk ve ihtiyacı kaldırmıştı Deniz ve inci, onun vergisine nispetle ehemmiyetsiz bir hale gelmiş lütuf ve ihsan Kaf'tan Kaf'a yayılmıştı.” (1: 2245-2246).
- “Kapısı, hacet kıblesiydi. Şöhreti, cömertlikle bütün âleme yayılmıştı. Onun vergisinden, onun cömertliğinden Acem de şaşırılmıştı, Rum da. Türk de hayrete dalmıştı, Arap da.” (1: 2249-2250).

179 İsmail BEKÇİ, A. APALI, T. ÇULCU, Türk Devletlerinde Vergi Anlayış ve Uygulamalarının Biçimsel ve Yapısal Karakteri. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(2), 2021, s. 212.

180 İsa SAĞBAŞ ve Naci Tolga SARUÇ, Vergi Teorisi, S. 6, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/maliye_ue/vergiteorisi.pdf, Erişim Tarihi: 05.05.2021.

181 Mehmet Ali CANOĞLU, Vergi Muhasebesi, Marmara Üniversitesi Eğitim ve Yardım Vakfı, 1985, İstanbul.

- “O bulutun rahmeti, kerem sofrasında pişmiş yemek yiyenler için âlemde bayrak açmıştır. Vergi ve o ihsan, niyaz ehlinde tam kırk yıl, bir gün bile eksik olmadı.” (1: 3737-3738).

Birinci ciltte yer alan vergi kavramı gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Bu beyitlerde bedel, karşılıksız olarak verme anlamında kullanılmaktadır. İkinci ciltte yer alan kavramın mecazi kullanımının bulunduğu beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Kâfir vergide, cömertlikte topraktan daha aşağı, daha verimsiz olduğunu görüp, Varlığından çiçek ve meyve bitmediğini, hattâ bütün temizlikleri bozup pislemekten başka bir şey yapmadığını anlar da” (2: 1805-1806).
- “Onun, asıl peşin ihsan ettiği para, lütuf ve vergisidir. Kahırsa, o paranın üstüne konmuş arızı bir tozdan ibarettir. Âlemi lûtfetmek için yarattı. Zerrelere, onun güneşi riayetlerde bulundu.” (2: 2631-2632).

İkinci ciltte yer alan vergi kavramları da gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Eserin dördüncü cildinde yer alan kavram ile ilişkili beyit şu şekildedir.

- “Padişahlar, inatsız, ısrarsız doğudan da sana vergi getirmedeler, batıdan da! Ey ulu padişah, bütün padişahlar, sevinçle senin kapının eşliğini öpüyorlar!” (4: 2727-2728). Verginin verilmesi anlamında kullanılmaktadır.

Eserin dördüncü cildinde yer alan kavram daha çok verginin verilmesi olarak kullanılmaktadır. Beşinci ciltte yer alan beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Şehirliler aman diye huzuruna gelip secde ettiler. Kulağımıza küpe tak, bizi kul et, tek canımızı bağışla. Sana lazım olan her vergiyi her hediyeyi verelim, onu her yıl çoğaltalım.” (5: 847-848). Vergi ödenmesi ve verginin de arttırılmasına yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Şehrinizden Ebubekir adlı birini bana armağan olarak sunmazsanız, Size kötülük eder, sizi ekin gibi keser biçerim. Ne vergi alırım, ne afsun dinlerim dedi.” (5: 851-852). Verginin tahsilatından bahsedilmektedir.
- “Sonra Mikail bedenlere fizik verir. Senin çalışmansa aydın gönlü rızıklandırır. O kile vergisiyle eteğini doldurmuştur. Senin rızıkınsa kileye sığmaz.” (5: 1569-1570). Daha çok mutfak vergisi olarak kullanılmıştır.

Beşinci ciltte yer alan vergi kavramı ziyadesiyle gerçek anlamında belirli bir miktar toplanan para olarak kullanılmaktadır. Genel olarak eserde vergi kavramı eserde daha çok gerçek anlamı yani hukuki sonuç doğuran anlamı ile kullanılmıştır. En fazla dört tekrar ile birinci ciltte yer alan kavram, ikinci ciltte iki, dördüncü ciltte bir, beşinci ciltte ise üç beyitte tekrarlanmıştır. Üçüncü ve beşinci ciltte ise herhangi bir tespit yapılamamıştır.

Türk İslam devletlerinde vergiler iki ana sınıf olarak incelenmiştir. Bunlardan birincisi örfi vergiler, ikincisi ise şer’i vergilerdir. Örfi vergiler Türk devletlerinde geleneklere bağlı olarak uygulanan ve dini değerlerden bağımsız olarak bütün halktan alınan vergilerdir. Şer’i vergiler ise dini inanışlara göre alınan ve İslam dinini

seçen Türk devletlerde bazı farklılıkları olsa da temel esası Kur'an-ı Kerim olduğu için aynı ekseninde alınan vergiler olmuştur. Şer'i vergilerin onlarca çeşidi olmasına rağmen, en öne çıkanlarından zekât, haraç ve öşür (aşar) vergileri Mesnevi'de bahsi geçmiştir. Bu vergiler sırası ile devam eden kısımda başlıklar halinde sıralanmıştır.

9.2. Zekât Kavramı

Tarihsel süreçte Şer-i vergilere ait en önemli belgeler Osmanlı Devleti zamanından günümüze kalan belgelerdir. Osmanlı Şer'i Vergi düzeninin en önemli gelir kalemlerinden birini teşkil eden zekât, aynı günümüz vergi uygulamasında benimsendiği üzere on iki aylık dönem yani bir yıl üzerinden alınır. Vergilendirme dönemini belirten bu süreye ilişkin Kur'an-ı Kerim'de Tevbe Suresi'nin 36. Ayetinde “Allah yanında, ayların sayısı, yeri ve gökleri yarattığı günden beri on ikidir.” hükmü yer almaktadır. Bu vergilerin ortak özelliği esas itibarıyla zorunlu oluşlarıdır. Zekât; kendisi için gereğinden fazla malı bulunan kimselerin, bu malların en az kırkta birini fakirlere vermesidir.¹⁸² İslami vergilerden olan zekât ile ilgili Mesnevi'de tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “O rahmet kapısı, hırslarından dolayı bu görmedik dilencilerin yüzlerine kapandı. Zekât verilmeyince yağmur bulutu gelmez, zinadan dolayı da etrafa veba yayılır.” (1: 87¹⁸³-88¹⁸⁴). Dini bir vergi olan zekâtın verilmesi karşılığında bazı olumlu durumların da meydana geleceğinden bahsedilmektedir.
- “O münafık; muvafıkla beraber, inat ve taklide uyup namaza durur; niyaz ve tazarru için değil. Müminler; namazda, oruçta, hacda, zekâta münafıkla kazanıp kaybetmektedirler.” (1: 285-286). Zekât kavramı oruç, hac gibi İslam'ın şartları ile birlikte kullanılmaktadır.

Birinci ciltte yer alan kavram, dini bir göre olarak ödenmesi gereken vergi olarak kullanılmaktadır. Eserin bu cildinde ayrıca mecazi olarak da kullanılmaktadır.

- “Ey güzel yüzlü! Güzel yüzünün zekâtını ver; yine pare pare olan canı şerh et, onu anlat (dedim!). Fetta gözünün ucuyla ve nazla bir baktı da gönlüme yeni bir dağ vurdu.” (1: 1795-1796).

Zekât kavramı daha çok karşılığının verilmesi olarak mecazi anlamı ile kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Yahut yoksula zekât zamanını geldiği söylenmiş, mahpusa kurtuluş müjdesi verilmiş gibi. Muhammet'e Yemen'den gelen ve ağızsız söylenen Rahman nefesine. Yahut âsilere şefaate gelen Ahmed'in,” (2: 1203-1204). Zekâtın odağında yer alan gruba, zekâtın ödenmesinin hatırlatılması yapılmaktadır.

¹⁸² Yiğit YILMAZ, Osmanlı Devleti'nde Vergi Sistemi ve Vergi Denetimi, Vergi Raporu Dergisi, 2019, 232, S.12.

¹⁸³ Havariyy un'un ricası üzerine İsa'nın duasıyla gökten yemek indiği Kur'an'da hikâye edilmektedir. (Sure: 5 — Mâide. âyet: 112-114). (İzbudak, Cilt I: 16).

¹⁸⁴ Peygamber'in “Yağmur yağmadığını gördünüz mü bilin ki halk zekât vermemektedir. Allah da rahmetini onlardan esirgemektedir. Veba çıktığını gördünüz mü bilin ki dünyada zina çoğalmış, etrafa yayılmıştır” dediği rivayet edilmiştir. (İzbudak, Cilt I: 16).

- “Namaz kılmakta, zekât vermekte. Başka ibadetlerde bulunmakta. Fakat ruhu bir zerre bile zevk duymuyor. Ne güzel ibadetler ediyor ne hoş işlerde bulunuyor. Fakat bir parçacık bile tat yok.” (2: 3393-3394). Zekâtın aynı zamanda dini bir görev ve ibadet olduğu bahsedilmektedir.

Eserin ikinci cildinde yer alan kavram ibadet ve hedef kitlesi ile ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Eserin üçüncü cildinde yer alan beyit şu şekildedir.

- “Kuşun menisi de yeldir, havadır ama senin Allah’ı övüşün, Allah’ı tesbih edişin, hiç de kuşa benzemez. Yoksullara ihsanda bulundun, zekât verdin, elinle bir hayırda bulundun mu o âlemde bu hayır, ağaçlık, çayırılık, çimenlik olur.” (3: 3459-3460). Zekât vermenin karşılığının olması açıklanmıştır.

Üçüncü ciltte kullanılan kavram, vergi ödemekten ziyade bir görev olmasından bahsedilmektedir. Eserin beşinci cildinde yer alan beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Dışta olan namaz, oruç ve sair ibadetler, içteki nura tanıktır. Bu namaz, oruç ve savaşı da inanışa tanıktır. Bu zekât, hediye, bu hasedi bırakma da kendi sırrından haber vermedir.” (5: 183-184). Maddi olarak ödenen bir varlığa atıf yapılmaktadır.
- “Kimi bir mal veya afsun için çalışır, uğraşırsa bu ne demektir? İçimde bir gevherim var demektir; Allah’tan çekinmemden yahut cömertliğimden bir gevherim var ki bu zekâtla oruç ikisine de şahittir.” (5: 187-188). Verilen zekâtın şahitliğinden bahsedilmektedir.
- “Oruç der ki: Bu helalden çekindi, bil ki harama ulaşmasına artık imkân yok. Zekât der ki: Kendi malını bile veriyor, artık, kendisiyle aynı dinde aynı yolda olandan nasıl çalar?” (5: 189-190). Zekât vermenin kişilerin belirli bir anlayışa sahip olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Beşinci ciltte yer alan zekât daha çok dini bir yaklaşım olarak kavramın ruhunu ifade etmektedir. Eserin altıncı cildinde yer alan kavram ile ilişkili beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Ey yoksul zengine zekât ver. Bütün altınlar, bütün ipekli kumaşlar, yokluktur, yoksuldadır. Senin gibi bir kötü, o makbul ruha eş olmuş, Nuh’un nikâhındaki kâfir gibi âdeta.” (6: 2109-2110). Burada varlıklı olmanın zengin olmakla ilgisinin olmadığı üzerinde durulmaktadır.
- “Benim derdimden haberin bile yok. Mevkiinin zekâtını ver de bu yoksula bir bak. Bu bîdedep yoksul, buna lâayık değil ama senin umumî lûtfun, bundan çok üstün.” (6: 2691-2692). Bu beyitte, zekât vermek daha çok bedelinin ödenmesi yönünde kullanılmaktadır.
- “Mal, sadakayla katiyen azalmaz. Hayırlarda bulunmak, malı zâyî etmez, kaybolmaktan kurtarır. Altın zekât vermekle çoşar, fazlaşır. İnsanı kötülükten, fenalıktan kurtaran namazdır.” (6: 3573-3574). Bu beyitte,

zekât vermenin zenginliği azaltmayacağı tam tersine arttıracığı yönünde bir yaklaşımdan bahsedilmektedir.

- “Zekât vermen keseni korur. Namazın da seni kurtlardan kurtarır, çobanlık eder sana. Tatlı meyve; dalların, yaprakların arasında gizlidir. Ebedî yaşayış, ölümün içindedir.” (6: 3575-3576). Benzer şekilde bu beyitte de zekâtın varlıkları üzerinde bir koruyuculuğunun olduğu ifade edilmektedir.
- “Şartı, kim susarsa kurtulur hükmüydü. Kesesi, kasesi, susanlarındı. Nasılsa bir gün ihtiyarın biri, açım, bana zekât ver demişti.” (6: 3811-3812). Zekât istenmesi yönünde bir anlatı söz konusudur.

Eserin altıncı cildinde hem bedel ödemek hem de İslam dini açısından ödenmesi gereken bir tutar üzerinde yoğunlaşmıştır. Eser bütün olarak değerlendirildiğinde, Mesnevi’de zekâta yönelik beyitlerde zekâtın vergi anlamı kullanılmıştır. Ancak bu verginin verilmesi gerekliliğinden bahsedilirken dünyevi otoriteden ziyade dini bir gereklilik ve verilmesi sonrasında yaşanan manevi hazdan bahsedilmektedir. Zekâta yönelik en fazla altıncı ciltte dört beyit bulunmaktadır. Birinci ve ikinci ciltte ikişer beyit, üçüncü ciltte bir, beşinci ciltte üç beyitte zekât kavramına atıf yapılmıştır. Dördüncü ciltte ise kavrama yönelik bir bulgu tespit edilememiştir.

Zekât gibi İslamiyet’e ait bir vergi olan haraç kavramının eserde kullanımı ve bunların açıklamaları devam eden başlıkta yer almaktadır.

9.3. Haraç Kavramı

Haraç; işgal edilen ülkelerde Müslüman olmayanlara bırakılan topraklardan alınan devlet hissesidir¹⁸⁵. Kelime anlamı olarak, yerin gelirinden veya işçi olarak çalıştırılan kölelerle çocukların emeğinden elde edilen şey anlamına gelen haraç, daha sonraları toprak mülkiyetinden dolayı devletçe kişilerden alınan vergi için kullanılmaya başlanmıştır¹⁸⁶. Bir tür toprak vergisi olan haraç ile ilgili Mesnevi’de tespit edilen beyitler şu şekildedir;

- “Bunun üzerine Yahudiler; “Ey din ışığı, bizi rüsvay etme! Diyerek mal ve haraç verdiler. Bu sözün sonu görünmez. Mademki gözün sevgiliyi gördü, ver elini bana!” (1: 3973-3974). Haraç kavramı, bu beyitte bir vergi çeşidi olarak kullanılmaktadır.

Birinci ciltte yer alan haraç kavramı gerçek anlamı ile kullanılmıştır. İkinci ciltte kullanılan kavram aşağıdaki beyitte yer almaktadır.

- “Yüzbinlerce balık baş çıkardı. Her birinin ağzında bir inci vardı. Ama ne inci? Her tanesi bir memleket haracı. Allah’tan geliyor, elbette eşi bulunmaz.” (2: 3485-3486).

İkinci ciltte kullanılan haraç kavramı mecazi anlamı ile kullanılmaktadır. Eserin dördüncü cildinde kavramın yer aldığı beyitler aşağıdaki gibidir.

¹⁸⁵ Yiğit YILMAZ, a.g.m., 2019, s.12.

¹⁸⁶ Cengiz BECERMEN, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri*, EPAMAT Basım Yayın Ambalaj Reklam Promosyon Ltd. Şti., Ankara, 2008, s.27.

- “Fakat Allah, bu âlem dursun, mamur olsun diye gözlerini ağızlarını kapamıştır. Bu suretle de onlara taht ve taç tatlı gelir, âlemdeki halktan haraç alalım derler...” (4: 669-670). Beyitte kullanılan haraç kavramı, toplumdan vergi toplama anlamında kullanılmaktadır.
- “Fakat haraç ala ala kum gibi altın yığsın yine ölür, geberirsin, onlar senden arta kalır! Mal, mülk, devlet ve altın, canına yoldaş olmaz... sen altın ver de görüşünün kuvvetlenmesi için sürme al!” (4: 671-672). Haraç kavramı, fazla haraç almanın da fayda sağlamayacağı üzerinde durulmaktadır.

Dördüncü ciltte yer alan haraç kavramı, haraç toplama ve fazlasının anlamsızlığı üzerinde durulmuştur. Eserin beşinci cildinde yer alan kavramın bulunduğu beyit aşağıdaki şekilde kullanılmıştır.

- Deli oldum da Mahmut’un hikâyesiyle Eyaz’ın vasıflarını söyleyemedim kaldı gitti işte. Çünkü filim rüyada Hindistan’ı gördü. Koy harab oldu, haraçtan umidini kes. (5: 1891-1892). Haracın verilmeyeceğinden bahsedilmektedir.

Beşinci ciltte yer alan haraç kavramında, bu verginin toplanamayacağı üzerinde yer almaktadır. Genel olarak eserde haraç kavramına yönelik tespit edilen vergiler daha çok bir vergi olarak değil de açıktan yapılan ödemeler anlamında kullanılmıştır. Birinci, ikinci ve beşinci ciltlerde bir, dördüncü ciltte iki beyitte tespit edilen kavram, üçüncü ve altıncı ciltlerde tespit edilememiştir.

İslami vergilerden bir diğeri olan aşar vergisi ile ilgili bulgular devam eden başlıkta incelenmektedir.

9.4. Aşar Kavramı

Aşar kelimesi öşrün çoğuludur. Öşrün sözlük anlamı onda bir demektir. Aşar isminin manasından da anlaşılabilceği gibi mahsullerin onda biri olarak alınan vergidir. Ancak uygulamada onda bir rakamı, asırdan asra ve zamandan zamana değiştirebilmiş, lafzın manaya uyumu gözetilmemiştir. Öşür, aşağı yukarı dinler kadar eskidir ve dinlerin hepsinde vardır. İbrahim’in, Yakup’un ve Musa’nın, aşarın tahsili ve harcanacağı yerler hakkındaki usul ve metotları tarihen sabittir. Örneğin Selahaddin Eyyübi üzerine yürüyen üçüncü haçlı ordularının masraflarını karşılayabilmek için İngiltere ve Fransa kralları da “Dime Saladin” diye olağanüstü vergi toplamışlardı¹⁸⁷. Mesnevi’de aşar ile ilgili sadece bir beyitte bulgu tespit edilmiştir. O da,

- “Âşıklara her nefeste bir yanış ver. Yıkık köyden haraç, âşar alınmaz. Hatalı söz söylese bile ona hatalı deme. Kanına bulanıp şehit olursa yıkamaya kalkışma.” (2: 1765-1766). Aşarın bir vergi olarak kullanımı söz konusudur.

Eserin sadece ikinci cildinde tespit edilen aşar kavramına yönelik bir beyitte kavram gerçek anlamı ile kullanılmıştır. Diğer ciltlerde kavramın kullanımı tespit edilememiştir.

¹⁸⁷ Ziya KARAMURSAL, Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1989, Ankara, s. 167 akt. Abdullah MUTLU, Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi, Ümit Ofset Matbaacılık, 2009, Ankara s. 48-49.

İslamiyet'te hem bir vergi hem de bir yardım ifadesi olarak kullanılan kavrama ait bulgular devam eden başlıkta incelenmektedir.

9.5. Sadaka Kavramı

Sözlükte “(haber) gerçek olmak; doğruluk” gibi anlamlara gelen sıdk kökünden türeyen sadaka kelimesi (çoğulu sadakāt), Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddî yardımları, bu çerçevede verilen para ve eşyayı ifade eder. Kelime Türkçe'de daha çok dilencilere yapılan küçük para yardımını belirtmek üzere kullanılır. Sadaka vermeye tasadduk denilir. İnsanın doğasında bulunan yardımlaşma ve muhtaç olana yardım etme duygusu yanında dinlerin ve ahlâkî öğretilerin teşviikiyle, devlet tarafından zorunlu biçimde tahsil edilen vergilerden ayrı olarak başkalarına maddî destek sağlamak için özveride bulunma uygulamaları değişik şekiller altında gelişerek sosyal yaraların sarılmasına ve toplumsal barışın sağlanmasına önemli katkılar sağlamıştır.¹⁸⁸ Sadaka, zekât kavramını da içine alan daha geniş anlamı ile yardım esaslı bir konudur. Zekâtın farkı ise zekâtın belirli bir oranda mala sahip olunması gerekirken, sadaka da bu şekilde bir zorunluluk bulunmamaktadır. Mesnevi'de sadaka ile ilgili bazı beyitler tespit edilmiştir. Bu beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “O zaman keşke elim kırılıyaydı; o güzel sözlünün başına nasıl oldu da vurdu? Kuşu, yine konuşsun diye yoksullara sadakalar vermekteydi.” (1: 255-256). Yoksullara yapılan yardımdan bahsedilmektedir.

Sadaka kavramı eserin birinci cildinde iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi gerçek anlamı ile yardım olarak yapılmasına yöneliktir. İkincisi ise aşağıdaki gibidir.

- “Hele mevkiinin sadakası olarak yolunu şaşıranı kendi yolundan sürme! Bütün ırmaklara su veren deniz bile her çöpü başının üstünde taşır” (1: 1163-1164). Kavram, karşılık olarak kullanılmaktadır.

Bu beyitte kavram gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Eserin ikinci cildinde yer alan kavram aşağıdaki beyitteki gibidir.

- “Fakat ey gönül, bunca rağbetsizliğe rağmen sen yine padişahın sadakasını saç, esirgeme! Ey gökyüzünün elçisi, sen usananlara bakma, atını sıçratadur, oynatadur!” (3: 3611-3612). Bu beyitte sadakanın padişah tarafından dağıtılmasına yönelik bir anlatı söz konusudur.

Eserin üçüncü cildinde yer alan kavram, sadakanın yardım olarak kullanılmasına yöneliktir. Dördüncü ciltte yer alan bulgunun yer aldığı beyit şu şekildedir.

- “Dünya padişaha zindan kesildi... Şehzade ise babası ve akrabası ağlarken gülmekteydi! Padişah pek çaresiz kaldı... Gece gündüz kurbanlar kestirmede, sadakalar vermekteydi!” (4: 3153-3154). Bu beyitte de sadaka kavramı ile yoksullara yapılan yardımlara yönelik bir kullanımdır.

¹⁸⁸ Ali DUMAN, Sadaka, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka>, Erişim: 06.03.2021.

Dördüncü ciltte de sadaka kavramı gerçek anlamı ile yer almıştır. Beşinci ciltte tespit edilen bulgu aşağıdaki gibidir.

- “Temiz bir Allah adamı vardı. Aklı, her şeye erer, işin sonunu görürdü. Yemen ülkesine yakın Darvan şehrinde, sadaka vermekle, güzel huylu olmakla şöhret kazanmıştı.” (5: 1473-1474). Bahsedilen şehirde sadaka vermenin yaygınlığından bahsedilmektedir.

Beşinci ciltte yer alan kavramda Darvan şehrinin sadaka ile yardım yapıldığı ifade edilmektedir. Eserin altıncı cildinde yer alan beyitler şu şekildedir.

- “Rızklar da onun rızkını yemektir. Meyveler de onun yağmuruna karşı dudakları kupkuru bir haldedir. Kendine gel, bu işteki düğüm, tersine düğümlemişti. Sana sadaka verene sen sadaka ver!” (6: 2107-2108). Sadaka vermenin karşılıklı olması tavsiye edilmektedir.
- “Peygamber “sadaka belâyı defeder” dedi. Ey yiğit hastalığını sadakayla tedavi et. Sadaka, yoksulu yakmak, hilim¹⁸⁹ gözleyen gözü kör etmek değildir.” (6: 2591-2592). Bu beyitte, bir hadisten yola çıkılarak sadaka kavramının önemi üzerinde durulmaktadır.
- “Kutluluk gördün mü şükret, ihsanda bulun. Kötülük gördün mü sadaka ver, yargılanma dile! Çark vur. Ayın nuru ile ruhu parlat. Çünkü tutulma yerine geldi, zararlar gördü, can simsiyah oldu.” (6: 2785-2786). Sadakanın verilmesi gerektiği bir durum anlatılmaktadır.
- “Mal, sadakayla katiyen azalmaz. Hayırlarda bulunmak, malı zayi etmez, kaybolmaktan kurtarır. Altın zekât vermekle çoşar, fazlalaşır. İnsanı kötülükten, fenalıktan kurtaran namazdır.” (6: 3573-3574). Sadaka ile yardım etmenin altın gibi varlıkları arttıracığı anlatılmaktadır.
- “Dul kadınların arasına karışıp elini gizledi başını eğdi öylece durdu. Fakat padişah, yine tanıyıp sadaka vermedi. Hocanın mahrumiyetten yüreği yandı.” (6: 3825-3826). Sadaka verilmediği bir anlatı üzerinde durulmuştur.

Eserin altıncı cildinde sadaka kavramı gerçek anlamı ile kullanılmıştır. Genel olarak Mesnevi’de bahsi geçen sadaka yardımlaşma esasında yoksula ödenen tutarlara atıf yapmaktadır. Eserde birinci ciltte iki, üçüncü, dördüncü ve beşinci ciltlerde birer, altıncı ciltte ise dört beyitte sadakadan bahsedildiği tespit edilmiştir. İkinci ciltte ise herhangi bir bulguya ulaşılammıştır.

İslamiyet’te yaygın olarak kullanılan başka bir kavram ise karşılıksız verilen hibe/bağışlama kavramı, bir sonraki başlıkta incelenmektedir.

9.6. Hibe/Bağışlama Kavramı

Sözlükte “karşılıksız vermek, bağışlamak” anlamına gelen hibe hukuk dilinde, özel borç ilişkileri grubunda yer alan ve bir malın karşılıksız olarak başkasına temlikini ifade eden akdin adıdır. Arapça’da hediye, sadaka, atıyye, nihle,

¹⁸⁹ Akıllı ve kültürlü olmakla kazanılan, beşeri münasebetlerde hoşgörülü, bağışlayıcı ve medeni davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâki erdem. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hilim>).

Türkçe’de bağış ve teberru gibi kelimeler hibe ile eş anlamlı olarak kullanılsa da teberruun daha geniş, sadaka ve hediyenin daha dar kapsamlı ve kısmen farklı amaç taşıdığı, bu sebeple hibenin daha teknik ve hukukî bir terim olduğu söylenebilir. Bu hukukî işlemin taraflarına vâhib ve mev’hûbün leh, bağışlamaya konu olan şeye de mev’hûb denilir.¹⁹⁰ Mesnevi’de yer alan bağış yapma ile ilgili beyitler şu şekildedir;

- “Ya paranla alarak bir mala sahip olursun, ya birisi sana bir şey bağışlar yahut vasiyet eder yahut da gönlünden kopar, sana verir. Bu çeşit bir şey olmadıkça bir şeye sahip olamazsın ki. Bu yeni şeriat hangi kitapta. Sen ya o öküzü ver, ya hapse git” demekteydi.” (3: 2329-2330). Kavram, mala sahip olmanın farklı yolları arasında sıralanmaktadır.
- “Bunu sana kim bağışladı? Satın mı aldın, mirasa mı kondun? Ekine nasıl sahip olabilirsin, sen mi ektin? Ektinse senindir. Kazanmakta ekin ekmeye benzer. Ekmedikçe ona sahip olmaya hakkın yoktur.” (3: 2391-2392). Bağışlama ifadesi daha çok verilmesi olarak kullanılmaktadır.
- “Davud, ondan sonra dedi ki. “A inatçı, bütün malını mülkünü hemencecik ona bağışla. Yoksa bak, sana söylüyorum, işin fena olur, yaptığın zulüm ve cefa meydana çıkar.” (3: 2425-2426). Bu beyitte kullanılan bağışlama kavramı, varlıkların başkasına devredilmesidir.
- “Nimet, insana gafflet verir, şükürse uyandırır. Padişahın şükür tuzağıyla nimet avlamaya gör! Şükür nimeti, gözünü doyurur, seni bey yapar. Bu suretle de yoksullara yüzlerce nimet bağışlarsın.” (3: 2897-2898). Kavram, karşılıksız olarak başkasına varlıkların aktarılması anlamındadır.
- “Nerede Allah’ın verdiği ücret, nerede o sermayesiz herifin verdiği ücret? Bu, sana ücret olarak bir hazine bağışlar, o birkaç mangır verir! Allah’ın bağışladığı altın, sen ölüp kumlar, topraklar altında yatsan bile seninledir... Öldükten sonra kalıp başkalarına nasip olan mal değildir o!” (3: 3757-3758). Kavramın kullanımı, hazine olarak kullanılan varlığın başkasına verilmesidir.

Üçüncü ciltte yer alan bağışlama kavramı, daha çok karşılıksız olarak başkasına devredilen mal, mülk, hazine ve varlıklarla birlikte bahsedilmiştir. Eserin dördüncü cildinde yer alan kavramın kullanıldığı beyitler şu şekildedir.

- “Şu oduncuya bağışlayayım da o da iki üç günceğiz rızık derdinden kurtulsun! Oduncu içinden geçeni anlıyormuş meğerse... Çünkü kulağı, Allah nuruyla nurlanmış!” (4: 693-694). Bu beyitte kavram, bir varlığın karşılıksız olarak verilmesi anlamında kullanılmaktadır.
- “Padişah ikram sahibiydi, saire bin kırmızı altın verilmesini, bundan başka daha da ihsanlarda bulunmalarını emretti. Veziri dedi ki: Bu pek az... Hiç olmazsa ona o bin altın ver de safayı hatırla gitsin!” (4: 1157-1158). Bu

¹⁹⁰ Ali BARDAKOĞLU, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hibe>, Erişim: 01.05.2021.

beyitte doğrudan bağışlama ifadesi geçmese de karşılıksız vermenin, kavram ile aynı sonuca ulaştığı düşünülmektedir.

- “Bu suretle de onun lütfu, ihsanı, altın bağışlaması, söz arasında amber gibi koksun! Allah, bizim huyumuzu da kendi huyuna uygun, kendi suretine göre yarattı, bizim vasfımız da onun vasfından bir örnektir.” (4: 1193-1194). Altının bağışlanmasından söz edilmektedir.
- “Mal bağışlamanın gönülde yüz türlü nişanesi olur... İyi işin yüzlerce alâmeti görünür! Malını dağıtıp bağışlayan kişinin gönlüne o mal yerine yüzlerce dirilik gelir!” (4: 1757-1758). Bu beyitte ise malın bağışlanmasına yönelik bir anlatı söz konusudur. Malın bağışlanması ile kişinin mutluluğunun artacağı da yine beyitte yer almaktadır.

Dördüncü ciltte yer alan bağışlama kavramı da yine gerçek anlamı ile kullanılmıştır. Eserin beşinci cildinde yer alan kavramın kullanımını aşağıdaki beyitlerde sıralanmaktadır.

- “Bu suretle düşünceleri meydana çıksın. Ondan sonra ona yapılacak şeyi biz biliriz. O altınları mücevherleri de size bağışladım. Yalnız neler çıktığını bana haber verin, o kadar dedi.” (5: 1987-1988). Beyitte kavram, mücevherlerin bağışlanması olarak yer almaktadır.
- “Bir müddet zenginlerden para topla, yoksullara dağıt. Bir müddet hizmetin budur. Şeyh, baş üstüne ey canımın sığındığı Allah dedi.” (5: 2681-2682). Dağıtma ifadesi, bağışlama anlamında kullanılmaktadır.

Beşinci ciltte yer alan beyitlerde bağışlama kavramı hem doğrudan kullanılmış hem de dolaylı olarak anlatılmıştır. Eserin altıncı cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Ona bir kuzu versen sana bir sürü bağışlar. Her sıfatı, kemale götüren zaten Allah'tır. Kuzuyu kurda emniyet edebilir misin? Sakın kurtla Yusuf'u yoldaş etme.” (6: 1421-1422). Bağışlamanın fazlasıyla karşılığının olacağına yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Delkak cevap verdi: Köyde duydum ki padişah, her ana caddenin başında bir tellal bağırtmış. Üç günde Semerkant'a kadar gidecek adama hazineler bağışlatacağım demiş.” (6: 2541-2542). Bu beyitte, bağışlama kavramı bir anlamda ödül gibi kullanılmaktadır.
- “Kötülüklerle böyle elbiseler verirse temizlere neler bağışlar? Allah onlara gözlerin görmediği şeyler verir. Dile, lûgata sığmaz lûtuflar eder.” (6: 2701-2702). Allah'ın varlıkları bağışlamasından bahsedilmektedir.
- “Altın senindir, altını o yaratmadı. Ekmek senindir, ekmeği sen bağışlarsın. Ona cömertliği merhameti veren de sensin. Cömertlik ederde neşelenir; bu neşeyi, bu sevinci veren de sensin.” (6: 3131-3132). Ekmeğin karşılıksız verilmesi konu edinilmiştir.

- “Terk ettiği malın, mülkün yirmi katını, fazlasıyla ona bağışlayacağım. Muarrif dedi ki: Senin padişahlığın, onun gönlüne aşk tohumunu ekeli senin sevginden başka bir havaya kapılmasına imkân mı var?” (6: 4411-4412). Bağışlamanın fazla miktarlarda olacağı anlatılmaktadır.
- “Fakat biz, bu değirmene buğdayımızla geldik. Bu değirmen, bize mal mülk bağışlar, iş güç verir. Önce cennete girmeye istidat gerek ki cennetten bir dirlik elde edesin.” (6: 4433-4434). Hem bağışlama hem de verme ifadeleri birlikte kullanılmıştır.

Eserin son cildinde bağışlama ifadesi, daha çok karşılıksız olarak verme anlamında kullanılmaktadır. Genel olarak eserde hibe anlamında kullanılan bağışlama ifadesi Mesnevi’de doğrudan kullanılması yanında anlam olarak da bazı beyitlerde anlatılmıştır. Bu nedenle doğrudan kavram yazılmasa bile anlam itibari ile örnek beyitler arasında gösterilmiştir. Eserde en fazla bağışlama anlatısı altı tekrar ile altıncı beyitte yer almıştır. Üçüncü ciltte beş tekrar, dördüncü ciltte, dört tekrar, beşinci beyitte ise iki tekrar yapılan bağışlama kavramına yönelik birinci ve ikinci ciltlerde herhangi bir bulgu tespit edilememiştir.

Geri alınması beklenmeden karşı tarafa verilen bir başka kavram ise bahşiş kavramıdır. Bu kavram aşağıdaki başlıkta ele alınmaktadır.

9.7. Bahşiş Kavramı

Bahşiş kavramı da hibe ve bağışlama gibi yapılan ödemeler anlamını içermektedir. Ancak bahşişte daha çok öne çıkan yapılan bir iş ve işlemden dolayı karşılığında verilmiş olmasıdır. Mesnevi’de tespit edilen konu ile ilgili beyitler aşağıdaki şekildedir.

- “Yokluk istihkakından kendisine gelince ağzını açtı, hoş bir tarzda medhü senaya başladı: “En az bahşişi dünya mülkü olan Allah’ım! Ben ne söyleyeyim? Zaten sen gizlileri bilirsin.” (1: 57-58). Çok fazla veren anlamında kullanılmaktadır.

Birinci ciltte kullanılan bahşiş kavramı sınırsız şekilde verilmesi anlamında yer almıştır. Eserin dördüncü cildinde yer alan kavram ile ilişkili beyit aşağıdaki gibidir.

- “Kız kardeşlerin, yüce göklerde oturuyor...sen neden murdar bir şeye padişahlık eder durursun? O padişahın, kız kardeşlerine yüce ve bol bahşişlerden neler verdiğini hiç bilir misin?” (4: 1043-1044). Yine bir önceki kullanımdaki gibi bahşiş kavramı fazlaca verilmesi olarak anlatılmaktadır.

Dördüncü ciltte de bahşiş kavramı verme olarak ifade edilmektedir. Genel olarak eserde bahşiş kavramı ile ilgili biri birinci ciltte diğeri de dördüncü ciltte olmak üzere iki farklı beyit tespit edilebilmiştir. Diğer beyitlerde kavramın kullanımına yönelik bir beyit tespit edilememiştir.

Günümüzde de farklı anlamlarda kullanılan nafaka kavramı, devam eden kısımda incelenmektedir.

9.8. Nafaka Kavramı

Sözlükte nafaka kelimesi “harcamak, tüketmek” anlamındaki infâk masdarından türetilmiş olup “azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddî değerler” mânasına gelir.¹⁹¹ Mesnevi’de konu ile ilgili tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Padişahın ince hizmetlerini bırakır, kötü düşüncelere dalar, fakat yaptığımı iyi sanırdı! Padişah nafakasını azaltın... Söylenir dırlanırsa adını kullar arasından silin dedi.” (4: 1491-1492). Nafaka kavramı, verilen yiyecek içecek veya geçimini sağlanmasına yarayacak olan varlıklar olarak bahsedilmektedir.
- “Kölenin akli azdı, hırsı çok... Nafakasını az görünce kızdı, serkeşleşti. Akli olsaydı kendi kendinin etrafında döner dolaşır, düşünür taşınır da suçunu görür, kendisini affettirirdi.” (4: 1493-1494). Nafaka kavramı, kendisine ayrılan payın (varlık) yeterince olmaması anlamındadır.
- “Bu sözün sonu yoktur... Evet, o yiğit, yiyecek ve ekmek nafakasının azlığından perişan oldu! Ne mutlu o sofiye ki rızkı azalır... boncuğu inci olur, kendisi deniz kesilir!” (4: 1859-1860). Yeteri kadar geçimini sağlayacak gelirinin olmamasından bahsedilmektedir.
- “Mektubu yazmadan mutfak eminine gitti... ey cömert padişahın mutfağındaki hasis adam, dedi... Nafakamdan bu kadar şey kesmek padişahı, padişahın himmetinden uzaktır!” (4: 1717-1718). Yine gelir ya da hayatını devam ettirecek kadar varlığının olmamasına yönelik bir kullanım yer almaktadır.
- “Mutfak emini, ona on türlü delil getirdi... fakat o hırsından hepsini reddetti. Kuşluk vakti nafakası az gelince bir hayli söylendi, kötü sözler söyledi, fakat hiçbir faydası olmadı.” (4: 1721-1722). Kavram yine önceki beyitlerdeki hali ile geçimini sağlayacak varlıklar olarak kullanılmaktadır.
- “O hususi Allah nafakasını duyan, Allah’ın yakınlığına erer, gayb nafakasını elde eder. Fakat ruh nafakası noksan olan kişinin canı o noksan yüzünden titremeye baslar.” (4: 1861-1862). Allah’ın verdiği varlıklara atıf yapılmıştır.

Dördüncü ciltte yer alan nafaka kavramı, geçiminin sağlanmasına yarayan varlıklar olarak kullanılmıştır. Altıncı ciltte yer alan nafaka kavramının yer aldığı beyit aşağıdaki gibidir.

- “Yalnız sandık içindeyken alım satım, az çok fiyat verme hususundaki sözlerini duymuştu. Neden kadının nafakasını tam olarak vermedin dedi. Çuha dedi ki: Ben şeriata canla başla kulum.” (6: 4561-4562). Hakkı ile kazanılan varlığın (para) verilmemesi anlatılmaktadır.

Son ciltte yer alan nafaka kavramı daha çok para anlamında kullanılmaktadır. Nafaka ile ilgili beyitlerde ödenmesi gereken mal, yiyecek ve diğer varlıklardan bahsedilmektedir. Konu en fazla altı tekrar ile dördüncü ciltte işlenmiştir. Bunun yanında bir beyit altıncı ciltte tespit edilmiş iken, diğer ciltlerde konu ile ilgili herhangi bir beyit tespit edilememiştir.

¹⁹¹ Celal Erbay, Nafaka, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>, Erişim: 03.05.2021.

10. DEĞERLİ MADENLERE YÖNELİK BULGULAR

İnsanlığın tarihi bir anlamda madencilik tarihiyle eşdeğer kabul edilebilir, insanoğlu önce çevresiyle ilgilenmiş değişik renk ve ağırlıktaki taşları keşfetmiştir. Bilinen tarihi kayıtlara göre Milattan 7000 yıl öncesinde Anadolu'da madenler ergitilip işlenmiştir. M.Ö. 2000 -1200 yıllarında Hititler demiri eritip çeşitli aletler yapmışlardır. Nitekim yapılan kazılardan elde edilen bilgilere göre, Hitit Kralının Asur Kralına yazdığı mektupta kötü hava koşulları nedeniyle külçe demir siparişlerini geciktirdiklerinden söz edilmekte ve özür dilenmektedir, ilk altın paranın ise Anadolu'da Lidyalılar tarafından basıldığı bilinmektedir.¹⁹²

Madencilik Anadolu'dan başlayıp diğer bölgelere yayıldığı bilim dünyasınca genel olarak kabul edilmektedir. Anadolu, madenlerin çeşitliliği ve oldukça fazla miktarlarda bulunmasından dolayı metal işleme sanatının da en eski örneklerine ulaşılabilen bir coğrafyadır. İnsanoğlu, nesiller boyunca, doğada bulunduğu hammaddelerden yararlanarak taş, ağaç ve kemik gibi malzemelerden çeşitli araç ve gereçler yaparak avlanmışlar ve böylelikle beslenmeyi sağlamışlardır. Obsidiyen ve çakmak taşı gibi taşlara şekil vererek elde ettikleri aletleri savunma ve avcılıkta kullanmışlardır. Zamanla insanlar hematit ve malahit gibi cevherlerden boya malzemesi yapmayı öğrenmişlerdir.¹⁹³

Değerli madenler olarak eski çağlardan itibaren bakır, gümüş, altın gibi birçok alanda farklı kullanım amaçları ile iktisadi hayatın içeriğinde yer almıştır. Toplum hayatının içerisinde kullanılan alanı olan değerli madenler ve gerek değerli madenlerden üretilmiş gerekse para birimi olarak tespit edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

10.1. Bakır Kavramı

Anadolu Madencilik Tarihi incelendiğinde birçok gelişme evreleri göze çarpar. Başta renkli mineraller toplanmakta, boya malzemesi ve boncuk yapımında kullanılmaktaydı. Henüz çanak çömleğin bilinmediği dönemlerde yüzeye yakın bazı maden yataklarında bulunan nabit bakır da toplanmaya ve küçük nesnelere yapımında kullanılmaya başlandı. Böylece insanlığın ilk kullandığı metal bakır oldu. MÖ 6. binyıl sonlarında ise bakır cevherden ergitilmekteydi.¹⁹⁴ Bakırın birçok eşya yapımında kullanılması ve kullanımının yaygın ve işlenmesinin daha kolay olması bakırın değerli madenler arasında önemli bir noktaya taşımıştır. Bakır ile ilgili Mesnevi'de tespit edilen bulgular birinci ciltten başlanmak sureti ile aşağıda sıralanmıştır.

- “Duygu canı, bu ekmeğe sabredemiyorsa kimyayı elde et de bakır altın yap! Elbiseyi yıkamak istiyorsan bez yıkayanların mahallesinden yüz çevirme!” (1: 3879-3880). Bakır kavramı, başka bir değerli maden olan altın ile birlikte kullanılmaktadır.

192 Murat TURAN, *Madencilüğümüzün Tarihsel Gelişimi*, www.maden.org.tr, S.48

193 Tuğba Deniz TOMBAL KARA, *Madencilik ve Cevher Hazırlamanın Kısa Tarihi*, Fen ve Matematik Bilimleri Alanında Akademik Çalışmalar, Gece Kitaplığı, 2020/3, s.102.

194 Ünsal YALÇIN, *Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış*, I. Türkiye Tarihi Madenler Konferansı 3-4 Aralık 2015, Trabzon/ Türkiye, 2016, s.1.

Birinci ciltte yer alan kavram, altın madeni ile karşılaştırılmaktadır. Eserin ikinci cildinde yer alan bulgular aşağıdaki gibidir.

- “Bu beş duygudan başka beş duygu daha vardır. O duygular kırmızı altın gibidir, bunlar bakır gibi. Tanıyıştta, anlayışta mahareti olanlar, o pazarda nasıl olur da bakır duyguyu altın duygu gibi alırlar?” (2: 49-50). Altın ve bakır ile değer karşılaştırması yapılmaktadır.
- “Hissine hâkim olan, akıl ziyasıdır. Bunu, bakırının üstündeki altın bil. İnsanlardaki güzellik, altın yıldızdır. Öyle olmasaydı nasıl olurdu da sevgilin kart bir eşek haline gelirdi?” (2: 711-712). Bakırın altının güzelliğinin ortaya çıkarmasına yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Vücudumuzda binlerce kurt, binlerce domuz... temiz, pis, güzel, çirkin binlerce sıfat var. Herhangi huy galipse hüküm, onundur. Maden de altın bakırdan fazlaysa o maden altın sayılır.” (2: 1417-1418). Maden içinde hangi madenin fazla olmasına yönelik bir açıklama bulunmaktadır.
- “O öldürülmüş adam öküz kuyruğu kamçısının açtığı yaradan dirildi. Bakır gibi kimya yüzünden altın oldu. Sıçrayıp kalktı, sırları söyledi, kanını dökenleri gösterdi.” (2: 1439-1440). Bakır ve altın kavramları birlikte kullanılmış ve birbiri ile ilişkilendirilmektedir.
- “Sevgiden acılıklar tatlılaşır, sevgiden bakırlar altın kesilir. Sevgiden tortulu, bulanık sular, arı duru bir hale gelir, sevgiden dertler şifa bulur.” (2: 1529-1530). Bakırın altına dönüşeceği ifade edilmektedir.
- “Bunlar gibi o kötü adamın inkârı da aksine olarak altını bakır haline getirir, sulhu savaş yapar. Bu kötü kişi, çarpma kehribarıdır. Kabiliyetli toprağı bile taş topaç yapar.” (2: 1649-1650). Altının bakıra dönüşmesine yönelik bir benzetme söz konusudur.
- “Onu görmedikçe aramadım, istemedim. Fakat şimdi bakır mağlûp oldu, altın üst geldi. Bütün suçlarım, şükür olsun, ibadet oldu, alay fena buldu, doğruluk kaldı” (2: 3003-3004). Yine beyitte altın ile bakırın karşılaştırılması yapılmaktadır.
- “Bedevi, öyleyse paramı sorayım: sen yapayalnız gidiyorsun, hoş nasihatlerde bulunuyorsun, ne kadar paran var? Âlemdaki bakırları altın yapacak kimya senin elinde, akıl ve bilgi incilerin tümen, tümen dedi!” dedi.” (2: 3191-3192). Bakırın altına dönüşmesine yönelik bir benzetme yapılmaktadır.
- “Fakat herkes, yılanını karınca görür. Sen kendini bir gönül sahibine sor! Bakır, altın olmadıkça bakırlığı; gönül padişah olmadıkça müflisliğini bilmez.” (2: 3473-3474). Bakır ile altın, padişah ile de müflisin karşılaştırılması yapılmaktadır.

İkinci ciltte yer alan bakır kavramı, bütün beyitlerde altın ile birlikte kullanılmaktadır. Bazen dönüşüm bazen de değer olarak bir karşılaştırma söz konusudur. Eserin üçüncü cildinde yer alan kavram ile ilişkili beyitler şu şekildedir.

- “Sona varan kişinin eli, hal kimyasıdır, elini oynattı mı bakır, sarhoş bir hale gelir, altın olur. Dilerse söyler, hale ferman eder... dilerse, hükmeden ve neşter, nerkis ve ağustos gülü kesilir.” (3: 1423-1424). Bu beyitte de bakırın altına dönüşümüne yönelik bir durum söz konusudur.
- “Taşa altın ol demek beyhudedir ama bakıra altın ol dersen yeri var; bakır pekâlâ altın olabilir. Kuma toprak ol dersen âcizdir, toprak olamaz. Fakat toprağa balçık ol desen bu söz yerindedir, toprak, balçık olabilir.” (3: 2911-2912). Dönüşümlerin de belirli bir kuralının olmasına yönelik kullanım yer almaktadır.

Üçüncü ciltte bakır kavramı, daha çok dönüşüm odaklı olarak kullanılmaktadır. Dördüncü ciltte yer alan beyit aşağıdaki gibidir.

- “Allah ihsanı, bakırları iksire doğru sürer götürür... fakat o altın yaldızlı, bu ihsandan mahrum kalır. Ey altın yaldızlı, davaya kalkışma da sana müşteri olan hep böyle kör kalmaz, sen onu gör!” (4: 1687-1688). Bakır ve iksir ifadeleri birlikte kullanılmaktadır.

Dördüncü ciltte yer alan kavram daha çok değerine yönelik kullanımı söz konusudur. Beşinci ciltte yer alan beyit şu şekildedir.

- “Kâinata bakan gönül gözü, görür ki burada daima yeniden yeniye bozulup düzelen şeyler var. Şu ten hırkasının iğnesiz, ipliksiz dikilmesinden ve bakırı altın yapan iksirden başka bir şey değildir.” (5: 787-788). Bakırın altına dönüşümü anlatılmaktadır.

Beşinci ciltte dönüşüm odaklı bir kullanım söz konusudur. Altıncı ciltte kavramın yer aldığı beyit aşağıdaki gibidir.

- “Kalp altının yüzünden altını gidince, o altın, kendi madenine dönünce, Kepaze bakır, duman gibi kala kalır. Bu yüzden de ona âşık olanın yüzü kararır.” (6: 977-978). Bu beyitte de altının sahteliği ortadan kalkınca bakırın ortaya çıkmasından bahsedilmektedir.

Son cilt olan altıncı ciltte varlığın sahteliğinin anlaşılması sonrasında gerçeğin ortaya çıktığına yönelik bir kullanım söz konusudur. Genel olarak eserde bakır ile ilgili genel olarak değerden bahsedilmiştir. Hatta bakır altın madeni ile değer karşılaştırması yapılarak bahsedilmiştir. Bakır madenine yönelik en fazla birinci ciltte sekiz tekrar tespit edilmiştir. Ayrıca birinci, dördüncü, beşinci, altıncı ciltlerde birer, dördüncü ciltte ise iki beyitte bakır madeni ile ilgili beyit bulunmaktadır.

Bakırdan sonra tarihte fazla miktarda kullanılan ve önemsenen madenlerden biri de gümüştür. Gümüş madeninin eserde kullanımına yönelik bulgular ve açıklamaları devam eden başlıkta incelenmektedir.

10.2. Gümüş Kavramı

Gümüş, doğada saf bulunabildiği gibi genelde kurşun ve bakır içinde; bunların haricinde de kurşun sülfür, gümüş sülfür ve gümüş klorür gibi pek çok doğal mineralin içinde yer almaktadır¹⁹⁵. Gümüş, madeni paranın hammaddesidir ve para politikasının nüvesini oluşturmaktadır. Ayrıca, gümüş akçe Osmanlı pazarının yüzyıllar boyunca en önemli mübadele aracıdır. Paranın kendisi metal değeriyle eşdeğer olduğu için Osmanlı halkı zaman zaman parayı kırpardı ve değerli maden elde ederdi. Zanaatkarların çoğunluğunun dâhil olduğu düşük gelirlili insanları özellikle kötü etkileyen parasal bunalımlara ya zaten baştan beri standardın altında olan ya da bazı insanların küçük miktarlarda gümüş elde etmek için kenarlarını kırptıkları düşük değerli sikkelerin (para) dolaşımı neden olmuştu.¹⁹⁶

Gümüş, sadece Osmanlı Devleti zamanında tedavülde olan bir para çeşidi değildi. Osmanlı Devleti öncesinde de birçok devlet tarafından kullanılmıştır. Gümüş sadece para olarak değil, aynı zamanda değerli bir maden olarak süs ve kullanım eşyaları olarak kullanılmıştır. Hem para hem de değerli maden olarak kullanılan gümüşün Mesnevi'deki kullanımına yönelik tespit edilen beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Sen onun hakkında kötü ve pis iş işledi deyip fena bir zanda bulundun. Su süzülüp durulunca, berrak bir hale gelince bu berraklıkta bulanıklık ve tortu kalır mı, süzülüş suda tortu bırakır mı? Bu riyazetler, bu cefa çekmeler, ocağın posayı gümüşten çıkarması içindir.” (1: 231-232). Bu beyitte gümüş kavramının ortaya çıkarılması işlenmektedir.
- “Gümüşün dışı ak ve berraksa da el ve elbise ondan katran gibi bir hale gelir. Ateş, kıvılcımlarıyla kızıl çehreli görünürse de onun yaptığı işin sonundaki kararlığa bak!” (1: 449-450). Gümüşün etkilerine yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Kalpazanlar, kalp paraya nasıl gümüş sürerler ve üstüne padişahın adını kazırlarsa, Onları sözlerinin dış yüzü de tevhit ve şeriatır; fakat iç yüzü, ekmekteki delice tohumuna benzer.” (1: 2149-2150). Gümüşün dış görünüşünün farklılığa yol açtığına bahsedilmektedir.
- “Allah tapusu, rahmet ve keremlerle dopdoludur. Varlık da ona âşık yokluk da. Küfür de o ululuk sahibi Allah’a âşıktır, iman da; bakır da o kimyanın kuludur, gümüş de!” (1: 2445-2446). Bu beyitte bakır ve gümüş kavramları değerli madenler olarak kullanılmaktadır.

Eserin birinci cildinde gümüş kavramı farklı özellikleri ile kullanılmaktadır. Eserin dördüncü cildinde kavramın yer aldığı beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Bir oğlan, güzellikle halkın efendisi olur... olur ama yarın da bunar, halka rezil rüsvay olur! Gümüş bedenli güzellerin vücudu, seni avladıysa ihtiyarlıktan sonra bir de pamuk tarlasına dönen bedene bak!” (4: 1599-1600).

¹⁹⁵ Ergim, KAPTAN, Sivas Bakır Tepe’de Altın Madencililiği, 16. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 2001, S.48 Akt. Erkan Fidan, Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu’da Kullanılmış Olan Maden Yatakları, I. Türkiye Tarihi Madenler Konferansı 3-4 Aralık 2015, Trabzon/ Türkiye.

¹⁹⁶ 10 Suraya FAROQHİ, Osmanlı Zanaatkarları, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, 325-326 akt. Erdem SAKA, Anadolu ve Rumeli’de Gümüş Madenleri, Akademik Düşünce ve Tarih Dergisi, 2019, (6)2, S.1067.

Eserin dördüncü cildinde kavramın kullanımı daha çok benzetme amacıyla gerçek anlamının dışında kullanılmaktadır. Beşinci ciltte tespit edilen kavram ile ilişkili beyit aşağıdaki gibidir.

- “Kuş gibi hemencecik koş. Evden o gümüş hamam tasını getir dedi. Halayık bu sözü duyunca efendisiyle buluşabileceğini düşünüp adeta canlandı.” (5: 2169-2170). Evde kullanılan eşyanın yapım malzemesinden bahsedilmektedir.

Eserin beşinci cildinde gümüş kavramı maden olarak gerçek anlamı ile kullanılmaktadır. Altıncı ciltte kavramın yer aldığı beyit aşağıda yer almaktadır.

- “Toprağıma söyleyeceğin sözleri şu gamla kulağıma saç, şimdi söyle bana. Gümüş paralar veren bir ihsan sahibi, sofinin birine dedi ki: Ey ayaklarının altına canımı döşediğim zat” (6: 2713-2714). Bu beyitte paraların gümüş madeninden olduğu ortaya çıkmaktadır.

Eserin son cildinde gümüş paradan bahsedilmektedir. Genel olarak beyitlerde gümüşün farklı kullanımları yer almıştır. Bazen bir para olarak kullanılan gümüş, bazen de renk veya eşyanın hammaddesi olarak kullanılmıştır. En fazla birinci ciltte dört tekrar tespit edilirken, dördüncü, beşinci ve altıncı ciltlerde birer beyitte gümüş ifadesi ortaya çıkarılmıştır. Diğer yandan ikinci ve üçüncü ciltlerde ise herhangi bir beyitte gümüş kullanımı tespit edilememiştir.

Eski dönemlerden itibaren en değerli madenlerin başında gelen ve birçok savaşa neden olan altın madeni bir sonraki başlıkta incelenmektedir.

10.3. Altın Kavramı

Sarı, parlak renkte, kolayca işlenebilecek yumuşaklıkta bir madendir. Yeryüzünde değerini büyük ölçüde düşürecek şekilde bol miktarda mevcut değildir. Su ve havadan etkilenip paslanmayı arar madde olmasının bir başka sebebidir. Para olarak kullanılışı servet, itibar ve iktidarla özdeşleşmesini hazırlamıştır. Bu husus, Kur'an'da zikredildiği ayetlerin mazmununda da vardır. Eşya, külçe veya para olarak aynı değeri taşır. Altın iktisadî kalkınmada, medeniyetlerin yükselmesi veya yıkılmasında bazı tarihçiler tarafından başlıca âmil olarak açıklanmıştır.¹⁹⁷ Hem iktisat hem de işletme biliminde geniş inceleme alanına sahip altın madeninin geçtiği beyitler aşağıda birinci ciltten başlayarak sıralanmıştır.

- “Kuyumcuuyu o uzak şehirden çağır, onu altınla, elbise ile aldat.” Padişah, hekimden bu sözü duyunca nasihatini, candan gönülden kabul etti.” (1: 183-184). Altın verilmesine yönelik bir durum söz konusudur.
- “İyinin, kötünün imtihanı, altının kaynayıp tortusunun üste çıkması içindir. Eğer işi Allah ilhamı olmasaydı o, yırtıcı bir köpek olurdu, padişah olmazdı.” (1: 233-234). Altın imalatından yola çıkılarak bir benzetme yapılmaktadır.
- “Kalp altınla halis altın ayarda belli olur. Kalpla halisi, mihenge vurmadıkça tahminî olarak bilemezsin. Allah kimin ruhuna mehenk korsa ancak o kişi,

¹⁹⁷ Halil Sahillioğlu, “Altın” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/altin>, Erişim: 30.04.2021.

yakını şüpheden ayırdedebilir.” (1: 299-300). Sahte ve gerçek altın arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır.

- “Deniz dalgası Allah fermanıyla koşunca Mûsâ kavmini Kıptilerden ayırt etti. Allah fermanı erişince toprak, Karun’u altınlarıyla, tahtıyla tâ dibine çekti.” (1: 863¹⁹⁸-864¹⁹⁹). Bu beyitte söz konusu olan altın kavramı, zenginliğin ifadesi olarak kullanılmaktadır.
- “Müflisler kalp altından hoşlanırlarsa da, o altın darphanede rüsvay olur. Dikkat et; altın suyu ile boyaman seni yoldan alıkoymasın! Dikkat et; bâtil hayal seni kuyuya düşürmesin!” (1: 897-898). İflas edenlerin sahte altına yönelik yaklaşımlarından bahsedilmektedir.
- “Tavşan “Ayağım nerede? Elim ayağım kesildi. Canım tir tir titiyor, yüreğim yerinden oynadı. Yüzümün rengini görmüyor musun? Altın sarısı gibi. Rengim, ne halde olduğumu bildiriyor.” (1: 1265-1266). Altın kavramı, rengine atıf yapılarak kullanılmaktadır.
- “Sen, dışarıdaki kan, göbeğin içinde nasıl misk olur? Deme! Bu bakır, dışarıda âdi ve bayağı bir şeyken iksirin içinde nasıl altın olmuş da deme!” (1: 1471-1472). Bakırın altına dönüşümünden bahsedilmektedir.
- “Kâmil, toprağı tutsa altın olur; nâkış, altını ele alsa toz toprak kesilir. O gerçek er, Allah’a makbul olmuştur, bütün işlerde onun eli Allah elidir.” (1: 1609-1610). Altının sahipliğine göre değerinin değişmesi anlatılmaktadır.
- “Koyunları kırdan sürer getirirler; hangisi daha besli ise onu keserler. Gece geçti, sabah oldu. Sen ne vakte kadar bu altın masalını yeni baştan söyleyip duracaksın?” (1: 2303-2304). Bu beyitte altın kavramının konu edinildiği bir anlatının sürekli dile getirilmesinden bahsedilmektedir.
- “Gençken daha kanaatliydin; şimdi altın istiyorsun, hâlbuki sen önceden altındın. Üzümlerle dolu bir asmaydın; nasıl oldu da kesada uğradın; üzümün tam olacakken bozulup gittin?” (1: 2305-2306). Altın kavramı değerli bir maden olduğu için buna atıf yapılmaktadır.
- “Yoksul, halis altın gibi sevilse yine kumaşı, dükkâna yol bulmaz, sözünü kimse dinlemez. Yoksulluk, senin anlayacağın şey değildir; yoksulluğa hor bakma;” (1: 2351-2352). Altın kavramı bu beyitte daha çok değerli, saf ve gerçek anlamı ile kullanılmaktadır.
- “Yalnızken mütevazi bir hale geliyor, düzeliyorum. Neden Mûsâ’ya karşı öyle oluyorum? Kalp altının rengi halis altından on derece daha parlak olsa ateşe karşı nasıl yüzü kara bir hale gelir!” (1: 2461-2462). Sahte altının daha

198 Musa Peygamber, İsrailoğullarını Mısırdan çıkardıktan sonra Şapdenizi’nin kıyısına gelmişler. Musa asâsiyle denize vurmuş. Deniz bölünmüş, ortadan açılan on iki yoldan İsrailoğullarının on iki kabilesi geçmişti. Firavun, askerleriyle peşlerine düşmüş, denize açılan yollara dalmışlar, bu sırada deniz kavuşmuş, hepsi boğulmuşlardı. Tevrat’ta uzun uzadıya anlatılan bu vak’a. Kur’an’ın birçok surelerinde (Meselâ 20’nci surede — Tâhâ, âyet: 76. 77 ve 26’nci surede — Şuarâ. âyet: 63-67) anlatıldığı gibi Mesnevi’nin de birçok yerlerinde geçer. (İzbudak, Cilt I: 36)

199 Karun: Musa’nın kavminden ve bir rivayete göre amcası olan bu zat pek zenginmiş. Hazinelerinin anahtarlarını kırk tane güçlü kuvvetli adam güçlükle taşımış. Böyle olduğu halde zekât vermediğinden Allah, hazineleriyle beraber kendisini de yere batırılmış. (28 inci sure — Kasas, âyet: 76-82). (İzbudak, Cilt I: 36).

değerli gibi görünmesine rağmen aslında gerçek olmadığına ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

- “Nâr ehliyle nur ehli, görünüşte karışıktır ama aralarında Kaf dağı çekilmiştir. Bunlar, madende toprakla altının birbirine karışmasına benzerler. Toprakla altın karışıktır ama aralarında yüzlerce ova, yüzlerce konak var!” (1: 2571-2572). Altın ve toprak kavramlarının birlikte var olması ama birbirlerine uzak olmalarına yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Bedevi dedi ki: “Eğer bana yüz verirseniz asilim, yüceyim. Fakat ardınıza atar mühimsemezseniz ne asaletim var ne yüzüm! Ey yüzlerinde ululuk nişanesi olanlar, ey şevketleri Câferi altından daha hoş kişiler!” (1: 2777-2778). Altından daha değerli olma durumu söz konusudur.
- “Kimya gibi olan bakışı hızla bakıra benzer insanlara bakar, onları altın haline getirirsiniz. Ben garibim, padişahın lûtfunu umarak çöllerden geldim.” (1: 2781-2782). Altının değişimine yönelik bir benzetme yer almaktadır.
- “Halife, bunu görüp bedevinin ahvalini duyunca o testiği altınla doldurdu, daha fazla da ihşanda bulunup. Hediyeler, hususi hil’atler verdi, bedeviyi yoksulluktan kurtardı.” (1: 2853-2854). Altın kavramının bir maden veya para olarak bir kişiye verilmesinden bahsedilmektedir.
- “Bu altın dolu testiği ona ver. Dönerken de onu Dicle yoluyla götür. Çöl yolundan buraya gelmiş. Halbuki Dicle yolu, yurduna daha yakındır” dedi.” (1: 2855-2856). Altının başka birine aktarılması söz konusudur.
- “Şekeri, ekmek şekline sokar, pişirirsen tadınca yine onda şeker lezzeti vardır, ekmek lezzeti bulunmaz. Bir mümin, altından yapılmış bir put bulsa hiç onu Samanlara bırakır mı?” (1: 2887-2888). Gerçek inananın altının değerini öne çıkarmayacağı anlatılmaktadır.
- “Bırakmadıktan başka alır, ateşe atar. Onun ariyet şeklini bu suretle eritip bozar. Altında put şekli kalmaz. Çünkü suret, ibadete mânidir, yol vurucudur.” (1: 2889-2890). Altından üretilmiş bir eşyadan bahsedilmektedir.
- “O putun hakikati, yani altın; Allah’ın bir ihşanıdır. Sonradan put şekline sokulmuştur. Altın, Allah ihşanı olup altınlık nasıl bu ihşan için âriyet bir suretse put şekli de altın için ârzi bir surettir. Bir pire için yepyeni kilimi yakma. Sineğin verdiği baş ağrısı yüzünden gününü zayi etme.” (1: 2891-2892). Altının da Allah tarafından verildiği ve sonradan başka bir eşyaya dönüştürüldüğü anlatılmaktadır.
- “Perhiz, şüphe yok ki ilâcın aslıdır. Düşüncelerden perhiz et de can kuvvetini gör! Sen, kulak gibi bu sözlere kabiliyet kazan da sana altından küpe takayım.” (1: 2911-2912). Bu beyitte altın kavramı, değerli bir maden olarak süs eşyasına dönüştürüldüğü ortaya çıkmaktadır.

- “Küpe de ne? Altın madeni olursun Aya, Süreyya’ya kadar yükselirsin. Önce şunu duy ki bu muhtelif halkın canları da “elif”ten “ya” ya kadar olan harfler gibi muhtelifdir.” (1: 2913-2914). Yine benzer şekilde bu beyitte de altın madeninden üretilen süs eşyası söz konusudur.
- “Fakat can, postunu ters giyer, içindekini dışarı verirse din ehlinde ne kadar ahlak vahlar çıkar. Dükkânda altın gibi görünen madenlerin hepsi güler. Çünkü imtihan taşı gizlidir.” (1: 3291-3292). Altın kadar değerli madenler ifade edilmektedir.
- “Ey ayıpları örten Allah! Perdemizi kaldırma; imtihan zamanında bize yardım et, bizi kurtar! Geceleyin kalp altın, hakiki altınla yan yanadır. Altın ise gündüzü bekler.” (1: 3293-3294). Gerçek altının değerinin sadece gündüz yani belirli bir zaman sonunda ortaya çıkacağına yönelik bir kullanım söz konusudur.

Mesnevi’nin birinci cildinde değerli madenlerden altın ile ilgili tespit edilen beyitler incelendiğinde altının imal malzemesi olarak kullanımını ya da değeri ile ilgili beyitler öne çıktığı anlaşılmaktadır. Eserin ikinci cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “İnciyi, süprüntüyü göz anlar. Onun için çerçöp göze batar. Bu kalpazanlar, gündüze düşmandır. Fakat madendeki altınlar gündüze âşıktır.” (2: 289-290). Altın gibi değerli varlıkların gündüzü beklediğine yönelik bir benzetme söz konusudur.
- “Çünkü gündüz, kuyumcu ve sarraf, altını fark etsin diye altına aynadır. Kırmızı yüzle sarı yüzü gündüz gösterdiğinden Allah, kıyamete Gün lâkabını taktı.” (2: 291-292). Gündüz her varlığın gerçek değerinin ortaya çıkması söz konusudur.
- “Bu suretle kimse çocuğa bir şey vermedi. Pirlerin kuvveti bundan da fazladır. İkinci vakti oldu. Hizmetçi, Hatem gibi cömert birisinin verdiği bir tabak altını getirdi.” (2: 425-426). Altın kavramı bu beyitte değerli bir maden olarak kullanılmaktadır.
- “Kimde tamah varsa dili tutuk bir hale gelir. Nasıl olur da tamahla göz ve gönül aydınlanır, buna imkân var mı? Tamahkâr adamın gözünün önünde makam ve altın hayali, gözdeki kıl gibidir.” (2: 579-580). Altın kavramı statü sahibi olunan makam kavramı ile birlikte yer almıştır.
- “Yılanlar, akrepler sana munis²⁰⁰ olur. Çünkü hayalin, aşağılık şeyleri altın yapan bir kimyadır. Sabır, güzel hayallerle tatlılaşır. Çünkü her şeyden evvel içinde bulunduğun sıkıntıdan kurtulma hayaline düşersin.” (2: 597-598). Altının değerli olmasından dolayı ona herşey uğruna ulaşma isteğinin bulunduğu ifade edilmektedir.

- “Demiri, yahut altını sâf bir hale getiren ateş, terü taze ayva ve elmaya yarar mı? Ayva ve elmanın da az bir hamlığı olabilir, fakat demire benzemezler, hafif bir hararet isterler.” (2: 827-828). Ateşin altını dönüşümündeki etkinliğine yönelik bir benzetme söz konusudur.
- “Dudağını yum, altın dolu avucunu aç. Ten nekesliğini bırak, cömertliği ele al. Cömertlik, şehvetleri, lezzetleri terk etmedir. Şehvet yüzünden düşen kalkmamıştır.” (2: 1271-1272). Altının değerine yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Madendeki altın gibi kızarınca sözü; ağızsız, dudaksız “Ben ateşim” sözüdür. Ateşin rengiyle, ateşin tabiatıyla ululanmıştır da der ki: “Ben ateşim, ben ateş!” (2: 1349-1350). Altının dönüşümüne yönelik bir benzetme bulunmaktadır.
- “O padişahın yüreği, onların yüzünden kan olunca “Sen, onların içinde oldukça Allah onlara azap göndermez” hükmü nasıl olur da sürüp gider? Hain kalpazandan, halis altınla kuyumcu, daha fazla korkar.” (2: 1403-1404). Sahte altının kuyumcunun korktuğu açıklanmaktadır.
- “Dost altın gibidir. Belâ da ateşe benzer. Halis altın, ateş içinde saf bir hale gelir” Tertemiz bir kul olan Lokman, gece gündüz kullukta çevik ve gayretli değil miydi?” (2: 1461-1462). Altının dönüşümü ile insanın iyi olması arasında bir ilişki kurulmaktadır.
- “Çiçek bahar mevsiminde (renklerle, kokularla dolu olan) eteğini nasıl serper? Lâlenin yüzü nasıl kan gibi kızarır? Gül, kesesinden nasıl altın saçar?” (2: 1659-1660). Altının güzelliği yer almaktadır.
- “Altından yapılan öküz ses verdi de ne dedi ki, ahmaklar ona bu derece rağbet ettiler? Ben size daha ziyade şaşılacak pek çok şeyler gösterdim. Fakat aşâğılık kişiler, nasıl olur da hakkı kabul ederler?” (2: 2053-2054). Altının bir hammadde olarak benzetilmesi yer almaktadır.
- “Gözünü iyi aç da bana öyle bak ki beşerde Allah nurunu göresin” dedi. Bayezid, o nükteleri dinledi, altın bir küpe gibi kulağına taktı.” (2: 2249-2250). Altının değeri ile süs eşyası arasında bir benzetme yapılmaktadır.
- “Be akılsız, karı gibi işvelendikçe, yalana işveye kalkıştıkça, nasıl üst olacaksın? Halkın seni övmesini, sana yaltaklanmasını, halkın tatlı ve kandırıcı sözlerini alıyor, altın gibi cebine indiriyorsun!” (2: 2583-2584). Değerli bir maden olarak kabullenilmesi yer almaktadır.
- “Hakikatten şunu bil ki bunların hepsi hak değildir. Fakat bu sürünün hepsi de sapık değil. Çünkü hak olmadıkça, bâtil meydana çıkmaz. Ahmak, kalp altını, altın kokusunu duyar da alır.” (2: 2927-2928). Gerçek olmayan altın ile kişinin aldatılması üzerine bir durum söz konusudur.

- “Oğuzların biri “Arkadaşın korksun, ürksün de altınları çıkarsın diye öldürüyoruz” dedi. Adam “O benden yoksul” deyince Oğuz, “Haber verdiler onun altını var” dedi.” (2: 3951-3952). Altının sahipliğine yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Adam dedi ki: “Madem ki bizim ikimizden bir şey umuyorsunuz Evvelâ onu öldürün de ben korkayım, altınların yerini göstereyim!” (2: 3953-3954). Altınlarının ortaya çıkarılmasına yönelik bir durum söz konusudur.

İkinci ciltte birçok altın madeni ile ilgili beyit tespit edilmiştir. Beyitlerde altın madeni, bazen değer, bazen bir malzemenin yapım hammaddeyi bazen süz eşyası bazen de altın para anlamlarında kullanılmıştır. Eserin üçüncü cildinde yer alan kavram ile ilişkili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Kalplardaki o hoşluk, o güzellik eğretidir. O süsün, püsün altında süsüzlük vardır. Kalpın üstündeki altın, madenine gider. Sen de onun gittiği madene git.” (3: 557-558). Sahte altının değersiz olduğundan bahsedilmektedir.
- “Kurdun tuzağı, kuyruk madeni değildir. O koca kurt, kuyruk madenini nereden tanıyıp bilecek? O aldanmış kişilerde altını çıkınlanmış sandılar da köye doğru koşular.” (3: 561-562). Altının saklı olması ve değerli olmasına yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Babacığım, yakınlık da çeşit, çeşittir. Güneş dağa da vurur, altına da! Fakat güneşin altına bir yakınlığı var ki söğüdün bundan haberi bile yok!” (3: 705-706). Altın kavramı benzetmeler içerisinde kullanılmaktadır.
- “Tellâllar, “Kadınlar, bütün israiloğullarının kadınları çocuklarıyla meydana gelsinler. Bundan önce erkekler, ihsanlara nail oldular. Elbiseler, altınlar elde ettiler.” (3: 939-940). Bu beyitte altın kavramı değerli varlıklar olarak elbise ile birlikte bahsedilmektedir.
- “De onlara uyalım, secde edelim, kendimizi bir kimyaya atalım (da halis altın olalım). Ümidi kesilmiş biçareleriz. Bize bir ümit ver Allah tapısından sürülmüşleriz, bizi o tapıya yine onun keremi çekti” diye yalvardılar.” (3: 1181-1182). Değerli bir insan olmayı altının değerine benzetilerek kullanmıştır.
- “Sonra bana bir süpürge ver de toza, toprağa dökülen altınımı süpüreyim diyeceksin. Altını süpürüp bir yere toplayınca da güzelim, kalbur isterim diye tutturacaksın.” (3: 1631-1632). Yine bu beyitte de altının değerli olduğuna yönelik bir durum söz konusudur.
- “Sen, o kırık dökük, parça buçuk gönül kırıntılarını bırak, asıl gönül ara da o kırık dökük gönül de onun sayesinde dağ kesilsin. Gönül, bu vücut ülkesini kaplamıştır, cömertliğinden altınlar saçıp durmaktadır.” (3: 2271-2272). Altının dağıtılmasından bahsedilmektedir.
- “Cüz’i akıl bu karayla akı, yine kadirde, bir yıldız gibi parlayıp âlemi aydınlatan Kadir gecesinden elde etmiştir. Keseyle dağarcığın değeri

altındadır. İçinde altın olmayan keseyle dağarcığın ne kıymeti var?” (3: 2533-2534). Altının değerine yönelik bir durum ele alınmıştır.

- “İşte mihnette, meşakkatte bulunanların şükretmesi, nimet ve devlet sahiplerinin azgın ve hilebaz olmaları bu yüzdendir. Altınlarla bezenmiş kaftanlara bürünen beyler, padişahlar azgın kişilerdir. Abaya sarınan yoksul yok mu... Şükreden odur işte.” (3: 3011-3012). Bu beyitte altın değerli bir süs eşyası olarak kaftanın üzerinde kullanıldığı anlatılmaktadır.
- “Bir bey, hamama gitme lüzumunu duydu... seher çağı, kölesine “Sungu, uyan başını kaldır. Hamam tasını, peştamalı, havluyu, kili, Altın’dan al da hamama gidelim, haydi” diye seslendi.” (3: 3055-3056). Altının değerli bir maden olarak eşya yapılması söz konusudur.
- “Mum, birbiri üstüne çıkan kıvılcımlarla yanar, alevlenir. Toprak, birbiri üstüne vuran ziyalarla altın haline gelir, parlar. Binlerce istekli olsa da bir de usanan kişi bulunsa elçi, elçilik yapmak istemez, gönlü soğur.” (3: 3603-3604). Altın değerinden dolayı bir benzetme içerisinde kullanılmaktadır.
- “Yerinden fırladı bağırdı: “Ey ulu adam, işte buracıkta hazırım; hadi, ersen gel!” Tılsım, hemencecik bozuldu, her taraftan ulam ulam altın dökülmeye başladı.” (3: 4353-4354). Altın kavramı beyitte, daha çok değeri ile paralellik gösteren bir hikâyeye konu olmuştur.
- “Öyle altın döküldü ki oğlancağız, kapının bile kapanıp açılmayacağından korktu. Ondan sonra o kuvvetli aslan kalktı, ta seher çağına kadar altını dışarıya taşımakla uğraştı.” (3: 4355-4356). Devam eden beyitte de altının çok fazla olduğu anlaşılmaktadır.
- “Altınları gömmekte, sonra yine gelip çuvallara, torbalara doldurarak dışarıya götürmekteydi. O canıyla oynayan er, gerisin geriye çekilip kaçan korkakların rağmine definelerine sahip oldu.” (3: 4357-4358). Bu beyitte de bir önceki beyitlerin devamı olarak fazlalığı dikkat çekmektedir.
- “Her kör ve hakikatten uzak kalmış altına tapan kişinin hatırına bu hikâyeyi duyunca derhal zâhiri altın gelir. Çocuklar saksıları kırar, o kırık parçalara altın adını takar eteklerine koyarlar.” (3: 4359-4360). Beyitte altının değerine yönelik bir anlatı yer almaktadır.
- “Oyun oynarken o parçalara altın adını taktın ya... Artık ne vakit altın desen çocuğun aklına saksı kırıkları gelir. Fakat erlerin kastettikleri altın ne o altındır, ne bu altın.” (3: 4361-4362). Altın kavramı yanıltıcı gerçek olmayan bir şekilde bahsedilmektedir.
- “O altın, öyle bir altındır ki bu zâhirî altın, parlaklığını ondan almış, kadir ve kıymeti ondan bulmuştur. Gönül, o altından ganileşir... parlaklık ve aydınlıkta aydan bile üstündür.” (3: 4363-4364). Birbirini izleyen beyitlerin sonuncusu olan bu beyitte de altının değerine yönelik bir anlatı söz konusudur.

- “Hırsız, ev sahibini kahreder, altın çalar... Hırsızlıkla meşgulken valinin adamları gelip çatar. Eğer o anda ev sahibinden kaçsaydı vali, ona o adamları yollar mıydı hiç? (3: 4561-4562). Bu beyitte altın kavramı değerinden dolayı bir hikâyeye konu olmaktadır.

Üçüncü ciltte altın değerli eşyalar olarak kullanıma sahip olmuştur. Altın aynı zamanda bir ödeme aracı ve varlık olarak da beyitlerde yer almıştır. Eserin dördüncü cildinde yer alan altın kavramına yönelik beyitler aşağıda yer almaktadır.

- “Ateşten dem vuran güneş, yaş fişkıyı ateşe atılmaya değer bir hale getirir. İşte bunun gibi hırs külhanı yüzlerce kıvılcımla kıvılcımlansın, alevlensin diye o tası altın haline getiren de yine güneştir.” (4: 251-252). Altından kullanım eşyasının yapılması anlatılmaktadır.
- “Belkıs’ın hediyesi kırk katır yükü altın kerpiçti. Hediyeleri getirenler, Süleyman’ın saray meydanına girince bir de gördüler ki yer, tamamı ile halis altınla döşenmiş!” (4: 563-564). İki kısımda kullanılan altın kavramı, beyitte hem değerinin ortaya çıkması hem de gerçekliği ile dikkat çekmektedir.
- “Altın üstünde tam kırk konaklık yol aldılar... Artık altın gözlerine su gibi bile görünmüyordu, o kadar ehemmiyetsiz bir hale gelmişti. Defalarca bu altınları, getirdiğimiz yere götürelim... biz ne olmayacak iş yapıyoruz;” (4: 565-566). Altının geri verilmesinden bahsedilmektedir.
- “Toprağı bile halis altın olan bir yere hediye olarak altın götürmek aptallıktır dediler. Ey Allah’a akli hediye götüren, akıl, orada yoldaki topraktan da aşağıdır!” (4: 567-568). Bu beyitte de altının değerli olmasının yanında fazla miktarda olduğu durumlarda değerinin olmadığı ortaya çıkmaktadır.
- “Altın olsun toprak olsun... Biz, götürmeye mecburuz... Buyruk verenin buyruğunu yerine getirmek mecburiyetindeyiz. Geri götürün derlerse yine fermana uyar, getirdiğimiz hediyeyi geri götürürüz!” (4: 571-572). Altın ya da toprağın buyruk karşısında fark etmediği anlatılmaktadır.
- “Bana gayb âleminden eşi görülmedik hediyeler gelmekte... öyle hediyeler ki insan, onları istemeye niyetlense aklına bile getiremez! Siz, yer altındaki madeni altın haline getiren bir yıldıza, güneşe tapıyorsunuz... O yıldızı yaratana yüz tutun!” (4: 575-576). Altının gerçek yaratıcısının farklı olduğu ifade edilmektedir.
- Çünkü Allah istenen şeye delalet etmeyi daha iyi bilir ama buluta da can nuru bağışlar karanlığa da! Süleyman Peygamber, o elçilere dedi ki: “Ey utanan elçiler, geri dönün... Altın sizin olsun; bana gönül getirin, gönül! (4: 613-614). Altını önemsemediği ifade edilmektedir.
- “Benim bu altınlarımı da alın da o altınlara ilave edin... Körlüğünüzü anlayın da o altınları katırın fercine sokun! Katırın ferici, altın kilit vurulmaya layıktır... Aşığın altınıysa sapsarı yüzüdür!” (4: 615-616). Bu beyitte de altını önemsemediğinden bahsedilmektedir.

- “O yüz, Allah’ın nazar ettiği yerdir... Hâlbuki altın madenine güneş nazar eder! Maden güneş ışığının nazargâhıdır; âşkın yüzü hakikatlere sahibolan Allah’ın nazargâhıdır.” (4: 617-618). Altın madeninden bahsedilmektedir.
- “Kendi kendisine de “Toprak yemeyi adet edinen kişiye taş nedir ki? Toprak altından daha iyi! Hani o kılavuz kadın gibi...oğlum, pek güzel bir kız buldum.” (4: 629-630). Altının değersiz olduğu anlatılmaktadır.
- “Söyleyin de benim altına tamah etmediğimi, altını yaratandan altın elde ettiğimi anlasın. O Allah, öyle bir Allah’tır ki dilerse bütün yeryüzünü baştanbaşa altın ve değeri biçilmez inci haline getirir.” (4: 655-656). Allah’ın gücünü anlatmak için altın kavramı kullanılmaktadır.
- “Ey altını seçen, onu seven, onun için Allah mahşer gününde bu yeryüzünü gümüşten halk edecektir. Biz altına aldırış bile etmeyiz... Sanatlarımız çok bizim; bütün yeryüzündekileri altın haline getiririz biz!” (4: 657-658). Altını önemsemediklerini anlatmaktadırlar.
- “Sizden altın mı isteriz biz? Biz sizi kimyager yaparız. Sebe mülkü bile olsa vazgeçin o dünya mülkünden... suyun toprağın dışında nice mülkler var!” (4: 659-660). Yine bu beyitte de altının değersizliği ifade edilmektedir.
- “Kuyuda göz, akisler yapar, insana hayaller görünür... Onların en bayağısı sudur: Taş altın şeklinde görünür! Oyun zamanı çocuklarda kızışır... o taş topaç kırıklarını altın ve mal görürler ya.” (4: 675-676). Altının değerinden dolayı bazı varlıklar altına benzetilmektedir.
- “Onların hürmetine lütfunun bir sanat göstermesini diliyorum... şimdicek bu odun yığını altın olsun! Bunu der demez bir de gördüm ki odunlar altın olmuş, yeryüzünde ateş gibi parlayıp duruyorlar!” (4: 703-704). Değersiz varlıkların altına dönüşmesi anlatılmaktadır.
- “Onların hürmetine yine bu altını hemen odun yap, eski haline getiriver! Bu söz üzerine derhal o altın dallar, yine odun oldu... o erin işini görünce akıl da sarhoş oldu, kendisinden geçti. Bakış da!” (4: 707-708). Önceki beyitin tam tersine altının değersiz varlıklara dönüşmesi anlatılmaktadır.
- “Fakat şehvet, pak kişilere kuldur... Halis altını ateş yakmaz! Kâfirler kalptir, temiz kişilerse altına benzerler. Her iki kısım da bu potanın içindedir.” (4: 819-820). Altın kavramının saflığına yönelik bir benzetme söz konusudur.
- “Potaya kalp olan girdi mi hemen kararır... Altın girdi mi altınlığı belli olur. Altın, elini kolunu açar da potaya atılır, ateş içinde hoş bir surette gülümser durur!” (4: 821-822). Gerçek ve sahte altının belirli şartlarda gerçek durumlarının ortaya çıkacağı ifade edilmektedir.
- “Su ve toprak altın madeniydi; bizse kuyumcuyuz... Gâh onu halhal yaparız, gâh yüzük! Gâh kılıç bağı yaparız... gâh aslanın boynuna tasma!” (4: 999-1000). Altından çeşitli eşyaların üretileceği açıklanmaktadır.

- “Gönül, onların halini andıkça titrer durur..onların işleri, bizim işlerimize kıbledir! Onların kuşlarının yumurtası altındandır.. Camları, gece yarısı, seher çağını görür!” (4: 1143-1144). Altının değerine yönelik bir benzetme söz konusudur.
- “Padişah ikram sahibiydi, saire bin kırmızı altın verilmesini, bundan başka daha da ihsanlarda bulunmalarını emretti. Veziri dedi ki: Bu pek az... Hiç olmazsa ona o bin altın ver de safayı hatırla gitsin!” (4: 1157-1158). Altın bu beyitte para olarak kullanılmaktadır.
- “Hatta böyle bir saire senin gibi ihsanda avucu denize benzer bir padişahın ona bin altın vermesi bile azdır! Vezir, padişaha, harmanın onda biri saire verilsin diye geçmiş padişahların ihsanlarına dair hikâyeler söyledi, hikmetlerden bahsetti.” (4: 1159-1160). Bu beyitte de altının para mahiyetinde kullanımı söz konusudur.
- “Başkasından isteneni de o verir...o kimsenin sana meyleden eline cömertliği ihsan eden yine Allah'tır. İtaatinden çekineni bile altınlara gark²⁰¹ eder, Karun yaparsa itaat eder de ona yüz tutarsan neler yapmaz?” (4: 1183-1184). Altınların fazlaca elde edilmesinden bahsedilmektedir.
- “İhsan sahipleri, yüzlerce kerem ve cömertlikle altınlar yığarlar, şairleri beklerler. Onlarca bir şiir, yüz denk kumaştan daha iyidir... hele denize dalıp da dibinden inciler çıkaran bir şairin şiiri olursa!” (4: 1187-1188). Altının verilmesinin şiir ve şairler yanında değersizliği ifade edilmektedir.
- “Şair bekleye bekleye ihtiyarladı...bu dertle, bu tedbirle âdeta zebun²⁰² oldu. Dedi ki: Altın yoksa bari bana söv de canımı kurtar, kölen olayım!” (4: 1223-1224). Altının verilemediğinden bahsedilmektedir.
- “Bekleme beni öldürdü, bari git de, yoksul canım rehinden kurtulsun! Nihayet vezir, saire o bin altının onda birinin tam dörtte birini, yani yirmi beş altın verdi... Sair derin bir düşünceye daldı.” (4: 1225-1226). Altının hesabı yapılmakta ve sonucunda para olarak ifade edilmektedir.
- “Kalp her an gururlanır da der ki ben daima senin gibiyim a altın... Ne vakit senden aşağıyım ki? Altında evet ey kapı yoldaşı, der...fakat mihenk geliyor hazırlan hele!” (4: 1679-1680). Altın değerine yönelik bir anlatı içerisinde kullanılmaktadır.
- “Bedenin ölümü, sır ehli için bir hediyedir... Halis altına makastan ne noksan gelir ki? Kalp, eğer sonuna baksaydı sonradan kararacağına önceden kararırdu.” (4: 1681-1682). Sahte ve gerçek altından bahsedilmektedir.
- “Mutfak emini dedi ki: öyle iktiza etmiştir de ondan kesmiştir... ne hasisliktendir bu, ne de darlığından! Köle, hayır dedi... Vallahi bu söz, bu

201 Gömülmek, batmak (<https://sozluk.gov.tr/>).

202 Güçsüz, zayıf, aciz (<https://sozluk.gov.tr/>).

emir, padişahın değildir... Padişahın yanında eski altın bile topraktır âdeta!” (4: 1719-1720). Altının değersiz olduğu bir durum söz konusudur.

- “Azıksızlık azığı her şeyden vazgeçiş, âriflik nişanesidir. Altının sarılığı, sarrafin yüzünü kızartır, benzine kan getirir. Gül yüzlü, sakallı, bıyığı yeni terlemiş genç, henüz mektepte okuma, yazma öğrenmededir.” (4: 2055-2056). Altının rengine vurgu yapılmaktadır.
- “Örnek istiyorsan Cafer’e bak! Allah, ona elinin, ayağının yerine iki kanat verdi! Altını bırak... Bu söz örtülüdür, gönlüm civa gibi ıstıraplara düştü!” (4: 2059-2060). Altının değersizliğinden bahsedilmektedir.
- “Eski altınlardan söz düzer, mükemmel söz söylerse yine dersin ki o sözü de şarap söylemiştir! Şarapta bile bu zor, bu kuvvet olursa Allah nurunda olmaz mı hiç?” (4: 2119-2120). Eski altınlar bir benzetme ifadesi olarak kullanılmaktadır.
- “Yalnız dışı görene göre kalp nedir, geçer altın ne? Hurma sepetinde ne var? O bilir. Nice altınları, hasetçi hırsızların elinden kurtulsun diye dumanla karartmışlardır.” (4: 2171-2172). Altının değişimine yönelik bir hikâye anlatılmaktadır.
- “Ey yiğit, akıl, şehvetin zıddıdır... şehveti dokuyan akla akıl deme. Şehvete mağlup olana vehim de... Vehim²⁰³, halis akıllar altınının kalpıdır.” (4: 2301-2302). Altının sahteliğine yönelik bir benzetme yer almaktadır.
- “Gel de benim yüzümden ne hale girdiğini gör... çünkü sen benim ne inişimin ehlisin ne çıkışımın! Aklı bir testere ikiye biçse o ateşteki altın gibi yine gülümser.” (4: 2305-2306). Altının ateş karşısındaki değişimi ifade edilmektedir.
- “Dedi ki: Böyle küstahça ve abes sözleri nasıl, oldu da padişahın yüzüne karşı söyledi? Sen, bütün âlemi hükmüne almış, işini, bahtın yardımı ile altın haline getirmişsin.” (4: 2725-2726). Altının değerine yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Bu babayla uzlaş, asiliği bırak da su ve toprak, sana altın döşeme görünsün. Bununla uzlaşırsan içinde bulunduğun hal ve zaman, âdeta kıyamet kesilir... gözünün önünde gök de değişir yer de!” (4: 3261-3262). Bu beyitte ise döşeme olarak ifade edilen malzemenin altının değeri ile birlikte kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.
- A töhmetli kişi, senin akıl altının paramparça... Böyle bir altına nasıl mühür ve damga vurayım? Aklın yüzlerce mühim ise dağılmış... binlerce isteğe mala mülke bölünmüş! (4: 3287-3288). Akıl kavramı benzetme şeklinde kullanılmaktadır.

- “A ham kişi, ağırlıkta bir miskali geçersen padişah senden bir altın kadeh düzer. O kadehte padişahın hem adı, hem lâkapları, hem de resmi olur ey vuslat dileyen.” (4: 3291-3292). Altının eşya yapımında kullanımı söz konusudur.
- “Samiri, buzağı hamuruna canlar bağışlayan yeşilliği koydu da o yeşillik, altından yapılan o buzağıda bir inci haline geldi, buzağı adeta canlandı! Canlandı da içindeki o yeşillik öyle bir ses verdi ki düşmanlara bir sınama oldu!” (4: 3333-3334). Yine bu beyitte altından eşyalar yer almaktadır.
- “Nitekim bir taşta da değer verdi mi o taş, yani altın, halka göre yüce olur. Bir katra su, Allah lûtfuna nail olur da inci kesilir, altını bile geçer.” (4: 3489-3490). Altın ve inci değerli varlıklar olarak kullanılmaktadır.

Eserin dördüncü cildinde altın madeni hem ödeme aracı olarak hem de varlık anlamında kullanılmıştır. Altın bazı varlıkların değerini ortaya çıkarmakta kullanılırken, bazen de değersizliğine yönelik kullanılmaktadır. Diğer yandan altın madeni değer ölçüsü olarak karşılaştırma yapılırken de beyitlerde yer almıştır. Eserin beşinci cildinde yer alan kavrama yönelik beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Maksat cevherin sırrını meydana çıkartmaktır. Vasıf bakidir, bu arazsa geçici. Altının mihenkte bıraktığı iz kalmaz, fakat şüphe yok ki altın, adı iyi olarak kalır.” (5: 247-248). Bu beyitte altının değerinden dolayı, belirli bir algısının olması ifade edilmektedir.
- “Müşkül düğümleri açmak ister; fakat bu, adeta altın bir kaba aptes bozmaya benzer. Ey işin sonuna varan düğümü çözülmüş say. Bu düğüm, boş keseye vurulmuş kuvvetli ve çözülmez bir düğümdür.” (5: 559-560). Altından imal edilmiş bir eşyanın varlığı ortaya çıkmaktadır.
- “Ona uydun, onun elini tutun mu Hudeybiye’de bulunup Peygambere biat eden sahabeden olursun. Cennetle muştulanan²⁰⁴ o on kişiden sayılırsın, halis ve potada erise bile ayarı düşmez altına dönersin.” (5: 743²⁰⁵-744²⁰⁶). Altının

204 Müjdeleme.

205 B. 740-743: Peygamber, Mekke fethinden önce hac etmek üzere sahabeyle Mekke’ye gitmek istemiş ve hattâ hac edecekleri için yanlarına yalnız kınası olarak birer kılıç almışlardı. Mekke’ye Osman elçi olarak gönderildi. Fakat müşrikler, Müslümanların Mekke’ye girmelerine izin vermedikleri gibi Osman’ı da hapsedmişler, bunun üzerine Hudeybiye denilen yerde bulunan Peygamber, orada bir ağacın altına oturmuş ve Allah ve Allah elçisi uğruna ölünceye kadar canlarıyla, mallarıyla savaşacaklarına dair kendilerine biat etmelerini emretmiş ve sahabe, sevinerek ellerini Peygamber’in eli üstüne koyarak biat etmişlerdir. Kur’an’ın 48 inci süresi bulunan Feth süresinin 10 uncu âyeti bunu şöyle anlatır: “Onlar ki sana biat ettiler, şüphe yok söz bundan ibaret: Allah’a biat ettiler. Allah eli, onların ellerinin üstündedir. Kim bu biattan dönerse zarar kendisine. Kim Allah’a ahdedtiği şeyde durursa ona yakında büyük bir mükâfat verilecektir.” Hudeybiye, Mekke yolunda bir kuyudur. Bu münasebetle de oraya bu kuyunun adı verilmiştir. Aynı sürenin 18 inci âyetinde “Muhakkak Allah, sana ağaç altında biat eden inananmış kişilerden razı oldu, onların kalplerindekini iyice bildi, onlara tam bir inanın ve huzur indirdi. Onlara yakın zamanda bir fetih verdi” denildiğine göre bu biata “Şeceretür rıdvan biati”, o ağaca “Şeceretür rıdvan” yani Allah rızası ağacı denmiş, biatta bulunan sahabe de Biatür Rıdvan sahabeşi diye anılmıştır. Sofiler, bu biata büyük bir önem, verirler. Onlara tarikata giren salik, şeyhin elini tutmakla bu biat ehlinde olmuştur. Şeyhin eli, şeyhten şeyhe gide püre ve nihayet H. Muhammed’e dayanır ki onun eli de hakikatte Allah elidir. Hattâ bu inanın, aralarında “El ele, el Hakk’a” sözüyle anlatırlar. Peygamber’in altına oturduğu ağaç, zaman geçtikçe ziyaret edilmeye başlanmış ve bunun sonucunun puta tapma gibi bir şey olacağını gören ikinci Halife Ömer, bu ağacı kestirmiştir. (İzbudak, V.Cilt: 14).

206 Sahabenin dereceleri, Sünnî’lere göre şöyledir: Peygamberden sonra en ulu ve derecesi yüksek kişi Ebubekir, ondan sonra Ömer, ondan sonra Osman, ondan sonra Ali’dir. Ömer’den sonra Osman’la Ali’yi bir dercede tutanlar yahut Ali’yi Osman’dan üstün görenler de vardır. Bu dört sahabe “Çar yârî güzîn” yani seçilmiş dört dost denir. Bunlardan sonra bunların da dahil oldukları on kişi gelir ki bunlar, ilk müslüman olanlardır ve Peygamber, bunların cennetlik olduğunu “muştulamıştır. Bu on kişi şunlardır: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Abdürrahman-ibn-i Avf, Sa’d-ibn-i Ebivak-kas, Talha, Zübeyr, Ebuubeyde, Said. Bu on kişiyse, cennetle muştuladıklarından “Aşereyi mübeşşere” yani cennetle muştulanmış on kişi denir. Bunlardan sonra Bedir savaşında bulunanlar, onlardan sonra Uhud savaşında bulunanlar onlardan sonra Hudeybiye biatında bulunanlar, onlardan sonra sair sahabe gelir. Sahabenin derece bakımından en aşağı olanları, Peygamber tarafından kendilerine zekâtın para ve hayvan ayrılıp verilerek kalpleri Müslümanlığa ısındırılmaya çalışılan ve bu suretle Müslüman edilen yahut Müslümanlıkta

şekli değişse de değeri kaybolmamaktadır.

- “O ağız kokan kuzgun, eğer pislik yemeseydi beni kuzgun huyundan kurtar diye yalvarırdı Ey toprağı altına çeviren, bir başka toprağı da insanlar babası yapan Allah!” (5: 779-780). Bu beyitte ise, Allah’ın gücünün ifadesi için altın kavramı kullanılmaktadır.
- “Yoluna altın dolu bir çuval getirip, bu şehirden Ebubekir adlı birini isteme. Sebzar’da nasıl olur da Ebubekir bulunur? Hiç dere içinde ıslanmamış toprak parçası bulunur mu? dediler.” (5: 853-854). Altın kavramı, bu beyitte fazlalığını ifade etmek amacı ile kullanılmaktadır.
- “Padişah altından yüz çevirip “A Mecusiler²⁰⁷” dedi, Ebubekir adlı birisini armağan olarak getirmediğe fayda yok. Ben çocuk değilim ki altına, gümüşe hayran olayım.” (5: 855-856). Altın ve gümüş kavramları birlikte kullanılarak, değersiz ve anlamının olmadığı ifade edilmektedir.
- “Peygamber, “Allah, suretlerinize bakmaz, kalbe bakar. Kalp işlerinizi düzene koyun” demiştir. Allah, ben sana, bir gönül sahibinden bakarım. Secdene, altın vermene bakmam bile demektedir.” (5: 869²⁰⁸-870). Allah için altın sahibi olmanın veya ona değer vermenin değersiz olmasından bahsedilmektedir.
- “Ey zengin, yüzlerce çuval altın getirsen Allah der ki: A iki büklüm adam gönül getir. Gönül senden razı ise ben de razıyım. Gönül senden yüz çevirmişse ben de yüz çeviririm.” (5: 881-882). Varlıklı bir kişinin zenginliğini ifade etmek için altın kavramı kullanılmaktadır.
- “Allah, o geberesiceye güzel madenlerden altın ve mücevheratı armağan etti. A melun²⁰⁹ dedi, şu tuzağı da al. Şeytan dedi ki: Ey güzel yardımcı daha artır.” (5: 945-946). Altın ve mücevher kavramları birlikte kullanılmaktadır.
- “Padişahın emri bu. Odayı açacak, altın torbalarını alacağız diyorlardı. Onların birisi hey gidi hey diyordu, altın da nedir? Akik, lal ve inciden haber ver.” (5: 1869-1870). Altından daha değerli varlıklar kullanılmaktadır.
- “Himmetli adamların öyle can sırları vardır ki lal²¹⁰ madeni gibi onları aşâğılık adamlardan gizlerler. Fakat ahmaklarca altın, candan yeğdir. Padişahların yanındaysa can altını saçılır.” (5: 2055-2056). Altın kavramı karşılaştırma amacı ile beyitte yer almaktadır.
- “Onlar da altın hırsı ile hararetlenmişler, koşuyorlardı. Akılları böyle hızlı gitmeyin, daha yavaş olun diyordu ama dinleyen kim? Hırs beyhude yere seraba doğru koşar. Akılsa iyi bak der o su değil.” (5: 2057-2058). Altının değerli bir maden olmasından dolayı aşırı derecede istendiği ifade edilmektedir.

durmaları temin olunan, bu yüzden de kendilerine “Müellefetülkülüb” denen dört yüz kadar kişiyle Mekke fethinde esir edilip azat edilenlerdir ki Muaviye, babası ve anası, bunlardandır. Sahabeden sonra sahabeyi görenler, onlardan sonra da sahabeyi görenlere ulaşanlar, ileri derecede sayılırlar. (İzbudak, V.Cilt: 14).

207 Zerdüştlüğün eski İran inanc ve gelenekleriyle karışmasından oluşan din (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mecusilik>).

208 Ebuhüreyre, Peygamberin “Allah, ancak sizin kalblerinize ve amellerinize bakar, suretlerinize ve mallarınıza değil” dediğini rivayet etmiştir. (İzbudak, V.Cilt: 30).

209 Allah tarafından lanetlenmiş kişi, lanetlenmiş kişi (<https://sozluk.gov.tr/>).

210 Parlak, kırmızı renkte, billurlaşmış, saydam bir alüminyum oksidi olan değerli bir taş (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “Hırs üstün gelmişti, altın da can gibi sevgiliydi. Artık o anda aklın sesi duyulmaz olmuştu. Hırsları şamataları bir iken yüz olmuştu. Aklın tedbir ve irşadı artık gizlenmişti.” (5: 2059-2060). Altın kavramının can kadar değerli olmasından bahsedilmektedir.
- “Hasılı üstleri, başları tozla toprakla dolu, yüzleri sapsarı utanmış bir halde Padişahın huzuruna vardılar. Padişah mahsustan fikrini gizleyerek onlara “Hayrola koltuklarınızda ne altın var ne torba.” (5: 2079-2080). Altını birlikte getirilmediği ifade edilmektedir.
- “Dokuz yıllık sirke tatlılaşıyor. Taş ve mermer, la'al ve altın haline geliyor. Güneş, gökyüzünde elceğizlerini çırpıda. Zerreler, aşıklar gibi birbirleriyle oynaşmada.” (5: 2533-2534). Altının taş ve mermerden dönüşümü ve oluşumuna yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “O yaslı leylanın aşıkına bile bu alem saltanatı bir zerre göründü. Önce toprakla altın birdi. Altın da nedir? Canımı bile tehlikeden esirgemiyordu.” (5: 2719-2720). Altına çok fazla değer verilmesinden bahsedilmektedir.
- “Bu yıl da işi buydu ancak. Din rabbinin kesesinden boyuna altın verirdi. Kara toprak, elinde altın kesilirdi. Hatemi Tay, onun safında adeta bir yoksuldu.” (5: 2797-2798). Altının dağıtımı ve dönüşümü ifade edilmektedir.
- “Herat şehrinde bir küstah yoksul, mevkii yüksek bir köleyi gördü. Sırtında atlas bir elbise, belinde altın bir kemer vardı. Köle giderken yoksul, yüzünü gökyüzüne kaldırdı da dedi ki:” (5: 3165-3166). Bu beyitte, altından bir kemerin varlığı söz konusudur.
- “Neşeli ve şaraba düşkün bir bey vardı. Her mahmurun, her çaresiz kişinin sığındığı bir zattu. Esirgeyici, yoksulları korur, adaletli, altınlar, inciler bağışlayıcı, deryadil bir adamdı.” (5: 3439-3440). Altın ve inci gibi değerli varlıkların birlikte kullanımı yer almaktadır.
- “Sen, paramparça hırkaya az bak. Anlaşılmasın diye altının da yüzünü karartırlar. Laal, görünüşte buğulu görünür ama kötü göz, onu beğenmesin diyer bu.” (5: 3449-3450). Altın kavramı, benzetme amacı için kullanılmaktadır.
- “Altını verip o altın gibi şarabı aldı. Taşı verip karşılığında gevheri satın aldı. O şarabi ki padişahların başına sıçrar da sakinin başına altın taç koyarlar.” (5: 3455-3456). Altından imal edilen bir eşya söz konusudur.
- “Dedi ki: Bu, nasıl bir mücevher, değeri nedir? Vezir, yüz eşek yükü altın değerinde bir mücevher dedi. Padişah, kır bu mücevheri deyince dedi ki: Nasıl kırabilirim? Senin hazinenin, malının iyiliğini dileyen bir kişiyim ben.” (5: 4037-4038). Altın ve mücevher kavramları birlikte kullanılmaktadır.

Eserin beşinci cildinde de altın ile ilgili birçok beyit bulunmaktadır. Ciltte yer alan beyitlerde daha çok altın bir varlık, değerli bir maden ve bu madenden imal

edilmiş eşyalar için kullanılmıştır. Eserin son cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Bu kaynağın malı, mülkü, atlası, çabuk yürüyüp giden cana bir zincirdir. Buna kapılan, şu altın zinciri gördü de kapıldı, ruhu bir delik içinde kaldı, ovalara çıkamadı.” (6: 243-244). Bu beyitte, altın madeninden imal edilmiş bir eşyadan bahsedilmektedir.
- “Halis altın gibi dükkâna çık da ilenmeden²¹¹, kınamadan kurtul. Bir suret, gönüle girdi mi insan, sonunda nedamete düşer, o suretten bezer.” (6: 343-344). Altının gerçek olması ifade edilmektedir.
- “Güzelim, sonunda değil mi ki çenemiz bağlanacak, çenemi az oynatmam daha doğru. Ey altın sırmalı esvaplar giymeye, altın kemerler takılmaya alışmış adam, nihayet sana da bir dikilmemiş elbisedir giydirilecek.” (6: 445-446). Altından imal edilmiş süs ve kullanım eşyaları yer almaktadır.
- “Hırsızın bir kuyu başında eyvahlar olsun diye feryatmekte olduğunu gördü. Dedi ki: Üstat, neden feryat ediyorsun? Hırsız, kuyuya altın torbam düştü.” (6: 469-470). Altının fazlalığı söz konusudur.
- “Çıkarabilirsen sana gönül hoşluğu ile beşte birini veririm. Yüz altının beşte birine sahip olursun dedi. Adam, bu tam on koçun değer.” (6: 471-472). Altının parasal ifadesi ile satın alma gücü ifade edilmektedir.
- “Toprak, altın oldu mu topraklığı kalmaz. Gam ferahlık haline geldi mi insana keder verme dikenini yok olur gider. Mustafa, bunun için ey sırları arayan, diri olan bir ölü görmek istersen dedi...” (6: 741-742). Bu beyitte de altının dönüşümü sonrası değeri ifade edilmektedir.
- “Aşk, kimseye niyazı ve ihtiyacı olmayan Allah’ın vasıflarındandır. Ondan başkasına âşık olma, geçici bir hevestir. Çünkü mecazi aşk, altınlarla bezenmiş bir güzelliştir. Görünüşü nurdur, fakat içi dumandır.” (6: 971-972). Altın kavramı benzetme amacı ile kullanılmaktadır.
- “Gözlülürse altın madenine âşık olurlar. Aşkları, her gün biraz daha artar. Çünkü altın madenine altınlıkta ortak yoktur. Merhaba ey şüphesiz, hilesiz altın madeni!” (6: 979-980). Bu beyitte de altın kavramı hem değerli bir maden hem de bu madenin gerçek olmasından bahsedilmektedir.
- “O kızıl altın, fakat şu ahmaklar yurdunda oturanların hasedi yüzünden kara görünmede. Cisimlerin şu yedi rengini gören baş gözü, bu perde ardından o ruhu göremez.” (6: 1041-1042). Altının rengine yönelik bir ifade söz konusudur.
- “Sabırsızlıktan Allah’tan başkasına eş oldun mu onun ayrılığıyla dertlenirsin, hayrın kalmaz. Sohbetin halis altınsa nasıl oluyor da haine emanet ediyorsun?” (6: 1417-1418). Gerçek altının değerinden bahsedilmektedir.

- “Boynunu, dünyanın şu altın boyunduruğundan çabuk kurtar da Allah’tan sille satın almaya bak. Peygamberler de dertlere, musibetlere sabrettiler de o yüzden başarıları yüceltiler.” (6: 1641-1642). Altına fazla değer verilmemesine yönelik bir alıntı bulunmaktadır.
- “Arifin kıblesi vuslat nurudur, filozaflaşan aklın kıblesi hayal. Zâhidin kıblesi ihsan sahibi Allah’tır, tamahkârın kıblesi altınla dolu torba.” (6: 1897-1898). Altının değersiz olduğundan bahsedilmektedir.
- “Böylece eski yeni... say dur. Usanırsan yürü, işine bak! Bizim rızığımız, altın kâse içindeki şarap, köpeklerin rızkı, yal yedikleri yere dökülen tutamaç suyu.” (6: 1901-1902). Altın madeninden imal edilmiş kullanım eşyası yer almaktadır.
- “Koruyucu Allah, nasıl olur da birisinin, abes yere bir şey aşırmasına müsaade eder? Ova, baştan başa altınla, para ile dolu olsa hiç kimse, Allah’ın izni olmadıkça bir arpa bile alamaz.” (6: 1929-1930). Altın ve para ifadeleri değerli varlıklar olarak birlikte kullanılmaktadır.
- “Köpek havladı mı, ne diyor, anlarım. Öbürleri, bu iki metelik eder ancak dediler. Bir başkası ey altına tapanlar, benim bütün hassam gözümde.” (6: 2821-2822). Altının değerli olduğu anlaşılmaktadır.
- “Bir hayli altın sırmalarla bezenmiş kumaş, ağır mücevherler alıp hemen gizlediler. Padişah konakladıkları yeri, şekillerini, adlarını, yollarını iyice öğrendi.” (6: 2847-2848). Altın ile süslenmiş kumaş ve mücevherlerden bahsedilmektedir.
- “Dokuz bin altın borcu vardı. O vakit de Tebriz’de Bedrettin Ömer, muhtesipti. Bu öyle bir erdi ki gönlü âdeta bir denizdi. Her kılı bir Hatem kesilmişti.” (6: 3015-3016). Altından üretilmiş paralar yer almaktadır.
- “O, köpüklü bir denizle beraber kabardı, kıyıyı kapladı. Sonra denizle beraber çekildi. Kıyıyı kaplayışı geçti, şekilişi kaldı! Dokuz bin altın borcum var. Elimden tutanım yok. Elimde yalnız bütün şehirden toplanmış yüz altın var, işte bu kadar!” (6: 3323-3324). Altın kavramı, para yerine kullanılmaktadır.
- “Mirasçılara da selâm söyle benden. Bu vasiyeti de kıldan kıla onlara anlat. O altınların çokluğuna kapılmasınlar. Hepsini o konuşun önüne yığsınlar.” (6: 3545-3546).
- “Verdiğini geri alan, Peygamberin sözüne göre köpek gibi kusmuşunu yemiş olur. Bana lâzım değil diye kapısını örter, o altını kabul etmezse altınları götürüp onun kapısına döksünler.” (6: 3549-3550). Altının bazı durumlarda değersiz ve anlamının olmadığı konu edinilmiştir.
- “Kim oraya uğrarsa o altınları alsın, götürsün. İhlâs sahibi kimseler hediye ettikleri şeyi geri almazlar. Ben o parayı o mücevherleri iki yıl önce onun

için koydum, ululuk ıssı Allah'a böyle nezirde bulundum.” (6: 3551-3552). Altınların birilerine verilmesi yer almaktadır.

- “Buhara'daki o ulu zat kendisinden bir şey isteyenlere çok iyi muamele ederdi. Pek çok sayısız ihsanlarda bulunur, ta gecelere kadar cömertlik eder, altınlar saçardı.” (6: 3799-3800). Altınların dağıtılmasından bahsedilmektedir.
- “Altınları kâğıt parçalarına sarar, öyle verirdi. Hasılı dünyada bulduğukça hep böyle ihsanlar ederdi. Güneş gibi, tertemiz ay gibiydi. Onlar da Allah'tan aldıkları aydınlığı halka saçarlardı ya.” (6: 3801-3802). Altınların verilmesi yer almaktadır.
- “O ihtiyardan başka ondan bir şey isteyen hiçbir kimse ne yarım habbe²¹² altın elde etti, ne bir zerre kumaş. Fakirlerin günüydü, bir hoca, hırsa geldi, feryadediyordu.” (6: 3817-3818). Altının miktarına yönelik bir ifade bulunmaktadır.
- “Onu bir kilime sarıp yol üstüne koydu. Padişahın yolu oraya düştü. Kilimin üstüne bir miktar altın attı. Hoca, hemen aceleyle kilimden elini çıkarıp altınları aldı.” (6: 3831-3832). Altının değerine yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Kefencinin almasına, verilen altınları gizlemesine meydan bile bırakmadı o aceleci adam. Ölü, kilimden elini uzatıp paraları aldıktan sonra başını kilimden çıkardı.” (6: 3833-3834). Altınların verilmesi yer almaktadır.
- “Tohum yok oldu da ondan sonra bitti, incir haline geldi. “Ben de sen ölmeyince altın vermedim ya” sözü budur işte. Şehzadelerin Çin ülkesine varıp idare merkezi olan şehirde gizlenmeleri, bir hayli sabrettikten sonra büyük kardeşlerinin sabırsızlanarak “Ben gidiyorum, elveda size. Gidip kendimi padişaha tanıttacağım” demesi.” (6: 4053-4054). Bu beyitte altının değerine yönelik bir kullanım söz konusudur.
- “Yalnız bir hiledir düzer, yüzlerce yeşillik bitiren tatlı suyu araştırmaya mâni olur. Her kalp altın da tıpkı bunun gibi nerede iyi ve güzel altın varsa onu araştırmaya mâni kesilir.” (6: 4307-4308). Bu beyitte de sahte altın benzetme amacı ile kullanılmaktadır.
- “Tö Ahmet atılacak, şüphe uyandıracak bir şu sandıktan başka neyim var ki? Halk da içinde altınım var sanıyor, hakkımda böyle şüphelere düşüyor” (6: 4483-4484). Altının olmadığı anlatılmaktadır.
- “Ben altın cihetinden yoksulum, fakat baş bakımından zenginim. Başım, yüz binlerce başa bedeldir dedi. Aşk âleminde iki ayakla koşulup gelinmez. Bir başla aşk oyununa girilmez.” (6: 4603-4604). Bu beyitte de altın isteğinin olmadığı ifade edilmektedir.
- “Noksan sıfatlardan temizdir o Allah ki toprağa bir renk verir, çocuk gibi bizi ona kaptırır, birbirimize düşürür. Eteğimizi çocuklar gibi toprakla doldururuz.

212 Tahlil tanesi (<https://sozluk.gov.tr/>).

Bizim gözümüzle o toprak, madenden çıkmış altın görünür.” (6: 4733-4734). Bu beyitte bakış açısına göre değersiz olan varlıkların da altın gibi değerli olmasından bahsedilmektedir.

- “Tuğla ve kerpiç, altından bile olsa sökülüp çıkarılmalıdır. Çünkü onun yerine aydınlık ve vahiy gelir. Dağ, bu gölgeyi gidermek için paramparça olur. Fakat dağın paramparça olması bile bu nur için ehemmiyetsiz bir şeydir.” (6: 4749-4750). Altından oluşan varlıklara yönelik bir benzetme yer almaktadır.
- “Dedi ki: Elimizde ne kadar kumaşım ne kadar altınım varsa bu üçünden en tembelinin. Kadıya vasiyetini söyledi, bir hayli öğütlerde bulunduktan sonra ecel şerbetini içti.” (6: 4879-4880). Bu beyitte ise, altının varlığına yönelik bir durum söz konusudur.

Mesnevi'nin altıncı cildi, altın madenin bir ödeme aracı ve varlık olarak en fazla kullanıldığı cilt olmuştur. Bu ciltte altın kavramı bazen değerli bir maden olarak imal edilen varlıklar bazen de değerine yönelik bir kullanım söz konusudur. Eserde altın kavramının en fazla tekrarlandığı cilt kırk bir tekrar ile dördüncü cilt olmuştur. Ayrıca, birinci ve beşinci ciltlerde yirmi dört beyitte, ikinci ciltte on yedi beyitte, üçüncü beyitte on sekiz beyitte, altıncı beyitte ise otuz üç beyitte altın madenin kullanımı tespit edilmiştir.

Eserde Altın ve gümüş kavramının birlikte kullanıldığı beyitler devam eden kısımda yer almaktadır.

10.4. Altın-Gümüş Kavramı

Altın, milattan önce 5000 yıllarında kullanılmaya başlanıp, o zamandan günümüze kadar değerini korumuş nadir bir metaldir. Doğada az bulunması, üretiminin sınırlı olması, oksitlenmemesi, paslanmaması ve özellikle uzun zamanda değerini kaybetmemesi gibi nedenlerle altın, asırlar boyunca bir değer saklama aracı olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra kolay şekil alabilmesi, kimyasal maddelere karşı dayanıklı olması, ısı ve elektriği iyi iletmesi vb. gibi özelliklerinden dolayı değer saklama aracından başka endüstride de aranan bir metal olmuştur.²¹³ Gümüş ise, Kendine mahsus kirli beyaz bir rengi olup kolay işlenebilecek niteliktedir. Eski çağlardan beri daha çok madenî para kesiminde, fazla yumuşak oluşundan dolayı kuyumculukta ve dekoratif eşya imalinde önemli bir yeri olmaktadır.²¹⁴ Tarih boyunca altın ve gümüş birlikte kullanılan ve yakın ilişki içerisinde olan değerli madenlerdir. Bu madenlerin Mesnevi'de de birlikte kullanıldığı beyitler tespit edilmiştir. Bu tespitler aşağıda sıralanmıştır.

- “Ey oğul! Bağlı çöz, azat ol. Ne zamana kadar gümüş, altın esiri olacaksın? Denizi bir testiye dökersen ne alır? Bir günün kısmetini...” (1: 19-20). Altın ve gümüş kavramlarının yeteri kadar önemsenmesinden bahsedilmektedir.

213 Bekir ELMAS, Müslüm POLAT, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Altın Fiatlarını Etkileyen Talep Yönlü Faktörlerin Tespiti: 1988-2013 Dönemi, 2014, (15)1, S.172.

214 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Gümüş, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gumus#1>, Erişim: 25.04.2021.

- “Tohum toprak içinde gizlenince, onun gizlenmesi, bahçenin yeşillenmesi ile neticelenir. Altın ve gümüş gizli olmasalardı... Madende nasıl musaffa²¹⁵ olurlar, nasıl altın ve gümüş haline gelirlerdi?” (1: 177-178). Altın ve gümüşün çıkarılması olayı benzetme içerisinde kullanılmaktadır.
- “Şimdicek şu elbiseyi, altın ve gümüşü al da gelince de padişahın havasından ve nedimlerinden olursun.” Adam; çok malı, çok parayı görünce gururlandı, şehirden çoluk çocuktan ayrıldı.” (1: 189-190). Altın ve gümüş kavramları varlıklı olma durumu için ifade edilmektedir.
- “Fakat sen hakkımda böyle kötü zanna düşünce candan da usandım, tenden de. Ey canımın rahatı! Sen bana böyle aykırı olunca altına da toprak saçtım, gümüşe de (artık ikisi de gözümde değil).” (1: 2403-2404). Kavramlar değerli varlık olmasına rağmen önemsenmediğinden bahsedilmektedir.

Eserin birinci cildinde altın ve gümüş kavramları daha çok varlıklı olmanın yerinde kullanılmaktadır. İkinci ciltte kavramın kullanıldığı beyit aşağıdaki gibidir.

- “Kimi altına, gümüşe sahip olmuş, zenginlikte naziri olmayan bir dereceye erişmiş görürsen, bil ki o, kazanma zahmetine sabretmiştir. Gözü açık olan bunları sebepsiz, Allah hikmeti olarak görür. Fakat madem ki sen duygu âleminde, sebeplere kulak as!” (2: 1841-1842). Bu beyitte de altın ve gümüş kavramları zenginliğin ifadesi için kullanılmıştır.

İkinci ciltte kullanılan kavram, varlıklı ve zengin olma durumu için kullanılmaktadır. Üçüncü ciltte yer alan kavrama ait beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Senin parlaklığını gün geçtikçe artırır, adını altınlara, gümüşlere bastırırım. Senin için mimberler, mihraplar kurdururum. Ben, seni öyle seviyorum ki senin kahrın, benim demektir.” (3: 1201-1202). Altın ve gümüş paraların üzerinde bazı hükümdarların isimlerinin yazılmasına atıf yapılmaktadır.
- “Sen, eteğini cihandaki taşlarla, çocuklar gibi altın ve gümüş farz edilen taşlarla doldurdun. Fakat hayali altın ve gümüş, hakiki altın ve gümüşe benzemez. Onlar, senin doğruluk eteğini yırttı, derdini artırdı.” (3: 2277-2278). Bu beyitte, sahte olan altın ve gümüş madeni ile gerçek altın gümüş madeni arasındaki farka atıf yapılarak bir benzetme yapılmaktadır.
- “İş, güçlükten, zordan, alın terinden ibarettir; buysa gümüşdür, altındır, tabaklarla verilen ihsandır. Sana bir yerden bir töhmet gelse, mutlaka zulmettiğin birisi mihnete düşmüş, beddua etmiştir.” (3: 3447-3448). Altın ve gümüş kavramları değerli maden olarak ifade edilmektedir.

Üçüncü ciltte yer alan kavramın kullanıldığı beyitlerde daha çok, değerli madenler olarak kullanılmaktadır. Dördüncü ciltte yer alan kavram ile ilgili beyitler devam eden kısımda yer almaktadır.

215 Temizlenmiş, arıtılmış (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “O anda neşesinden Allah’a şükürler ederek bekçiye hayır dualarda bulunmaya başladı: “Bekçiden huylanıp kaçtım, ziyanlara girdim, ama yarabbi, sen onun yirmi misli altın ve gümüşü onun başına saç!” (4: 55-56). Bu beyitte altın ve gümüşün fazlalığı ve para yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.
- “Ey altını seçen, onu seven, onun için Allah mahşer gününde bu yeryüzünü gümüşten halk edecektir. Biz altına aldırış bile etmeyiz... sanatlarımız çok bizim; bütün yeryüzündekileri altın haline getiririz biz!” (4: 657-658). Altın ve gümüş madenlerinin önemsenmemesi gerektiği ifade edilmektedir.
- “Padişahların paraları değişir durur... Fakat Ahmed’in parası, kıyamete dek sürer gider! Altın olsun, gümüş olsun... Bir paranın üstünde bir münkirin adını gösterene!” (4: 2873-2874). Bu beyitte, altın ve gümüş paraların üzerindeki isimlere atıf yapılmaktadır.

Dördüncü ciltte yer alan beyitlerde kavram daha çok para yerine kullanılıp, üzerine yazılan yöneticilerin isimlerine işaret edilmektedir. Beşinci ciltte yer alan kavram ile ilişkili beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Padişah altından yüz çevirip “A mecusiler” dedi, Ebubekir adlı birisini armağan olarak getirmediğe Fayda yok. Ben çocuk değilim ki altına, gümüşe hayran olayım.” (5: 855-856). Altın ve gümüş kavramlarının fazlaca önemsenmemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.
- “Allah, ona altın, gümüş ve at gösterdi, halkı bunlarla aldatabilirsin dedi. İblis, zahiren bunu beğendi. Beğendi ama suratını ekşitti, sıkılmış turuncu gibi dudaklarını sarkıttı.” (5: 943-944). Bu beyitte altın ve gümüş kavramları, at ile birlikte değerli varlıklar olarak kullanılmaktadır.
- “Her gün o boş odaya gider, kendi kendisine Ululanma derdi, işte çağırın şu Padişaha onun bir odası var dediler, oraya biriktirdiği altınları, gümüşleri altın küplerini koymuş. Kimseyi oraya sokmuyor. Daima kapısını kapalı tutuyor.” (5: 1859-1860). Altın ve gümüş kavramları para olarak kullanılmaktadır.
- “Ne bulursan yağma et, sırrını da kapı yoldaşlarına aç. Bizden bu kadar ikramlar gördüğü, sayısız lütuflarımıza nail olduğu halde hasisliğinden altın gümüş biriktiriyor ha!” (5: 1863-1864). Bu beyitlerde altın ve gümüş kavramları, değerli varlık olarak saklandığı ifade edilmektedir.
- “Yahut dalgası inci olan, incisi söyleyen, gören denizi yahut gül devşiren, yumurtaları altından, gümüşten olan kuşları söyle.” (5: 2553- 2554). Altın ve gümüş değerinden dolayı benzetme içerisinde kullanılmaktadır.

Beşinci ciltte yer alan altın ve gümüş kavramları daha çok para ve değerli madenler olarak ifade edilmektedir. Altıncı ciltte yer alan kavram ile ilişkili beyit şu şekildedir.

- “Sandık, görünüşte pek güzel ama içinde ne kumaş var ne altın ne gümüş... Bomboş! Hani güzel ve kârlı riyakârın bedeni gibi. O sepette ancak yılan

vardır, başka bir şey bulamazsın.” (6: 4485-4486). Bu beyitte de altın ve gümüş kavramı, değerli madenler olarak kullanılmaktadır.

Eserin son cildinde yer alan kavram, değerli bir varlık olarak kullanılmıştır. Tarihte bakır madeni ile en fazla para üretimi altın ve gümüş madenlerinden gerçekleşmiştir. Hatta para birimi olarak da kullanılan altın ve gümüşler, eserde de bu ifade ile kullanılmıştır. Parasal bir anlam ihtiva eden beyitler en fazla beşinci ciltte beş tekrar ile tespit edilmiştir. Ayrıca, birinci ciltte, dört beyitte, ikinci ve altıncı ciltte birer, üçüncü ve dördüncü ciltte üçer beyitte tekrarlanmıştır.

Muhasebe alanında kullanılan ve bu kısma kadar incelenmeyen bazı kavramlar devam eden başlıkta incelenmektedir.

11. DİĞER KAVRAMLARA YÖNELİK BULGULAR

Bu başlık altında muhasebe olayını doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren kavramlara yer verilmektedir. Bu başlıklar sırası ile sermaye, hazine, servet, define, ganimet, üretim, işçilik/emek ve kira kavramları incelenmektedir.

11.1. Sermaye Kavramı

Bir işin yapılabilmesi ve faaliyetlerini yürütebilmesi için gereken paraya sermaye denilmektedir. Muhasebe biliminde ödenmiş ve ödenmemiş sermaye olarak ikiye ayrılan sermaye, sahip olunan varlıklardan mallar, maddi ve mali olanlarla nakitlerin tamamını kapsamaktadır. Sermaye, kapital ve anamal olarak da bahsedilmektedir. Mesnevi'de de sermayenin varlığına yönelik tespitler aşağıda sıralanmaktadır;

- “Hem şükret hem şükredenlere kul ol. Onların huzurunda ölerек ebedî hayat kazan! Vezir gibi sermayeyi, yol vuruculuktan edinme. Allah kullarını namazdan menetme.” (1: 443-444). Bu beyitte vezirin sermayesini uygun şekilde elde edemediği ifade edilmektedir.
- Kadın dedi ki: “Doğruluk varlığından tamamı ile çıkıp arınarak, isteğini terk etmendir. Testimizde yağmur suyu var. Malın, mülkün, sermayen bundan ibaret.” (1: 2703-2704). Bu beyitte kullanılan sermaye kavramı, mal ve mülk kavramları ile birlikte kullanılmaktadır.

Birinci ciltte yer alan beyitler kişilerin varlıklarına ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak bu ciltte gerçek anlamının dışında kullanımlar da yer almaktadır. Bu beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Onun sıcağı, hayatın ilkbaharıdır. Doğruluğun, yakinin ve kulluğun sermayesidir. Çünkü can bahçeleri, onun sözleri ile diridir. Gönül denizi, bu cevherlerle doludur.” (1: 2057-2058).
- Dileğinden uzaklaştı... Çalışması zayi oldu. Çektiği eziyet hiçe gitti, ayağı yaralandı. Gölge avlayan avcıya benzedi. Hiç gölge ona sermaye olur mu? (1: 2807-2808).

Bu beyitler, mecazi anlamda kullanılan sermaye kavramı, gerçek anlamının dışında değer olarak ifade edilmektedir. İkinci ciltte yer alan kavram ile ilgili beyit şu şekildedir.

- “Sofinin defteri, harflerin yazılmasından meydana gelen karalama değildir. Ancak kar gibi bembeyaz ve temiz gönüldür. Alimin azığı ve sermayesi, kalemden meydana gelen eserlerdir. Sofinin azığı ve sermayesi nedir? Ayak izleri!” (2: 159-160). Kavram sahip olduğu değer olarak kullanılmaktadır.

İkinci ciltte yer alan beyitte, sermaye kavramı gerçek anlamının dışında kullanılmaktadır. Eserin üçüncü cildinde yer alan kavram ile ilişkili beyitler şu şekildedir.

- “Musa dedi ki: “Yarabbi, sonra pişman olacak, elini dişleyecek, elbiselerini yırtacak. Kudret, herkesin harcı değil... Aciz, Allah'tan çekinen kişiye sermayedir.” (3: 3279-3280).

- “Külhaniler, zindanda oldukça Allah’tan çekinirler, zâhit olurlar, Allah’ı anarlar! Fakat kudret gitti mi amel kesada uğrar... Kendine gel de ecel, sermayeyi elden almasın!” (3: 3297-3298).

Üçüncü ciltte tespit edilen bu beyitler gerçek anlamının dışında sahip olunan değer, his gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Eserde tespit edilen kavramın gerçek anlamı ile kullanımı şu şekildedir.

- “İşte bu takdir neticesi olarak sen de kahırlara uğrarsan eseflenme... Bu kahırlar yüzünden elindeki sermayeyi sevgiliye bağışlarsın. Sonra bunun özü olarak tekrar lütuf eder, yıkanıp arındın, dereden atladın, artık o mihnetler geçti der.” (3: 4169-4170). Sermaye kavramı varlık olarak kullanılmaktadır.

Eserin üçüncü cildindeki kullanımından sonra, dördüncü ciltte kavramın bulunduğu beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Eğer inciler saçarsan incilerin yüz kat fazlalaşır...câmide cismin görür, sevilir bir hâle gelir. Saçtığın incileri kendin için saçtın demektir... Çünkü her çeşit sermaye yüz misli artar!” (4: 561-562). Bu beyitte, sermayenin artırımına yönelik bir kullanım yer almaktadır.
- Sermayenin çabucak elden uçamaması için gafillik, hem hikmettir, hem nimet! Fakat unutulmaz bir yara haline gelmemeli... aklın ve canın zehri olmamalı, adama eziyet vermemeli!” (4: 2609-2610). Sermayenin kaybedilmesine yönelik bir benzetme söz konusudur.

Dördüncü ciltte yer alan kavram ile sahip olunan varlıklara atıf yapılmaktadır. Eserin beşinci cildinde yer alan beyitler aşağıdaki gibidir.

- “İçten feryada başlar; Yarabbi, bana ne verdiysen verdim, yoksul kaldım. Sermayemi temize pise döktüm sarf ettim. Ey sermaye veren, daha yok mu?” (5: 217-218). Sermayenin tüketilmesinden bahsedilmektedir.
- “Şükürler olsun ki o kumaşın ayıplı olduğunu daha önceden öğrendin. Elimdeki sermaye, elimden çıkmadan işi anladım, yoksa yine sonunda o kumaşın ayıbı meydana çıkacaktı.” (5: 1507-1508). Sermayenin kaybedilme durumuna yönelik bir anlatı söz konusudur.

Eserin beşinci cildinde sermaye kavramı, gerçek anlamı ile kullanılmaktadır. Devam eden kısımda eserin altıncı cildinde tespit edilen kavram ile ilişkili beyitler yer almaktadır.

- “Cebinde bir habbe bile yoktur. Ancak gevezelik eder, yoksa nereden cüppe alacak? Alışveriş için sermaye yoktur; artık onun çirkin suratı nedir, alayı, gevezeliği ne oluyor?” (6: 837-838). Bu beyitte, ticari faaliyetlerde kullanılan sermaye kavramı yer almaktadır.
- “Bu dünya pazarında sermaye altındır, orada da aşk ve iki ıslak göz. Kim eli boş pazara giderse ömrü geçer, tamamı ile ham ve eli boş olarak geri döner.” (6: 839-840). En değerli sermayenin altın olması ifade edilmektedir.

- “Ne sermayesi var ne değeri ne de bir sermaye kabul edecek kabiliyeti. Ne hoş ve güzel bir şey verir, ne alır. Ne manâsı var ne anlama liyakati.” (6: 1245-1246). Sermayenin olmadığına yönelik bir durum söz konusudur.

Eserin son cildinde sermaye kavramı, ticari hayatta gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için kullandıkları kaynak anlamında kullanılmaktadır. Sermaye kavramı mesnevinin bütün ciltlerinde tespit edilmiştir. En fazla dört tekrar ile birinci ciltte yer alan kavram, ikinci ciltte bir, üçüncü ciltte üç, dördüncü ve beşinci ciltlerde iki, altıncı ciltte ise üç beyitte tekrarlanmaktadır. Bunların içerisinde üç beyitte kavram mecazi anlamı ile kullanılmaktadır.

Değerli varlıkların ifadesi için kullanılan hazine kavramına yönelik beyitler bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

11.2. Hazine Kavramı

Arapça kökenli bir kelime olan hazine kavramının, TDK'na göre farklı tanımlamaları yapılmıştır. Bunlar; Altın, gümüş, mücevhet vb. değerli eşya yığını, büyük servet, değerli şeylerin saklandığı yer, gömülü veya saklıyken bulunan değerli şeylerin bütünü, devlet malı veya parası, bu paraların saklandığı yer ve mecazi anlamda büyük bağlılık duyulan değer verilen şey veya kimse şeklindedir.²¹⁶ Mesnevi'de de hazine ifadesinin kullanıldığına yönelik bazı tespitler yapılmıştır. Eserde tespit edilen kavramın yer aldığı beyitlerden örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- “Kim benim canıma derman ederse benim hazinemi, incimi ve mercanı (atiye ve ihsanı) o aldı (demektir).” Hepsini birden dediler ki: “Canımızı feda edelim. Beraberce düşünüp beraberce tedavi edelim.” (1: 45-46). Hazine kavramı, varlıklar olarak kullanılmaktadır.
- “Padişah, onu görünce pek ağırladı, altın hazinesini ona teslim etti. Sonra hekim dedi ki: “Ey büyük sultan o cariyeciği bu tacire ver;” (1: 197-198). Altınların tamamını ifade etmek için kullanılmaktadır.
- “Hey gidi hey... Çok köşe, bucak kazıcı ve hazine doldurucular; o kurup duran kişiye, o öküze (vezire) maskara oldular. Öküz kimdir ki sen onun maskarası olasın. Toprak nedir ki sen onun otu olasın.” (1: 533-534). Hazine kavramı, değerli varlıkların konulduğu alan olarak ifade edilmektedir.
- “Sel akmaya başlar başlamaz önünü kes, yolunu bağla. Yoksa âlemi perişan ve harap eder, her tarafı yıkar. Fakat harap olmaktan niye gamlanayım? Harabenin altında padişah hazinesi var!” (1: 1743-1744). Padişahın değerli madenlerinin ve mallarının saklandığı alandan bahsedilmektedir.
- “Ki hadde hesaba sığmaz hazine elde edesin ve bu suretle kâfirlere, küfrani nimet edenlere katılmayasın. Kâfirler; kılıçları, Mustafa'ya üstün olsun diye develer kurban edenlerdi.” (1: 2227-2228). Değerli mal ve varlıkların fazlalığına yönelik bir kullanım söz konusudur.

²¹⁶ Türk Dil Kurumu, Hazine, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim: 01.05.2021.

- “Padişahın hazinesi ağır elbiselerle doluydu da bunun gibi suyu yoktur. Bu su az bulunur. O testi nedir? Bizim mezar gibi cismimiz, içinde de bizim acı ve hislerimizin suyu var.” (1: 2707-2708). Padişahın hazinesinin değerli elbiselerin olduğu ama bunun değersiz olduğu ifade edilmektedir.
- “Gizli bir hazineyken coştı; toprağı atlas giyen bir sultan haline soktu. O Bedevi, Allah’ın Dicle’sinden bir katrayı görseydi hakikatte bir deniz olan o katranın önünde testisini atardı.” (1: 2863-2864). Hazinenin gizli ve bilinmez bir halde olduğu anlaşılmaktadır.
- “Kapıları karşı karşıya iki oda vardı. Bir tanesini Çin ressamı aldı. Öbürünü de Rum ressamı aldı. Çinliler, padişahın yüz türlü boya istediler. Yüce padişah bunun üzerine hazinesini açtı.” (1: 3471-3472). Bu beyitte kullanılan hazine kavramı, varlıklar olarak kullanılmaktadır.
- “Çinlilere her sabah hazineden boyalar verilmekteydi. Rum ressamı “Pas gidermekten başka ne resim işe yarar ne boya!” dediler.” (1: 3473-3474). Hazine kavramı yine varlıklardan söz edilmektedir.

Eserin birinci cildinde yer alan hazine kavramında daha çok değerli varlıkların konulduğu alanlar ve varlıkların tamamı için kullanılmaktadır. Eserin gerçek dışı kullanımına ait beyitler şu şekildedir.

- “Kerem ehlinin vaitleri akıp duran, eseri daima görünen hazinedir. Ehil olmayanların, kerem sahibi bulunmayanların vaitleri ise gönül azabıdır. Ondan sonra hekim, kalkıp padişahın huzuruna gitti, padişahı bu meseleden birazcık haberdar etti.” (1: 181-182).
- “Göklerin, akılların hazineleri bile Peygamber’in gözüne bir çöp kadar ehemmiyetsiz görünürse. Artık Mekke, Şam ve Irak ne oluyor ki onlar için savaşsın, onlara iştihak çeksin!” (1: 3955-3956).

Birinci ciltte yer alan kavramın mecazi anlamı manevi olarak değerli ve en değerli düşünceleri ve hislerin bulunduğu durum anlamına gelmektedir. Eserin ikinci cildinde yer alan kavramın yer aldığı beyitler şu şekildedir.

- “Fakat Hak’la dolu olan sarhoş bundan müstesna. Ona hazineler de versen yine hürdür. Sevgiliye kavuşma devletine eren kişinin gözünde bu dünya murdar bir şeyden ibarettir.” (2: 581-582). Beyitte kavram, değerli mal ve varlıkların verilmesi anlamında kullanılmaktadır.
- “O evde inci mi var, buğday mı? Altın hazinesi mi var, yoksa yılan ve akreplerle mi dolu? Yoksa içerde hazinemi var da kapısında yılan beklemekte? Çünkü altın hazinesi bekçisiz olmaz.” (2: 847-848). Altınların konulduğu alan ve bu alanın altınlarla dolu olmasından bahsedilmektedir.
- “Çünkü o, köpüğü gördü de denizi görmedi. Bu demi gördü de yarımı görmedi. Bugünün sahibi de odur, yarının sahibi de. Her ana sahip olan, önünde durup durur da o, hazineden bir pul bile görmez.” (2: 1609-1610). Bu beyitte varlıkların tamamına atıf yapılmaktadır.

- “Mademki inatçı adam, gönlünün iki gözü de yok, odunu ödağacından ayırt edemezsin. Âlemde hazineler var. Beyhude üzülme, yorulma. Yalnız hiçbir viraneyi de definesiz bilme.” (2: 2145-2146). Değerli varlıkların birçok alanda yer aldığından bahsedilmektedir.
- “Sen, benim gibi yüz binlerce kişinin yolunu yurdunu delik deldin, hazineye girdin! Hem ateş ve nefit olasin hem yakmayasın, buna imkân var mı? Kimdir ki senin elinden elbisesi yırtılmamış olsun!” (2: 2653-2654). Değerli varlıklar olarak kullanılmaktadır.
- “Fikir ona derler ki bir yol açsın... yol ona derler ki önüne bir padişah çıkagelsin. Padişah ona derler ki kendiliğinden padişah olsun; hazinelerle, askerlerle değil.” (2: 3207-3208). Hazine kavramı hem değerli mal ve varlıklar hem de bu varlıkların muhafaza edildiği alanlardan söz edilmektedir.

İkinci ciltte gerçek anlamında ifade edilen kavram ziyadesi ile değerli varlıkların bahsedilmesi amacı ile kullanılmaktadır. Eserde kavramın mecazi anlamında kullanılan beyitler şu şekildedir.

- “Çünkü çocuğun, açlığından haberi olmaz, uyuyakalır. Fakat süt muhabbeti, ananın iki memesini de ağrıtmaya başlar. “Ben gizli rahmet olan bir hazineydim, hidayete erişmiş bir ümmet gönderdim.” (2: 363-364).
- “Gönlün İsa’dan hastalandıysa yine ondan iyileşir, sıhhat yine ondan gelir, onu bırakma. Ey nefesi hoş Mesih, cihanda yıllansız hazine olmaz eziyetlerle nasılsın?” (2: 1861-1862).
- “Veli, “Dünyada üç türlü kadın vardır. İkisi zahmet ve mihnetten ibarettir, biri dâimi bir hazinedir. Onu alırsan tamamıyla senin olur. İkincisinin yarısı senin olur, yarısı senden ayrı kalır.” (2: 2405-2406).

İkinci ciltte yer alan kavramın gerçek dışı kullanımı manevi olarak değerli bir kişi ve değerli bir varlığın beraberinde kötü bir duruma da sahip olunması anlamlarıdır. Eserin üçüncü cildinde yer alan kavramın gerçek anlamı ile kullanımı şu şekildedir.

- “Seni dostundan ayıran sözü dinleme. O sözde ziyan vardır, ziyan! Hattâ o sözde sad edenler sad ve kinin faydası bile olsa aldırış etme. Altın için hazineyi bırakma yoksul!” (3: 419-420). Bu beyitte hazine kavramı değerli varlık anlamını ifade etmektedir.
- “Zahmetsiz rızık nedir, bilir misin? Ruhların gıdası, peygamberlerin rızıkları. Fakat bunu elde etmek, öküzü öldürmeye bağlıdır. Hazine öküzün içindedir ey hazine arayan, yerleri kazıp duran!” (3: 2511-2512). Hazine kavramı aslında değerli varlıklar olarak kullanılmış ve bunlardan vazgeçilmesine yönelik bir tavsiyede bulunmaktadır.
- “Aşk dâvaya benzer, cefa çekmek de şahide. Şahidin yoksa dâvayı kazanamazsın ki! Kadı, senden şahit isterse incinme. Yıllanı öp ki hazineyi

elde edesin!” (3: 4009-4010). Hazine kavramı yine bu beyitte de değerli varlık olarak kullanılmaktadır.

- “Ben kuru lâf etmem; bir söz söylesem bile su gibi söylerim de ateşi söndürmede hiçbir ıstırabım olmaz. Ben nasıl bir şey çalabilirim? Hazinedar o... nasıl kuvvetlenmem arkam o...” (3: 4137-4138). Bu beyitte, daha çok hazineyi kontrol eden kişiden bahsedilmektedir.
- “Yok olana yukarı nedir, aşağı ne? Yok olanın ne yakınlığı olur ne uzaklığı ne geç kalışı! Allah’ın sanat yurdu da yokluktandır, hazinesi de. Sen, varlığa aldanmış kalmışsın, yokluk nedir, ne bileceksin?” (3: 4515-4516). Hazine kavramı bu beyitte varlık olarak ifade edilmektedir.

Üçüncü ciltte yer alan kavram değerli varlıkların tamamına yönelik bir anlatı kabul edilmektedir. Ayrıca bu kavram ile birlikte hazinedar kavramı da ciltte yer almaktadır. Kavramın mecazi anlamda kullanımına yönelik beyit aşağıdaki gibidir.

- “Padişah diyor ki “Hele bu ay doğanlar yok mu, bilhassa onlar ihsanıma, hazinelerime ulaşacaklar” diye bağırdılar. Kadınlar, sevindiler, çocuklarıyla çıktılar, padişahın otağına kadar gittiler.” (3: 943-944).

İkinci ciltte yer alan kavramın gerçek dışı kullanımı, manevi olarak değerli davranış ve düşünceler anlamındadır. Dördüncü ciltte yer alan bulgunun yer aldığı beyitler şu şekildedir.

- “Belkis da hiçbir mala hiçbir hazineye, hiçbir değerli şeye ehemmiyet vermiyordu... Yalnız tahtından geçememişti. Süleyman, Belkis’in gönlündekini anladı... çünkü Süleyman’ın gönlünden Belkis’in gönlüne yol olmuştur!” (4: 869-870). Hazine kavramı, derli mal ve değerli madenler için kullanılmaktadır.
- “Hazine, ev altındadır, ev yıkılmadıkça ele geçmesine çare yok. Evi yıkmaktan ürkme, durma! Çünkü bu hazinenin ele geçecek bir parasıyla zahmetsiz, meşakkatsiz binlerce ev yapılabilir.” (4: 2541-2542). Bu beyitte de hazine kavramı, değerli madenler için kullanılmaktadır.
- “Nihayet bu ev zaten viran olacak., altındaki hazine de apaçık meydana çıkacak! Fakat o vakit hazine senin olmaz., çünkü o ele geçen ganimet, ruhun evi yıkmaya ücretidir.” (4: 2543-2544). Bu beyitte de değerli madenler ve mücevherat olarak kullanılmaktadır.
- “İyilik edip bana söylenen sözleri tutmadım., attık hazine gitti, elim bomboş diye elini ısıtır, hayıflanır durursun! Meselâ; sen ücretle bir ev kiralarsın., fakat o evi satın alsan bile senin mülkün değildir ki!” (4: 2547-2548). Malın ve mülkün kaybedilmesinden bahsedilmektedir.
- “Bu kiralık evin kira müddeti bitmeden kendine gel... yoksa bu müddet biter, sen de ondan bir fayda elde edemezsin! Sonra dükkân sahibi, seni dükkândan çıkarır; bu dükkânı da hazineyi elde etmek için yıkar.” (4: 2557-2558). Hazineyi bulma yönünde bir anlatı söz konusudur.

- “Gizli hazineden haberim bile olmadı., yoksa kazma, elimde çiçek demeti kesilirdi! Ah, o zaman kazmanın hakkını verseydim şimdi gamdan kurtulmuş olurdum!” (4: 2563-2564). Hazinenin gizli olmasından söz edilmektedir.
- “Kanaattan meydana gelen darlık, takvadandır.. bu, aşağılık kişilerin yokluğundan, darlığından apayrı bir şeydir. Nekes, bir habbe bulsa başını bile verir... Hâlbuki temiz kişi, himmetiyle altın hazinesine bile bakmaz, terk edip gider!” (4: 3133-3134). Hazineye değer verilmediği ifade edilmektedir.

Dördüncü ciltte yer alan hazine kavramı daha çok değerli maden ve varlıklar için kullanılmaktadır. Eserin beşinci cildinde tespit edilen bulguların yer aldığı beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “İşin içyüzünü araştırdıktan sonra da utandılar, hiçbir fayda elde edemediler. O emin adamlar, hazine, altın ve altın dolu küpler bulmak üzere oda kapısına geldiler.” (5: 2049-2050). Bu beyitte hazine kavramı değerli madenler ve varlıklardan yer almaktadırlar.
- “Bu zahmetsiz hazineden ver. Avucunda toprak altın kesilecektir, hemen ver. Ne dilersen ver, hiç düşünme. Allah, bil ki sana çoklardan çok ihşanda bulundu.” (5: 2789-2790). Değerli varlıkların varlığından bahsedilmektedir.
- “Af vardır, fakat ümit parlaklığı nerde ki kul, Allah’tan çekinmeyle yüzü ak olsun? Hırsız af edilse bile canını kurtarır. Fakat nerde vezir ve hazine emini olacak?” (5: 3153-3154). Bu beyitte hazine kavramı yerine ondan sorumlu olan kişiden bahsedilmektedir.
- “Kıyamete dek şu yetmiş iki fırka kalmadı ki bid’at yolunu tutanın dedikodusu eksilmesin. Değerli olan hazinenin birçok kilitleri olur. Hazinenin değeri bundan anlaşılır.” (5: 3221²¹⁷-3222). Bu beyitte, hazine, değerli varlıklar olarak kullanılmaktadır.
- “Hazine ve mücevherat, ev içinde olur mu hiç? Hazineler, daima yıkık yerlerde. Adem’in hazinesi de yıkık yere gömülmüştü de bu yüzden o melun Şeytan’ın gözü, onu görmedi.” (5: 3451-3452). Hazine kavramı, değerli madenler ile mücevherat birlikte kullanılmaktadır.
- “Bunu kırmaya nasıl elim varır? Nasıl olur da padişahın hazinesine düşman olurum? Dedi. Padişah, ona elbise verdi, gelirini artırdı. Onun aklını övmeye başladı.” (5: 4047-4048). Bu beyitte hazine kavramı, değerli varlıklar ve onun konulduğu alanları kapsayan bir anlatı da bahsedilmektedir.

Beşinci ciltte yer alan hazine kavramı, değerli madenler ve onun içine konulduğu alan olarak ifade edilmektedir. Ayrıca ciltte kullanılan kavramın mecazi olarak yer aldığı beyit şu şekildedir.

217 Bid’at, sonradan meydana getirilen usul ve âdet demektir. Müslümanlıkta Peygamber zamanında olmayan şeyler mânâsına gelir. İkiye ayrılır: Bid’at-i hasene - güzel bid’atlar, bid’at-i sayyie - kötü bid’atlar. Kötüleri, Müslümanlıkta kabul edilmez, iyileri kabul edilir. Mesela, Peygamber zamanında minare yoktu. Ezan, yüksek bir yerde yahut mescidin damında okunurdu. Sonradan minare icadedildi. Bu güzel ve iyi bir bid’attır. Ölünün ruhu için helva yahut lokma gibi bir yemek yapılması, Müslümanlıkta yoktur. Bu âdet sonradan icadedildi, bid’attır. Hem de eşe dosta yedirilirse kötü bir bid’attır, fakat yoksullara verilirse güzel ve iyidir. Yalnız bid’at işi, pek lastikli olduğundan Alim adını alan yobazlar, her yeniliğe bid’at diye karşı koymuşlar, hatta matbaayı bile kabul etmek istememişlerdi. Bu bid’at derdinden çok şeyler çekilmiştir. (İzbudak, V.Cilt: 76).

- “Hazineden ne dilersen al. Bunun gibi yüzlerce ihsana müstahaksın ya, fakat gönlünün dilediğini devşir. O, senindir. Neye meylin varsa al. Zaten sana iki alem bile dar gelmede.” (5: 2779-2780).

Beşinci ciltte yer alan kavram, maddi ve manevi olarak istenilen varlıkların yer alması anlamında kullanılmaktadır. Altıncı ciltte kavram ile ilgili beyitler şu şekildedir.

- “Yerin halimliği âdeta kahroldu da Kaarun’u da dibine kadar sömürdü, hazinesini de. Bu bedenin direği lokmadır. Açlık kılıcına karşı ekmek, bir zırhtır.” (6: 2169-2170). Hazine kavramı, varlıklı olmaya atf yapılmaktadır.
- “Padişahın Semerkant’da mühim bir işi vardı. O işi derhal yapıp gelecek bir adam aradı. “Beş günde oraya gidip gelecek ve bana haber getirecek olana hazineler vereceğim” diye tellal çağırttı” (6: 2511-2512). Bazı mal ve değerli madenlerin verilmesinden bahsedilmektedir.
- “Koku alan bir başka yeri kokladı, dedi ki: O eşsiz padişahın hazinesi burada. Delik delen, duvarı deldi, hazineye girdiler. Her biri bir şeyler aldı.” (6: 2845-2846). Değerli madenlerin yer aldığı alan olarak ifade edilmektedir.
- “Toprağa altın bağışlayan kimdir? Güneş. Madendeki altın da ondandır, yıkık yerlerdeki hazine de. Her sabah yoksulların bir kısmına ihsanda bulunuyordu. Bu suretle hiçbir tayfanın mahrum kalmamasını isterdi.” (6: 3803-3804). Değerli madenler olarak ifade edilmektedir.
- “Dedi ki: Ey edepsiz aşağılık adam! Şaşılacak şey, benim yaptığım iyiliklere karşı lâyıgım bu muydu? Ben sana bunca nefis hazineler verdim. Aşağılık huyunla sen, bana neler yaptın?” (6: 4773-4774). Hazine kavramı bu beyitte, değerli varlıklar olarak kullanılmaktadır.

Eserin altıncı cildinde yer alan kavram, değerli madenlerin konulduğu alanlar ve değerli varlıklar olarak kullanılmaktadır. Genel olarak Mesnevi’de hazine kavramı hem varlık hem de mecazi anlamlarda kullanılmıştır. Eserde bazen değerli varlıkların saklandığı yer olarak, bazen altın gibi değerli bir varlık olarak, bazen de eski harap yerlerde saklıyken bulunma durumu söz konusu olan varlık anlamlarında yer almıştır. Hazine ifadesi, en fazla on bir tekrar ile birinci ciltte yer almıştır. İkinci ciltte dokuz, üçüncü ve altıncı ciltlerde beşer, dördüncü ve beşinci ciltlerde ise yedişer beyitte hazine kullanımına yönelik bulgu tespit edilmiştir. Bunlardan üç beyiti mecazi olarak diğerleri ise gerçek anlamında kullanılmaktadır.

Servet kavramı değerli varlıklar için kullanılması kapsamında muhasebe alanını ilgilendirmektedir. Bu kavram bir sonraki başlıkta ele alınmaktadır.

11.3. Servet Kavramı

Servet, mal, mülk varlık gibi değerleri içerisine alan geniş bir kavramdır. Servetin işletme bilimi açısından büyüklüğü ve genişliği tam olarak çizilmemiştir. Bazen küçük tutardaki varlıklar servet olarak ifade edilirken, bazen de çok yüksek tutarlı

varlıklar servet olarak tanımlanabilmektedir. Mesnevide de servet ifadesi ile ilgili tespitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Sizi bir kerecik görmek, sizinle bir kerecik buluşmak, yüzlerce kişileri görmeye, yüzlerce güzellerle buluşmaya bedeldir. Sizi görmek için mal, mülk, servet... hepsi feda olsun! Ey Allah nuruyla bakanlar, bu dereceye erişmiş olanlar, padişahlar padişahının ahlâkıyla ahlâklanmış kişiler!” (1: 2779-2780). Servet kavramı, değerli varlıklar olarak ifade edilmektedir.

Birinci ciltte yer alan servet kavramı, gerçek anlamı olarak kullanılmaktadır. Üçüncü ciltte tespit edilen bulgular şu şekildedir.

- “Mal da gitti, şeref de. İşe gelince hiçbir şey olmadı. Bu mudur iyi adamların muaveneti, bu mudur iyi kişinin yapacakları iş? Yıllardır paralar, libaslar alıyor, ülkelerin servetini rahatça yiyip duruyorsunuz.” (3: 923-924). Ülkelerin sahip olduğu mal ve mülk gibi varlıkları ifade edilmektedir.
- “Daima şöyle dua edip dururdu. “Yarabbi, bana zahmetsiz, eziyetsiz bir rızık bir servet ver. Beni tembel, hor, hakir, ağır ve miskin yaratan sensin.” (3: 1451-1452). Servet istenmesinden bahsedilmektedir.

Eserin üçüncü cildinde tespit edilen servet kavramı, mal mülk gibi kavramların yerine daha kapsamlı varlıklardan bahsedilmesi amacı ile bahsedilmektedir. Servet ifadesi sadece üç beyitte tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri, birinci ciltte, ikisi ise üçüncü cilttedir. Diğer ciltlerde herhangi bir tespit yapılamamıştır. Eserde kullanılan ifadeler varlık anlamında kullanılmıştır.

Define kavramı yine değerli maden ve varlıklar olarak muhasebe işlemlerine neden olan bir kavramdır. Bu nedenle devam eden başlıkta kavrama yönelik beyitler verilmektedir.

11.4. Define Kavramı

Define yer altına gömülen, saklanan değerli varlıkların genel adı olup, gömü şeklinde de ifade edilmektedir. Define ile ilgili eserde tespit edilen bulgular birinci ciltten başlanarak şu şekilde sıralanmaktadır.

- “Sora sora odanın başköşesine kadar çekti ve dedi ki: “Nihayet sabırla bir define buldum. Ey vuslatı, her sualin cevabı! Senin yüzünden nişliğin anahtarındır” sözünün mânası,” (1: 95-96²¹⁸). Bu beyitte define ifadesi değerli bir varlık için kullanılmaktadır.
- “Altın definesi için evi harap etmiştir; fakat o altın definesini elde ettikten sonra o evi daha mamur bir hale getirmiştir. Suyu kesmiş, suyun aktığı yolu temizlemiş, ondan sonra arka içilecek su akıtmıştır.” (1: 307-308). Define olarak bahsedilen kıymetin altın olduğu anlaşılmaktadır.
- “Tek duvarın altında define mi var, yoksa yılan karınca ejderha yuvası mı? O yalancı şeyhin hiçbir şey olmadığı meydana çıkıncaya kadar tâlibin de

218 “Sabır, genişliğin anahtarıdır” mealinde bir hadis rivayet edilir. (İzbudak, Cilt I: 16).

ömrü tükenmiş olur: artık anlamının ne faydası var?” (1: 2281-2282). Define ifadesi ile değerli bir varlığın olup olmadığı anlatılmaktadır.

- “Sen define sandığın şey yüzünden, o vehminden defineyi kaybediyorsun. Sen vehmi de tedbirleri, düşünceleri de mamure bil, mamur yerlerde define olmaz.” (1: 2475-2476). Definenin gizli saklı olduğundan yola çıkılarak bir benzetme yapılmaktadır.
- “Şimdi canımızın ruhundan bulduğu ülfet, bundan önce cisminin yoğrulduğu topraktan parlıyordu. Yeryüzündeydik ama yerden gafildik, orada gömülü olan defineden haberimiz yoktu.” (1: 2665-2666). Define olarak yapılan benzetmenin gömülü olmasından bahsedilmektedir.

Eserin birinci cildinde define kavramı, değerli varlıklar için kullanılmaktadır. Ancak bu ciltte kavramın mecazi anlamda kullanımı da söz konusudur. Bu kavram aşağıdaki gibidir.

- “Fakat bu ilim ve güzellik, fevkâlade dolu olduğundan derisine sığamayan kişinin (zuhuru, zatının muktazası olan ve zuhur etmemesine imkân bulunmayan Allah'ın) Dicle'sinden bir katradır. O, gizli bir defineydi. Pek dolu olduğundan yarıldı, kendisini izhar etti. Toprağı, göklerden daha parlak bir hale getirdi.” (1: 2861-2862).

Eserin birinci cildinde define olarak ifade edilen kavram daha çok gizli saklı ortaya çıkmamış anlamında kullanılmaktadır. Eserin ikinci cildinde yer alan kavram ile ilişkili beyit aşağıdaki gibidir.

- “Çalışıp kazanmak define bulmaya mâni değil ya. Sen işten kalma da nasibinde varsa define de arkandan gelsin. Böyle yap ki “Eğer” illetine uğramayasın, “Eğer şunu yapsaydım yahut bunu yapsaydım” deyip tereddüde düşmeysin.” (2: 735-736). Bu beyitte çalışarak define gibi değerli varlıkların elde edileceğine yönelik bir anlatı söz konusudur.

Üçüncü ciltte yer alan kavram gerçek anlamı ile kullanılmaktadır. Eserin üçüncü cildinde kavram ile ilişkili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Altın definesini bilinmeyen viranelere gizlerler? Hiç defineyi bilinen yere koyarlar mı? İşte kurtulmanın, halâs olmanın da zahmet ve meşakkatlerde gizlenmesi buna benzer.” (3: 1133-1134). Definenin altından oluştuğu ve bu altından oluşan definenin de gizli yerlerde olduğuna yönelik bir anlatı söz konusudur.
- “Bu da şuna benzer: Halk, yoksulluktan korkar, ama boğazlarına kadar acı suya batarlar. O yoksulluğu yaratandan korksalardı onlara yeryüzünde defineler aşikâr olurdu.” (3: 2205-2206). Define kavramı değerli varlıklar anlamında beyitte yer almaktadır.
- “Görünüşte saçma şeyler söylerler ama sen onları masal sanma sakın... Bütün viranelerde define aramaya koyul! Sebâ şehri, pek büyük, pek azametli

bir şehirdi... büyüklüğü bir tepside fazla değil!" (3: 2603-2604). İstenilen varlıkların beklenmeyen şekilde ortaya çıkacağı ifade edilmektedir.

- "Üç kişinin birisi pek uzakları görürdü, fakat gözü kör; Süleyman'ı görmezdi de karıncanın ayağını görürdü! Öbürü pek keskin iştirdi, fakat sağır! Âdeta bir defineydi. İçinde yarım arpa kadar bile altın yok!" (3: 2609-2610). Define olması için altın olmasına gerek olmadığı anlaşılmaktadır.

Üçüncü ciltte yer alan kavram, ziyadesiyle değerli varlık anlamında kullanılmaktadır. Eserin dördüncü cildinde yer alan kavram ile ilgili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- "Açarlar ama hemencecik yine o kapıyı örterler. O kapıya tapan, oraya ümit bağlayan kişi de ümitlenir, o ümitle ateş kesilir, ise girişir! O genç de hoş bir halde o bağa girince ansızın ayağı defineye batıverdi!" (4: 51-52). Definenin ortaya çıkmasına yönelik bir anlatı söz konusudur.
- "Gözümü, nurla sınadım, ey gözlerinden kötü gözler, uzak olasıca sevgili! Bu dünya bir viraneye benzer, sense definesin... Definede seni aradıysam incinme bana!" (4: 311-312). Definenin değerli bir varlık olma özelliğinden yola çıkılarak bir benzetme yapılmaktadır.

Eserin dördüncü cildinde define yine değerli varlık anlamında kullanılmaktadır. Beşinci ciltte kavramın yer aldığı beyitler aşağıdaki gibidir.

- "Yokluk benim iftiharımdır" sözü, onun için yüce bir söz oldu, tamahkarlardan gani Allah'a kaçmama yol açtı. Mamurelerde oturanların hırsından kurtulmak için defineleri, yıkık yerlere gömerler." (5: 715-716). Definelerin bulunduğu yerlere yönelik bir tespitten bahsedilmektedir.
- "Zenginliği defineden, hazineden, maldan mülkten değil, ondan dile. Yardımı amcadan, dayıdan değil ondan iste. Çünkü sonunda bütün bunları bırakıp gideceksin. Kendine gel de o zaman kimi çağırıyor, kimden imdat istiyordun, bir düşün!" (5: 1497-1498). Define kavramı, zenginlik, hazine, mal ve mülk gibi değerli olan kavramlarla birlikte kullanılmaktadır.
- "Sen pisliklerle dopdolu bir kurtcağızsın. Fakat cihana bir gürültü saldın. Meniden yaratıldın, benliği bırak. Ey Eyaz, çarığı hatırla. Eyaz'ın çarık ve postunu koyduğu bir odası vardı. Kapısı sağlam ve kilitli olduğu için kapı yoldaşları, orada bir define var sanırlardı." (5: 1855-1856). Definenin gizlilik özelliğine göre dayanılarak bir benzetme yapılmaktadır.
- "O kötü düşünceli aşağılık beyler de Eyaz'ın odası hakkında böyle kötü düşünceye saptılar. Orada definesi, hazinesi var dediler. Başkalarını kendi aynanda görme." (5: 1983-1984). Hazine ve define ifadeleri değerinden dolayı birlikte kullanılmaktadır.
- "Kim zahmet çekerse defineyi elde eder. Kim çalışır çabalarsa devlete ulaşır. Peygamber, Rükû ve secde varlık halkasını Allah kapısına vurmaktır dedi."

(5: 2047-2048²¹⁹). Define kavramının çalışma ile ilişkilendirilerek kullanımı yer almaktadır.

- “Efendinizin definesi nerede? Gösterin diye kölelere işkence etmeye başladı. A aşağılık adamlar, onun sırrını söyleyin bana... Yoksa dilinizi, boğazınızı keserim diye,” (5: 3175-3176). Define kavramı, gerçek anlamı ile değerli varlıklar olarak bahsedilmektedir.

Eserin beşinci cildinde yer alan kavram daha çok değerli ve gizli olan varlıklar olarak kullanılmaktadır. Eserin altıncı cildinde yer alan kavram ile ilişkili beyitler aşağıda sıralanmaktadır.

- “Padişahın doğanıyken o kuzgunlardan zahmetlere uğramada. O ağır define, pislik içine gömülmüş. Baykuşlar, doğana sitem etmedeler. Suçsuz olduğu halde kanatlarını yolmadalar.” (6: 955-966). Definenin ağır olmasından bahsedilmektedir.
- “O bizim kulumuz, seyisimiz deme. Şunu bil ki define yıkık yerlerdedir. Binlerce dolunay, ayaklarının altına döşenmiş olan Hilâl, hastalıkla ne âlemde acaba? dedi.” (6: 1169-1170). Kıymetli varlıklar çok fazla aranmayan yerlerde olduğuna yönelik bir hikâye bulunmaktadır.
- “Seni cehennem ağılatırsa onu anmak, sana cennetten hoştur. Gülmeler, ağlamalarda gizlidir. Ey sâf ve temiz kişi, defineyi yıkık yerlerde ara.” (6: 1585-1586). Benzer şekilde bu beyitte de definenin fazla bilinmeyen yerlerde olduğuna dair bir anlatı yer almaktadır.
- “Bu, belletme içindi dersin bilgisizlik, nasıl olur da anlatma vesilesi kesilir? O biliyordu ki padişahlara lâıyk defineyi, padişah, yıkık yerlere gömer.” (6: 1633-1634). Definenin padişah gibi varlıklı kişilere ait olduğu ve bir önceki beyitteki gibi definenin saklandığı yerlerden bahsedilmektedir.
- “O yıkık yerin her cüzü, defineyi gösterir ama kötü zan, o defineyi kaybetmek için tersine çakılmış nal izlerine benzer. Hattâ doğrusu hakikat, hakikatte garkolmuştur da bu sebeple yetmiş fıkra, belki de yüz fıkra meydana çıkmıştır.” (6: 1635-1636). Definenin bulunması ve bulunmamasına yönelik bir durum ile ilgili benzetme yapılmaktadır.
- “Yalnızca oku. Okurken kimseyi yanında bulundurma iş yayılır, ortaya düşerse bile dertlenme. O defineden senden başka hiç kimsecik, bir arpa bile alamaz.” (6: 1913-1914). Define kavramı, bir hikâyede gizli olması ve değerli olma özelliğinden yola çıkılarak kullanılmaktadır.
- “Bir definenin yerini göstermekte olan böyle bir değer biçilmez kâğıt, meşk kâğıtlarının arasına nasıl girmişti? Sonra aklına şu geldi: Her şeyi koruyan, Allah’tır.” (6: 1927-1928). Definenin değerine yönelik bir anlatı söz konusudur.

219 “Melekût kapısını rükû ve secdeyle dövmede devam edin” mealindeki bir hadis rivayet edilmiştir. (İzbudak, V.Cilt: 47).

- “Bu söz hem apaçıktır hem de pek gizli. Çünkü sinek, ankaya mahrem olamaz. Oğul, yine hikâyeye dön de defineyle o yoksulun kıssasını tamamla.” (6: 1937-1938). Define kavramından bahsedilmesi hatırlatılmaktadır.
- “Kâğıtta şu yazılıydı: Bil ki şehrin dışında bir define var. İçinde mezar olan filân kubbe var ya. Hani arkası şehre, kapısı Ferkat yıldızına karşı.” (6: 1939-1940). Definenin varlığından bahsedilmektedir.
- “Hem kendi körleşti hem kazması, küreği. Fakat gizli defineden hiçbir eser görünmedi. Böylece her gün ok atıyor, düştüğü yeri kazıyor, fakat bir türlü definenin yerini bulamıyordu.” (6: 1945-1946). Bu beyitte definenin bulunamadığı açıklanmaktadır.
- “Filân, bir define bildiren kâğıt bulmuş diye söylediler. Adam, padişah tarafından duyulduğunu anlayınca teslim olmadan, kadere boyun eğmeden başka çare görmedi.” (6: 1949-1950). Definenin yeri kâğıtta yazılı olduğu anlaşılmaktadır.
- “Padişah kendisine işkence yapmadan, kâğıdı padişahın önüne koydu. Dedi ki: Şu kâğıdı buldum ama defineyi bulamadım. Define yerine hadsiz, hesapsız zahmetlere girdim.” (6: 1951-1952). Definenin yerinin ne yapılırsa yapılsın bulunamadığı ifade edilmektedir.
- “Defineden bir habbe bile meydana çıkmadı. Fakat ben yılan gibi bir hayli kıvrandım durdum. Bir aydır ağzımın tadı yok. Bunun ziyarı da haram oldu bana, kârı da.” (6: 1953-1954). Define bulunamadığında kendisinin ne hale düştüğünden bahsedilmektedir.
- “Nerede katı bir yay varsa buldurdu, o attı, her yanda define aradı durdu. Fakat eziyetten, dertten, sıkıntıdan başka bir şey elde edemedi. Define âdeta ankaya benziyordu, ismi var, cismi yok!” (6: 1957-1958). Definenin bulunamadığı konu edinilmiştir.
- “O dertli definenin kâğıdını padişah, o dertlere uğramış fakire verince; Yoksul adam, düşmanlarından, onların saçmasından emin oldu, gidip sevdalandığı şeye adamakıllı sarıldı.” (6: 1975-1976). Definenin kâğıtta yazıldığı anlatılmaktadır.
- “Ateşli şarabı ver avucuma da ondan sonra benim sarhoşça debdebemi, azametimi seyret. O yoksul, defineyi elde edemedi ama söyle, beklesin. Çünkü biz, bu anda neşeye gark olduk.” (6: 2017-2018). Yoksul olarak bahsedilen kişinin defineyi bulamadığı ortaya çıkmaktadır.
- “Bu katı yayı bırak da yürü, alelâde yaya bir ok koy, fazla gitmesine savaşıma. Düştüğü yeri kaz, defineyi orada bulmaya çalış, altınları elde et” (6: 2351-2352). Altınlardan oluşan bir altın olduğu anlaşılmaktadır.
- “Her sabah, daha katı bir yayla daha uzağa ok atıp define arayan bu yoksul gibi. Daha katı olan her yayı, eline aldıkça defineden o derece mahrum

olmaktaydı.” (6: 2361-2362). Bu beyitte kişinin her ne yaparsa yapılsın defineye ulaşamadığından bahsedilmektedir.

- “Kibrinden, işin iç yüzünü bilmediğinden güya kendisini kurtaracak dağ kurtuluş gemisi yapmaya kalkışan Kenan’a benzemez. O define arayana da okçuluğu hicap oldu. Hâlbuki isteği hazır, koynundaydı.” (6: 2367-2368). Definenin aranmasının gereksizliği anlaşılmaktadır.
- “Birisı Mescit bucağında sarhoş ve neşelidir. Öbürü bağda bahçede suratını asar, muradına erişmez, bir zevk bulamaz. Köşk bir şey değildir. Bedenini yık. Define yıkık yeredir a benim beyim” (6: 3421-3422). Bu beyitte, definenin nerde bulunabileceği söylemektedir.
- “Görmüyor musun bunu? Şarap meclisinde sarhoş, yıkılınca zevk alıyor. Ev suretlerle dolu ama yık onu. Yık da defineyi bul sonra yine yap.” (6: 3423-3424). Definenin nasıl bulunması gerektiği anlatılmaktadır.
- “Fakat şu da var ki çocuk, sütü hem bilir hem bilmez. Bu tarafta tedbirin yeri yoktur. Bu define bildiren kitap, açanı da açılanı da bulsun, define sahibine de defineye de nail olsun diye ruhu hayretlere düşürmüştür.” (6: 4049-4050). Definenin bulunması ve sahibinden bahsedilmektedir.
- “Ruh, bu yürüyüşte hayran olmaz. Hayret şöyle dursun defineyi bildiren kitabı elde eden ruh, deniz kesilir, sel ve ırmak değil. Bulduğunu buldu mu kendisi kaybolur. Bir sel gibi denize gark olur gider. Tohum yok oldu da ondan sonra bitti, incir haline geldi. “Ben de sen ölmeyince altın vermedim ya” sözü budur işte.” (6: 4051-4052). Definenin yazıldığı kitaba atıf yapılmaktadır.
- “Yürü Mısır’a git. İşin orada düzelecek. Allah niyazını kabul etti. O ricaları kabul eden Allah’tır Falan yerde büyük bir define var. Onun için ta Mısır’a kadar gitmen gerek” (6: 4241-4242). Definenin nerde olabileceği bildirilmektedir.
- “Sıkıntısını gidermek için hatifin vaadine ümitlenerek Mısır’a gitti. Hatif²²⁰, falan mahallede falan yerde gömülü pek nadir, pek değerli bir define var demişti.” (6: 4245-4246). Definenin toprak altında olduğuna dair açıklama yapılmaktadır.
- “Bir rüyaya inanmış, bir hayale kapılmış, bu kadar yol aşip buralara gelmişsin. Aklın yok galiba. Ben yıllardır biteviye Bağdat’ta bir define var,” (6: 4313-4314). Bağdat’ta definenin olduğu anlaşılmaktadır.
- “Fılan yerde, filan mahallede gömülüdür diye görürüm, der demez adam kendine geldi. Çünkü bekçi, kendisinin mahallesini söylüyordu. Bekçi sözüne devam etti: Yürü derler, filanın evinde o define. Adam büsbütün ayıldı. Çünkü o düşman, kendisinin evini ve adını söylemekteydi.” (6: 4315-4316). Definenin olduğu bölgeye dair açıklamalar yapılmaktadır.

220 Sesi duyulan fakat kendisi görülmeyen, gaipten işitilen ses, gaipten seslenir gibi haber veren melek (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “Bekçi söylüyordu: Ben defalarca bu rüyayı gördüm. Bağdat'ta böyle bir define var dediler de, Bu hayale kapılıp yerimden bile kıpırdamadım. Sense hiç usanmadan bir rüyaya kapılıp buralara kadar geliyorsun.” (6: 4317-4318). Definenin bulunduğu yerden bahsedilmektedir.
- “Akıllı kıt ve ahmak adamın rüyasında bir kıymet olmaz. Akılsızlıktan ne çıkar? Yel gibi bir rüya! Adam kendi kendine, define evimdeymiş de neden yoksulluktan feryad ederim?” (6: 4321-4322). Definenin asıl olduğu yer belirtilmektedir.
- “Definenin başında yoksulluktan ölüyormuşum. Ne kadar da gaffet içindeymişim ne kadar da perde ardındaymışım, gözüm örtülüymüş, dedi. Bu muştuluktan sarhoş oldu, derdi kalmadı. Dilsiz, dudaksız yüz binlerce hamd okudu.” (6: 4323-4324). Definenin varlığı anlaşılmaktadır.
- “İster bana ahmak de ister aşağılık bir adam. O define benim oldu ya, sen dilediğini söyle. Ben şüphesiz olarak muradımı gördüm. A kötü ağızlı, sen ne istersen söyle.” (6: 4327-4328). Definenin bulunması ifade edilmektedir.
- “Nihayet adamcağız, evine geldi, defineyi buldu. İş, Allah lütfiyle düzene girdi. İki kardeşi dediler ki: Canımızda, gökteki yıldızlar gibi yol gösteren öğütler var.” (6: 4385-4386). Bu beyitte de bir önceki beyitteki gibi definenin bulunmasına yönelik bir anlatı söz konusudur.

Eserin altıncı cildinde define kavramı daha çok aranması ve bulunmasına yönelik hikayelerle birlikte yer almaktadır. Genel olarak Mesnevi'de define kavramı hem gömü anlamı ile saklanan değerli altın, gümüş gibi değerli madenler olarak kullanılırken hem de değerli bir varlık olarak kullanılmıştır. Eserde kavram en fazla altıncı ciltte otuz iki beyitte tekrarlanmıştır. Birinci ve ikinci ciltlerde altışar, ikinci ciltte bir, üçüncü ciltte dört, dördüncü ciltte iki ve beşinci ciltte ise altı beyitte define ifadesinin varlığı tespit edilmiştir.

Ganimet kavramı değerli varlıklar olarak çalışmaya dahil edilen başka bir başlıktır. Bu kavrama yönelik inceleme neticesinde elde edilen bulgular devam eden kısımda yer almaktadır.

11.5. Ganimet Kavramı

Ganimet kelimesi ilk ifade edildiğinde öncelikle savaşta elde edilen varlıklar bütünü akla gelmektedir. Bunun yanında ganimetin diğer anlamı ise, beklenmedik bir anda ya da tesadüfen elde edilen kazanç ya da gelirdir. Mesnevi'de de ganimet ifadesi ile ilgili elde edilen tespitler birinci ciltten başlanarak şu şekilde sıralanmaktadır.

- “Sonra İsa şefaet edince Hak, yemek sofrası ve tabaklarla ganimetler gönderdi. Yine küstahlar edebi terk ederek sofradan yemek artığını aşırıdılar.” (1: 83-84²²¹). Bu beyitte ganimet kavramı, değerli varlıklar anlamında kullanılmaktadır.

221 Havariyy un'un ricası üzerine İsa'nın duasıyla gökten yemek indiği Kur'an'da hikâye edilmektedir. (Sure: 5 — Mâide. âyet: 112-114). (İzbuğak, Cilt I: 16).

Birinci ciltte yer alan ganimet kavramı ile lütfedilen değerli varlıklara atıf yapılmaktadır. İkinci ciltte yer alan kavram ile ilişkili beyit aşağıda yer almaktadır.

- “Bir hırsızcağız, bir yılan oynatıcısının yılanını çaldı. Aptallığından onu ganimet saymaktaydı. Yılanı, yılanın zehirlemesinden kurtuldu. Yılan da hırsızını ağlatıp inleterek öldürdü.” (2: 135-136). Ganimet kavramı değerli bir varlık olarak kullanılmaktadır.

İkinci ciltte yer alan ganimet kavramı, aslında değersiz bir varlığı ifade etmektedir. Eserin üçüncü cildinde kavramın yer aldığı beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Hayvanlarını neşeli neşeli sürmekte, “Sefer edin de ganimet bulun” demektedirler. Ay, sefer ede ede Keyhüsrev olur. Tolunay hâline gelir. Sefer etmeksizin nasıl padişah kesilir ki?” (3: 533-534²²²). Bu beyitte, ganimetin aranması ve bulunmasından bahsedilmektedir.
- “Hakikatten de oradan çabucak dönünce bak hele, Kurayza'nın Nazîr'in başına neler geldi, İki kaleyle çevrelerindeki yerler teslim oldu, ganimetlerden faydalar elde ettiler.” (3: 4505²²³-4506). Ganimet kavramı ile, değerli madenler ve varlıklara atıf yapılmaktadır.

Eserin üçüncü cildinde yer alan ganimet kavramının gerçek olarak kullanımı bu şekildedir. Bu ciltte tespit edilen mecazi kullanım aşağıdaki beyitte bulunmaktadır.

- “Onlar, şiddet zamanı, sıkıntı vakti, rüşvet almaksızın mahlûkata acırlar yardımında bulunurlar. Ey belâlara uğramış adam, kendine gel de bunları ara... Kendine gel de belâ vaktinde onların duasını ganimet bil!” (3: 2223-2224).

Üçüncü ciltte yer alan kavramın mecazi olarak kullanımında daha çok manevi olarak bir durum ifade edilmektedir. Dördüncü ciltte tespit edilen kavramın yer aldığı beyit aşağıdaki gibidir.

- “Nihayet bu ev zaten viran olacak, altındaki hazine de apaçık meydana çıkacak! Fakat o vakit hazine senin olmaz., çünkü o ele geçen ganimet, ruhun evi yıkma ücretidir.” (4: 2543-2544). Bu beyitte define ve ganimet kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Dördüncü ciltte yer alan kavram ile bir ücretin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Eserin beşinci cildinde yer alan kavram şu şekildedir.

- “Ağır kişiler, toprak gibi yerlerinde kala kaldılar, ileri gidenlerin ileri gidenleriye yürüyüp ilerlediler. Savaşlar edip üstün gelerek birçok ganimetlerle geri döndüler.” (5: 3739-3740). Bu beyitte ganimet kavramı, altın ve gümüş gibi değerli kavramlara atıf yapılmaktadır.

Eserin altıncı cildinde ganimet kavramı gerçek anlamı ile savaşlarda elde edilen değerli varlıklara atıf yapılarak kullanılmaktadır. Anlaşılacağı üzere mesnevide elde edilen tespitler ağırlıklı olarak değerli varlıklar anlamında kullanılmıştır. En fazla

222 Keyhusrev, meşhur Key'ler zamanında İran'da hüküm süren bir şahıstır. Bunun eski. Hint mabutlarından olup sonradan tarihi bir masal kahramanı şekline geldiği de rivayet edilir. (İzbudak, Cilt III: 17).

223 Bunlar, Medine civarındaki iki Yahudi kabilesidir (İzbudak, Cilt III: 113).

üç tekrar ile üçüncü ciltte tespit edilen ganimet ifadesi, birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci ciltlerde birer kere tekrar edilmiş, ancak altıncı ciltte herhangi bir bulgu tespit edilememiştir. Ayrıca eserde yer alan ganimet kavramlarından sadece bir tanesi mecazi anlamı ile kullanılmaktadır.

Üretim konusu başlı başına muhasebeyi bütün süreçlerinde doğuran bir olaydır. Üretim sürecinde malın alınması öncesinde (avans) başlayan süreç satış sonrasında (Pazarlama satış ve dağıtım giderleri) hizmetlerin sonlanmasına kadar devam etmektedir. Bu nedenle üretim kavramına yönelik başlık devam eden kısımda çalışmaya dahil edilmektedir.

11.6. Üretim Kavramı

Üretimi ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin meydana getirilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Üretimin temelinde ihtiyaç duyulan her türlü mal ve hizmetin fayda sağlamak ya da faydasını arttırmak ve insanlığın tatmin düzeyini arttırmak yatmaktadır. Üretimde esas konu gerekli olan faktörlerin belirli seviyelerde bir araya getirilmesidir. Üretim ile ilgili Mesnevi'de yer alan beyitler şu şekilde sıralanmaktadır;

- “Buğdayı toprak altına attılar ama sonradan topraktan başaklar çıktı. Ondan sonra değirmende öğüttüler, değeri arttı, cana can katan gıda oldu.” (1: 3165-3166). Beyitte üretim kavramı doğrudan geçmemesine rağmen, tohumdan buğday üretimine, buğdaydan da un üretimine kadar geçen üretim sürecinden bahsedilmektedir.

Birinci ciltte tarımsal bir üretim süreci ile başlayan ve geleneksel bir ürün üretimi yer almaktadır. Eserin ikinci cildinde yer alan beyitler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.

- “Perhiz arazi, çalışmalarıyla cevher olur; acı ağız perhizle tatlılaşır. Ziraatla topraklar ekinle, başakla dolar. Saç ilacı, örgü, örgü saç bitirir” (2: 949-950). Bu beyitte tarımsal üretim dikkat çekmektedir.
- “Mühendisin zihnindeki o araz, o düşünce aletleri hazırladı, ormanlardan direkleri getirdi (ev yapılıp meydana çıktı.) Her hünerin aslı, esası, hayâlden, arazdan, düşünceden başka nedir ki?” (2: 967-968). Evin inşasına yönelik bir süreçten bahsedilmektedir.

İkinci ve üçüncü ciltte tarım ve inşaat sektörüne yönelik bir üretim söz konusudur. Eserin dördüncü cildinde yer alan beyitler aşağıdaki gibidir.

- “Delikanlı, kardeşine yapacağı ilâcı kimse görmesin diye halkı uzaklaştırdı. Gizli bir şeyler söyler gibi ağzını kulağına götürdü, sonra da o şeyi burnuna koydu.” (4: 289-290). Bu beyitte, ilaç üretimine yönelik bir süreç yer almaktadır.
- “Süleyman, Kâbe gibi temiz, Mina gibi yüce olan o yapıya başladı. Yapısında tekellüflerde bulundu... öbür yapılar gibi rasgele ve değersiz bir yapı değildi o!” (4: 467-468). Bir yapının inşa edilmesinden bahsedilmektedir.

Dördüncü ciltte ilaç ve bina üretimine yönelik bulgular yer almaktadır. Eserde genel olarak üretim ile ilgili “üretim” ifadesinin doğrudan geçtiği bir beyit tespit edilememiş ancak, eserde tarımsal üretim başta olmak üzere çeşitli beyitler tespit edilmiştir. Üretim ile ilgili birinci ciltte bir beyit, ikinci ve üçüncü beyitlerde ise ikişer beyitte yer almıştır. Diğer ciltlerde ise kavram ile ilgili bulgu tespit edilememiştir.

Üretim unsurlarından biri işçilik giderleridir. İşçilik ve bunun insan gücü karşılığı olan emek kavramlarının eserde tespit edilen beyitler ve bunların açıklamaları devam eden başlıkta ele alınmaktadır.

11.7. İşçilik / Emek Kavramı

Emek, bir malın ya da hizmetin ortaya çıkarılması için gereken insan gücüdür. İşçilik ise kelime olarak her ne kadar işçi olma durumunu ifade etse de, bir üretim unsuru olarak mal ya da hizmet üretimi karşılığında ortaya çıkan değerın aslında parasal ifadesidir. İşçilik ve emek ile ilgili eserde tespit edilen bulgular şu şekildedir;

- “Hâlbuki adam, hacamatçıya para verir, kan içen hançere iltifatlarda bulunur. Hamal ağır yükün altına koşar, yükü, başkalarından kapar.” (2: 1833-1834). Hamalın emek vererek iş yapması ifade edilmektedir.

İkinci ciltte yer alan emek kavramı gerçek anlamı ile kullanılmaktadır. Üçüncü ciltte yer alan tespitler aşağıdaki gibidir.

- “Bil ki halkın malı kanı demektir. Çünkü mal güçle, kuvvetle çalışmayla ele geçer. O fil yavrularının anaları kan güder, fil yavrusu yiyenden oç alır, öldürür.” (3: 157-158). Emek kavramı güç ve kuvvet kavramları ile birlikte kullanılmaktadır.
- “Sabah yaklaştı, sus, çok coşma. Ben senin için çalışıp duruyorum, sen çalışma!” Ey yiğit arkadaş, dön... bu söz hadden aştı. Köylü, şehirliyi evine nasıl götürdü, onu söyle.” (3: 411-412). Çalışma kavramı ile işçilik ve emek kavramlarına atıf yapılmaktadır.
- “Doğuda da, batıda da anasız, babasız bir insan doğması pek nadirdir. Bir işe girişen, çalışan kişi mal kazanır. Ama nadir olarak bir adam, bir hazine de bulabilir.” (3: 591-592). Emek veren kişinin varlık sahibi olmasından bahsedilmektedir.
- “Allah’tan eziyetsiz, zahmetsiz, çalışmadan kazanmadan helâl rızık istemekteydi. Bundan önce onun bazı hallerini söylemiştik. Fakat araya başka şeyler girdi, bu hikâye de öylece kaldı gitti.” (3: 2307-2308). Çalışma ve kazanma kavramları doğal bir döngü olarak birlikte kullanılmaktadır.
- “Meyve hevenkleri²²⁴, dallardan aşağılara kadar sarkar, gelip geçenlerin başlarına, yüzlerine sürtünürdü. Külhan²²⁵ hizmetinde çalışan aşağılık bir adam bile o kadar zengindi ki altın kemer kuşanırdı.” (3: 2663-2664). Emek vererek çalışan hamamcıdan bahsedilmektedir.

224 Bir ipe, bir çubuğa geçirilmiş, dizilmiş veya birbirine bağlanmış yaş meyve ve sebze bağı (<https://sozluk.gov.tr/>).

225 Hamamları ıstıan, hamamın altında bulunan kapalı ve geniş ocak (<https://sozluk.gov.tr/>).

- “Elin daima yumulu yahut daima açık olsa bu bir hastalık eseridir. Elini açıp yummakla iş güc görür, çalışır, kazanır, işini düzene korsun. Bu el açıp yumma, kuşun iki kanadı gibi ele lâzım bir şeydir.” (3: 3765-3766). El açıp kapatma anlatımı ile emek üretiminin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.
- “Bir çocuk, ekin bekçiliği yapar ve yanındaki defî çalarak kuşları kaçırdı. Kuşlar, o küçücük defin sesini duyup tarladan kaçarlardı, ekinler de zararlı kuşlardan kurtulurdu.” (3: 4089-4090). Çocukların yapmış oldukları iş karşılığında bir işçilik unsuru söz konusudur.
- “O deve, tarlaya giriverdi. Çocuk, ekinleri korumak için o küçücük defî çalmaya başladı. Bir akıllı kişi, çocuğa dedi ki: “Def çalıp durma. O esrik deve, zaten davul taşıyan deve... o sese alışmış.” (3: 4095-4096). Davul çalma eylemi emeğe dayalı bir durumdur.

İşçilik ve emek kavramları üçüncü ciltte kişilerin bazı eylemleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eserin dördüncü cildinde yer alan beyit şu şekildedir.

- “Altın sırmalı elbiseler dokur, denizin dibinden inciler çıkarır... Hendese bilgilerinin en ince noktalarını bilir yahut nücum²²⁶, tıp ve felsefe bilgilerinin elde eder!” (4: 1515-1516). Bir üretim faaliyeti ile işçilik ve emeğin varlığı söz konusudur.

Eserin dördüncü cildinde yer alan anlatıda emek ve işçilik faaliyetleri söz konusudur. Genel olarak eserde, doğrudan emek ve işçilik ifadelerinin geçtiği beyitler tespit edilememiştir. Ancak her iki kavram, çalışmak ve üretim faaliyetinde bulunan insan gücünden bahsedilerek anlatılmıştır. Kavramlar ile ilgili eserin en fazla üçüncü cildinde sekiz tekrar tespit edilmiş iken, ikinci ve dördüncü ciltlerinde birer beyit tespit edilmiştir.

İşletmelerin sahip oldukları kira gelirleri ya da ödemiş oldukları kira giderleri de işletmeler için gelir ve gider olarak muhasebe işlemlerine konu olan başlıca başlıklardandır. Kira kavramı ile ilgili başlık devam eden kısımda yer almaktadır.

11.8. Kira Kavramı

Kira, ifadesi birçok alanda farklı yönlerden yaklaşılarak incelenebilir. Ancak muhasebe alanında, kira kavramı doğrudan gider veya gelir anlamını çağrıştırmaktadır. Kira gider anlamında olursa üretim ya da faaliyet giderleri içerisinde değerlendirilmesi gerekecektir. Kira ifadesinin özünde iktisadi bir ihtiva söz konusudur. Kavram bu yaklaşımla incelendiğinde Mesnevi’de tespit edilen bulgular şu şekilde sıralanmaktadır.

- “İyilik edip bana söylenen sözleri tutmadım., attık hazine gitti, elim bomboş diye elini ısıtır, hayıflanır durursun! Meselâ; sen ücretle bir ev kiralarsın., fakat o evi satın alsan bile senin mülkün değildir ki!” (4: 2547-2548). Bir ücret ödenerek kiralama olayının varlığı söz konusudur.

226 İslam bilim tarihinde astronomi karşılığında kullanılan terim (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ilm-i-nucum>).

- “Bu evde iş işleyesin diye kira müddeti, eceline kadardır. Dükkânda eskicilik, yamacılık edersin, fakat bu dükkânının altında iki maden gömülüdür!” (4: 2549-2550). Bu beyitte kiralama faaliyeti yer almaktadır. Ayrıca bazı üretim işletmelerinden bahsedilmektedir.
- “Bu dükkân kiralıktır... Çabuk ol, kazmayı al da dibini kaz! Birdenbire kazma madene rastlasın da dükkândan da kurtul, yamacılıktan da!” (4: 2551-2552). Dükkânın kiralık olduğu ve bunun yıkılmasına yönelik bir kullanımdır. Dükkânın yıkılması sonrasında ise yaptığı işleri bırakması da anlatılmaktadır.
- “Bu kiralık evin kira müddeti bitmeden kendine gel... Yoksa bu müddet biter, sen de ondan bir fayda elde edemezsin! Sonra dükkân sahibi, seni dükkândan çıkarır; bu dükkânı da hazineyi elde etmek için yıkar.” (4: 2557-2558). Evin kiralama faaliyetine yönelik bir kullanım söz konusudur.
- “Ben her an tepesi üstü düşer, dizimi vurur, yüzümü, dizimi kanlara bularım! Palanım²²⁷, yüküm baş aşağı olur; kiracıdan da daima dayak yerim.” (4: 3381-3382). Kiracı kavramı yer almaktadır.

Dördüncü ciltte yer alan kira kavramı, ticarethane ve evlerin kiralanması ve aynı zamanda kiracı ifadelerine atıf yapılarak kullanılmaktadır. Kira kavramı, sadece dördüncü ciltte kullanılmıştır. Diğer ciltlerde kira kavramının varlığına yönelik bir tespit yapılamamıştır.

227 Genellikle eşeklere, bazen de atlara vurulan, kaşsız, enli, yayvan ve yumuşak bir tür eğer (<https://sozluk.gov.tr/>).

Kaynakça

- Akyıldız, A., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Para", <https://islamansiklopedisi.org.tr/para>, Erişim: 27.04.2021.
- Atar, F., İflas, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iflas>, Erişim: 05.04.2020.
- Bardakoğlu, A., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hibe>, Erişim: 01.05.2021.
- Bayındır, A., (2000)., Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 15-36.
- Beceremen, Cengiz B., (2008). Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri, EPAMAT Basım Yayın Ambalaj Reklam Promosyon Ltd. Şti., Ankara.
- Bekci İ., Apalı A., (2015). Manas Destan'ında İktisadi Hayat ve Muhasebe Bulguları, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (8), 126-157.
- Bekci, İ, Apalı, A., Apalı, Y., (2020). Semavi Dinlerde Muhasebe Panoraması, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Bekci, İ. Apalı, A. ve Çulcu, T. (2021). Türk Devletlerinde Vergi Anlayış ve Uygulamalarının Biçimsel ve Yapısal Karakteri. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(2), 212-222.
- Bozkurt, N., (2002). Ticaretin Felsefesi Tarihçesi ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, 2, 153-179.
- Canoğlu M., A., (1985). Vergi Muhasebesi, Marmara Üniversitesi Eğitim ve Yardım Vakfı, İstanbul.
- Ceyhan S., (2004). Mesnevi, İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çanakçıoğlu, M., (2018), Geçmişten Günümüze Türkiye'deki Muhasebe Sistemleri, Turkish Studies, 13(23), 11-23.
- Çelik İ., (2002). Mevlana'nın Mesnevisinin Tercüme ve Şerhleri, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 19, 71-93.
- Çiçekler M., (2004). Mesnevi, İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Demirel, Ş., (2007). Mevlana'nın Mesnevi'si ve Şerhleri, Türkiye Araştırmaları literatür Araştırmaları, Cilt 5, Sayı 10, 469-504.
- Duman, A., Sadaka, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka>, Erişim: 06.03.2021.
- Durgut, R., (2016). Ticaret Hukuku, www.auzefkitap.istanbul.edu.tr, (erişim: 23.03.2021).
- Elmas, B., Polat, M., (2014). Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Altın Fiyatlarını Etkileyen Talep Yönlü Faktörlerin Tespiti: 1988-2013 Dönemi, (15)1, 171-187.
- Erbay, C., Nafaka, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>, Erişim: 03.05.2021.
- Ergün M., (2011). Mevlana'nın Eğitim Görüşleri, Malatya.
- Ersoy M. (2012). Hesapsal Kişilik Kavramı, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, XXXII (I), 277-296.
- Ertaş, F.C., (2016)., Muhasebe Bilgi Sistemi ve Organizasyonu, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Farooqhi, (2017)., Osmanlı Zanaatkarları, çev. Zülal Kılıç, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Fidan, E., (2015)., Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu'da Kullanılmış Olan Maden Yatakları, 1. Türkiye Tarihi Madenler Konferansı 3-4 Aralık 2015, Trabzon/ Türkiye, 48-59.
- Fidan Y., C., Yıldırım, (2018). Mevlâna ve Girişimcilik Kültürüne Etkileri, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (3), 2039-2048.
- Güleç İ., (2006). Mevlana'nın Mesnevi'sinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler, İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri, (22), 135-154.
- Güneş R., Acar D., Bekci İ., Usul H., (2015). Dönemsonu İşlemleri, Detay Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara.
- Gümüş, U., T., (2018). Riskli Bir Yatırım Projesi Olarak Gemi Yatırımlarının Finansal Değerlemesi: Simülasyon Yaklaşım, Hiper Yayın, İstanbul.
- Gürdal, K., (2019). Maliyet Muhasebesi, Siyasal Kitap, Ankara.

- Güvemli, O., (1995). Muhasebe Tarihi 1.Cilt, Avcıol Basım Yayım, İstanbul,
- Gölpınarlı, A. (2007). Mevlâna Divanı Kebir, Edit. Emre Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kara Tombal, T. D., (2020). Madencilğin ve Cevher Hazırlamanın Kısa Tarihi, Fen ve Matematik Bilimleri Alanında Akademik Çalışmalar, Gece Kitaplığı, 2020/3, 99-120.
- Karamursal, Z., (1989). Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1989, Ankara.
- Karaismailoğlu A., (2010). Mevlâna Celaleddin-i Rumi, Kültür Yayınları, Amasya.
- Karakaya M., (2014). Maliyet Muhasebesi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kaptan, E., (2001). Sivas Bakır Tepe’de Altın Madenciliği, 16. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, s. 57-70.
- Kartal, A., (2004). Maliyet Muhasebesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kemikli B., (2007). Türk İrfanı: Mesnevihanlık Geleneği, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(2), 1-20.
- Kepenek, Y., N. Yentürk, (2000). Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kubar, Y., (2011). Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007), Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 227-241.
- Manzur, İ., Mükerrrem, E.C.M.M., Lisanü’larab, Beyrut, tsz, I-XV, c. 2.
- Maliye Bakanlığı, www.maliye.gov.tr/defterdarliklar/kilis/mukellef.asp (26/12/2007).
- Mutlu, A. (2009)., Tanzimat’tan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi, Ümit Ofset Matbaacılık, 2009, Ankara.
- Öngören R., (2004). Mevlâna Celaleddin-i Rumi, İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Öznel, M., (2020)., Osmanlı Para Piyasasında Tedavüldeki Kalp Sikkeler (1811-1919). Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 5(1), 1-23.
- Öztürk, V., (2018). Muhasebe, Astana Yayınları, Ankara.
- Sabuncuoğlu, Z., (2005). İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalı, Alfa Aktüel Basım Yayım, Bursa.
- Sağbaş, İ., Saruç N., T., Vergi Teorisi, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/maliye_ue/vergiteorisi.pdf, Erişim Tarihi: 05.05.2021.
- Sahillioğlu H., “Altın” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/altin>, Erişim: 30.04.2021.
- Sahillioğlu, H., “Dirhem” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirhem>, Erişim: 20.04.2021.
- Saka E., (2019). Anadolu ve Rumeli’de Gümüş Madenleri, Akademik Düşünce ve Tarih Dergisi, (6)2, s.1060-1084.
- Şemseddin S. (1987). Kamus-i Türki. , 2. b., Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Turan, M., (2020)., Madenciliğimizin Tarihsel Gelişimi, https://www.maden.org.tr/resimler/ekler/b4e2b9376139fa0_ek.pdf, Erişim: 30.04.2021.
- Türk Dil Kurumu, www.sozluk.gov.tr, erişim: 25.04.2021.
- Türk Ticaret Kanunu, Resmî Gazete 09.07.1956/6762
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Gümüş, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gumus#1>, Erişim: 25.04.2021.
- Uslu, R., (2014). İslam Hukukunda Para Birimleri, Journal of Islamic Research, 25(1), 28-38.
- Ünsar S., (2009). Yetkinliğe Dayalı Ücret Yönetiminin Genel Bir Değerlendirilmesi, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (10)1, 43-56.
- Vergi Usul Kanunu, R.G.10-11-12.1.1961/10703-4-5
- Yazıcı, M., Durmuş A.H., (1975). Muhasebe Kuramları ve Uygulamaları, İstanbul.

- Yıldıran C., Y., Fidan, (2020). Mevlana'nın Yönetime Özgü Fikirlerinin Konyalı Girişimci ve Yöneticiler Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19, (Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı), 160-173.
- Yıldırım, A., (2014)., Mesnevi-i Şerif, Uğurtuna Yayınları, Konya.
- Yıldırım N., Divan Şairlerine Göre Burçlar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015, 8(41), 340-353.
- Yıldız H., E., (2012). Mesnevi, Karatay Akademi Yayınları, Konya.
- Yılmaz, Y., (2019). Osmanlı Devleti'nde Vergi Sistemi ve Vergi Denetimi, Vergi Raporu Dergisi, 232, 11-22.
- Yükçü, S., (1999). Kalite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Yüksel Y., (2019). Divan Şiirinde Ticari Unsur ve Maddi Değer Olarak Para Birimleri, Journal of Turkish Language and Literature, 5(3), 556-582.